

ΧΡΥΣΟΥΛΑΣ Π. ΚΑΡΔΑΡΑ

Ἐπικουρική καθηγητρία τῆς Ἀρχαίας Ἱστορίας

Ἡ ΑΧΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δημιουργία καὶ πρώτη ἀνάπτυξις τῆς Σπάρτης

Κατὰ τὰ πορίσματα τῆς συγχρόνου ἱστορικῆς ἐρεῦνης, τὰ ὁποῖα ἐβασίσθησαν ἐπὶ τῆς γραπτῆς ἐν γένει παραδόσεως, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν γλωσσολογικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν ἐνδείξεων, ἡ ἐγκατάστασις τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον (καὶ ἐπομένως καὶ εἰς τὴν Λακωνικὴν) συνέβη ὀλίγον πρὸ τῆς Καθόδου τῶν Δωριέων¹.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης ταύτης προκύπτει ὅτι μέγα μέρος τῶν Ἀχαιῶν τούτων, προερχομένων ἐκ βορειοτέρων ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐγκατεστάθη ὥς στρατιωτικὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀριστοκρατία εἰς πολλὰς περιοχὰς τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τὸν Πέλοπα² κατὰ τὸν 13ον αἰ. π.Χ. Μεταξὺ τῶν περιοχῶν αὐτῶν περιλαμβάνετο τότε καὶ ἡ Λακωνικὴ, μυκηναϊκὸν κέντρον τῆς ὁποίας—αἱ Ἀμύκλαι—κατέστη, ὅπως πιστεύεται, πρωτεύουσα τῆς ἐπικρατείας αὐτῆς.

Τὼν Ἀχαιῶν τούτων τῆς Πελοποννήσου ἤρχον κατὰ τὰ Τρωικὰ κυρίως δύο μεγάλοι βασιλεῖς, ἀπόγονοι τοῦ Πέλοπος καὶ ἀδελφοί, οἱ Ἀτρεΐδαι Μενέλαος καὶ Ἀγαμέμνων, ἐπικράτεια τῶν ὁποίων ἦσαν ἀντιστοίχως ἡ Λακωνικὴ καὶ ἡ Ἀργολίς. Οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ καὶ οἱ σύμμαχοί των

1. Περὶ τῆς Καθόδου τῶν Δωριέων καὶ τῆς Ἐπιστροφῆς τῶν Ἑρακλειδῶν βλ. Kiechle, Lakonien und Sparta (1963), 10 κ.ἐ. Πλήρη βιβλιογραφίαν βλ. Tigerstedt, The Legend of Sparta in Classical Antiquity (1965), 322 κ.ἐ., σημ. 100, 179, 180.

2. Κατὰ τὸν Toynbee (Some Problems of Greek History (1969), 20—53, ἐνθα καὶ ἄλλη βιβλιογραφία) ἡ ἀριστοκρατία αὕτη ἦτο Β.Δ. ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ὅπως καὶ οἱ Δωριεῖς.

κατέστησαν, ὡς γνωστόν, οἱ ἥρωες τῆς Τρωικῆς ἐκστρατείας, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦτο ἡ κατάλυσις τὸ 1184/3 π.Χ. τῆς ἡγεμονίας τοῦ Πριάμου, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποβῆ ἀπειλητικὴ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως θὰ ἀποβῇ πολὺ βραδύτερον ἀπειλητικὴ δι' αὐτὴν καὶ ἡ ἡγεμονία τῶν Περσῶν.

Μετὰ τὰ Τρωικά, κληρονόμος τῆς βασιλείας καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Μενελάου κατέστη ὁ Ὀρέστης, ὁ ὁποῖος ἦτο υἱὸς τοῦ πρώτου καὶ σύζυγος τῆς μονοκληρονόμου θυγατρὸς τοῦ δευτέρου.

Τρεῖς γενεάς μετὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, τὸ 1100 π.Χ., οἱ Ἡρακλείδαι (ἀπόγονοι τοῦ ὑπὸ τοῦ Μυκηναίου ἡγεμόνος τῆς Ἀργολίδος Εὐρυσθέως ἐκδιωχθέντος συγγενοῦς των), ἔχοντες καταφύγει εἰς ὄρεινὰς τῆς Β. Ἑλλάδος περιοχὰς καὶ θεθέντες ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ἐκεῖ διαμενόντων Δωριέων, κατῆλθον μετ' αὐτῶν —διὰ δευτέραν φοράν— εἰς τὴν Πελοπόννησον, πρὸς διεκδίκησιν τῶν παλαιῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιωμάτων των. Νικήσαντες δὲ τότε τὸν τελευταῖον τῶν Ἀτρειδῶν καὶ ἐπανακτήσαντες τὰ δικαιώματα αὐτὰ ἀπέβησαν, μετὰ τῶν Δωριέων ὑποστηρικτῶν των, ἡ νέα ἄρχουσα τάξις, ὅχι μόνον τῆς Ἀργολίδος ἀλλὰ καὶ τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας.

Κατὰ τὴν παράδοσιν, οἱ ἡττηθέντες ὑπὸ τῶν Δωριέων εἰσβολέων παλαιότεροι κάτοικοι τῆς Λακωνικῆς κατέστησαν δουλοπάροικοι¹ μὲν οἱ παραμεινάντες εἰς τὴν πεδινὴν τοῦ Εὐρώτα περιοχὴν, περίοικοι² δὲ οἱ ἀποσυρθέντες εἰς τὰς ὄρεινὰς γειτονικὰς περιοχὰς. Ἐξ ἄλλου, ἐκ τῶν Ἀχαιῶν ἀριστοκρατῶν οἱ περισσότεροι ἐγκατέλειψαν τότε τὴν χώραν³ ὀριστικῶς. Ὀλίγοι ὅμως ἐξ αὐτῶν ἐξηκολούθησαν παραμένοντες εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Εὐρώτα, τὴν Κοίλην Λακεδσίμονα, ὅπου καὶ ἐγκατεστάθησαν οἱ πρῶτοι Δωριεῖς ὑπὸ τοῦς Ἡρακλείδας βασιλεῖς. Εἰς τινὰς ἐκ τῶν ἀριστοκρατῶν τούτων ἐδόθησαν ὑπὸ τῶν Δωριέων, ὡς φαίνεται, καὶ πολιτικὰ δικαιώματα⁴. Ἀλλ' ἡ μετὰ τὴν Κάθοδον τῶν Δωριέων εἰς τὴν Λακωνικὴν ἐποχὴ καλύπτεται κυριολεκτικῶς ὑπὸ τῆς ἀχλύος τῶν μύθων, διότι δὲν ὑπάρχει ἀξιόπιστη ἱστορικὴ μαρτυρία περὶ τῶν ἀγώνων τοῦς ὁποίους διεξή-

1. Περὶ τῶν εἰλώτων γενικῶς βλ. Oliva, Sparta and Her Social Problems (1971), 38—48. Βλ. καὶ Tigerstedt ἔ. ἀ., 334, σημ. 203.

2. Περὶ τῶν περιόικων βλ. Oliva ἔ. ἀ., 55—62, ἔνθα περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἄποψις ὅτι περίοικοι κατέστησαν καὶ δωρικοὶ πληθυσμοί. Περὶ τῶν περιόικων — Ἀχαιῶν βλ. Larsen RE XIX (1937) 817 κ. ἐ. Βιβλιογραφίαν βλ. Tigerstedt ἔ. ἀ., 334, σημ. 204. Βλ. ἐπίσης Toynbee ἔ. ἀ., 204 κ. ἐ.

3. Βλ. Kiechle ἔ. ἀ., 11—20, 102.

4. Βλ. Huxley, Early Sparta (1962), 16, 99, σημ. 36 καὶ 38. Kiechle ἔ. ἀ., 144 κ. ἐ., σημ. 3.

γαγον οἱ πρῶτοι ὑπὸ τοὺς Ἡρακλεΐδας Δωριεῖς, προκειμένου νὰ ἐγκατασταθοῦν μονίμως εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα.

Τὰ πραγματικά, ἐξ ἄλλου, ἵχνη τῆς δωρικῆς ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν Σπάρτην φαίνεται ὅτι ἀνάγονται μόλις εἰς τὸν 10ον αἰ. π.Χ.¹ Ἐνεκα τούτου ὑπάρχει καὶ ἡ ἄποψις ὅτι οἱ Δωριεῖς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Λακωνικὴν κατὰ τὸν 10ον αἰ. π.Χ.,² ἥτοι πολὺ βραδύτερον ἢ εἰς τὴν Ἀργολίδα. Ἀλλ' ἡ ἄποψις αὕτη ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἡ ὁποία ἀναφέρει ὅτι ἡ Κάθοδος τῶν Δωριέων καὶ ἡ Ἐπιστροφή τῶν Ἡρακλεϊδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον συνετελέσθη κατὰ τὸ 1100 π.Χ.

Τὰ ἀνευρεθέντα ἵχνη, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν γραπτὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ὑποδηλοῦν ὅτι οἱ Δωριεῖς πρὶν ἢ καταστοῦν κύριοι τῆς Σπάρτης ἐγκατεστάθησαν πιθανῶς εἰς τι ἄλλο μέρος τῆς Κοίλης Λακεδαίμονος. Ὅταν δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν ηὐξήθη, κατέστησαν κύριοι τῆς περὶ τὴν Σπάρτην περιοχῆς, κατὰ τὸν 10ον αἰ. π.Χ., ὅτε καὶ ἤρχισαν δημιουργοῦμεν αἱ τέσσαρες περὶ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Σπάρτης κῶμαι, ἡ Πιτάνη καὶ ἡ Μεσόα ἀρχικῶς καὶ ἡ Κυνόσουρα καὶ αἱ Λίμναι³ ἀκολούθως. Ὅπωςδὴποτε ἡ εἰς τὴν Σπάρτη ἐγκατάστασις τῶν Δωριέων ἐπαγιώθη μετὰ τὴν κατὰκτησιν διαφόρων γειτονικῶν περιοχῶν καὶ τὴν διὰ νομοθεσίας ρύθμισιν ἐσωτερικῶν προβλημάτων, ἥτοι κατὰ τὸν 9ον καὶ τὸν 8ον αἰ. π.Χ.⁴

Ἐν τούτοις, οἱ Ἀχαιοὶ ἐξηκολούθουν διατηροῦντες ἐπὶ μακρὸν τὸν ἐλεγχον διαφορῶν κέντρων, τὸ σπουδαιότερον τῶν ὁποίων ἦτο τῶν Ἀμυκλῶν. Κατὰ τὰς ἀρχὰς ὁμοῦ τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. οἱ Σπαρτιάται, πιθανῶς κατόπιν συμβιβασμοῦ πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς τῶν Ἀμυκλῶν, προσήρτησαν τὸ

1. Ἀνασκαφαί, γινόμεναι ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Σπάρτης (BSA 1926—7, 38. κ.έ., 79, εἰκ. 5. BSA 45, 1950, 297 κ.έ., εἰκ. 19. JHS 78, 1958, 70. Hope—Simpson, A Gazetteer and Atlas of Mycenaean Sites (1962), 42), ἀπεκάλυψαν ἵχνη μικροῦ καὶ ἀσημάντου μυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ. Ὁ Ehrenberg (RE III 2:A, 1373 καὶ Gnomon 36, 1964, 607) ἀέριψε τὴν ὑπαρξιν μυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ εἰς τὴν Σπάρτην, βραδύτερον ὁμοῦ (From Solon to Socrates (1968), 29) δὲν ἀπέκλεισε ἐντελῶς αὐτήν. Τὰ πρῶιμότερα πάντως λείψανα, τὰ ὁποῖα ἔχουν εὑρεθῇ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἐν Σπάρτῃ ναοῦ τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος, χρονολογοῦνται εἰς τὸν 10ον αἰ. π.Χ. (βλ. Boardman BSA 58, 1963, 1—7).

2. Hammond, BSA 32, 1931—2, 176. Ἀλλ' ἡ ἄποψις αὕτη δὲν ἔχει γίνεи γενικῶς δεκτὴ (βλ. Kiechle, ἔ.ἀ., 55. Παραπλησίως ἀπόψεις βλ. Tigerstedt, ἔ.ἀ., 331, σημ. 179). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄποψις (Paretti, Storia di Sparta archaica (1920), 157), καθ' ἣν αἱ Θεράπναι, καταστραφεῖσαι τὸν 13ον αἰ. π.Χ., ἀπέτελεσαν τὴν πρῶτην πρωτεύουσαν τῶν Δωριέων εἰς τὴν Λακωνικὴν, δὲν ἔχει γίνεи ἐπίσης δεκτὴ (βλ. Kiechle, ἔ.ἀ., 9).

3. βλ. Huxley, ἔ.ἀ. 16., σημ. 14.

4. Αὐτόθι.

κέντρον τοῦτο εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα τῆς Σπάρτης, ὑπὸ μορφὴν πέμπτης κώμης¹. Διὰ τῆς προσαρτήσεως δὲ αὐτῆς ἐπετεύχθη ἡ πρόσκτησις καὶ ἐνοποιήσις καὶ τῆς ὑπολοίπου Λακωνικῆς, δεδομένου ὅτι αἱ Ἀμυκλαὶ ἀπετέλουν τὰς πύλας πρὸς τὴν νοτίως τῆς Κοίλης Λακεδαιμόνος περι-οχὴν². Οὕτω κατέστη εὐχερὴς καὶ ἡ κατάκτησις τοῦ εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου κειμένου Ἑλους ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν³. Ἄλλα ἀχαϊκὰ κέντρα, ἐξ ἄλλου, ὥς ἡ Φᾶρις καὶ αἱ Γερόνθραι, κείμενα παρὰ τὸν Πάρνω-να, μετὰ τὴν κατάκτησιν των ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀρχομένου τοῦ 8ου π.Χ., ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων των· καὶ τὸ μὲν πρῶτον τούτων ἡρημώθη, ἐνὼ τὸ ἕτερον ἀπέβη σπαρτιατικὴ ἀποικία⁴.

Διὰ τῆς γενομένης μετὰ ταῦτα ὑποταγῆς τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς συν-αφθείσης πρὸς τοὺς Ἡλείους συμμαχίας ἡ Σπάρτη ἀπέβη ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τοῦ δωρικοῦ Ἄργους. Παρὰ ταῦτα, ἡ ὑπεροχὴ τῆς Σπάρτης ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου ἐγένετο αἰσθητὴ μόνον μετὰ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰ. π.Χ., ἥτοι μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Μεσσηνίων⁵, ὅτε ἡ μὲν πλουσία κοιλὰς τοῦ Παμίσου (Στενύκλαρος), ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη κατα-κτηθῆ ὑπὸ τῆς Σπάρτης, κατέστη ὀριστικῶς πλέον σπαρτιατικὴ γῆ, οἱ δὲ κάτοικοί της Μεσσήνιοι Δωριεῖς, δουλοπάροικοι καλλιεργηταί.

Μετὰ τὴν ὀριστικὴν πλέον ὑποταγὴν τῆς εὐφόρου Μεσσηνίας, ἡ σπαρ-τιατικὴ οἰκονομία παρουσιάζει, ὅπως ἀποκαλύπτεται κυρίως ἐκ τῶν ἀνα-σκαφῶν, μεγάλην ἄνθησιν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ Σπάρτη φαίνεται νὰ συν-αγωνίζεται πολλὰς προηγμένας ἐλληνικὰς πόλεις κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰ. π.Χ.⁶

Παρὰ ταῦτα, τὸ δωρικὸν Ἄργος καὶ ἡ Ἀρκαδία ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι ἐχθροὶ τῆς Σπάρτης. Ἡ σύγκρουσις δέ, μετὰ τὸ τέλος τοῦ α'. τετάρ-του τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., πρὸς τοὺς Ἀρκάδας ἀπέβη εἰς βάρος τῆς Σπάρτης⁷. Ὀλίγον βραδύτερον ὅμως καὶ μετὰ νέον πόλεμόν των πρὸς τὴν Τεγέαν, οἱ Σπαρτιάται, ὑπερισχύσαντες τῶν ἀντιπάλων των, συνῆσαν πρὸς τὴν Τε-

1. Βλ. Oliva, ἔ.α., 28, σημ. 3, ἐνθα καὶ ἄλλη βιβλιογραφία. Περὶ τοῦ ἐκδωρισμοῦ ἢ μὴ τῶν Ἀμυκλῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Καθόδου τῶν Δωριέων καὶ ἀμέσως μετ' αὐτὴν βλ. Kiechle ἔ.α., 49 κ.έ. καὶ Tigerstedt, ἔ.α., 36 κ.έ.

2. Βλ. Huxley, ἔ.α., 26 κ.έ.

3. Αὐτόθι· Kiechle, ἔ. α., 97.

4. Βλ. Huxley, ἔ.α., 26. Kiechle, ἔ.α., 97.

5. Βλ. Huxley, ἔ.α., 53 κ.έ.

6. Βλ. Huxley, ἔ. α., 61 κ.έ.

7. Βλ. Huxley, ἔ. α., 65-6.

γέναν συμμαχίαν¹. Ἡ συμμαχία δὲ αὐτὴ μετέβαλε τὴν ἔναντι τῶν Ἀρκάδων σπαρτιατικὴν πολιτικὴν.

Ἡ μεταβολή, ἐξ ἄλλου, αὐτὴ συνεδυνάσθη τότε πρὸς τὴν ἐπίσημον ὑπὸ τῆς Σπάρτης υἱοθέτησιν τῆς ἐνδόξου κληρονομίας τῶν Ἀτρειδῶν— Ἀχαιῶν καὶ τὴν προβολὴν τῆς ἐποποιΐας τούτων κατὰ τὰ Τρωικά.

1. Huxley ἔ.ἀ., 67.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἡ ἀχαϊκὴ παράδοσις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Σπάρτης ¹

Κύριον μέλημα τῆς Σπάρτης μετὰ τὴν πρὸς τὴν Τεγέαν συναφθεῖσαν συμμαχίαν ἀπετέλει ἡ συγκρότησις μιᾶς ἐνιαίας ἰσχυρᾶς διασυμμαχικῆς δυνάμεως τελοῦσης ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς.

Πρὸς εὐχερεστέραν ὁμως εὐδόωσιν τῆς νέας αὐτῆς πολιτικῆς ἡ Σπάρτη προέβαλε τότε τὴν παράδοσιν προδωρικῶν ἡρώων, ὅλως δὲ ἰδιαίτερώς τῶν Ἀχαιῶν, διὰ τῆς ἀποδόσεως ἐπισήμων τιμῶν πρὸς τοὺς ἥρωας ² τούτους.

Διὰ τῆς διεκδικήσεως δὲ τῆς προστασίας ³ τῶν ἡρώων αὐτῶν, ἐνεφανίζετο ὡς φυσικὴ κληρονομος τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀτρειδῶν καὶ προσέδιδεν οὕτως ἠθικὸν ἔρεισμα εἰς τοὺς στόχους τῆς.

Ἡ τοιαύτη ὑπὸ τῆς Σπάρτης χρησιμοποίησις τῆς προδωρικῆς καὶ ὅλως ἰδιαίτερώς τῆς Ἀτρεϊδικῆς παραδόσεως ὑπῆρξεν ἀρρήκτως συνδεδεμένη πρὸς τὴν μεταστροφὴν τῆς ἐξωτερικῆς τῆς πολιτικῆς, τὴν πρῶτην ἐκδήλωσιν τῆς ὁποίας ἀπετέλει ἡ σύναψις συμμαχίας πρὸς τὴν Τεγέαν, δεδομένου ὅτι διὰ τῆς συμμαχίας αὐτῆς ἐνεκαινιάζετο ἡ διασυμμαχικὴ καὶ ὄχι ἡ διὰ κατακτήσεων ἐνίσχυσις τῆς σπαρτιατικῆς δυνάμεως.

1. Περὶ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν μύθων ὑπὸ τῆς πολιτικῆς βλ. Nilsson, *Cults, Myths, Oracles and Politics in Ancient Greece* (1951). Van Groningen, *In the Grip of the Past* (1953), 95 κ.έ.. Nilsson, «Political Propaganda in Sixth Century Athens», *Studies Presented to D. M. Robinson* (1953). Brelich, *Gli eroi greci* (1958), 386 κ. έ. Nilsson *Geschichte des griechischen Religions* ² (1950), 24. κ.έ. . Τοῦ αὐτοῦ «Dass delphische Orakel in der neuesten Literatur», *Historia* 7, 1958, 237-50. Amandry «Oracles literature et politique», *Rev. Et. An.*, 1959, 400-13 Defradas, *Les thèmes de la propagande delphique*.

2. Δι' ἐνδείξεις λατρείας νεκρῶν εἰς μυκηναίους τάφους βλ. Blegen, *Prosymna* (1937), 262—3. Wace, *Chamber Tombs at Mycenae* (1932). Κατὰ τὸν Nilsson *The Minoan—Mycenaean Religion and Its Survival in Greek Religion* ², (1950), 586), ἡ λατρεία τῶν ἡρώων ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν. Κατὰ τὸν Μυλωνᾶν ὁμως («Ἡ ἀρχὴ τῆς λατρείας τῶν ἡρώων», *Τιμητικὸς τόμος Α. Ἀλιβιζάτου*, 1958, 3—9), καίτοι λογικόν, τοῦτο δὲν εὐσταθεῖ, ἡ δὲ λατρεία αὐτὴ ἀνεφάνη κατὰ τὴν Γεωμετρικὴν ἐποχὴν, ὅταν «οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἤρχισαν νά ταυτίζωσι τοὺς τυχαίως ἀνευρισκομένους προϊστορικοὺς τάφους πρὸς τοὺς ἥρωας τῆς παραδόσεως τῶν». (Βλ. ΕΦΣΠΑ, 1961—2, 291—356. Βλ. καὶ κριτικὴν ὑπὸ Ἀνδρονίκου ΕΦΣΠΘ, 1963, 249—291).

3. Περὶ τῆς παρεχομένης ὑπὸ τῶν λειψάνων ἐνὸς ἥρωος προστασίας ἐπὶ τῆς περιοχῆς εἰς ἣν ἔχουν αὐτὰ ἀποτεθῇ βλ. Εὐρ. Ἡρακλ. 1032—6, Σοφ.Οιδ. Κολ. 1518 κ.έ.

Τελικῶς ἡ δωρικὴ Σπάρτη ἐνεστερνίσθη τὴν προδωρικὴν καὶ κυρίως τὴν ἀχαϊκὴν παράδοσιν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ὄχι μόνον ἐπίστευσεν ὅτι ἦτο ὁ ἀποκλειστικὸς κληρονόμος τῶν Ἀτρειδῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἀχαιῶν ἀλλὰ καὶ μετέδωκε τὴν πίστιν τῆς αὐτῆς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας.

Τὸ ἐπικὸν παρελθὼν τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Πελοποννήσου, ὡς καὶ ἄλλων ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου προδωρικῶν περιοχῶν, συμμάχων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν ὀμηρικῶν Ἀχαιῶν, ἀπετέλεσε τότε τὸ ἀπαραίτητον ἔνδρυσμα τῶν νέων ἐπιδιώξεων τῆς πολιτικῆς τῆς Σπάρτης διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς Ἰδέας τῆς διὰ συμμαχιῶν ἐνώσεως τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς μέσῃ μιᾷ θρησκευτικῆς - φυλετικῆς ἐνότητος.

Ἡ προατρεϊδικὴ παράδοσις καὶ ἡ ἐνοποίησις τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας

Τὴν αὐτὴν πολιτικὴν εἶχεν ἄλλωστε χρησιμοποίησει καὶ παλαιότερον ἡ Σπάρτη πρὸς εὐδόξωσιν ἀντιστοίχων ἐπιδιώξεων τῆς, περιορισμένης ὁμῶς σχετικῶς ἐκτάσεως.

Καὶ πρῶτον μὲν, καὶ λίαν ἐνωρίς, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐνοποίησιν¹ τῆς Λακωνικῆς, ἐχρησιμοποίησε τὴν προατρεϊδικὴν παράδοσιν, ἀκολουθῶν δὲ τὴν ἀντίστοιχον παράδοσιν τῆς Μεσσηνίας, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πρόσκτησιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐνοποίησιν τῆς μετὰ τὴν Λακωνικὴν. Οὕτως:

Ἡ Σπάρτη ἤρχισε νὰ ἀποδίδῃ τιμὰς εἰς ἐπιφανεῖς ἥρωας τῆς προατρεϊδικῆς ἐποχῆς, καθ'ὃν χρόνον ἐπεχειρεῖ τὴν ἐνοποίησιν τῆς «Κοίλης Λακεδαίμονος» μετὰ τῆς ὑπολοίπου γειτονικῆς περιοχῆς, τῆς λοιπῆς Λακωνικῆς, τὴν ὅποιαν ἐπέτυχε μετὰ τὴν ἐνσωμάτωσιν τῶν Ἀμυκλῶν καὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ Ἐλους².

Τότε ἀνεγνώρισεν ἡ Σπάρτη ἐπίσημως παλαιότερους τοπικοὺς ἥρωας, κυρίως τοὺς δημοφιλεῖς Διοσκούρους τῆς Λακωνικῆς, τοὺς Τυνδαρίδας, τὸν Κάστορα δηλαδὴ καὶ τὸν Πολυδεύκην, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπέδιδεν ἐφεξῆς εἰς διάφορα μέρη τιμὰς³.

1. Περί τῆς ἐνοποιήσεως ταύτης βλ. Michell, Sparta (1952), 8—10. Huxley, ἑ.ἀ., 13—15. Forrest, A History of Sparta (1968), 28 κ.έ. Tigersted ἑ.ἀ., 36 κ.έ.,

2. Οἱ Busolt καὶ Svoboda (Griechische Staatskunde (1920), 664) φρονοῦν ὅτι ἡ ἐνοποίησις αὕτη ὑπῆρξε σταδιακὴ (10ος —8ος αἰ. π.Χ.). Γενικῶς ὁμοῦς ὁ 8ος π.Χ. αἰ. πιστεύεται ὅτι ἀπετέλεσε τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς ἐνοποιήσεως, ἐπιτευχθὲν διὰ τῆς εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα τῆς Σπάρτης ἐνσωματώσεως τῶν Ἀμυκλῶν (βλ. Oliva, ἑ.ἀ., 28).

3. Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης: Πανσ. III 14. 6 (Ἱερὸν), 13. 6 (βωμός), 16. 2 (οἰκία μετ' ἀγάλματων), ἐκτὸς Σπάρτης: Πανσ. III 20.2 (ναὸς, Θεράπναι), III 26.3 (ἀγάλματα,

Ἡ ἀνεικονικὴ μορφή τῶν ἡρώων τούτων, τὴν ὁποίαν παρουσίαζον, ὡς γνωστόν, τὰ «δόκανα» (ξεῦγος κατακορύφων στύλων ἐνουμένων ἄνωθεν διὰ μιᾶς ἢ δύο ὀριζοντίων δοκῶν)¹, ἀναγνώρισθεῖσα ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἀπετέλεσεν ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου τὸ σεπτότερον σπαρτιατικὸν λάβαρον, φερόμενον κατὰ τὰς ἐκστρατείας ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν Ἡρακλειδῶν².

Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἡ Σπάρτη ἤρχισεν νὰ ἀποδίδῃ ἐπισήμους τιμὰς καὶ πρὸς τὸν πατέρα τῶν Διοσκούρων, τὸν τελευταῖον δηλαδὴ προατρεϊδικὸν ἡγεμόνα τῆς Λακωνικῆς, τὸν Τυνδάρεω³, τοῦ ὁποίου τὸ μνημα ἐδεικνύετο ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς ἀκροπόλεως τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν σύζυγον τούτου, τὴν Λήδαν⁴, μητέρα τῶν Διοσκούρων καὶ τῆς Ἑλένης, ἡ Σπάρτη ἤρχισεν ἐπίσης κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον νὰ ἀποδίδῃ ἐπισήμους τιμὰς.

Ἡ ἐπίσημος ἀναγνώρισις ὑπὸ τῆς δωρικῆς Σπάρτης τῶν προατρεϊδικῶν τούτων ἡρώων, οἱ ὅποιοι ἐξεπροσώπουν τὸν προατρεϊδικὸν βασιλικὸν οἶκον, ἀπεσκοπεῖ εἰς τὴν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐνοποιήσιν τῆς Λακωνικῆς. Ἡ πρᾶξις ἐπομένως αὐτή, ἰδίως δὲ ἡ ἐπίσημος ἀναγνώρισις τῶν Τυνδαριδῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ κρατοῦντα μυκηναϊκὰ ἔθιμα (βλ. κατ.) εἶχον μετὰ θάνατον θεοποιηθῇ, ἀπετέλεσε μίαν καθαρῶς πολιτικὴν ἐνέργειαν τῆς Σπάρτης, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας ἀνεφάνησαν μετὰ τὴν εἰς

νῆσος Πέφνος), 24, 5 (ἴσως Βρασιαί). Κάστωρ: Πaus. III 13. I (μνημα καὶ Ἱερὸν), ἐκτὸς Σπάρτης: Πaus. III 21. 9 (Πύλαι, Γύθειον). Πολυδεύκης: Πaus. III 20. I (Ἱερὸν, Θεράπναι). Ἡ διὰ Ἱερῶν τίμησις τῶν μορφῶν τούτων δηλοῖ τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀναγνώρισίν των ὡς θεῶν (πρβλ. Toynebee ἔ.ἀ., 280 μετὰ βιβλιογραφίας).

1. Περιγραφὴν τῶν «δοκάνων» παρέχει ὁ Πλούταρχος (Περὶ φιλαδελφ. 1: «Τὰ παλαιὰ τῶν Διοσκούρων ἀφιδρύματα οἱ Σπαρτιάται δόκανα καλοῦσι· ἔστι δὲ δύο ξύλα παράλληλα δυσὶ πλαγίοις ἐπεξεγμένα καὶ δοκεῖ τῷ φιλλοδέλφῳ τῶν θεῶν οἰκεῖον εἶναι τοῦ ἀναθήματος τὸ κοινὸν καὶ ἀδιαίρετον»).

Παράστασιν τῶν «δοκάνων» βλ. ἐν Tod καὶ Wace, A Catalogue of the Sparta us: 111 (1906), 19, εἰκ. 68, Nilsson, Gesch. Griech. Rel. ἔ.ἀ. 1², πίν. 29, 4. Ταῦτισιν πρὸς μυκηναϊκὰ σύμβολα ἡ μυκηναϊκῆς γραμμικῆς γραφῆς Β βλ. ἐν Ventris καὶ Chadwick, Documents in Mycenaean Greek, 51, εἰκ. 10, Palmer, Mycenaean e.t.c., 60, εἰκ. 7.

2. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (V 74), μετὰ τὴν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν ἐκστρατείαν τοῦ 508/7 π.Χ. καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν εἰς αὐτὴν ἀπόφασιν τῆς Σπάρτης νὰ ἡγήται πάσης ἐκστρατείας τοῦ λοιποῦ ὁ εἰς μόνον τῶν Ἡρακλειδῶν, ὁ δὲ ἕτερος νὰ παραμένῃ εἰς τὴν Σπάρτην, ἐπιστεῦετο ὅτι καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ μὲν ἐνὸς Διοσκούρου συνώδεε τὸν ἐκστρατεύοντα βασιλέα, τοῦ δὲ ἑτέρου παρέμενεν εἰς τὴν Σπάρτην μετὰ τοῦ ἑτέρου βασιλέως καὶ τοῦτο διότι πιθανῶς ἡ μία τῶν ἀνεικονικῶν λατρευτικῶν αὐτῶν μορφῶν συνώδεε τὸν ἕνα βασιλέα κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, ἡ δὲ ἑτέρα ἐξ αὐτῶν παρέμενεν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐνθα εὐρίσκετο ὁ ἕτερος βασιλεὺς.

3. Πaus. III 17. 4.

4. Πaus. III 16. 1.

τὸ πολιτικὸν σῶμα τῆς Σπάρτης ἐνσωμάτωσιν τοῦ προδωρικοῦ κέντρου τῶν Ἀμυκλῶν. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ἐνσωμάτωσις τῶν Ἀμυκλῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν πύλας πρὸς τὴν λοιπὴν Λακωνικὴν, ἐπέτρεψε μετὰ τὴν κατὰ κτησιν τῆς ὑπολοίπου Λακωνικῆς τὴν ἀνάληψιν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐκστρατείας πρὸς κατὰκτησιν τῆς δωρικῆς Μεσσηνίας (α' μεσσηνιακὸς πόλεμος), ὡς καὶ τὴν καταστολὴν βραδύτερον τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Μεσσηνίων, κατὰ τὰ μέσα δηλαδὴ τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. (β' μεσσηνιακὸς πόλεμος)¹.

Κατὰ τὸν α' μεσσηνιακὸν πόλεμον, ἐξ ἄλλου, πιθανῶς δὲ καὶ ὀλίγον ἐνωρίτερον, ἡ Σπάρτη ἤρχισε νὰ ἀποδίδῃ ἐπισήμους τιμὰς καὶ πρὸς τοὺς τοπικοὺς ἥρωας τῆς Μεσσηνίας, τοὺς δημοφιλεῖς μεσσηνιακοὺς Διοσκούρους, τοὺς Ἀφαρεῖδας² Ἰδαν καὶ Λυγκέα, ἐξαδέλφους τῶν Τυνδαριδῶν, ἰδρύσασα τάφον πρὸς τιμὴν των εἰς τὴν Σπάρτην, καίτοι οἱ ἥρωες αὐτοί, συμφώνως πρὸς μαρτυρίαν τοῦ Πανσανίου, ἐπιστεύετο ὅτι εἶχον ἀποθάνει καὶ ταφῇ εἰς τὴν Μεσσηνίαν.

Τῶν ἡρώων τούτων ἀνεγνωρίσθη τότε καὶ ἡ ἀνεικονικὴ μορφή, τὰ μεσσηνιακὰ «δόκανα», ἡ ὁποία ἦτο ὁμοία πρὸς τὰ λακωνικά. Ὅπως προκύπτει δὲ ἐκ τῆς ἀπεικονίσεως ἀναγλύφου³ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., ἡ Σπάρτη φαίνεται ὅτι ἐνίστε ἐξέφραζε τὴν ἐνοποίησιν τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Λακωνικῆς διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν «δοκάνων» τῆς Λακωνικῆς πρὸς τὰ «δόκανα» τῆς Μεσσηνίας. Ἡ ἐνωσις δὲ αὕτῃ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς τοποθετήσεως μιᾶς κοινῆς ὀριζοντίας δοκοῦ ὑπεράνω ἀμφοτέρων τῶν ἀνεικονικῶν τούτων, ὑπὸ μορφήν ζευγῶν στύλων, μορφῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἦτοι κατὰ τὸν α' μεσσηνιακὸν πόλεμον, ἡ Σπάρτη προέβη καὶ εἰς τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τοῦ πατρὸς τῶν Διοσκούρων τῆς Μεσσηνίας, τοῦ Ἀφαρέως⁴, ἀδελφοῦ τοῦ Τυνδάρεω. Προέβη δὲ πιθανῶς τότε καὶ εἰς τὸν ἐπανεναταφισμὸν⁵ τῶν ὁστῶν τούτου εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου ἐδεικνύετο τὸ μνῆμα του.

Αἱ πράξεις αὗται τῆς Σπάρτης ἀπετέλεσαν ὡσαύτως πολιτικὴν ἐνέργειαν, ἀποσκοποῦσαν εἰς τὸν προσεταιρισμὸν τοῦ προδωρικοῦ στοιχείου τῆς Μεσσηνίας καὶ τὴν εὐχερεστέραν, κατόπιν τούτου, ὑποταγὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης τῶν Δωριέων κατακτητῶν τῆς κοιλάδος τοῦ Παμῖσου. Δ' αὖ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἡ Σπάρτη ἐπομένως ἐπεδίωκε τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εὐνοί-

1. Περί τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων βλ. Tigerstedt, ἔ.α., 342, σημ. 259.

2. Πανσ. III 13.

3. βλ. Nilsson, ἔ.α. I², πιν. 29.3.

4. Πανσ. III 11. 11. Τὸ μνῆμα τοῦ ἥρωος τούτου εὕρισκετο πλησίον τοῦ οἰκοδομήματος ὅπου συνήρχοντο οἱ ἔμποροι.

5. Περί τοῦ ἐπανεναταφισμοῦ τούτου βλ. v. Gärtingen, RE I, 2, στ. 2711. Βλ. ἐπίσης Θεόκρ. XXII 199 κ.έ.

ας τῶν ἡρώων τούτων καὶ δι' αὐτῆς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ προδωρικοῦ Μεσσηνιακοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐξ ἄλλου, ἀνάλογον ἐνέργειαν ἀπετέλεσε καὶ ἡ ἐπίσημος ἀναγνώρισις τῶν δύο ἡρώιδων τῆς Μεσσηνίας ὑπὸ τῆς Σπάρτης, τῆς Φοίβης καὶ τῆς Ἰλαείρας¹, διὰ τῆς κατασκευῆς ἐνὸς Ἱεροῦ πρὸς τιμὴν των, τὸ ὁποῖον ἐξυπνέρεται τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Καὶ τοῦτο διότι αἱ ἡρώιδες αὐταὶ ἦσαν θυγατέρες τοῦ Λευκίππου, τοῦ ἑτέρου δηλαδὴ προατρεϊδικοῦ βασιλέως τῆς Μεσσηνίας, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ἀφαρέως ἀλλὰ καὶ τοῦ Τυνδάρεω.

Οὕτως, ἀφοῦ οἱ ἥρωες αὐτοὶ τῆς Μεσσηνίας ἦσαν στενοὶ συγγενεῖς τῶν προατρεϊδικῶν ἡρώων τῆς Λακωνικῆς παρῆχον εἰς τὴν Σπάρτην δικαιολογίαν διεκδικήσεως τῆς Μεσσηνίας. Ἡ Σπάρτη, ἀναγνωρίζουσα ἐπισήμως τοὺς ἥρωας τούτους καὶ ἀποδίδουσα εἰς αὐτοὺς τὰς καθιερωμένας νεκρικὰς τιμὰς, ἐθεώρει ἑαυτὴν ὡς φυσικὴν κληρονόμον τῶν ἐπὶ τῆς Μεσσηνίας δικαιωμάτων των καὶ προέβαινε οὕτως εἰς τὴν ἐξασφάλισιν καταλλήλου μυθικοῦ ἐρείσματος διὰ τὴν ἐνοποίησιν τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Λακωνικῆς, ἀφαιροῦσα καὶ ἐκ τοῦ ἀρκαδικῆς καταγωγῆς οἴκου τῶν Αἰπιτιδῶν τῆς Μεσσηνίας καὶ ἐκ τῶν Δωριέων κατακτητῶν τῆς κοιλάδος τοῦ Παμίσου (διὰ τὴν ὁποίαν κυρίως ἐνδιεφέρετο) τὸ τοιοῦτον μυθικὸν ἐρεῖσμα.

Ἡ ἀτρεϊδικὴ καὶ ἄλλη ἀρχαῖκὴ παράδοσις καὶ ἡ ἐνοποίησις τῆς Πελοποννήσου

Ὅπως ἡ ἐπίσημος ἀναγνώρισις ὑπὸ τῆς Σπάρτης τῶν προατρεϊδικῶν ἡρώων ἀπεσκοπεῖ εἰς τὴν ἐνοποίησιν τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς κατακτηθείσης ἐν συνεχείᾳ Μεσσηνίας, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ἡ γενομένη ὑπ' αὐτῆς βραδύτερον προβολὴ τῶν Πελοπιδῶν—Ἀτρειδῶν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐνοποίησιν τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος τῆς Πελοποννήσου. Ἡ ἐνοποίησις ὅμως αὐτὴ δὲν ἐπεδιώκετο διὰ κατακτήσεων ἀλλὰ διὰ τῆς συνάψεως ἐπὶ μέρους συμμαχιῶν.

Διὰ τῆς ἐν λόγῳ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ βου αἰ. π.Χ. προβολῆς, ἡ Σπάρτη ἐπεδίωκε τὴν προσέλκυσιν Πελοποννησίων καὶ μὴ συμμάχων, ἀρχαϊκῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προελεύσεως, οἱ ὁποῖοι εἰς περίπτωσιν ἰδικοῦ των πολέμου θὰ ἐτύγχανον τῆς προστασίας της, εἰς περίπτωσιν δὲ πολέμου τῆς Σπάρτης θὰ ἐτίθεντο ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν Σπαρτιατῶν Ἡρακλειδῶν, ὅπως

1. Πανσ. III 16, 1.

περίπου εἶχον τεθῆ κατὰ τὰ Τρωϊκὰ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν Ἀτρειδῶν οἱ σύμμαχοι τούτων Ἀχαιοί.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας τῆς ἡ Σπάρτης ἐφαίνετο θυσιάζουσα μέρος τοῦ γοήτρου τῶν πρώτων Ἡρακλειδῶν βασιλέων τῆς, οἱ ὅποιοι εἶχον πολεμήσει κατὰ τῶν τελευταίων Ἀτρειδῶν. Ἡ ἐνέργεια ὅμως αὐτή, ἔχουσα καθαρῶς πολιτικὸν χαρακτήρα, συνετέλει εἰς τὴν αὔξησιν μᾶλλον τοῦ κύρους τῶν Ἡρακλειδῶν, δεδομένου ὅτι οἱ Ἡρακλεῖδαι, ἡγούμενοι τῶν συμμάχων τῶν, προεβάλλοντο ὡς φυσικοὶ κληρονόμοι τῆς ἡγετικῆς θέσεως τῶν Ἀτρειδῶν.

Διὰ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας, πρὸς τοῦτοις, ἡ Σπάρτη ἐπεδίωκε τὸν διὰ συμμαχίας προσεταιρισμὸν Πελοποννησίων, Δωριέων καὶ μὴ, κατ'ἐξοχὴν δὲ ὅσων ἐδέσποζεν ὁ μέγας παλαιὸς τῆς ἀντίπαλος, τὸ δωρικὸν Ἄργος. Οὕτως, ὅχι μόνον ἔθετε τὰς πόλεις τούτων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀλλὰ καὶ ἔστρεφεν αὐτὰς κατὰ τοῦ ἀντιπάλου τῆς. Διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς ὅμως αὐτῆς ἐγκατέλειπε πλέον ὀριστικῶς τὸν παραδοσιακὸν φυλετισμὸν τῆς.

Τὸ κύριον ὄφελος ἐκ τῆς τοιαύτης πολιτικῆς, τῆς συνάψεως ἐπὶ μέρους συμμαχιῶν, διὰ τὴν Σπάρτην ἦτο ὅτι ἐν καιρῷ πολέμου διέθετε μεγάλην στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐν καιρῷ δὲ εἰρήνης δὲν ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ συντηρῇ στρατὸν διὰ τυχὸν ἀποστασίας, ὡς συνέβαινε μὲ τὰς ἤδη ὑπ'αὐτῆς κατακτηθεῖσας περιοχὰς τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι εἶχον ὑποβιβασθῇ εἰς εἴλωτας.

Πρὸς ἐπίτευξιν ὅμως τῆς νέας αὐτῆς πολιτικῆς, ἡ Σπάρτη ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς ὀρισμένας καινοτομίας, τόσον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν παραδοσιακὴν τῆς πολιτικὴν.

Ἐν πρώτοις, ὅπως παρετήρησεν σύγχρονος ἐρευνητής, ὁ Ehrenberg¹, ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης υἰοθέτησις τοῦ ἐπικοῦ παρελθόντος προσέδωκεν ἕναν ἰδεαλισμὸν εἰς τὴν ἐν γένει σπαρτιατικὴν νοοτροπίαν. Πρὸς τὸ ἰδεαλιστικὸν δὲ τοῦτο πνεῦμα εἶναι δυνατόν νὰ συναφθῇ καὶ ἡ αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν «τάφων», «μνημάτων», «Ἱερῶν»² κ.ο.κ. (βλ. κατωτ.), πρὸς τιμὴν ἡρώων ἰδίως τῆς ἀτρεϊδικῆς καὶ ἐπικῆς ἐν γένει παραδόσεως, διότι τὰ μνημεῖα αὐτὰ καὶ αἱ εἰς αὐτὰ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀποδιδόμεναι νεκρικαὶ τιμαὶ ἐξήπτον τὸ Σπαρτιατικὸν φρόνημα.

Αἱ σκληραγωγαί³ τῶν νέων, ἐξ ἄλλου, πιστεύεται ὅτι ἐνετάθησαν κατὰ

1. Βλ. Hermes 68, 1933, 293.

2. Τὸν μέγαν τοῦτον ἀριθμὸν τάφων, ἡρώων κ.ο.κ. καὶ τὴν πρὸς τὴν πρὸς τὰς ἀλακωνικὰς στήλας», πιθανὴν σχέσιν τῶν ἔχει παρατηρήσει ἀδρομερῶς καὶ ὁ Παπαχατζῆς (Παυσανία Λακωνικά (1963), 268, σημ. 3).

3. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πιθανῶς ἀρχίζει νὰ διαμορφοῦται καὶ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς «προστασίας» (ἡθικῆς ὑπεροχῆς) τῆς Σπάρτης ἔναντι τῆς ὑπολοίπου Ἑλλάδος

τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω ἐποχὴν¹, ὅτε ἤρχισε πιθανῶς ἐφαρμοζομένη ὑπὸ τῆς Σπάρτης καὶ ἡ ἐπιβολὴ αὐστηροτέρας ποινῆς ἐπὶ τῶν λιποτακτῶν, ὡς παρετήρησεν ὁ αὐτὸς ὡς ἄνω ἐρευνήτης².

Αἱ ἐνέργειαι αὐταὶ τῆς Σπάρτης ἀπέβλεπον, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν δημιουργίαν ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ καταλλήλου νὰ ἐπωμισθῇ τὴν ἡγετικὴν θέσιν ἐναντι τῶν συμμάχων τῆς.

Πρὸς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν, ἐξ ἄλλου, τῆς Σπάρτης νὰ ἐμφανισθῇ δηλαδὴ ὡς ἀνταξία κληρονόμος τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀτρειδῶν, δὲν ἦτο ἄσχετος πιθανῶς καὶ ἡ ὑπ' αὐτῆς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν υἱοθέτησις αὐστηροτάτων οἰκονομικῶν μέτρων, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ ἀπότομος πτώσις τοῦ ὕλικου τῆς πολιτισμοῦ³. Καὶ τοῦτο διότι ἡ πτώσις τοῦ ὕλικου τῆς πολιτισμοῦ ἀρχίζει νὰ παρατηρηθῇ περὶ τὰ μέσα τοῦ βου π.Χ., ὅταν δηλαδὴ ἀρχίζει νὰ ὑλοποιῆται καὶ ἡ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς ἀναβίωσις τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀτρειδῶν.

Ἡ τοιαύτη μεταβολὴ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Σπάρτης, ὅπως ἐλέχθη, ἦτο συνέπεια τῆς μεταστροφῆς τῆς ἐξωτερικῆς τῆς πολιτικῆς. Ἡ μεταστροφή δὲ αὐτὴ εἶναι δυνατόν νὰ διαγραφῇ ὡς ἑξῆς:

Ἡ Σπάρτη, μετὰ τὸν πόλεμον τὸν ὁποῖον διεξήγαγε πρὸς τὴν Τεγέαν⁴ καὶ διαρκούντος τοῦ β'. τετάρτου τοῦ βου αἰ. π.Χ., διεπίστωσεν ὅτι ἡ ὑποταγὴ τῶν Ἀρκάδων δὲν ἦτο ἐφικτή. Ἐξ ἄλλου, πρὸς τὴν ὑποταγὴν αὐτὴν ἀντετίθετο τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν⁵, τὸ ὁποῖον διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν. Ἐγκαταλείψασα λοιπὸν ἡ Σπάρτη τὸ σχέδιον κατακτῆσεως τῆς Ἀρκαδίας, προέβη εἰς τὴν ἐκταφὴν ἐκ τῆς Τεγέας τῶν ὀστέων τοῦ Ὁρέστου, υἱοῦ καὶ διαδόχου τῶν δύο Ἀτρειδῶν, καὶ εἰς ἐνταφιασμὸν τῶν λειψάνων αὐτῶν⁶ μετὰ τιμῶν εἰς τὴν Σπάρτην. Μετὰ δὲ τὴν νίκην τῆς ἐπὶ τῶν Τεγεατῶν, οἱ ὁποῖοι ἤγουντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ τῶν ὑπο-

(πβλ. Ἡρόδ. I 69, ἐνθα ὁ Κροῖσος λέγει εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους: «ὤμέας προεστάναι τῆς Ἑλλάδος» καὶ V 49, ἐνθα ὁ Ἀρισταγόρας ἐπαναλαμβάνει περίπου τὰ αὐτά: «... ὅσῳ προέστατε τῆς Ἑλλάδος», (πβλ. Tigerstedt, ἔ. ἀ. 385, σημ. 606).

1. Βλ. Kiechle, ἔ. ἀ., 247.

2. RE VI 2: A (1927), 2292, ἐν λ. «τρέσαντες».

3. Βλ. Oliva, ἔ. ἀ., 134 κ. ἐ.

4. Περὶ τοῦ πολέμου τούτου βλ. διδ. Callmer, *Geschichte Arcadiens* (Λοῦνδη, 1943), 109 - 128. Moretti, *Rivista di filologie e d'istruzione classica* 1946, 87 - 103. Jones, *Sparta* (1967) 1-2. Βλ. ἐπίσης Leahy, *The Phoenix*, 12, 1958, 141-5.

5. Ἡρόδ. I 67.

6. Ἡρόδ. I 67—8. Πaus. III 11. Περὶ τοῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ θανάτου τοῦ Ὁρέστου βλ. RE XVIII (1939), 1007. Περὶ τῆς ἐκταφῆς καὶ τοῦ ἐπανενταφιασμοῦ τῶν λειψάνων τοῦ ἥρωος τούτου βλ. αὐτόθι 1008.

λοίπων Ἀρκάδων, ἡ Σπάρτη συνῆψε συμμαχίαν πρὸς τὴν Τεγέαν καὶ τοὺς Ἀρκάδας.

Διὰ τῆς συμμαχίας αὐτῆς, ἡ ὁποία ἐπλαισιώθη διαδοχικῶς καὶ δι' ἄλλων ἐπὶ μέρους συμμαχιῶν, ἐθεμελιώθη ὁ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης διασυμμαχικός, Πελοποννησιακὸς κυρίως, συνασπισμός, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Σπάρτη ἐνεφανίζετο ὡς ἐπιδιώκουσα τὴν ἀναβίωσιν τῆς παλαιᾶς ἡγεμονίας τῶν Ἀτρειδῶν, ὑπὸ τοὺς δύο Ἡρακλεΐδας βασιλεῖς τῆς. Πρὸς διακρίωσιν δὲ τῆς ἐπιδιώξεως αὐτῆς τὸ ἐπικὸν παρελθὼν ὄχι μόνον τῆς Λακωνικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς Πελοποννήσου ἐν γένει, ὡς καὶ τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος, ἐτίθετο ἐφεξῆς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς σπαρτιατικῆς πολιτικῆς.

Ἡ νέα αὕτῃ διπλωματικὴ ὁδὸς παρουσιάζεν ἐπομένως μίαν ριζικὴν ἀλλαγὴν ἔναντι τῆς παραδοσιακῆς σπαρτιατικῆς πολιτικῆς, ἐνεκαίνιαζε δὲ διὰ τὴν Σπάρτην ἀλλὰ καὶ δι' ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον μίαν νέαν ἐποχὴν. Μία δὲ τῶν κυριωτέρων ἐκδηλώσεων τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἦτο καὶ ἡ ἀπονομὴ τιμῶν, ὅπως ἀνεφέρθη, πρὸς πλῆθος ἡρώων τῆς ἀτρεϊδικῆς ἐποχῆς, καὶ ἡ προβολὴ τῆς ἀτρεϊδικῆς παραδόσεως κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἐξυπηρετῇ ἐπιτυχέστερον τοὺς νέους στόχους τῆς σπαρτιατικῆς πολιτικῆς.

Τὰ στάδια γενικῶς τὰ ὁποῖα ἠκολούθησεν ἡ νέα αὕτῃ διπλωματικὴ ὁδὸς τῆς Σπάρτης, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς ἐπισήμους ἐκδηλώσεις τῆς ἐσωτερικῆς τῆς πολιτικῆς, εἶναι δυνατόν νὰ διαγραφοῦν περίπου ὡς ἑξῆς:

Ἐπανεναφιασμός τῶν ὁστών τοῦ Ὁρέστου

(Ἔργον τοῦ Ἀναξανδρίδα).

Ὁ ἐπανεναφιασμός τῶν ὁστών τοῦ Ὁρέστου εἰς τὴν Σπάρτην δὲν ἀπετέλει καινοτομίαν.

Ἦδη κατὰ τὸν α' Μεσσηνιακὸν πόλεμον εἶχον τιμηθῇ διὰ τῆς ιδρύσεως «μνημείων» εἰς τὴν Σπάρτην οἱ προδωρικοὶ Μεσσήνιοι ἥρωες (βλ. ἀνωτ.), ἥτοι ὁ βασιλεὺς Ἀφαρεὺς καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Διόσκουροι τῆς Μεσσηνίας Ἴδας καὶ Λυγκεύς.

Ἐπιτρέπεται ἐπομένως νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τῆς ιδρύσεως αὐτῆς εἶχε προηγηθῇ πιθανῶς καὶ ἐπανεναφιασμός τῶν λειψάνων τούτων εἰς τὴν Σπάρτην, ἀφοῦ μάλιστα, κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Πausanίου, οἱ ἐν λόγῳ ἥρωες ἐπιστεύετο ὅτι εἶχον ἀποθάνει καὶ ταφῇ εἰς τὴν Μεσσηνίαν.

Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Σπάρτης εἶχεν ἐπιχειρηθῇ ἐπανεναφιασμός ὁστών ἥρωος, δεδομένου ὅτι ὁ τύραννος τῆς Σικυῶνος Κλεισθένης εἶχε μεταφέρει τὰ ὁστὰ τοῦ ἥρωος Μελανίπου ἐκ τῶν Θηβῶν εἰς Σικυῶνα καὶ εἶχεν ἐνταφιάσει αὐτὰ εἰς αὐτὴν μετὰ τιμῶν. Ἐπραξε δὲ τοῦτο ὁ Κλεισθένης διὰ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν ἀργείας προελεύσεως λατρείαν τοῦ

Ἀδράστου, ἡ ὁποία ἐμείωνε τὴν δημοτικότητά του μεταξύ τῶν προδορικῆς προελεύσεως ὁπαδῶν του¹.

Ἡ μεταφορὰ πάντως τῶν ὁστῶν τοῦ Ὅρέστου ἐκ τῆς Τεγέας εἰς τὴν Σπάρτην κατὰ δελφικὸν χρησμόν δοθέντα εἰς ἓνα τῶν «Πυθίων», ἀξιωματούχων τελούτων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἡρακλειδῶν, πιστεύεται² ὅτι ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ Ἀγιάδου βασιλέως Ἀναξανδρίδα, ἐκτελεσθεῖσα δι' ἑνὸς τῶν «Ἀγαθοεργῶν», μελῶν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, ὀνόματι Λίχα.

Συμμαχία Σπάρτης — Τεγέας (Ἔργον τοῦ Χίλωνος)

Ἄλλ' ἡ συμμαχία Σπάρτης καὶ Τεγέας, συναφθεῖσα μετὰ τὸν ἐπανεんταφιασμόν τῶν ὁστῶν τοῦ Ὅρέστου εἰς τὴν Σπάρτην καὶ νέον πόλεμον Σπάρτης καὶ Τεγέας, φαίνεται ὅτι ἦτο ἔργον μᾶλλον τοῦ Χίλωνος, ἐφόρου κατὰ τὸ 556/5 π.Χ. Πρὸς τὴν ἄποψιν αὐτὴν συντρέχουν οἱ ἐξῆς λόγοι:

Ἡ Σπάρτη συνῆψε τὴν συμμαχίαν αὐτὴν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς τοῦ Χίλωνος ὡς ἐφόρου, ἦτοι τὸ 556/5 π.Χ., καὶ ἐνεκαίνιασε δι' αὐτῆς τὴν νέαν ἐξωτερικὴν τῆς πολιτικὴν. Ἡ πολιτικὴ αὐτή, οὕσα ἀντίθετος πρὸς τὴν μέχρι τότε ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀκολουθουμένην πολιτικὴν, συνίστατο, ὅπως ἐλέγχθη, εἰς τὴν διὰ διπλωματικῆς ὁδοῦ ἀποδοχὴν τῶν σχέσεων αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον μεταξύ Ἀρκάδων καὶ Ἀτρειδῶν κατὰ τὰ Τρωικά. Ἦσαν δὲ αἱ σχέσεις αὗται σχέσεις συμμάχων ὁμόρων λαῶν καὶ ὄχι σχέσεις ὑποτελοῦς πρὸς κυρίαρχον.

Φαίνεται ὅμως ὅτι εἰς τὴν σύναψιν τῆς συμμαχίας αὐτῆς ἀντετάχθη ὁ Ἀγιάδης βασιλεὺς Ἀναξανδρίδας, ὁπαδὸς ὢν τῆς παλαιᾶς παραδοσιακῆς πολιτικῆς τῆς Σπάρτης. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐπανεんταφιασμοῦ τῶν ὁστῶν τοῦ Ὅρέστου, δεδομένου ὅτι εἰς τὸν ἐπανεんταφιασμόν τοῦτον προέβη ἡ Σπάρτη κατὰ συμβουλήν τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς ἀξιωματοῦχον τοῦ βασιλικοῦ αὐτῆς περιβάλλοντος, καὶ ἐξετελέσθη ἀκολούθως ὑπὸ ἄλλου ἀξιωματοῦχου τοῦ

1. Ἡρόδ. V 67. Πausan. III 3. 6, 11. 10, Ἡ ἐν Σικυῶνι λατρεία τοῦ Ἀδράστου ὠφείλετο εἰς τὰ ἀργείας προελεύσεως, ἦτοι προδορικῆς καταγωγῆς, ἀριστοκρατικά γένη, τὰ ὁποῖα καὶ ἠθέλησε νὰ πληῖξῃ ὁ Κλεισθένης προφανῶς (βλ. Mossé, *La tyrannie dans la Grèce classique* (1969), 44).

2. Κατὰ τὸν Wade—Gery (CAH III, 567) Ἀναξανδρίδας καὶ Χίλων σινειργάσθησαν διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν λειψάνων τοῦ Ὅρέστου (κατὰ τὸν ἐρευνητὴν τοῦτον οἱ μὲν Ἀγιάδαι βασιλεῖς διεκρίνοντο δι' «ἱμπεριαλισμόν», οἱ δὲ Εὐρυπώντιδαι ἦσαν ἐκπρόσωποι τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος καὶ ὑποστηρικταὶ τῆς περὶ «μικρᾶς Σπάρτης» πολιτικῆς). Κατὰ τὸν Dickins ὁμως, Ἀναξανδρίδας καὶ Χίλων διεφώνησαν τότε.

αὐτοῦ περιβάλλοντος (βλ. ἀνωτ.). Ὁ Ἀναξανδρίδας δὲ ἐμιμήθη κατὰ τοῦτο προφανῶς παλαιότερα παραδείγματα, ὅπως ἦτο ἡ εἰκονικὴ ἢ μὴ ἐκ Μεσσηνίας μεταφορὰ τῶν λειψάνων τῶν προδωρικῶν Μεσσηνίων ἡρώων εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἡ πρὸς τιμὴν τῶν ἱδρυσὶς «μνημείων» κ.ο.κ. Διὰ τοῦ λεγομένου δὲ ἐπανεμφανισμοῦ τῶν ὁστῶν τοῦ Ὁρέστου ὁ Ἀναξανδρίδας ἀπέβλεπε πιθανῶς εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀρκαδίας καὶ τοῦτο διότι αἱ παλαιότεραι ἀντίστοιχαι ἐνέργειαι τῶν Σπαρτιατῶν εἶχον συντελέσει εἰς τὸν προσεταιρισμὸν τοῦ προδωρικοῦ στοιχείου τῆς Μεσσηνίας καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τούτων εὐχερεστέραν κατάρτησιν αὐτῆς, κατόπιν τῆς δημιουργίας ἠθικοῦ ἐρείσματος δυναμένου νὰ ἀναχθῇ εἰς τοὺς προδωρικοὺς χρόνους.

Διάφορον ἐν τούτοις γνώμην πρὸς τὸν Ἀναξανδρίδαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, ὁ ἔφορος Χίλων, ὅχι μόνον διότι τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν εἶχε παλαιότερον ἀντιταχθῇ εἰς τὴν κατάρτησιν τῆς Ἀρκαδίας ἀλλὰ καὶ διότι ἡ περιοχὴ αὐτῇ τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶχεν ὑποστῇ ἐκδωρισμὸν, ὅπως εἶχεν ὑποστῇ ἡ Μεσσηνία, καὶ ἐπομένως οἱ κάτοικοί της ἦσαν καθαρῶς προδωρικῆς καταγωγῆς. Πρὸς τούτοις ἡ Ἀρκαδία, οὕσα γενικῶς ὀρεινὴ, καθίστα δυσχερῇ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς σπαρτιατικῆς φάλλαγγος καὶ σχεδὸν ἀδύνατον τὴν διὰ τῶν ὅπλων κατάρτησίν της. Κατάρτησις δὲ τῆς Τεγέας δὲν ἐσήμαινε κατάρτησιν τῆς Ἀρκαδίας.

Διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τὴν νίκην τῶν πρὸς τοὺς Τεγεάτας, ἡ ὁποία ἠκολούθησε τὸν ἐπανεμφανισμὸν τῶν ὁστῶν τοῦ Ὁρέστου, οἱ Σπαρτιάται δὲν προέβησαν εἰς κατάρτησιν τῆς Τεγέας ἀλλ' εἰς σύναψιν συμμαχίας πρὸς τοὺς ἡττηθέντας, Ἀρκάδας.

Ὁ ἑλιγμὸς λοιπὸν αὐτὸς τῆς Σπάρτης πιστεύεται σήμερον γενικῶς ὅτι ἦτο ἔργον τοῦ ὀξυδερκοῦς πολιτικοῦ της, τοῦ ἐφόρου Χίλωνος, ὁ ὁποῖος διέβλεπεν ὅτι ὅχι μόνον οὐδὲν σχεδὸν ὑλικὸν ὄφελος θὰ ἀπεκόμιζεν ἡ Σπάρτη ἐκ τῆς κατακτήσεως τῆς Τεγέας ἀλλὰ θὰ ἦτο ἡναγκασμένη νὰ συντηρῇ στρατόν, πρὸς πρόληψιν ἢ καταστολὴν ἐξεγέρσεων. Πλὴν τούτων, ὁ Χίλων διέβλεπεν ὅτι ἡ Σπάρτη διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Τεγέας — ἂν μὴ καὶ τῆς λοιπῆς Ἀρκαδίας — θὰ διέτρεχε μονίμως τὸν κίνδυνον συμπράξεως τῶν Ἀρκάδων πρὸς τοὺς Μεσσηνίους εἰλωτας ἀφ' ἐνὸς καὶ πρὸς τοὺς Ἀργεῖους ἀφ' ἑτέρου.

Διὰ τῆς συνάψεως συμμαχίας πρὸς τοὺς Ἀρκάδας ἐπομένως, ὁ Χίλων ἐνεκαίνισε μίαν νέαν πολιτικὴν ἔχουσαν, καθὼς παρετήρησε νεώτερος ἱστορικός¹, ἔθνικὸν χαρακτῆρα, δεδομένου ὅτι διὰ τῆς συμμαχίας αὐτῆς ὅχι μόνον παρημπόδιζε τὴν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν φυγὴν τῶν Μεσση-

1. Βλ. JHS, 32, 1912, 264—5. Περὶ τῆς συμμαχίας Σπάρτης—Τεγέας βλ. κυρίως: Ehrenberg, RE (ἐν λ. Sparta), III 2: A (1929), 1380. Kiechle, ἔ.ἀ., 246 κ.έ. Huxley, ἔ.ἀ., 67 136—7, σημ. 477. Tigerstedt ἔ.ἀ., 373 σημ. 520.

νίων ἀλλὰ καθίστα καὶ τοὺς Ἀρκάδας ἐχθροὺς τοῦ Ἄργους. Ἡ ἐφαρμογὴ ὁμῶς τῆς νέας αὐτῆς πολιτικῆς εἶχε καὶ ἄλλα διὰ τὴν Σπάρτην ὀφέλη. Τὸ κυριώτερον τούτων ἦτο ἡ αὐξησὶς τῆς πολεμικῆς δυνάμεως τῆς Σπάρτης, εἰς τρόπον ὥστε ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ἡ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς στρατιωτικῆς δύναμις νὰ ἀποβῇ ἡ ἀξιολογωτέρα τῶν συγχρόνων αὐτῆς μεγάλων δυνάμεων.

Τὴν σημασίαν αὐτὴν τῆς νέας πολιτικῆς τῆς Σπάρτης, τῆς ἐγκαινισθείσης διὰ τῆς πρὸς τὴν Τεγέαν συμμαχίας, ἐξαίρων ὁ Ἡρόδοτος¹, παρατηρεῖ τὰ ἀκόλουθα: «Καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου, ὅπως πειρώατο ἀλλήλων, πολλῶ κατυπέρτεροι τῷ πολέμῳ ἐγίνοντο οἱ Λακεδαιμόνιοι· ἤδη δέ σφι καὶ ἡ πολλὴ τῆς Πελοποννήσου ἦν κατεστραμμένη».

Διὰ τῆς συμμαχίας αὐτῆς ἡ Σπάρτη ἀναμφιβόλως κατῴρθωνε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπομόνωσιν τῶν Μεσσηνίων εἰλώτων ἐκ τοῦ δωρικοῦ Ἄργους, μεγάλου προστάτου των, δεδομένου ὅτι οἱ Ἀρκάδες ὑπέσχοντο «ἐκβαλεῖν Μεσσηνίους καὶ μὴ χρηστοὺς ποιεῖν»². Ἐξ ἄλλου, ὅπως ἐπανειλημμένως ἐτονίσθη, οἱ νέοι σύμμαχοι τῆς Σπάρτης, παλαιοὶ ἐχθροὶ τῆς, ἡκολούθουν πλέον ἐν καιρῷ πολέμου τοὺς Ἡρακλεΐδας βασιλεῖς, καθ'ὃν περίπου τρόπον ἡκολούθουν πρὸ τῆς Καθόδου τῶν Δωριέων τοὺς Ἀτρεΐδας.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τούτων, ἥτοι διὰ τῆς τιμῆς τὴν ὁποίαν ἐπεδαψίλευσε πρὸς τὸν οἶκον τῶν Ἀτρειδῶν καὶ τῆς συμμαχίας τὴν ὁποίαν συνῆψε πρὸς τοὺς Ἀρκάδας, οἱ ὅποιοι ἦσαν προδωρικῆς καταγωγῆς, ἡ Σπάρτη ἀπεσκόπει εἰς τὴν ἄμεσον συνάρτησίν τῆς πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς τῶν Ὀμηρικῶν Ἐπῶν καὶ πρὸς τὴν ἐποποιίαν τῶν Τρωικῶν, ἐγείρουσα ἐκ παραλλήλου διὰ πρώτην φορὰν τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἀναγνωρίσεώς της ὡς φυσικῆς κληρονόμου τῆς ἡγετικῆς θέσεως τῶν Ἀτρειδῶν.

Πρῶτον δίκτυον συμμαχιῶν

Τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν ἡ Σπάρτη ἐνίσχυεν ἀκολούθως διὰ νέων τιμῶν τὰς ὁποίας ἐπεδαψίλευε πρὸς αὐτοὺς τούτους τοὺς δύο Ἀτρεΐδας καὶ τὸν μέγαν πρόγονόν των, τὸν Πέλοπα, καθὼς καὶ πρὸς συγγενεῖς καὶ συμμάχους των κατὰ τὰ Τρωϊκά.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τούτων, ὡς θὰ ἀποδείξωμεν κατωτέρω, ἡ Σπάρτη ἐπεδίωκε τὴν ὑποστήριξιν ἢ καὶ τὴν ἀνοχὴν τοῦ λαϊκοῦ, προδωρικοῦ κυρίως, στοιχείου, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν εἰς περιοχὰς τῆς δράσεώς της, πρὸς

1. Ἡρόδ. I 68.

2. Πλουτ., Ἡθ. 292 B.

ἐγκατάστασιν φιλολακωνικῶν κυβερνήσεων, μετὰ τῶν ὁποίων συνήπτεν ἀκολουθῶς συμμαχίαν.

Οὕτως ἐνεργοῦσα, κατάρθωνεν ἡ Σπάρτη ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος νὰ συνάψῃ συμμαχίαν πρὸς τὴν Σικυῶνα, τὴν Κόρινθον, τὸν Φλιοῦντα καὶ τὴν Ἀμβρακίαν (βλ. κατωτ.).

Ὁ ἐμπνευστὴς τοῦ νέου προγράμματος

Κύριος ἐμπνευστὴς τοῦ σχεδίου τῆς διὰ συμμαχιῶν ἀναπτύξεως τῆς Σπάρτης ἦτο, ὡς ἤδη εἵπομεν, ὁ Χίλων¹.

Ὁ Χίλων πρῶτος διείδε τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ προσεταιρισμοῦ τῶν Ἀρκάδων. Πρὸς τοῦτο, ἐγκαταλείψας τὴν ἀκολουθουμένην μέχρι τότε ὑπὸ τῆς Σπάρτης πολιτικὴν, ἡ ὁποία συνίστατο εἴτε εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν γειτονικῶν πληθυσμῶν εἴτε εἰς τὴν ἐνσωμάτωσιν των εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα τῆς Σπάρτης, ἐφήρμοσε τὴν διὰ τῆς συνάψεως συμμαχιῶν πολιτικὴν², ἐπιδιώκων δι' αὐτῆς τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀτρείδων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης. Ἡ νέα δὲ αὕτῃ πολιτικὴ εὗρε πρόσφορον ἔδαφος εἰς τὴν Πελοπόννησον, διό καὶ αἱ συμμαχίαι ἐπολλαπλασιάσθησαν μὲ ταχὺν σχετικῶς ρυθμόν.

Ὁ Χίλων, διαβλέπων τὴν δυνατότητα ἀφυπνίσεως τοῦ φυλετισμοῦ τοῦ προδωρικοῦ στοιχείου διαφόρων ἄλλων περιοχῶν, εἰς τινὰς περιπτώσεις ἔστρεψε τοῦτο ἐναντίον τῶν Δωριέων κατακτητῶν (τοῦ Ἀργους) καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐδημιούργησε καταλλήλους συνθήκας πρὸς προσ-

1. Περὶ τοῦ Χίλωνος βλ. κυρίως Ἡρόδ. I 59, VII 235. Πλάτ. Πρωτ. 343 Α. Πανσ. X 24. Διογ. Λαερτ. I 68—73. Σούδα ἐν λ. Χίλων. Niese, RE III: 2 (1899) ἐν λ. «Chilon». Kiechle, ἔ. ἀ, 243. Tigerstedt, ἔ. ἑ., 80, 375 σημ. 542.

Υἱὸς τοῦ Δαμαγῆτα, ἐπιστεῦετο ὅτι ἀπέθανεν εἰς Ἰῶσαν ἐκ χαρᾶς διότι εἶχε νικήσει ὁ υἱὸς του εἰς τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Ἀναφέρεται ὅτι παλαιότερον εἶχε συναντήσει τὸν Ἱπποκράτην, πατέρα τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηνῶν Πεισιστράτου, εἰς Ὀλυμπίαν καὶ ὅτι εἶχε συστήσει εἰς αὐτόν, κατόπιν πυρομαντείας, νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀπόκτησιν υἱοῦ. Ὁ αὐτὸς ἐλέγετο ὅτι διευτύπωσε τὴν ἄποψιν ὅτι θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον διὰ τὴν Σπάρτην ἂν κατεποντίζοντο τὰ Κύθηρα. Ἐξ ἄλλου, ὁ Χίλων ἐθεωρεῖτο ὅτι ἦτο εἰς τῶν 7 σοφῶν, εἰς αὐτὸν δὲ ἀπεδίδοντο γνωμικὰ οἷον τὸ «γνῶθι σαυτόν» καὶ τὸ «μηδὲν ἄγαν». Ὁ αὐτὸς ἀναφέρεται ὅτι διετελέσεν ἑφορος τὸ 556/5 π.Χ. καὶ ὅτι βραδύτερον ἦτο μέλος τῆς γερονσίας.

Ὁ Χίλων ἐτιμήθη μεταθανάτιως δι' ἰδιαίτερον ἐντὸς τῆς Σπάρτης ἥφου (Πανσ. III 16. 4), ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται πιθανῶς τμῆμα ἀναγλύφου (Wace Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1937, 217—20).

2. Κατὰ τὸν Lenschau (Klio, 30, 1937, 274, 278), τὴν ἀρχαϊκὴν πολιτικὴν ἐγκαινιάζει ὁ Λυκοῦργος, δρῶν, κατ' αὐτόν, κατὰ τὴν δεκαετίαν 590—80 π.Χ. Ἡ ἄποψις αὕτη δὲν ἔχει γίνεαι δεκτὴ.

εταιρισμόν τοῦ στοιχείου αὐτοῦ καὶ σύναψιν συμμαχίας ἐν συνεχείᾳ. Εἰς ἄλλας δὲ περιπτώσεις διείδε τὴν δυνατότητα ἀποσπάσεως τοῦ προδωρικοῦ στοιχείου ἐκ τῆς τυραννίδος, ἡ ὁποία εἶχεν ἐκμεταλλευθῇ τοῦτο διὰ τῆς ἀσκήσεως μῆς (ἐθνικο-)κοινωνικῆς πολιτικῆς στρεφόμενης κατὰ τῶν Δωριέων κατακτητῶν μεγαλογιακτομένων, μετὰ τὴν ἐκ τούτων ὑφαρπαγὴν τῆς ἐξουσίας. Διείδε δηλαδὴ ὅτι αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι τοῦ στοιχείου τούτου εἶχον ἤδη σχετικῶς ἱκανοποιηθῇ ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ἀναπτύξεως τῶν πόλεων τούτων καὶ οὕτως ἡ Σπάρτη ἦτο δυνατόν νὰ ἀφυπνίσῃ τὸν παλαιὸν φυλετισμόν τοῦ στοιχείου τούτου.

Σημαντικὸν παράγοντα εἰς τὴν ἀφύπνισιν καὶ ὑποδαύλισιν τοῦ φυλετισμοῦ τοῦ προδωρικοῦ στοιχείου ἐκάστης περιοχῆς ἀπετέλεσεν ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐπίσημος ἀπονομή τιμῶν πρὸς τοὺς προδωρικοὺς τοῦ ἥρωας. Πρωταγωνιστὴς δὲ τῆς κινήσεως αὐτῆς ἦτο, ὡς φαίνεται, ὁ Χίλων ὁ ὁποῖος παραδίδεται (βλ. κατωτ.) ὅτι ἠσχολεῖτο καὶ μὲ θρησκευτικὰς πράξεις.

Δυστυχῶς δὲν γνωρίζομεν πολλὰ περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ πολιτικοῦ τούτου καὶ εἰσηγητοῦ τῆς νέας πολιτικῆς τῆς Σπάρτης. Ὁ γάμος καὶ τῶν δύο βασιλέων τῆς Σπάρτης (βλ. κατωτ.) πρὸς Χιλωνίδας (ἀπογόνους τοῦ Χίλωνος) δηλοῖ ὅτι ἡ οἰκογένειά του ἦτο ἐπιφανής. Φρονοῦμεν δὲ ὅτι οἱ Χιλωνίδαι ὄχι μόνον ἦσαν ἀχαϊκῆς καταγωγῆς, ὅπως ἔχει ὑποστηρίξει νεώτερος ἐρευνητὴς ὁ Poralla¹, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἀπετέλουν κλάδον τοῦ ἐπιφανεστέρου ἀχαϊκοῦ σπαρτιατικοῦ οἴκου, ἦτοι τῶν Αἰγεῖδων, ὁ ὁποῖος εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ἐνσωμάτωσιν τοῦ ἀχαϊκοῦ κέντρου τῶν Ἀμυκλῶν εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα τῆς Σπάρτης.

Ὁ οἶκος αὐτός, ἀποκαλούμενος ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου² «φυλὴ μεγάλη ἐν Σπάρτῃ», μὴ προερχόμενος ἐκ τῶν Δωριέων κατακτητῶν, ἐνεφορεῖτο ὑπὸ πνεύματος τὸ ὁποῖον ἀφίστατο τοῦ παραδοσιακοῦ σπαρτιατικοῦ δωρισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Αἰγεῖδαι συνεδέοντο ἀπὸ μακροῦ πρὸς τὰς ἀχαϊκὰς Ἀμύκλας, τὴν προδωρικὴν Αἰγύτιδα καὶ τοὺς Μινύας τοῦ Πάρωνος³, εἶχον προφανῶς ἀποτελέσει καὶ τὸν σημαντικώτερον πυρῆνα μεταλμπαδεύσεως τῆς προδωρικῆς, ἦτοι τῆς ἀχαϊκῆς, παραδόσεως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν.

Ἡ ρῆξις⁴ ἐπομένως τοῦ Ἀγιάδου βασιλέως Ἀναξανδρίδα καὶ τοῦ

1. Prosopographie der Lakadaimonier (1913), 45—6.

2. Ἡροδ. IV 149.

3. Βλ. Toynbes Some Problems, ἔ. ἀ., 213 κ.έ.

4. Ἡ ρῆξις αὐτὴ συνάγεται κυρίως ἐκ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου παπύρου τῆς συλλογῆς Rylands (βλ. Jacoby FGr Hist II A, 504, II C, 336 κ.έ.). Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Jacoby ἐπιχειρηθεῖσαν ἀποκατάστασιν, τὸ κείμενον τοῦ παπύρου τούτου ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: «Χίλων δὲ ὁ Λάκων ἐφορεύσας καὶ στρα[τηγ]ήσας Ἀναξανδρίδῃ[ς] τε[λ] τὰς ἐν τοῖς Ἑλλ[η]σιν τιυρα[ν]νίδας κατέλυσα[ν]. ἐν Σικυθ[ω]ν[ι] μὲν Αἰσ[χ]λίνην, Ἰπτίαν δὲ [Ἀθήνησιν] Πεισιστ[ράτου]...». Ὁ Dickins ὁμοῦς (JHS 32, 1912, 26) προέτεινεν:

Χίλωνος δὲν ἦτο μόνον ρῆξις βασιλέως — ἀρχιστρατήγου καὶ ἐφόρου ἀλλὰ πιθανῶς ρῆξις τῶν δύο οἰκῶν των, δεδομένου μάλιστα ὅτι οἱ Ἀγιάδαι βασιλεῖς ἐθεωροῦντο ὅτι ἐξεπροσώπων τὸν ἀκραϊνῆ σπαρτιατικὸν δωρισμὸν, ἐνῶ οἱ Αἰγεῖδαι ἦσαν ἀχαϊκῆς καταγωγῆς.

Ἐνισχύεται δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς ἡ ἄποψις ὅτι ὁ Χίλων ἦτο Αἰγείδης:

- α) Ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Αἰγεῖδαι ἦσαν ἱερατικὸν γένος¹, ὁ δὲ Χίλων ἀναφέρεται ὅτι προέβη εἰς πυρομαντεῖαν².
- β) Ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ Χίλωνος Δαμαγέτας³, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ ὁμωνύμου (Χίλωνος) ἀπογόνου του Δαμάρμενος⁴, περιλαμβάνοντα τὴν λέξιν «δάμος» ὡς πρῶτον συνθετικόν, μαρτυροῦν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν ἡγετικόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν δημοφιλεῖ χαρακτήρα τῆς οἰκογενείας των.

Σημειωτέον ὅτι ὁμοία σύνθεσις ὀνεμάτων ἀπαντᾷ καὶ εἰς ὀνόματα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, (ἐπὶ πινακίδων τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β⁵, οἷα εἶναι π. χ. τά: e-u-da-mo (Εὐδαμος), [da-]mo-ke-re-we-i (Δαμοκλῆς), e-ke-da-mo (Ἐχέδαμος).

- γ) Ἡ αὐτὴ ἄποψις ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀναξανδρίδα Κλεομένης ὁ Α', Χιλωνίδης ἐκ μητρὸς, ὑπερφηανεύθη κατὰ τὴν εἰς τὰς Ἀθήνας διαμονὴν του ὅτι ἦτο Ἀχαιός⁶.

Ἡ ἐπικράτησις συνεπῶς τῆς πολιτικῆς τοῦ Χίλωνος ἀπετέλει καὶ ἐπικράτησιν τῆς ἡγεσίας ἐκείνης τῆς Σπάρτης, ἡ ὁποία εἶχε διατηρήσει

«... στασιάζας Ἀναξανδρίδης... κατέλυσεν». Καὶ ἀπερίφθη ὑπὸ τοῦ Leahy (Bulletin of the John Rylands Library, Manchester 38, 1955—6, 406—435) τὸ «... στασιάζας Ἀναξανδρίδης...», διετηρήθη ὅμως ὑπ' αὐτοῦ τὸ «... κατέλυσεν...». Περὶ τῶν παραλλαγῶν τούτων βλ. καὶ Huxley, ἔ. ἀ., 138, σημ. 499.

Ἡ ἱστορικὴ βεβαίως σημασία τοῦ πατρὸς τούτου εἶναι σχετικῶς μικρά (βλ. Tigerstedt, ἔ. ἀ., 372, σημ. 511), πλην ὅμως ἐπαναλαμβάνονται εἰς αὐτὸν ὅσα περίπου λέγουν σχετικῶς ὁ Θουκυδίδης (I 18) καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. V 10(13, 12b 7 κ.έ.) ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἀρχαῖαι πηγαι.

1. Βλ. Michell, Sparta (1952), 103, σημ. 3

2. Ἡρόδ. I, 59.

3. Διογ. Λαερτ. I 68.

4. Ἡρόδ. VI 65.

5. Βλ. Stella, La civiltà micenea nei documenti contemporanei (1965), 60.

Ὅμοιαν σύνθεσιν εἰς τὰ ὀνόματα τοῦ οἴκου τῶν Εὐρυπωντιδῶν ἔχει παρατηρήσει ὁ Grundy (JHS 32, 1912, 30), θεωρήσας ἐξ αὐτοῦ ὅτι ὁ οἶκος οὗτος ἐξεπροσώπει τὴν ἀχαϊκὴν ἡγεσίαν κατὰ τὴν Κάθοδον. Περὶ τῆς ἡγεσίας ταύτης βλ. κατωτ. Περὶ τῆς ὡς ἄνω συνθέσεως, ὡς καὶ ἀντιστοίχου μετὰ τῆς λέξεως (λαδός-λεώς) εἰς πολλὰ ὀνόματα τοῦ οἴκου τῶν Εὐρυπωντιδῶν βλ. Toynbee ἔ.ἀ., 274

6. Ἡρόδ. V 72 («... οὐ Δωριεὺς εἰμι ἀλλ' Ἀχαιός»).

τούς περισσότερους δεσμούς πρὸς τὴν ἀχαϊκὴν παράδοσιν καὶ τὴν προδωρικὴν ἐποχὴν. Εἶχε δὲ ἡ ἡγεσία αὐτὴ πάντα λόγον νὰ ὁραματίζεται τὴν ἀναβίωσιν τῆς αἴγλης τῆς προδωρικῆς Λακωνικῆς.

Ἡ ἐξουθένωσις τοῦ δωρικοῦ Ἕλγους, τὸ ὁποῖον παρουσιάζετο πλέον ὥς ὁ μόνος συνεχιστὴς τοῦ παλαιοῦ δωρισμοῦ, εὐρίσκετο εἰς τὰ πλαίσια τοῦ αὐτοῦ ὁραματισμοῦ. Ἡ ἐπικράτησις ἐπομένως τῆς ἀχαϊκῆς πολιτικῆς τοῦ Χίλωνος ἐναντὶ τῆς παραδοσιακῆς δωρικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀναξανδρίδα φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρξε δυσχερὴς, δὲν ἦτο ὅμως ἀπηλλαγμένη ἀντιδράσεως.

Δημιουργία δύο μερίδων

Ἡ μεταξὺ Χίλωνος καὶ Ἀναξανδρίδα διαφορὰ ἀπόψεων ὥς πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀκολουθητέαν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τὰς ὁποίας οὗτοι ἐξεπροσώπουν, ἥτοι ἐπὶ τῆς βασιλείας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἐφορείας ἀφ' ἑτέρου. Πρὸς τοῦτοις δὲ ἐπέδρασε καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦτου τοῦ σπαρτιατικοῦ δήμου, δημιουργήσασα δύο πολιτικὰς μερίδας.

Ἐκ τῶν μερίδων τούτων ἡ μὲν μία, ἡ ριζοσπαστικὴ, ἐξεπροσωπεῖτο ὑπὸ τοῦ Χίλωνος, ἡ δὲ ἑτέρα, ἡ συντηρητικὴ, ἐξεπροσωπεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἀναξανδρίδα. Καὶ ὁ μὲν Χίλων ὥς καὶ ἡ εἰς αὐτὸν προσκειμένη μερίς, ὠραματίζοντο τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἡγεμονίας τῶν ὁμηρικῶν Ἀχαιῶν, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης, ἐνῶ ὁ Ἀναξανδρίδας καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν μερίς, ἐνέμενον εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς ἐπεκτάσεως τῆς Σπάρτης διὰ κατακτήσεων, εἰς τὴν πολιτικὴν δηλαδὴ τοῦ σπαρτιατικοῦ δωρισμοῦ.

Ὁ σπαρτιατικὸς δῆμος εἶχε χωρισθῇ εἰς δύο μερίδας καὶ παλαιότερον, καὶ δὴ κατὰ τὸν 8ον αἰ. π.Χ., ἥτοι καθ' ἣν ἐποχὴν εἰς τὴν Σπάρτην ἐπεκράτει κοινωνικὴ κρίσις, δημιουργηθεῖσα ἐκ τῆς μεταξὺ εὐγενῶν καὶ δήμου διαμάχης. Ἡ τοιαύτη ὅμως κρίσις παρεκάμφθη, ὅταν διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Μεσσηνίας ἡ κοινωνικὴ κατάστασις ἐβελτιώθη καὶ ἡ ὑπάρχουσα μεγάλῃ κοινωνικῇ ἀνισότητι ἔπαυσεν ὑφισταμένη¹.

Ἡ διάστασις ἐπομένως τοῦ δήμου κατὰ τὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. δὲν ὠφείλετο εἰς κοινωνικὰ αἷτια ἀλλ' εἰς τὴν μεταξὺ Χίλωνος καὶ Ἀναξανδρίδα διάστασιν ἀπόψεων ὥς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς πόλεως, ἡ ὁποία διωχετεύθη ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν σπαρτιατικὸν δῆμον.

Ἐκ τῶν δύο δὲ πολιτικῶν μερίδων ἐπεκράτησε τότε ἡ ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ τοῦ Χίλωνος, ἡ ὁποία καὶ ἀνέδειξε τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχῆς του.

1. Oliva ἔ.ἀ., 136.

Ἡ ἐπικράτησις τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς τοῦ Χίλωνος ἐνεφύσησεν τότε εἰς τὴν σπαρτιατικὴν νεολαίαν μίαν νέαν πνοήν, διάφορον τῆς παλαιᾶς δωρικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς συγχρόνου τῆς ἰωνικῆς ἀντιλήψεως, ἀνταποκρινομένην καὶ πρὸς τὰς προσδοκίας τοῦ συνόλου τῶν Πελοποννησίων.

Ἐπανεんταφιασμὸς τῶν ὀστών τοῦ Τισαμενοῦ

Ἡ Σπάρτη μετὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ὀστών τοῦ Ὀρέστου καὶ τὴν συναψιν συμμαχίας πρὸς τοὺς Ἀρκάδας, ἐπιδιώκουσα ἀμειψότεραν σύνδεσιν πρὸς τὴν προδωρικὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀχαιῶν, προέβη εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν ὀστών καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὀρέστου—ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μενελάου καὶ τῆς Ἑλένης Ἑρμιόνης—Τισαμενοῦ¹, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἐπετελέσθη ἡ Κάθοδος τῶν Δωριέων καὶ ἡ Ἐπιστροφή τῶν Ἑρακλειδῶν.

Κατὰ μίαν παράδοσιν, ὁ Τισαμενὸς ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν Ἀτρειδῶν, ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς μὲν ὑπερίσχυσε τῶν Δωριέων, ἡττήθη ὁμως βραδύτερον ὑπ' αὐτῶν, πεσὼν μάλιστα ἥρωικῶς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης².

Κατ' ἄλλαν ὁμως παράδοσιν, ὁ Τισαμενὸς ἐφονεύθη ἐνῶ ἐπολέμα κατὰ τῶν Ἰώνων τῆς Ἀχαιᾶς καὶ ἐτάφη παρὰ τὴν Ἑλίκην,³ γενόμενος ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῆς πόλεως αὐτῆς τοῦ Κορινθιακοῦ.

Διὰ τοῦ ἐκ τῆς Ἑλίκης εἰς τὴν Σπάρτην ἐπανενταφιασμοῦ τῶν ὀστών τοῦ Τισαμενοῦ, γενομένου μετὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἀρκάδας συμμαχίαν καὶ περὶ τὸ ἔτος 555 π.Χ., ἡ Σπάρτη ἀπεσκόπει ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἥρωος τούτου προστασίαν τῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν στενωτέραν σύνδεσιν τῆς πρὸς τὸ ἐνδοξον προδωρικὸν παρελθόν τῶν Ἀτρειδῶν καὶ τῶν ὀμηρικῶν ἐν γένει Ἀχαιῶν.

Διὰ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἡ Σπάρτη ἀπέβλεπε, πρὸς τούτοις, εἰς τὸν προσεταιρισμὸν τοῦ προδωρικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀχαιᾶς τῶν ἱστορικῶν χρόνων, τῆς ὁποίας ἡ ἰθύνουσα τάξις ἦτο Δωρικῆς καὶ ΒΔ. καταγωγῆς.

Ἀλλ' ἡ χειρονομία αὕτη τῆς Σπάρτης, κατὰ τὴν παρατήρησιν ἐιδικοῦ ἐπὶ τοῦ θέματος ἐρευνητοῦ, τοῦ Leahy⁴, δὲν ἀπέδωκε τοὺς ἀναμενόμενους καρπούς, δεδομένου ὅτι οὔτε ἡ Ἑλίκη οὔτε ἄλλη πόλις τῆς Ἀχαιᾶς προέβη ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν συναψιν συμμαχίας πρὸς τὴν Σπάρτην. Τοῦτο ὁμως δὲν ὀφείλετο εἰς τὴν διένεξιν Χίλωνος καὶ Ἀναξανδρίδα,

1. Περὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν ὀστών τοῦ Τισαμενοῦ βλ. Leahy, *Historia* 4, 1955, 26—38.

2. Ἀπολλοδ. III 8.3.

3. Ἡροδ. I 145. Πανσ. VII 18.

4. Βλ. Leahy, *Historia* 4, 1955, 26—38.

διότι ἡ διένεξις αὐτῇ προϋπῆρχε τῆς μεταφορᾶς τῶν ὁστῶν τοῦ Τισαμενοῦ, δημιουργηθεῖσα κατὰ τὴν σύναψιν τῆς συμμαχίας τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν Τεγέαν καὶ τὴν προκληθεῖσαν στροφὴν εἰς τὴν σπαρτιατικὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν.

Συμμαχία Σπάρτης — Σικυῶνος καὶ Σπάρτης — Κορίνθου

Ἡ μὴ σύναψις ἐν τούτοις συμμαχίας πρὸς τὴν Ἑλικὴν ὠφείλετο μάλ-
λον εἰς ἄλλην αἰτίαν. Πρὶν ἢ ἀναφερθῶμεν ὁμῶς εἰς αὐτὴν, ἀναγκαῖον εἶναι
νὰ μνημονευθῇ ἡ σύναψις μιᾶς ἄλλης συμμαχίας τῆς Σπάρτης.

Μετὰ τὴν σύναψιν συμμαχίας μεταξύ Σπάρτης καὶ Τεγέας, συνέβη
ἡ κατάλυσις τῆς ἀντιδωρικῆς τυραννίδος τῆς Σικυῶνος ὑπὸ τὸν Αἰσχίνην¹
καὶ ἡ σύναψις συμμαχίας Σικυῶνος καὶ Σπάρτης. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐξ
ἄλλου, συνέβη καὶ ἡ σύναψις συμμαχίας Κορίνθου καὶ Σπάρτης².

Οὕτως οἱ καρποὶ τοῦ διπλωματικοῦ ἐλιγμοῦ τῆς Σπάρτης, ὁ ὁποῖος
ἐπραγματοποιήθη διὰ τῆς ἐκ τῆς Ἑλίκης εἰς τὴν Σπάρτην μεταφορᾶς
τῶν ὁστῶν τοῦ Τισαμενοῦ, ἐνδέχεται νὰ μὴ ἦσαν ἄμεσοι ἀλλ' ἔμμεσοι.
Ἐνδέχεται δηλαδὴ ἡ Σπάρτη, μετὰ τὴν μεταφορὰν αὐτὴν, νὰ ἐξησφάλισε
τὰ φιλικὰ αἰσθήματα τοῦ προδωρικοῦ ἀχαικοῦ στοιχείου τοῦ Κορινθια-
κοῦ καὶ ἀρκεσθεῖσα εἰς τοῦτο καὶ τὴν ἄμεσώτεραν, διὰ τοῦ Τισαμενοῦ,
σύνδεσίν της πρὸς τὸ προδωρικὸν αὐτοῦ παρελθόν, δὲν προέβη εἰς μίαν
ἀπ' αὐθείας σύναψιν συμμαχίας πρὸς τὴν Ἑλικὴν.

Ἡ μὴ σύναψις συμμαχίας Σπάρτης καὶ Ἑλίκης, κατὰ τινες τῶν νεω-
τέρων ἱστορικῶν, ὠφείλετο πιθανῶς εἰς τοὺς Δωριεῖς τῆς Κορίνθου. Ἀλλ'
ἡ ἄποψις αὕτῃ προσκρούει εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐπεξηγεῖ τὴν σύναψιν συμμα-
χίας τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν Σικυῶνα³, ἡ τυραννὶς τῆς ὁποίας ἦτο μὲν ἀντι-
δωρικὴ, τὴν πῶσιν της ὁμῶς δὲν ἠκολούθησεν, ὥς φαίνεται, δωρικὸν
καθεστῶς. Ἐξ ἄλλου, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κόρινθον ἡ ἀμιγῆς δωρικὴ ἡγεσία
εἶχεν ἀπὸ μακροῦ ἀπομακρυνθῇ.

Ἐπιτρέπεται ἐπομένως νὰ διατυπώσωμεν τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ ἀντίδρα-

1. Διογ. Λαερτ. I 3.68.

2. Ἡ Σπάρτη, κατὰ τὴν γνώμην τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν νεωτέρων ἑρευνητῶν,
δὲν εἶχε συντελέσει εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος τῶν Κυβελιδῶν τῆς Κορίνθου
(βλ. Huxley ἔ.ἀ., 75, σημ. 531). Τὴν πῶσιν τῆς τυραννίδος αὐτῆς ἠκολούθησε πάντως
ἡ πῖα ὀλιγαρχία, βασιζομένη ἐπὶ εὐρείας βάσεως (βλ. Mossé ἔ.ἀ., 46), τὸ καθεστῶς δὲ
τοῦτο συνῆψε τὴν πρὸς τὴν Σπάρτην συμμαχίαν.

3. Ὁ Bowra (Greek Lyric Poetry 1967 95) εὕρισκε στοιχεῖα τῆς σπαρτιατικῆς
προπαγάνδας διὰ τὴν Σικυῶνα εἰς στίχους τοῦ Στησιχόρου (ὅστις, κατὰ τὴν Σούδα,
ἀπέθανε βραχὺ διάστημα μετὰ τὴν ἐφορείαν τοῦ Χίλωνος—τὸ 553; π.Χ.).

σις εἰς τὴν σύναψιν συμμαχίας Σπάρτης καὶ Ἑλίκης προήρχετο μᾶλλον ἐκ τοῦ Δωρικοῦ καὶ ΒΔ. στοιχείου τοῦ βορειοδυτικοῦ ἄκρου τῆς Πελοποννήσου, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὴν ἡγεσίαν τῆς περιοχῆς αὐτῆς (Ἀχαΐας), εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκεν ἡ Ἑλίκη. Τὸ στοιχεῖον δὲ τοῦτο ἐπὶ μακρὸν διάστημα ἐξηκολούθει νὰ εἶναι συντηρητικόν. Κατὰ τῆς συνάψεως τῆς συμμαχίας αὐτῆς, ἐξ ἄλλου, ἦτο πιθανῶς καὶ τὸ ἰωνικῆς προελεύσεως στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐξ ἴσου ἀντεμάχετο τὴν ἀχαϊκὴν σπαρτιατικὴν πολιτικὴν.

Ἀλλ' ἡ μὴ σύναψις συμμαχίας Σπάρτης καὶ Ἑλίκης δὲν σημαίνει ὅτι οὐδὲν ὄφελος ἀπεκόμισεν ἡ Σπάρτη ἐκ τοῦ ἐπανενταφιασμοῦ τῶν ὁστώων τοῦ Τισαμενοῦ, διότι ὁ ἐπιτευχθεὶς, κατόπιν τῆς χειρονομίας αὐτῆς, προσεταιρισμὸς τοῦ προδωρικοῦ ἀχαϊκοῦ στοιχείου τῶν ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ παραλίων πόλεων τῆς Πελοποννήσου συνετέλεσεν εἰς τὴν σύναψιν τῆς συμμαχίας τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν Σικυῶνα καὶ τὸν Φλιοῦντα. Διὰ τῶν συμμαχιῶν δὲ τούτων ἡ Σπάρτη ἐπετύγχανεν, ὥς φαίνεται, μετὰ τὴν ἀπομόνωσιν τῆς Κορίνθου, τὴν συμμαχίαν πρὸς τοὺς Κορινθίους, πρὸς τοὺς ὁποίους συνεδέετο διὰ παλαιῶν δεσμῶν ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ κοινοῦ πρὸς τὸ δωρικὸν Ἄργος ἀνταγωνισμοῦ.

Τὰ μνήματα τῶν Ἀτρειδῶν καὶ οἱ «τάφοι τῶν μετὰ Πέλοπος»

Εἰς τὸν προσεταιρισμὸν τοῦ προδωρικοῦ ἀχαϊκοῦ στοιχείου τῆς Πελοποννήσου συνετέλεσαν, ἐξ ἄλλου, καὶ αἱ πρὸς τοὺς δύο Ἀτρεΐδας, Μελέαον καὶ Ἀγαμέμνονα, τιμαί, αἱ ὁποῖαι ἐνετάχθησαν εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν δημοσίων τιμῶν τῆς Σπάρτης.

Ἡ εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἔνταξις τῆς περὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος παραδόσεως ἔχει θεωρηθῇ ὑπὸ νεωτέρου ἐρευνητοῦ, τοῦ Schwartz¹, ὥς γενομένη μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν Τεγέαν συναφθεῖσαν συμμαχίαν. Διάφορος πρὸς αὐτὴν γνώμη ἔχει, ἐξ ἄλλου, διατυπωθῇ ὑπὸ ἄλλου νεωτέρου ἐρευνητοῦ, τοῦ Wilamowitz². Κατὰ τὴν γνώμην δὲ αὐτὴν, ἡ Σπάρτη ἐστράφη πρὸς τὴν ἐπικὴν παράδοσιν μετὰ τὸν κατὰ τοῦ Ἄργους ἀγῶνα τῆς, καὶ διὰ τὰ β' τέταρτον τοῦ 7ου αἰ. π.Χ., ἐπιδιώκουσα τὴν ἀπομόνωσιν τούτου ἐκ τοῦ προδωρικοῦ παρελθόντος τῆς Πελοποννήσου³.

Πράγματι, ὥς συνάγεται ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Τυρταίου καὶ τοῦ Τερπάνδρου, ἡ στροφή τῆς Σπάρτης πρὸς τὰ ἰδεώδη τῆς ἐπικῆς παραδόσεως εἴ-

1. Die Odyssee (1924), 77, σημ. 1.

2. Die Heimkehr des Odysseus (1927), 122.

3. Βλ. Kiechle ἔ.ἀ., 46.

ναι δυνατόν νά τοποθετηθῇ εἰς τοὺς περὶ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. χρόνους. Δὲν στερεῖται δὲ σημασίας ὅτι ἡ ἐπτάχορδος λύρα¹ ὑπάρχουσα ἤδη κατὰ τὴν προδωρικὴν ἐποχὴν, ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο ἐπινόησις τοῦ Τερπάνδρου, καταγομένου ἐκ τῆς Αἰολίδος, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε διοχετευθῇ, διὰ τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Πενθελιδῶν (ἀπογόνων τοῦ Ὁρέστου), ἡ κληρονομία τῆς ἀχαϊκῆς - αἰολικῆς ἐπικῆς παραδόσεως Ἐκ τούτων ὅμως δὲν πρέπει νὰ συναχθῇ ὅτι ἡ προηγουμένη ἄποψις, τοῦ Schwartz, δὲν εὐσταθεῖ.

Ἐνδέχεται ἐπομένως ἡ Σπάρτη ἐπὶ μακρὸν διάστημα νὰ ἐδέχετο ἀνεπισημῶς τὴν ἀπονομὴν τιμῶν πρὸς τοὺς δύο Ἀτρείδας, καὶ ἐιδικώτερον πρὸς τὸν Μενέλαον, καὶ νὰ ἐνέταξεν αὐτοὺς ἐπὶσημῶς εἰς τὸ προγραμμα ἀπονομῆς δημοσίων τιμῶν εὐθὺς μετὰ—ἢ συγχρόνως πρὸς—τὴν ἀναγνώρισιν τῶν διαδόχων τούτων, Ὁρέστου καὶ Τισαμενοῦ.

Ἐπετελεῖτο δὲ ἡ ἀπόδοσις τιμῶν πρὸς τοὺς δύο Ἀτρείδας εἰς τὰ δύο ἐπισημότερα προδωρικὰ κέντρα τῆς Λακωνικῆς, ἥτοι τὰς Ἀμύκλας καὶ τὰς Θεράπνας. Οὕτως, εἰς τὰς Ἀμύκλας τὸ ἀχαϊκὸν στοιχεῖον πιθανῶς ἀπένειμε τιμὰς παλαιόθεν πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα², αἱ ὁποῖαι ἔλαβον ἐπίσημον χαρακτῆρα κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῆς ἀχαϊκῆς πολιτικῆς τοῦ Χίλωνος. Κατ' αὐτὴν δὲ πιθανῶς διεδόθη καὶ ἡ παράδοσις, ἡ μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Πινδάρου³, ὁ ὁποῖος συνεδέετο πρὸς τοὺς Αἰγείδας τῶν Ἀμυκλῶν, καθ' ἣν ὁ Ἀγαμέμνων ἀπέθανε καὶ ἐτάφη εἰς τὰς Ἀμύκλας. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον προφανῶς διεδόθη καὶ ἡ παράδοσις, καθ' ἣν ἡ Λακεδαιμῶν καὶ ὄχι ἡ Ἀργολὶς ἀπετέλει τὸ «Ἀχαϊκὸν Ἄργος» καὶ τὴν ἔδραν ἀμφοτέρων τῶν Ἀτρείδων. Τὴν παράδοσιν δὲ αὐτὴν μνημονεύει ὁ Στήσιχορος⁴, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἔκφρασιν νεωτέρου ἐρευνητοῦ, τοῦ Lesky⁵, ἔγραψε τὴν Ὁρέστειαν «εἰς τὴν Σπάρτην καὶ διὰ τὴν Σπάρτην».

Ἡ ἐπίσημος, ὡς ἐκ τούτων, ταῦτισις τοῦ Ἀγαμέμνονος πρὸς τὸν Δία⁶, ἥτοι ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀναγνώρισις τοῦ προδωρικοῦ ἐθίμου τῆς μετὰ θάνατον θεοποιήσεως τοῦ ἀνακτος, ἀντίστοιχος τοῦ τῆς ἡρωποιήσεως τῶν Ἡρακλειδῶν βασιλείαν αὐτῆς, εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπικρατήσασα κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους πιθανῶς. Συνάγεται δὲ ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρ-

1. Περὶ τῆς ἐπτάχορδου λύρας βλ. Huxley, JHS 90, (1970), 196—7

2. Πaus. III 19. 6.

3. Πινδ. Πυθ. XI 31: «θάνεν μὲν αὐτὸς ἥρως Ἀτρείδας/ ἴκων χρόνῳ κλειταῖς ἐν Ἀμύκλαις».

4. Σχολ. Εὐρ. Ὁρεστ. 46.

5. Βλ. RE XVIII, 1 (1929), 978.

6. Περὶ τοῦ Διὸς—Ἀγαμέμνονος βλ. Ἀθηναγ. Πρεσβ. 1: Σχολ. Λυκόφρ. 1369. Λατρεία τοῦ Ἀγαμέμνονος παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς Μυκῆνας (βλ. J. M. Cook, Γέρας Κεραμοποῦλου (1953), 121 κ.έ.).

τῆς υἱοθέτησις τῆς μετὰ θάνατον θεοποιήσεως τοῦ ἄνακτος¹ Ἀγαμέμνονος καὶ ἐκ μαρτυρίας τοῦ Πausανίου,² συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν εἰς τὰς Ἀμύκλας ἀπενέμοντο τιμαὶ πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα εἰς μνήμα κείμενον ἐν-
τὸς Ἱεροῦ. Ἐξ ἄλλου, ἐντὸς παρακειμένου Ἱεροῦ ἀπενέμοντο τιμαὶ πρὸς
τὴν Κασσάνδραν, τὴν ὁποίαν νεώτεροι ἐρευνῆται³ θεωροῦν ὡς τοπικὴν
θεὰν τῆς Λακωνικῆς, θηλείαν δηλαδὴ σωσίπολιν. Φρονοῦμεν ὅμως ὅτι
ὡς Κασσάνδρα εἰς τὴν Λακωνικὴν ἐλατρεῦετο μᾶλλον ἢ υπερτάτῃ ἀρκα-
δικῇ καὶ προδωρικῇ θεᾷ Ἀφροδίτῃ⁴, οὕσα πάρισος μορφή τοῦ Διός. Ἐξ
ἄλλου, πλὴν τῆς Κασσάνδρας εἰς τὸ αὐτὸ Ἱερὸν τῶν Ἀμυκλῶν ἐτιμάτο
καὶ ἡ Κλυταιμνήστρα, προφανῶς δὲ διότι, ὡς ἄνασσα, ἐταυτίσθη μετα-
θανاتیως πρὸς θεάν, κατ' ἀντιστοιχίαν δὲ πρὸς τὸν Δία - Ἀγαμέμνονα
ἐταυτίσθη πιθανῶς πρὸς τὴν Κασσάνδραν.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Στησιχόρου παρεχομένη μαρτυρία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ
Ἔδρα τοῦ Ἀγαμέμνονος ἦτο γενικῶς εἰς τὴν Λακεδαίμονα καὶ ὄχι εἰς τὰς
Ἀμύκλας εἰδικώτερον, εἶναι ἐπομένως δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ, καθὼς ὀρ-
θῶς παρετήρησε σύγχρονος ἐρευνητής, ὁ Bowra⁵, ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ Στησιχόρου,
ὁ ὅποιος ἐνήργει πολιτικὴν προπαγάνδαν ὑπὲρ τῆς Σπάρτης, περὶ τὸ 550
π.Χ., ἡ ἀρχαϊκὴ παράδοσις δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπικρατήσῃ ἐπισήμως εἰς
τὴν Σπάρτην καὶ ἀποκρυσταλλωθῇ.

Εἰς τὰ Θεράπνας, ἐξ ἄλλου, τιμαὶ, ἀποτιόμεναι εἰς τὸν Μενέλαον⁶,
ἀνεπισήμως ἴσως μέχρι τινός, ἀπέκτησαν ἐπίσημον πιθανώτατα χαρα-
κτῆρα κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Αἱ Θεράπναι ὅμως εἶχον καταστραφῇ,
συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης⁷, πολὺ πρὸ τῆς

1. Περὶ τῆς μετὰ θάνατον θεοποιήσεως τοῦ ἄνακτος βλ. Καρδαρᾶ Ἀρχαιολ.
Ἀνάλ. 1970, III: 2, 238 - 46 III.

2. Πaus. III 19.6.

3. Βλ. Kiechle ἔ. ἀ., 44, σημ. 5. Λατρεία Κασσάνδρας—Ἀλεξάνδρας ἀπαντᾷ καὶ
εἰς τὴν Πέφνον τῆς Λακωνικῆς (Πaus. III 26. 5) ἐξυπακούουσα προδωρικὴν προέλευ-
σιν.

4. Περὶ τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης ἐν Σπάρτῃ βλ. RE III A2, 371 κ.έ.

5. Greek Lyrik Poetry, ἔ. ἀ., 106—7.

6. Πaus. III 19. 9.

7. Τὸ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὁχθῆς τοῦ Εὐρώτα κέντρον τῶν Θεραπνῶν ἐρμηνεύται
κατὰ τὸν 13ον αἰ. π.Χ. καὶ ἀκολούθως ἐγκαταλείπεται ἐπὶ μακρὸν διάστημα (βλ. Kiechle,
ἔ.ἀ., 6 κ.έ., 9 καὶ 50 Oliva, ἔ.ἀ.25). Τινὲς τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ὑποστηρίζουν ὅτι αἱ
Θεράπναι καταστρέφονται ὑπὸ τῶν Δωριέων (βλ. Kiechle, ἔ.ἀ., 9. Oliva, ἔ.ἀ., 25), τοῦτο
ὅμως δὲν εὐσταθεῖ, διότι αἱ Θεράπναι καταστρέφονται ἕνα αἶωνα πρὸ τῆς Καθόδου
αὐτῆς (αὐτόθι). Ἡ καταστροφή δὲ αὐτῇ ὀρθῶς ἔχει συνδεθῇ πρὸς τὴν καταστροφὴν
ἄλλων μυκηναϊκῶν κέντρων κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν: τῶν Μυκηνῶν, τῆς Τίρυνθος,
τῆς Μηδέας, τῆς Πύλου—Ἀνω Ἐγκλιανοῦ—τοῦ Γλᾶ, τῶν Ζυγουριῶν, τῆς Προσύ-

Καθόδου τῶν Δωριέων καὶ ἔκτοτε παρέμειναν ἔρημοι ἐπὶ μακρόν.

Ἐὰν ἐπομένως εἰς τὰς Ἀμύκλας —αἱ ὅποια παρέμειναν ἀχαϊκὸν κέντρον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 8ου αἰ. π.Χ.— ἡ ἐπικράτης τῆς ἀχαϊκῆς προδωρικῆς παραδόσεως εἶναι δυνατόν νὰ δικαιολογηθῇ, εἰς τὰς Θεράπνας ἡ ἀντίστοιχος παράδοσις πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ εἴτε ὅτι ἐδημιουργήθη κατ'ἀναλογίαν πρὸς τὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος τῶν Ἀμυκλῶν καὶ ὅτι ἐπισημοποιήθη ἐπὶ Χίλωνος εἴτε ὅτι εἰσῆχθη ἀπ' εὐθείας ὡς δημοσία λατρεία κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς Χιλωνείου πολιτικῆς.

Τιμσί, ἐξ ἄλλου, ἀνάλογοι πρὸς τὰς εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ Κλυταιμνήστραν ἀποδιδόμενας, ἐπισήμως ἀπετίοντο κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους καὶ πρὸς τὸ ξεῦγος Μενελάου καὶ Ἑλένης¹, ἡ ὅποια, οὕσα διογενὴς ἄνασσα, ἐπιστεύετο ἔτι πλέον ὅτι ἐθεοποιεῖτο μετὰ θάνατον².

Ἡ ἐπίσημος ὑπὸ τῆς Σπάρτης υἰοθέτησις τῆς παραδόσεως τῶν Ἀτρειδῶν καὶ αἱ πρὸς αὐτοὺς ἀποτιόμεναι τιμαὶ πιστεύομεν ὅτι συνεδυσσῆσαν τότε καὶ πρὸς μίαν γενικωτέραν προβολὴν τοῦ μεγάλου προγόνου τῶν, τοῦ Πέλοπος, καὶ ὧσων εἶχον κατέλθῃ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὑπὸ μορφήν μιᾶς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας ἐνδεχομένως· καὶ ὅτι ἡ προβολὴ αὕτη ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον διὰ μέσου τοῦ δικτύου τῶν συμμαχιῶν τῆς Σπάρτης. Συνάγεται δὲ τοῦτο ἐκ μαρτυρίας τοῦ Στράβωνος³, συμφώνως πρὸς τὴν ὅποιαν ἡ Πελοπόννησος ὠνομάσθη «Ἀχαϊκὸν Ἄργος», διότι ὁ Πέλοψ, ἔχων κατέλθῃ ἐκ τῆς Φθίας μετ' Ἀχαιῶν, ἐγκατεστάθη ἀρχικῶς εἰς τὴν Λακωνικὴν, ἐκεῖθεν δὲ ἐπεξέτεινεν ἀκολουθῶς τὴν κυριαρχίαν του καὶ ἐπὶ τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς μεγαλονήσου. Ἡ προβολή, ἐξ ἄλλου, τοῦ Πέλοπος εἰς

μνης, τοῦ Μερμπατίου, τοῦ Κοράκου (βλ. Taylour, *The Mycenaeans* (1964), 173—4), εἰς δὲ τὴν Λακωνικὴν πρὸς τὴν τῆς Ἐπιδάουρου Λιμνῆς (βλ. Kiechle, ἑ.ἀ., 9), ἡ ὅποια δὲν ἐξεδωρίσθη κατὰ τὴν Κάθοδον.

1. Πρὸς τὸ ἐν Θεράπναις Ἱερὸν τοῦ Μενελάου καὶ τῆς Ἑλένης (Μενελαῖον) ἔχει ταυτισθῇ Ἱερὸν ὑψοῦμενον ἄλλοτε ἐπὶ (εὐρεθέντος) διπλοῦ κρηπιδώματος, χρονολογούμενον εἰς τὸν 5ον αἰ. π.Χ., περικλείοντος δὲ ἕτερον παλαιότερον Ἱερὸν (βλ. Wace καὶ Thompson *BSA* 15, 1908, 108—10. Ziehen *RE* στ. 1481. Nilsson, *Minoan-Mycenaean Religion*² 528). Ἱερὸν τῆς Ἑλένης εὐρίσκετο καὶ παρὰ τὸν Πλατανιστὰν (Παυσ. III. 15 3).

2. Βλ. Εὐρ. Ἑλέν. 1166—8: «Ὅταν δὲ κάμψῃς καὶ τελευτήσῃς βίον, θεὸς κεκλησῇ καὶ Διοσκούριον μέτα σπονδῶν μεθέξῃς». Ὁ Ἡρόδοτος (II 112) ταυτίζει τὴν Ἑλένην πρὸς τὴν Ἀφροδίτην. Ἐπίσης βλ. Ἰσοκρ. Ἑλέν. 63: «ἐτι γὰρ καὶ νῦν ἐν Θεράπναις τῆς Λακωνικῆς θυσίας αὐτοῖς ἁγίας καὶ πατρίας ἐπιτελοῦσιν, οὐχ ὡς ἥρωσιν ἀλλ' ὡς θεοῖς ἀμφοτέροις οὖσιν...», 61: «(ἡ Ἑλένη) θεὸν (τὸν Μενέλαον) ἀντὶ θνητοῦ ποιήσασα σύνοικον αὐτῇ καὶ πάρεδρον εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα κατεστήσατο».

3. Στράβ. VIII 365.

τὴν Λακωνικὴν καὶ ἀπανταχοῦ τῆς Πελοποννήσου συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ Ἀθηναίου¹, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι: αἰδοῖς δ' ἂν καὶ τῆς Πελοποννήσου πανταχοῦ, μάλιστα δ' ἐν Λακεδαίμονι, χώματα μεγάλα, ἃ καλοῦσι τάφους τῶν μετὰ Πέλοπος).

Ὁ «Νεῶν Κατάλογος» καὶ ἡ ἀρχαϊκὴ πολιτικὴ

Εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς τῆς ἀναβιώσεως τοῦ διασυμμαχικοῦ κράτους τῶν Ἀτρειδῶν ἡ Σπάρτη ἐβοηθήθη προφανῶς ἀπὸ τὸν «Νεῶν Κατάλογον»², ἥτοι τὸν κατὰ τὸ Ἔπος κατάλογον τῶν συμμάχων τοῦ Ἀγαμέμνονος.

Ὁ κατάλογος αὐτός, κατὰ τινες τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, εἰδικῶν ἐπὶ τοῦ θέματος, δὲν περιελάμβανε μόνον τὴν πολιτικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας τῆς ἐποχῆς ἡ ὁποία προηγήθη τῆς Καθόδου τῶν Δωριέων καὶ τῶν Β.Δ. φύλων ἀλλὰ καὶ τῆς μετ' αὐτὴν περιόδου· καὶ οὕτω δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν πραγματικότητα. Κατ' ἄλλους ὅμως ἐρευνητάς, ὁ κατάλογος αὐτός ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν γεωπολιτικὴν κατάστασιν τῶν ἐν λόγῳ περιοχῶν κατὰ τὰ Τρωικά. Ἡ πρώτη δὲ ἐκ τῶν ἀπόψεων τούτων κερδίζει ἔδαφος συνεχῶς. Ἄλλωστε ἡ διάστασις γνωμῶν ἐπεκτείνεται καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ Ἔπους, συναφῇ πρὸς τὸ θέμα αὐτό.

Εἰς τὸ Ἔπος ἡ ἐπικράτεια τῶν Πελοπιδῶν, καὶ μάλιστα τῶν δύο Ἀτρειδῶν, χαρακτηρίζεται εἴτε ὡς «Ἄργος» εἴτε ὡς «Ἀρχαϊκὸν Ἄργος», εἰδικώτερον δὲ ἡ ἐπικράτεια τοῦ Ἀγαμέμνονος («Ἄργος») προσδιορίζεται ὡς περιλαμβάνουσα τὰς Μυκήνας, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἀργολίδο-Κορινθίας, τὴν Λακωνικὴν, τὴν Μεσσηνίαν καὶ πολλὰς νήσους. Ἡ Ἑλένη ἀποκαλεῖται εἰς τὸ Ἔπος «Ἀργεῖην», «Ἀργεῖου» δὲ καλοῦνται συλλογικῶς οἱ ὑπήκοοι τῶν κρατῶν τοῦ ὑπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα διασυμμαχικοῦ συνασπισμοῦ.

Εἶναι γενικῶς ἀποδεκτὸν ὅτι ὁ «Νεῶν Κατάλογος» καθηρτίσθη ἐπὶ τῇ βάσει προφορικῆς παραδόσεως, περὶ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰ. π.Χ.³ Ὅταν

1. Ἀθῆν. XIV 21.

2. Περί τοῦ «Νεῶν Κατάλογου» βλ. κυρίως: Leaf, Homer and History (1915). Allen, The Homeric Catalogue of Ships (1921). Barr, Νεῶν Κατάλογος (Klio, 1944). Jachmann, Der homerische Schiffskatalog und Ilias (1958). Page, History and the Homeric Iliad (1959).

3. Βλ. Toynbee, Some Problems of Greek History ἑ.ἀ., 12.

λοιπόν ή Σπάρτη ήρχισεν εφαρμόζουσα τήν νέαν ούτῃ, πολιτικήν, ό «Νεών Κατάλογος» είχε κατά τό μάλλον ή ήττον προσφάτως καταρτισθῇ. Είηαι, ώς έκ τούτου, έπιτρεπτή ή διατύπωσις τῆς άπόψεως ότι είς τήν εφαρμογήν τῆς άχαϊκῆς της πολιτικῆς ή Σπάρτη είχεν ύπ'όψει της τόν κατάλογον τοῦτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

"Αλλη ἀχαϊκή παράδοσις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Σπάρτης

Ἡ ἐπίτευξις ὅμως τῆς νέας πολιτικῆς τῆς Σπάρτης δὲν ἐπεδιώκετο μόνον διὰ τῆς ἀναβίωσης τοῦ προδωρικοῦ παρελθόντος τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Ἀργολίδος, διὰ τῆς ὁποίας προεκαλεῖτο ἀντίστοιχος ἀπογύμνωσις τοῦ δωρικοῦ Ἄργους ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀναβίωσης τοῦ ἀντιστοίχου παρελθόντος τοῦ συνόλου τῆς Πελοποννήσου.

Εἰς τὴν προβολὴν τοῦ παρελθόντος τούτου, τὴν κυριωτέραν μορφήν τοῦ ὁποίου ἀπετέλει ὁ Πέλοψ, συνετέλεσεν ἐν πρώτοις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀναβίωσις τῆς παραδόσεως τῶν ἐνδόξων ἀπογόνων τούτου, τῶν Ἀτρειδῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ συμμαχία Σπάρτης καὶ Ἥλιδος. Καὶ τοῦτο διότι τῆς Ἥλιδος ὁ Πέλοψ ἀπετέλει τὸν κορυφαῖον ἥρωα.

Πρὸς τούτοις εἰς τὴν αὐτὴν προβολὴν συνετέλεσε καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀναβίωσις τῆς παραδόσεως ἄλλων Ἀχαιῶν ἡρώων, Πελοποννησίων καὶ μὴ, συνδεομένων δι' ἀγχιστείας ἢ δι' ἐξ αἵματος συγγενείας πρὸς τοὺς Ἀτρεΐδας. Εἰς τὸν κατάλογον τοιοιτοτρόπως τῶν ἡρώων, τοὺς ὁποίους ἡ νέα πολιτικὴ τῆς Σπάρτης προέβαλλε δι' ἐπισήμων τιμῶν, περιελήφθησαν καὶ ἄλλοι ἥρωες, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς εὐχερεστεράς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου προγράμματός της. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα εἶναι αἱ ἀκόλουθα περιπτώσεις ἡρώων.

Τιμαὶ πρὸς Ἀμφιάραον — Συμμαχία Σπάρτης καὶ Φλιοῦντος

Ἡ Σικυῶν, προδωρικὸν κέντρον τῆς Πελοποννήσου, ἀπετέλει τμήμα τῆς ἐπικρατείας τοῦ Ἀγαμέμνονος κατὰ τὰ Τρωϊκά. Ἡ ὅλη, ἐξ ἄλλου, περὶ αὐτὴν περιοχὴ ἔθεωρεῖτο κέντρον τῶν Πελοπιδῶν¹. Αὐτούσια ἵχνη τῆς παρουσίας αὐτοῦ τούτου τοῦ Πέλοπος, συγκεκριμένως τὸ ἄρμα του, διετηροῦντο μάλιστα εἰς τὰς Κελεάς, πολίχνην κειμένην περὶ τὰ 15 χλμ. νοτίως τῆς Σικυῶνος².

1. Πανσ. II 6.5.

2. Πανσ. II 14. 2.

Εἰς ἀπόστασιν, ἐξ ἄλλου, 1 χλμ. ἀπὸ τῆς πολίχνης αὐτῆς ὑπῆρχεν ἕτερον προδωρικὸν κέντρον, ὁ Φλιουῖς, βασιλεὺς τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ὁ Ἄσωπος καὶ θυγάτηρ τοῦτου ἡ Αἴγινα, ἡ ὁποία, ἀπαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αἰακοῦ εἰς τὴν νῆσον τοῦ Σαρωνικοῦ, ἔδωκεν εἰς τοῦτον μὲν ἀπογόνους, συμμάχους τῶν Ἀτρειδῶν, εἰς δὲ τὴν νῆσον αὐτὴν τὸ ὄνομά της.

Ἄλλ' ὁ Φλιουῖς, καθὼς καὶ ἡ Σικυῶν, μετὰ τὴν Κάθοδον τῶν Δωριέων κατέστησαν δωρικά κέντρα, ὑπὸ τοὺς Τημενίδας Ρηγνίδαν καὶ Φάλκην ἀντιστοιχῶς. Παρὰ ταῦτα, καὶ αἱ δύο αὐταὶ πόλεις ἐξηκολούθουν διατηροῦσαι δεσμοὺς πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν — ἡ ὁποία δὲν εἶχεν ἐκδωρισθῇ —, ἔνεκα κυρίως τῆς πρὸς αὐτὴν γειννιάσεώς των ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ προδωρικοῦ των στοιχείου ἔναντι τοῦ δωρικοῦ.

Τὸ προδωρικὸν τοῦτο στοιχεῖον ἐπεδίωξε νὰ προσελκύσῃ ἡ Σπάρτη, προκειμένου νὰ ἐπιτύχῃ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος τῆς Σικυῶνος καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν ἔνταξιν αὐτῆς εἰς τὰς συμμάχους της. Ἐπέτυχε δὲ τοῦτο διὰ τῶν πρὸς τὸν Πέλοπα καὶ τοὺς Ἀτρεΐδας τιμῶν, τὰς ὁποίας, καθὼς εἶδομεν, περιέλαβεν εἰς τὰς ἐπισήμους ἐκδηλώσεις της. Ἀλλὰ κοὶ διὰ τῆς ἀπονομῆς ἀντιστοιχῶν τιμῶν πρὸς ἓνα ἄλλον προδωρικὸν ἥρωα, τὸν Ἀμφιάραον, εἰς εἰδικὸν μάλιστα ἥρῳον, ἐντὸς τῆς Σπάρτης κείμενον¹.

Διὰ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τρόπου πάντως, ἦτοι τοῦ προσεταιρισμοῦ τοῦ ἀχαϊκοῦ στοιχείου τῆς Σικυωνίας, μέσφ τῶν πρὸς ὠρισμένους Ἀχαιοὺς ἥρωας τιμῶν, καὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἀρκάδας προσφάτου φιλίας της, ἡ Σπάρτη, φρονοῦμεν, ἐπέτυχε τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος τῆς Σικυῶνος, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἡ τυραννὶς αὐτὴ εἶχε, λόγφ οἰκονομικῶν κυρίως παραγόντων, ὑποστῇ σοβαρὰν φθοράν.

Ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ὅμως ἀπονομὴ τιμῶν πρὸς τὸν Ἀμφιάραον δὲν ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν φιλικὴν προσέγγισιν τῶν Σικυωνίων καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος των. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν φιλικὴν προσέγγισιν τῶν γειτόνων των Φλιουσίων. Καὶ τοῦτο διότι ὁ Ἀμφιάραος, ἐξαδελφος τῶν Διοσκούρων τῆς Λακωνικῆς, ἦτο μὲν Ἀργεῖος τὴν καταγωγὴν ἀλλ' εἶχε παραμένει εἰς τὸν Φλιοῦντα ἐπὶ τι διάστημα. Ἐλέγετο δὲ μάλιστα ὅτι εἰς τὸν Φλιοῦντα εἶχεν ἀποκτήσει οὗτος διὰ πρώτην φοράν τὴν μαντικὴν του ἱκανότητα².

Πλὴν τοῦ Ἀμφιαράου, ἐξ ἄλλου, ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐτιμήθησαν καὶ ὁ υἱὸς του Ἀλκμέων, καθὼς καὶ ὁ υἱὸς τοῦτου Ἀμφίλοχος³ (βλ. κατωτ.).

1. Πaus. III 12. 5. Τὸ ἥρῳον τοῦτο ἰδρῦθη κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τῶν Τυνδαρίδων, ἐξαδέλφων τοῦ ἥρωος. Σκηνὴ εἰκονίζουσα τὸν ἥρωα τοῦτον εἰκονίσθη καὶ ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος (Πaus. III 18. 12).

2. Πaus. II, 13. 7.

3. Πaus. III 15. 8.

Τοὺς ἥρωας δὲ τούτους φρονοῦμεν ὅτι ἐνέταξεν ἡ Σπάρτη εἰς τὸ πρόγραμμα ἀπονομῆς ἐπισήμων τιμῶν, ἐπιδιώκουσα πιθανῶς τὴν προσέγγισιν τοῦ εἰς τὸν Φλιοῦντα ἰδίως διαβιούντος προδωρικοῦ στοιχείου καὶ τὴν ἀμέσως ἐν συνεχείᾳ μετ' αὐτοῦ σὺναψιν συμμαχίας. Φρονοῦμεν δηλαδὴ ὅτι ἡ πόλις τοῦ Φλιοῦντος, κειμένη ἐπὶ τῆς κυρίας ὁδοῦ ἡ ὁποία ἤγεν ἐκ τῆς Ἀρκαδίας (Μαντινείας) πρὸς τὴν Σικυῶνα (εἰκ. 1), ἀπέχουσα δὲ 15 χλμ. ἐξ αὐτῆς¹, συνῆψε τότε συμμαχίαν πρὸς τὴν Σπάρτην, ἥτοι συγχρόνως περίπου μὲ τὴν Σικυῶνα καὶ τὴν Κόρινθον· τὰ Μέγαρα ὁμῶς δὲν προσεχώρησαν κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν, ὥς ὑπεστήριξεν ὁ Hammond². Φρονοῦμεν δηλαδὴ ὅτι ἡ σὺναψις συμμαχίας ὑπὸ τῆς Σπάρτης πρὸς τὸν Φλιοῦντα, κείμενον ἐπὶ τῆς Σπάρτης - Ἀρκαδίας (Μαντινείας) ὁδοῦ καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸ τῆς Σικυῶνος, ἦτο τότε ζωτικῆς σημασίας διὰ τὴν Σπάρτην. Διότι, κατόπιν τῶν δύο τούτων συμμαχιῶν τῆς Σπάρτης, ἦτοι τῆς πρὸς τὴν Σικυῶνα ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὸν Φλιοῦντα, ἡ Κόρινθος, κειμένη πρὸς Α. αὐτῶν, εὐρεθεῖσα μόνη πλεον ἔναντι τῆς παλαιᾶς ἀντιπάλου τῆς, τοῦ δωρικοῦ Ἄργους, ἡσθάνθη ἄμεσον προφανῶς τὴν ἀνάγκην συνάψεως συμμαχίας πρὸς τὴν Σπάρτην, διό καὶ προέβη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (556/5 π.Χ.) εἰς τὴν σὺναψιν συμμαχίας πρὸς αὐτήν.

Τιμαὶ πρὸς Ἀμφίλοχον καὶ Ὀδυσσεά - Κατάλυσις τυραννίδος Ἀμβρακίας - Προσέγγισις Ἀκαρνάνων, Θεσπρωτῶν καὶ Εὐρυτάνων

Αἱ ὑπὸ τῆς Σπάρτης πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἀμφιαράου ὁμῶς ἀποτιόμεναι τιμαὶ ἐξυπηρετοῦν καὶ ἄλλως πῶς τὴν σπαρτιατικὴν πολιτικὴν. Καὶ τοῦτο διότι:

Ὁ Ἀμφίλοχος, ἑγγονος τοῦ Ἀμφισράου -ἐκ τοῦ υἱοῦ τούτου Ἀλκμέωνος καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Θηβαίου μάντεως Τειρεσίου Μαντοῦς-, ἐνταχθεὶς ὑπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τὸ πρόγραμμα ἀπονομῆς ἐπισήμων τιμῶν, ἐξυπηρετεῖ κατ' ἄλλον, ἄμεσον μάλιστα, τρόπον τὴν σπαρτιατικὴν πολιτικὴν, ἀφοῦ αὐτὸς μὲν ἐθεωρεῖτο ἰδρυτὴς τοῦ παρὰ τὴν Ἀμβρακίαν καὶ ἐπὶ τοῦ Β. ἄκρου τῆς Ἀκαρνανίας ἀμφιλοχικοῦ Ἄργους³, ἡ δὲ ἀδελφὴ του ἦτο μήτηρ τοῦ τελευταίου τῶν Ἀτρειδῶν τοῦ Τισαμενοῦ.

Διὰ τῆς ἐπισήμου ἐπομένως ἀπονομῆς τιμῶν πρὸς τὸν Ἀμφίλοχον ἡ Σπάρτη δὲν ἐπεδίωκεν ἀπλὴν μόνον ἐνίσχυσιν τοῦ φιλικοῦ προσεταιρισμοῦ τῶν Φλιοῦσίων ἀλλ' ἄμεσον κυρίως σύνδεσιν τῆς πρὸς τὴν προ-

1. Βλ. Roux, Pausanias en Corinthie, εἰκ. 50 (Σχῆδιον ὑπὸ Leroy).

2. History of Greece (1959), 167.

3. Θουκ. II 68 Ἀπολλοδ. III 7.7.

δωρικὴν παράδοσιν τῆς Ἀμβρακίας. Διὰ τῆς τοιαύτης δὲ ἐνεργείας τῆς ἡ Σπάρτη ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐνεφανίζετο ὡς φυσικὸς κληρονόμος τῆς τοπικῆς προδωρικῆς παραδόσεως, τοῦ ἀμφιλοχικοῦ Ἄργους, τὸ ὁποῖον εὕρισκετο πλησίον τῆς Ἀμβρακίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπεγύμνωνε τὸ δωρικὸν Ἄργος ἐκ τῆς αὐτῆς παραδόσεως.

Ἦτο δὲ ἡ πρὸς τὴν Ἀμβρακίαν σύνδεσις τῆς Σπάρτης καιρίας ἐπίσης σημασίας, διότι, ἰδρυθεῖσα ἡ Ἀμβρακία πλησίον τοῦ ἀμφιλοχικοῦ Ἄργους ὑπὸ τῶν Κορινθίων ἐπὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰονίου ἀκτῆς τῆς Θεσπρωτίας, διετέλει μὲν τότε ὑπὸ τὸν Κυσελίδην τύραννον Ἀρχίνον¹, ὁ Ἀρχίνος δὲ εἶχε συνδεθῇ δι' ἐπιγαμίας πρὸς τὸν οἶκον ἐπιφανοῦς Ἀργείου, ὀνόματι Γοργίλου.

Διὰ τῆς καταλύσεως ἐπομένως τῆς τυραννίδος τῆς Ἀμβρακίας, τῇ βοηθείᾳ τοῦ τοπικοῦ προδωρικοῦ στοιχείου, καὶ διὰ τῆς ἐν συνεχείᾳ συνάψεως συμμαχίας πρὸς αὐτήν, κατὰ τὸ αὐτὸ ἢ τὸ ἐπόμενον ἔτος τῆς πρὸς τὴν Σικυδῶνα συμμαχίας (556/5 π.Χ.)², ἡ Σπάρτη, φρονοῦμεν, κατάρθωσε νὰ ἀποτρέψῃ ἐπὶ πλέον τὸν κίνδυνον ἐνδεχομένης ὑπὸ τοῦ δωρικοῦ Ἄργους προσεγγίσεως τῆς πόλεως αὐτῆς τῆς Θεσπρωτίας. Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν δὲ αὐτὴν τῆς Σπάρτης συνετέλεσεν ὡπωσδήποτε ὁ προηγηθεὶς ὑπ' αὐτῆς προσεταιρισμὸς τοῦ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν, τῆς Θεσπρωτίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, διαβιοῦντος προδωρικοῦ στοιχείου, ἐπιτευχθεὶς διὰ τῆς ἀπονομῆς ἐπισήμων τιμῶν πρὸς τὸν Ἀμφίλοχον.

Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιτυχίαν, ἐξ ἄλλου, φρονοῦμεν ὅτι συνετέλεσαν κατὰ μέγα μέρος καὶ αἱ ὑπὸ τῆς Σπάρτης πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, ἀποτιόμεναι τιμαί. Καὶ τοῦτο διότι:

Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχεν, ὡς γνωστόν, σοβαροὺς δεσμοὺς καὶ πρὸς τὴν προδωρικὴν Λακωνικὴν καὶ πρὸς τὴν Θεσπρωτίαν. Πρὸς τὴν Λακωνικὴν οἱ δεσμοὶ τοῦ ἥρωος τούτου ἦσαν δεσμοὶ ἀγχιστείας, ἀφοῦ ὁ πενθερὸς τοῦ Ἰκάριος ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Τυνδάρεω. Κατὰ μίαν παράδοσιν μάλιστα, περισωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Πausανίου, ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ τὴν νίκην τοῦ πρὸς τοὺς ὑποψηφίους μνηστῆρας τῆς νεαρᾶς Πηνελόπης, ἵδρυσεν εἰς τὴν Σπάρτην Ἱερὸν πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς Κελευθείας³. Εἰς δὲ τὴν Ἀσέαν τῆς Ἀρκαδίας, ἐξ ἄλλου, κατ' ἄλλην παράδοσιν, περισωθεῖσαν ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Πausανίου, ἵδρυσεν ἕτερον Ἱερὸν πρὸς τιμὴν τῆς αὐτῆς θεᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος⁴. Κατ' ἄλλην πάλιν παράδοσιν, περισωθεῖσαν, ὁμοίως ὑπὸ τοῦ

1. Huxley, ἔ. ἀ., 75.

2. Αὐτόθι.

3. Πaus. III 12. 5.

4. Πaus. VIII 44.4. Τὸ Ἱερὸν τοῦτο, ἀνασκαφὴν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ρωμαίου (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1957, 114—163), χρονολογεῖται εἰς τὸ τέλος τοῦ 7ου καὶ τὰς ἀρχὰς

Παυσανίου, μετὰ τὴν ἐκ Τροίας ἐπιστροφὴν τοῦ Ὀδυσσέως, ἡ Πηνελόπη κατέφυγεν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐκεῖθεν δὲ μετέβη βραδύτερον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ὅπου καὶ ἀπέθανεν¹, ἐνῶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπιστεύετο ἐπίσης ὅτι ἀν-εχώρησεν ἐκ τῆς Ἰθάκης καὶ ὅτι μετέβη εἰς τὴν Θεσπρωτίαν πρὸς παροχὴν βοηθείας εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν Φρυγῶν τότε ἀπειλουμένους φίλους τοῦ Θεσπρωτοῦ²· καὶ ὅτι ἀπέθανε μάλιστα ἐκεῖ, πολέμῳ κατὰ τῶν Φρυγῶν³.

Ὁ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐπομένως προσεταιρισμὸς τοῦ προδωρικοῦ στοιχείου τῆς Ἀμβρακίας, δι' οὗ κατὰ μέγα μέρος συνετελέσθη ἡ κατάλυσις τῆς τυραννίδος τοῦ Ἀρχίνου, κατέστη, φρονούμεν, εὐχερέστερος διὰ τῆς ἐπισήμου ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀπονομῆς τιμῶν πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, ὁ ὁποῖος συνεδέετο διὰ σοβαρῶν δεσμῶν πρὸς τὴν προδωρικὴν Πελοπόννησον (Λακωνικὴν καὶ Ἀρκαδίαν) ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν σύγχρονον ταύτης Θεσπρωτίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, ὅπου ἰδρῦθη ἀργότερα ἡ Ἀμβρακία.

Πρὸς τοῦτοις ὁμως ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε δεσμοὺς πρὸς τὴν Ἰθάκην, τὴν Λευκάδα, καθὼς καὶ πρὸς τὴν Εὐρυτανίαν, ὅπου μάλιστα ὑπῆρχε κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ μαντεῖον, ἰδρυθὲν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ⁴.

Φρονούμεν πρὸς τοῦτοις ὅτι ὁ διὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος ἐπανενταφιασμὸς τῶν ὁστῶν τοῦ Ὀρέστου καὶ τοῦ Τισαμενοῦ εἰς τὴν Σπάρτην ἐπιτρέπει τὴν διατύπωσιν τῆς ἀπόψεως ὅτι τῆς καταλύσεως τῆς τυραννίδος τῆς Ἀμβρακίας καὶ τῆς ἀκολουθησάσης συμμαχίας προηγήθη εἴτε ὁ ἐπανενταφιασμὸς τῶν ὁστῶν τοῦ Ἀμφιλόχου⁵ καὶ τοῦ Ὀδυσσέως⁶ εἰς τὴν Σπάρτην εἴτε ἡ πρὸς τιμὴν τούτων ἱδρυσις κenoταφίων εἰς αὐτήν. Δι' οἵουδήποτε ὁμως ἐκ τῶν δύο τούτων τρόπων ἐπισήμου ἀναγνωρίσεως τῶν δύο τούτων ἡρώων ὑπὸ τῆς δωρικῆς ἀχαϊζούσης Σπάρτης, καθίστατο εὐχερὴς ἡ σύνδεσις ταύτης πρὸς τὰς ἐν λόγῳ παραλίους περιοχὰς τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος.

τοῦ βου. Λατρεία τῆς ἐν Ἀσέᾳ Ἀθηνᾶς ἔχει ἀναγνωρισθῆ ὑπὸ τῆς Vermeule ἐπὶ ἐπιγραφῆς μυκην. γραμμικῆς γράφης Β (βλ. Stella ἑ.ἀ., 230, σημ. 12).

1. Πaus. VIII 12. 5.

2. Περὶ τῆς φιλίας αὐτῆς βλ. Ὀδυσ. π. 427.

3. Κατὰ τὴν «Τηλεγονίαν» τοῦ Εὐγάμονος (βλ. Hammond, Epiros (1967), 385), ἡ ὁποία πιστεύεται ὅτι συνετέθη περὶ τὸ 565 π.Χ., ἦτοι ὀλίγον μόνις πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐφαρμογῆς ὑπὸ τῆς Σπάρτης τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς, ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπέθανε πολέμῳ κατὰ τῶν Φρυγῶν.

4. Αὐτόθι.

5. Πaus. III 15. 8.

6. Πλουτ., Ἑλλην. Αἵτια, 48.

Τιμαὶ πρὸς Πλευρῶνα — Προσέγγις Αἰτωλῶν

Εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, ἐξ ἄλλου, ἀπέβλεπεν, ὡς φαίνεται, καὶ ἡ ἀπονομή ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐπισήμων τιμῶν πρὸς ἓνα ἄλλον ἥρωα τῆς δυτικῆς προδωρικῆς Ἑλλάδος, τὸν Πλευρῶνα¹. Καὶ τοῦτο διότι ὁ ἥρωας αὐτὸς ἐθεωρεῖτο ὅτι ἦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν υἱὸς τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος τῆς Αἰτωλίας (τοῦ Αἰτωλοῦ), ἀφ' ἑτέρου δὲ πρόγονος τῶν Διοσκούρων τῆς Λακωνικῆς, ἐκ μητρός.

Διὰ τῶν τιμῶν τούτων ἐπομένως ἡ Σπάρτη ἐπεδίωκε, φρονοῦμεν, τὸν προσεταιρισμὸν τοῦ εἰς τὴν Αἰτωλίαν μετὰ τὴν Κάθοδον τῶν Β.Δ. φύλων ἐναπομείναντος προδωρικοῦ στοιχείου, καὶ τὴν σύμπραξιν τούτου διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς, ὁ ὅποιος, ὅπως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ προσεταιρισμοῦ τοῦ προδωρικοῦ στοιχείου τῆς Θεσπρωτίας, τῆς Ἰθάκης καὶ τῆς Λευκάδος, καθὼς καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, συνίστατο κυρίως εἰς τὴν διασφάλισιν τῶν καιριῶν τούτων σημείων, διὰ τῶν ὁποίων διήρχετο ἡ μέσῳ τοῦ Ἰονίου πρὸς τὴν Δύσιν θαλασσία ἐμπορικὴ ὁδός.

Τιμαὶ πρὸς Κάδμον — Προσέγγις Ἰλλυριῶν

Ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν διασφάλισιν τῆς ὁδοῦ αὐτῆς πιθανῶς, καὶ δὴ τῶν νοτιῶν ἀκτῶν τῆς Ἰλλυρίας, ἔτεινεν ἓν μέρος ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀπονομή ἐπισήμων τιμῶν πρὸς τὸν Κάδμον (βλ. κατωτ.). Καὶ τοῦτο διότι, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον², οἱ Καδμεῖοι, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν (Ἀργείων) Ἐπιγόνων ἐκδίωξιν τῶν, κατέφυγον εἰς τοὺς παρὰ τὰ νότια παράλια τῆς Ἰλλυρίας διαβιῶντας Ἐγχελεῖς, οἱ ἡγεμόνες τῶν ὁποίων κατήγοντο ἐκ τοῦ Κάδμου, ὅστις, φυγὼν μετὰ τῆς Ἀρμονίας ἐκ Θηβῶν, ἐπιστεύετο ὅτι εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ν. Ἰλλυρίαν καὶ ὅτι εἶχεν ἀποβῆ βασιλεὺς αὐτῆς (θανὼν εἰς αὐτήν).

1. Πανσ. III 13. 8.

2. Ἡροδ. V 61.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἡ νίκη τῆς Θυρέας καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς συνέπειαι

Αἱ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ὡς ἄνω συναφθεῖσαι συμμαχίαι συνετέλεσαν εἰς τὴν ταχεῖαν ἐξασθένεισιν τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου τῆς, τοῦ δωρικοῦ Ἄργους, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἐξουδετέρωσις του. Διότι:

Ὁ ἔκραγεῖς κατὰ τὸ ἔτος 547/6 π.Χ. μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἄργους πόλεμος, ἡ ἔκβασις τοῦ ὁποίου ἐκρίθη κατὰ τὴν μάχην τῆς Θυρέας, ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Σπαρτιατῶν ¹. Κατόπιν δὲ τούτου, ἀπὸ μακροῦ χρόνου διεκδικούμεναι ὑπὸ τῆς Σπάρτης περιοχαί, ἦτοι ἡ Θυρεάτις, ἡ Κυνουρία καὶ τὰ Κύθηρα, προσηρτήθησαν εἰς τὸ κράτος τῶν Λακεδαιμονίων. Πόλεις δὲ τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου, ὅπως αἱ Πρασιαί, ὁ Ζάραξ καὶ ἡ Ἐπίδαυρος Λιμηρά, ἀνήκουσαι πάλαι ποτὲ εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν Ἀτρειδῶν, ἀπετέλεσαν, ὡς περιοχαὶ περιοικίδων πόλεων, τμήμα τῆς ἐπικρατείας τῆς Σπάρτης. Ἐξ ἄλλου, πόλεις τῆς Ἀργολίδος, μὲ προδωρικούς κυρίως πληθυσμούς, ὅπως ἡ Τροιζήν, ἡ Ἑρμιόνη καὶ ἡ Ἐπίδαυρος, ἀπεσπάσθησαν τότε ἐκ τοῦ Ἄργους καὶ προσεχώρησαν εἰς τὰς συμμαχούς τῆς Σπάρτης. Τοιουτοτρόπως, οἱ κάτοικοι τῶν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς Σπάρτης προσαρτηθεισῶν περιοχῶν, οἱ ὅποιοι κατέστησαν περίοικοι, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων αἱ πόλεις προσεχώρησαν ὡς σύμμαχοι εἰς τὴν Σπάρτην, ὑπηρετοῦν ἐφεξῆς ὑπὸ τοὺς Ἡρακλείδας βασιλεῖς.

Εἰς τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς τῆς Σπάρτης ² εἶχεν ἀναμφιβόλως συντελέσει ἡ ὑπ'αὐτῆς ἐπιτευχθεῖσα προβολὴ τοῦ προδωρικοῦ παρελθόντος, δεδομένου ὅτι αἱ ὡς ἄνω περιοχαὶ περιελαμβάνοντο κατὰ τὴν πρὸ τῆς Καθόδου

1. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (I 81—3), ἡ μάχη τῆς Θυρέας συνήφθη καθ' ὃν χρόνον ἐπιπτον αἱ Σάρδει εἰς τοὺς Πέρσας. Κατὰ τὸν Ἀπολλόδορον (Διογ. Λαερ. II 3), τοῦτο συνέβηκε αὐτὰ τὸ ἔτος 546 π.Χ. (βλ. Jacoby, *Apollodors Chronik* (1902), 193). Βαβυλωνιακαὶ ἱστορικαὶ πηγαὶ τοποθετοῦν τὴν ἄλωσιν αὐτὴν εἰς τὸ ἔτος 547 π.Χ. (βλ. Toynbee, *Some Problems of Greek History* ἑ. ἀ., 183, σημ. 2, ἐνθα καὶ ἄλλη βιβλιογραφία, ἐπίσης Huxley, ἑ. ἀ. 139, σημ. 511).

2. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης τῶν αὐτῆς οἱ Σπαρτιάται ἐθέσπισαν εἰδικὴν ἐορτὴν (Παρπαρόνεια), ἴσως δὲ καὶ ἀγῶνας, ὡς συνάγεται ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν ἐκ σειρᾶς χαλκίων εἰδωλίων τοῦ γ' τετάρτου τοῦ βου αἱ. π.Χ., εἰκονιζόντων γυμνοὺς νέους φέροντας στέμματα ἐκ λογχοειδῶν φύλλων (βλ. Huxley, ἑ.ἀ., 72—3, σημ. 512—514).

περίοδον εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν Ἀτρειδῶν. Ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀπότισις τιμῶν εἰς κοινούς ἥρωας εἶχεν, ἐν ἄλλοις, ἐπιφέρει ὄχι μόνον θρησκευτικὴν ἀλλὰ καὶ φυλετικὴν ἐνότητα καὶ διὰ τούτων εἶχε βαθμηδὸν δημιουργήσει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καὶ πολιτικὴν ἐνότητα.

Ἐπικράτης τῆς μερίδος τοῦ Χίλωνος

Διὰ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ἡ ὑπὸ τοῦ Χίλωνος χαραχθεῖσα νέα σπαρτιατικὴ πολιτικὴ ἐδικαιώθη πλήρως. Ἀπέβλεπε δὲ ἡ πολιτικὴ αὕτη, καθὼς ἤδη ἔχει τονισθῇ, εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς σπαρτιατικῆς δυνάμεως, διὰ μέσου τῆς συνάψεως συμμαχιῶν πρὸς πόλεις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲν κατοικουμένας ὑπὸ προδωρικῶν πληθυσμῶν, τελούσας δὲ ὑπὸ δωρικὴν ἡγεσίαν ἢ μή, εἰς τινὰς περιπτώσεις ἀντικατασταθείσης ὑπὸ τυραννίδος¹.

Ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης υἱοθέτησις τῆς ἐν λόγῳ πολιτικῆς ὠφέλησεν οὕτω τὰ μέγιστα αὐτήν, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ διότι, καθὼς παρετήρησαν νεώτεροι ἐρευνῆται², ἡ αὐξήσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰλώτων δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὴν πλεον νεὰς κατακτήσεις. Ἐπετεύχθη δὲ ἡ σπαρτιατικὴ αὕτη πολιτικὴ, ὅπως κατ'ἐπανάληψιν ἤδη ἐτονίσαμεν, διὰ τοῦ προσεταιρισμοῦ τοῦ προδωρικοῦ στοιχείου διαφόρων περιοχῶν. Ὁ προσεταιρισμὸς δὲ αὐτὸς ἐπεδιώκετο κατὰ μέγα μέρος διὰ τῆς ἀπονόμης τιμῶν πρὸς προδωρικούς ἥρωας, συνδεομένους ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς τὴν προδωρικὴν Λακωνικὴν, δι' ὧν ἀφυννίζετο καὶ ἀνεξωपुरοῦτο τὸ ἐνδοξον προδωρικὸν παρελθόν τῶν. Προσεταιριζομένη ἐπομένως ἡ Σπάρτη τὸ προδωρικὸν στοιχεῖον τῶν περιοχῶν, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε ἐξηρτῶντο ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐκ τοῦ κράτους τῶν Ἀτρειδῶν, ὄχι μόνον προσήγγιζε τὸ λαϊκὸν τοῦτο στοιχεῖον, ἐξασθενοῦσα ἐκ παραλλήλου τὴν ἡγεσίαν του, ἀλλ' ἐδημιουργεῖ συγχρόνως τὴν δυνατότητα ἐγκαταστάσεως φιλολακωνικῶν ἡπίων ὀλιγαρχιῶν, προετοιμάζουσα οὕτω τὸ ἔδαφος συνάψεως συμμαχίας πρὸς τὰς περιοχὰς αὐτάς. Διὰ τῶν συμμαχιῶν δὲ τούτων ἡ Σπάρτη ἀπεσκόπει εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς ὁμοσπονδίας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοίας πρὸς ἐκείνην τῶν Ἀτρειδῶν.

Εἰσηγητὴς τοῦ προγράμματος τούτου ἦτο ὁ Χίλων, μία τῶν κορυφαίων φυσιογνωμιῶν τῆς Σπάρτης, χαρακτηρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ehrenberg³ ὡς ὁ Λυκοῦργος τοῦ βου αἰ π.Χ. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐφαρμογὴν προγράμματος

1. Ὁ Will (Doriens et Ioniens (1956), 39 κ.έ.) σημειοῖ τὴν σημασίαν τοῦ ἀχαϊκοῦ ὑποστρώματος διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς ἐν Σικελίᾳ τυραννίδος.

2. Πβλ. Dickins JHS 32, 1912, 22—3.

3. Neugründer des Staates. Ein Beitrag zur Geschichte Spartas und Athens im Viten Jahrhundert (1925), 50.

τοῦτου ἀντετάχθη ἀρχικῶς, ὡς ἤδη ἐσημειώσαμεν, ὁ Ἀγιάδης βασιλεὺς Ἀναξανδρίδας. Τὰ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς ὅμως τοῦ προγράμματος τοῦτου προκύψαντα διὰ τὴν Σπάρτην ὄφελη ὄχι μόνον ἐδικαίωσαν τὸν Χίλωνα ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν ὅπως, ἐν μόλις ἔτος μετὰ τὴν νίκην τῆς Θυρέας, ἀναμετρηθῇ πρὸς τὸν Ἀναξανδρίδαν καὶ πρὸς τὴν πρὸς τοῦτον προσκειμένην συντηρητικὴν μερίδα τῶν Σπαρτιατῶν, τοῦ ἀκραιφονοῦς δωρισμοῦ. Ἐγένετο δὲ ἡ ἀναμέτρσις αὐτὴ ὡς ἐξῆς:

Ὁ Ἀναξανδρίδας, μὴ ἔχων ἀποκτήσει ἐκ τοῦ γάμου τοῦ τέκνον, ἐκλήθη ὑπὸ τῶν ἐφόρων, ἐκφραζόντων τὴν κοινὴν γνώμην τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ τοῦ ὑπεδείχθη ὑπὸ τούτων, ἀφοῦ διαzeugθῇ τὴν στεῖραν βασίλισσαν, νὰ συνάψῃ νέον γάμον¹. Ἀλλ' οὗτος ἀρχικῶς ἠρνήθη νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ὑπόδειξιν αὐτήν, τελικῶς ὅμως, συμβιβασθεὶς, ἀπεδέχθη τὴν σύναψιν νέου γάμου, ἄνευ τῆς διαλύσεως ὅμως τοῦ πρώτου. Ἐκ τῆς δευτέρας δὲ συζύγου του, ἡ ὁποία ἦτο συγγενὴς τοῦ Χίλωνος, ἀπέκτησε υἱόν, τὸν μετέπειτα βασιλέα Κλεομένην τὸν Α'.

Ἀπόγονος ὢν, ἐκ μητρός, τοῦ Χίλωνος, ὁ Ἀγιάδης αὐτός, ὁ Κλεομένης, ἀνετράφη καὶ ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τοῦ σοφοῦ τοῦτου ἀνδρός, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Ἀχαιῶν ἡρώων, ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Χίρωνος. Διὰ τοῦτο φρονοῦμεν ὅτι ἐνδέχεται Χίλων νὰ ὠνομάσθῃ ὁ μέγας αὐτὸς Σπαρτιάτης σοφὸς καὶ πολιτικὸς ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος τοῦτου, ἐκ τῶν ὑστέρων δηλαδὴ. Ἐν ἄλλοις, φρονοῦμεν ὅτι τὸ παρωνύμιον τοῦτο (Χίρων = Χίλων)² ἐνδέχεται νὰ ἐπεκράτησε τοῦ ἀρχικοῦ τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον ἐλησμονήθη. Διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου, ἦτοι ὑπὸ μεγάλου σοφοῦ, ἄλλωστε ἐμελλε νὰ ἐκπαιδευθῇ ἀργότερα καὶ ἕτερος διάσημος βασιλεὺς, ὁ Μ. Ἀλέξανδρος.

Εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησιν ὅμως τοῦ Κλεομένου, ὁ Ἀναξανδρίδας ἀπέκτησε υἱόν ἐκ τῆς πρώτης συζύγου του, τὸν Δωρίεα, καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς συζύγου ἀπέκτησεν ἐν συνεχείᾳ καὶ δύο ἄλλους υἱούς, τὸν Λεωνίδαν καὶ τὸν Κλεόμβροτον³.

Τὴν ὀνομασίαν τοῦ πρώτου τῶν ἑτεροθαλῶν τούτων ἀδελφῶν τοῦ Κλεομένου νεώτεροι ἐρευνῶνται ἐθεώρησαν ὡς ἐκφράζουσιν τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Ἀναξανδρίδα καὶ τῆς εἰς αὐτὸν προσκειμένης μερίδος, ἥτοι

1. Ἡροδ. V 39—41.

2. Πβλ. ἐνδεικτικῶς λέξεις ἐπὶ πινακίδων τῆς μυκηναϊκῆς γραμμικῆς γραφῆς B: me-ta-ri-ko-wo = μεταλλιχός (Stella, ἔ. ἀ., 143, σημ. 40), re-re-ke-u = πλοκεὺς (αὐτόθι 135, σημ. 12), e-re-pa- = ἐλέφας (αὐτόθι 113, σημ. 38): ἐπίσης Tu-ri-so = Τύλισος (αὐτόθι 12, σημ. 28), Da-mo-ke-re-we-i = Δαμοκλῆς (αὐτόθι 270, σημ. 147. 60, σημ. 42).

3. Ἡροδ. V 39—41. βλ. Huxley, ἔ.ἀ., (Appendix B), 148—9.

τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἀκραιφνοῦς δωρισμοῦ, κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Χίλωνος ἐγκαινισθείσης πολιτικῆς, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀχαιῶν. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς ἀντίδρασις, προφανῶς ἕνεκα τῶν ἐπιτυχιῶν τῆς νέας πολιτικῆς, οὐδεμίαν σχεδὸν εἶχε τότε σοβαρὰν ἐπίπτωσιν. Τοῦτο ἄλλωστε ὑποδηλοῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι καὶ ὁ ἕτερος Ἡρακλείδης βασιλεὺς τῆς Σπάρτης, ὁ Εὐρυπωντίδης Δημάρατος ἐνυμφεύθη ἐπίσης συγγενῇ τοῦ Χίλωνος¹.

Ἡ ὕπαρξις διίσταμένων πολιτικῶν ἀντιλήψεων ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Σπάρτης φαίνεται ὅχι μόνον ἐκ τοῦ δοθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀναξανδρίδα εἰς τὸν δευτερότοκον υἱόν του ὀνόματος (Δωριεύς) ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος Φιλάχαιος², τὸ ὁποῖον, ὅπως μαρτυρεῖ ἐπιγραφὴ εὐρεθεῖσα εἰς τὴν Τεγέαν, ἐδόθη εἰς τινὰ Σπαρτιάτην γεννηθέντα περὶ τὸν αὐτὸν καὶ ὁ Δωριεὺς χρόνον. Τὴν ὑπὸ τοῦ Κλεομένου, ἐξ ἄλλου, υἱοθέτησιν τῆς νέας, τῆς ἀχαϊκῆς, πολιτικῆς τοῦ Χίλωνος, μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεχθὲν κατὰ τὴν εἰς τὰς Ἀθήνας παραμονὴν του, «... οὐ Δωριεὺς εἰμι ἀλλ' Ἀχαιός»³, ὅπερ ὁμῶς δυνατόν νὰ δηλοῖ καὶ τὴν ἐκ μητρὸς ἀχαϊκὴν τοῦ Ἀγιάδου τούτου βασιλέως καταγωγὴν

1. Ἡροδ. VI 65. 2. βλ. Huxley, ἔ.ἀ., 148—9.

2. IG V 2, 159 (βλ. Huxley, ἔ.ἀ., 136, σημ. 477. Kiechle, ἔ.ἀ., 114).

3. Ἡροδ. V 72.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἡ διασφάλις τῆς πρὸς τὴν Δύσιν ὁδοῦ

Ἡ Σπάρτη ἀφ' ἐνὸς διὰ τῆς συνάψεως συμμαχίας πρὸς τὴν Σικυῶνα, τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Ἀμβρακίαν καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς δημιουργίας φιλολακωνικοῦ ρεύματος εἰς τὴν Θεσπρωτίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὰς παρ' αὐτὰς νήσους διησφάλιζεν πλέον, ὥς ἐλέχθη, τὴν πρὸς τὴν Δύσιν θαλασσίαν ὁδόν, τῆς ὁποίας ὁ διὰ τοῦ Ἰονίου κλάδος ἀπετέλει διεθνή ἐμπορικὴν ὁδόν. Εἰς τὴν διασφάλισιν, ἐξ ἄλλου, αὐτὴν συντελεῖ ἐπίσης καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ Ἰονίου λιμὴν τῆς Ἀχαΐας, αἱ Πάτραι, τοῦ ὁποίου ὁ πρὸς τὴν Σπάρτην δεσμός ἦτο πολὺ παλαιός: ἐλέγετο ὅτι ὁ ἐπώνυμος βασιλεὺς τοῦ κλάδου τῶν Ἀγιάδων εἶχε συντελέσει εἰς τὸν πρῶτον «συν-οικισμόν» τῶν Πατρῶν¹. Ὁμοίως δ' ἐλέγετο ὅτι εἰς τοῦτον εἶχε συντελέσει καὶ ὁ ἐπώνυμος² ἦρωες τῶν Ἀμυκλῶν. Εἰς τὴν αὐτὴν διασφάλισιν συντελεῖ ἐπίσης καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ 600 π.Χ. ὑπὸ τῆς Σπάρτης, τῇ βοήθειᾳ τῶν Σαμίων, κατάκτησις τῆς Πύλου καὶ τοῦ Ρίου³.

Ἐπετεύχθη δὲ ἡ διασφάλις αὐτή, κυρίως μετὰ τὴν σύναψιν συμμαχίας πρὸς τὴν Ἀμβρακίαν καὶ τὴν ἀποσόβησιν τοῦ κινδύνου ἐπεμβάσεως τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν. Ὁ κίνδυνος αὐτὸς προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι ὁ τύραννος τῆς Ἀμβρακίας Ἀρχί-νος, συζευχθεὶς ἐπιφανῇ Ἀργεῖαν καὶ ἔχων οὕτω δεσμούς, ὥς ἐλέχθη, ἀγχιστείας πρὸς τὸ Ἄργος, ἠδύνατο νὰ συνάψῃ συμμαχίαν μετὰ τῆς πόλεως αὐτῆς, παλαιᾶς ἐχθρᾶς τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Κορίνθου. Πρὸς τοῦτοις, φρονοῦμεν ὅτι ὑπῆρχε καὶ κίνδυνος προσχωρήσεως εἰς τὴν συμμαχίαν Ἄργους - Ἀμβρακίας καὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, διότι ὁ τύραννος αὐτῶν Πεισίστρατος εἶχε κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον (α' τυραννίς) συνάψει δευτέρον γάμον, μὴ νόμιμον, πρὸς τὴν Ἀργεῖαν Τιμώνασσαν, ἡ ὁποία εἶχε διατελέσει ἤδη σύζυγος τοῦ Ἀρχίνου⁴.

Ἡ σύμπραξις ὁμῶς τῶν τριῶν τούτων πόλεων ἀπεφεύχθη ἀφ' ἐνὸς

1. Πaus. III 2. 1.

2. Πaus. VII 18.5.

3. Ἡροδ. III 46. Βλ. Huxley, ἔ. α., 74.

4. Αὐτόθι 75.

διὰ τῆς καταλύσεως τῆς τυραννίδος τῆς Ἀμβρακίας¹ ὑπὸ τῆς Σπάρτης καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ἐντάξεως αὐτῆς εἰς τὰς συμμάχους αὐτῆς. Ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀποσόβησις τῆς συμπράξεως τῆς Ἀμβρακίας μετὰ τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξεν ἐπομένως καιρίας σημασίας, διότι ἡ διὰ τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Ἑλλάδος διερχομένη θαλασσία ἐμπορικὴ ὁδὸς ἦτο ἡ συντομωτέρα, καὶ ἀσφαλεστέρα ἴσως πρὸς τὴν Ἑτρουρίαν, ὅπου εἶδη ἀθηναϊκοῦ ἐμπορίου εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐμφανίζωνται εἰς τὰς ἀγοράς.

Ἐνδειξιν τῆς μετὰ τὴν μάχην τῆς Θυρέας ἀναγνωρίσεως τῆς ἰσχύος τῆς Σπάρτης καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ν. Ἰταλίας ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Λοκροὶ ἀπυθύνθησαν πρὸς αὐτὴν διὰ βοήθειαν κατὰ τοῦ Κρότωνος, αὕτη δὲ ἀπέστειλε τότε εἰς αὐτοὺς τὰ (Μεσσηνιακά;) «δόκανα»².

Ἀντιδράσεις κατὰ τῆς Πελοποννησιακῆς παρουσίας εἰς τὸ Αἰγαῖον

Ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης διοργανωθείσα συμμαχία κατέστη οὕτως ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος ὄχι μόνον ἡ ἰσχυροτέρα κατὰ ξηρὰν δύναμις τῆς ἐποχῆς ἀλλὰ καὶ ὁ ἀκμαιότερος ὀργανισμὸς προασπίσεως κοινῶν συμφερόντων, ἀμυντικῶν τε καὶ οἰκονομικῶν. Τοῦτο φαίνεται ἄλλωστε καὶ ἐκ τοῦ ὅτι πρὶν ἢ παρέλθουν δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς συνάψεως τῆς πρώτης συμμαχίας τῆς Σπάρτης, τῆς πρὸς τὴν Τεγέαν, ὁ ἡγεμὼν τῆς Λυδίας Κροῖσος προέτεινεν εἰς τὴν Σπάρτην, κατόπιν δελφικοῦ χρησμοῦ, τὴν πρὸς αὐτὴν σύναψιν συμμαχίας³.

Ἡ ἐκ μέρους τῆς Σπάρτης ὁμως ἀποδοχὴ τῆς προτάσεως αὐτῆς ἐξυπηρετεῖ οἰκονομικὰ καὶ ἐμπορικὰ μᾶλλον ἢ στρατιωτικὰ συμφέροντα, ἐνεῖχε δὲ τὰ σπέρματα τῆς δημιουργίας ἐνὸς ἀντιπερσικοῦ - ἀντιφοινικικοῦ συνασπισμοῦ, δεδομένου ὅτι ἡ Σπάρτη καὶ ἰδιαιτέρως ἡ σύμμαχος αὐτῆς Κόρινθος εἶχον ἐμπορικὰς συναλλαγὰς μετὰ πολλῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν παρ' αὐτὰς νήσους). Ἡ ἄποψις ἐπομένως συγχρόνως ἐρευνητοῦ, τοῦ Stubbs⁴, καθ' ἣν ἡ ριζικὴ ἀλλαγὴ εἰς τὴν σπαρτιατικὴν πολιτικὴν κατὰ τὰ μέσα τοῦ βου αἰ, π.Χ. ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας ἐπικράτησιν τῶν Περσῶν, δεδομένου ὅτι ἡ Σπάρτη ἐσχετίζετο ἤδη ἐμπορικῶς πρὸς τὰς πόλεις αὐτάς, εἶναι κατὰ τοῦτο ὁπωσδή-

1. Περὶ τῆς σημασίας τῆς θέσεως τῆς Ἀμβρακίας βλ. Baumont, JHS 72, 1952, 63 κ.έ., Περὶ τῆς δυτικῆς θαλασσίας ὁδοῦ βλ. Dunbabin, The Western Greeks (1948), 194 κ.έ.

2. Στράβ. VI 261. βλ. Dunbabin, ἑ.ά., 358—60.

3. Περὶ τῆς συμμαχίας Σπάρτης καὶ Λυδῶν βλ. Huxley, ἑ.ά., 67—8.

4. CQ 44, 1950, 32—7.

ποτε ὀρθή: ὅτι ἡ Σπάρτη μεσοῦντος ἤδη τοῦ βου αἱ. π. X. εἶχε συνειδητοποιήσει τὸ κίνδυνον τῶν Περσῶν¹, καὶ ἐπολιτεύετο ἐν γνώσει τῆς ὑπάρξεως τοῦ κινδύνου τούτου, ἔστω καὶ ἂν διὰ λόγους διπλωματίας ἀπέκρυπτεν αὐτό.

Εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης δημιουργίαν ἀντιπερσικοῦ συνασπισμοῦ δυνάμεθα ἐξ ἄλλου νὰ ἐντάξωμεν ἐν μέρει καὶ τὴν ἐπιδιώξιν της ὅπως προσεταιρισθῇ τὴν Κήρινθον², μικρὰν πόλιν κειμένην εἰς τὸ Β.Α. ἄκρον τῆς Εὐβοίας. Ἡ πόλις αὕτη, πατρὶς τοῦ Ἀργείου τὴν καταγωγὴν Κάνθου, μνημονευομένη εἰς τὴν Ἰλιάδα, διετῆρει ἀχαϊκῆς καταγωγῆς πληθυσμόν³, τὸν ὁποῖον προσεταιρισθεῖσα πιθανῶς ἡ Σπάρτη, ἂν ὄχι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου τοῦ ἐπανεναφιασμοῦ τῶν ὁστῶν τοῦλάχιστον διὰ τῆς τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν προδορικῶν μορφῶν, ἐπέτυχε τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος, περὶ τὰ μέσα τοῦ βου αἱ. π. X. κατὰ τὴν γνώμην τῶν συγχρόνων ἐρευνητῶν.

Διὰ τοῦ προσεταιρισμοῦ τοῦ ἀχαϊκοῦ στοιχείου τῆς Κηρίνθου ἡ Σπάρτη ἐπεχειρεῖ διείσδυσιν εἰς καίριον σημεῖον τοῦ Αἰγαίου, ἀντίστοιχον τῆς διὰ τῆς Ἀμβρακίας διεισδύσεως, εἰς καίριον σημεῖον τοῦ Ἰονίου. Ἡ ἐντάξις δὲ καὶ μετὰ τὴν μάχην τῆς Θυρέας εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς Σπάρτης τῶν ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ἁκτῶν τοῦ κορμοῦ τῆς Πελοποννήσου κειμένων πόλεων, ὡς καὶ τῶν Κυθήρων, διὰ τῶν ὁποίων διήρχοντο αἱ πρὸς τὴν Δύσιν ἄγουσαι θαλάσσιαι ἐμπορικαὶ ὁδοί, ἥτοι ἡ ἐκ τοῦ Εὐξείνου διὰ τοῦ Αἰγαίου διερχομένη, ὡς καὶ ἡ ἐκ τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς διὰ τῶν νοτίων ἁκτῶν τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου, ὑπεβοήθει τὴν διὰ τοῦ προσεταιρισμοῦ τῆς Κηρίνθου προσπάθειαν τῆς Σπάρτης. Ἡ διὰ τῆς Κηρίνθου ὁμως διείσδυσις εἰς τὸ Αἶγαϊον ὑπεβοήθει κυρίως τὴν ἐκ τοῦ Εὐξείνου διὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ μέσῳ τῆς διόλκου τῆς Κορίνθου διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ περαιτέρω διὰ τοῦ Ἰονίου διεξαγομένην ἐμπο-

1. Πεντηκόντορος ἐκ Λακωνικῆς ἐμφανισθεῖσα εἰς τὰ μικρασιατικὰ παράλια σκοπὸν εἶχε νὰ κατασκοπεύσῃ τὰς κινήσεις τοῦ Κύρου καὶ νὰ ὑποδηλώσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Σπάρτης διὰ τὴν τύχην τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Ὅτι ἡ Σπάρτη, μεσοῦντος τοῦ βου αἱ. π. X., εἶχεν ἤδη συνειδητοποιήσει τὸν ἐκ τῶν Περσῶν κίνδυνον βλ. Huxley, ἔ.α., 73. Περὶ τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως τῆς Σπάρτης λόγῳ περιορισμοῦ τῶν ἐμπορικῶν της συναλλαγῶν μετὰ τὰ μέσα τοῦ βου αἱ. π. X. βλ. Stubbs ἔ.α., 32—7. Ἐπίσης, Baily JHS 60, 1940, 60—70.

2. Βλ. Huxley, ἔ.α., 76.

3. Πρὸς τὸ Ἄργος ἡ Εὐβοία διετῆρει δεσμούς καὶ διὰ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀκρισίου καὶ τοῦ Προΐτου— καὶ προπάππου τοῦ Περσέως—Ἀβαντος, συζύγου τῆς θυγατρὸς τοῦ Μαντινέως Ἀγλαΐας, διότι ὁ Ἀβας, ὑποτάξας τὴν Εὐβοίαν, ἐβασίλευσεν αὐτῆς (βλ. Στ. Βυζ. ἐν λ. Ἀβαντίς, Σχολ. Ιλ. Β 536, Πίνδ. Πύθ. VIII 73).

ρικήν κίνησιν. Ἀντίστοιχον ἔρεισμα τῆς αὐτῆς προσπάθειας ἀπετέλουν αἱ εἰς τὸ Αἰγαῖον κείμεναι Δωρικαὶ νῆσοι Μῆλος καὶ Θήρα (διὰ τὴν, ἐκ τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς καὶ διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ τοῦ Ἰονίου, δηλαδὴ διεξαγομένην κίνησιν).

Ἡ προσπάθεια αὐτὴ τῆς Σπάρτης ὅπως ἐξασφάλισεν καίρια σημεῖα εἰς τὸ Αἰγαῖον ἀπεσκοπεῖ κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Κορινθιακοῦ ἐμπορίου, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εὕρισκετο εἰς καμπήν, ὡς δηλοῖ ἡ σπάνις τῶν Κορινθιακῶν εἰδῶν καὶ ἰδιαίτερος τῶν ἀγγείων εἰς πλείστας περιοχάς τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου κυρίως¹.

Ἄλλ' ἡ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιδιώκετο ἡ δημιουργία ἀντιπερσικοῦ συνασπισμοῦ, ἔμεινεν ἀτελεσφόρητος. Εἰς τοῦτο δὲ συντέλεσεν ἡ ὑπὸ τῶν Περσῶν κατάλυσις τοῦ κράτους τῶν Λυδῶν, ἡ σύμπραξις τῶν τυράννων τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Νάξου καὶ τῆς Σάμου καὶ ἡ φιλοπερσικὴ πολιτικὴ τούτων, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ ἐνίσχυσις τοῦ σαμιακοῦ, κυρίως ὁμως τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐμπορίου, συνεπαγομένη ἀντίστοιχον κάμψιν τοῦ Κορινθιακοῦ.

Παρά δὲ τὴν κατάλυσιν τῶν τυραννίδων τούτων, εἰς τὴν ὁποίαν μάλιστα συνέβαλεν ἡ Σπάρτη², τὸ Κορινθιακὸν ἐμπόριον οὐδόλως ἀνέλαβε, διότι ἡ παρουσία τῶν Περσῶν εἰς τὰ μικρασιατικὰ παράλια καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν προερχόμενος κίνδυνος εἶχε συντελέσει εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ τῶν ὑπὸ φιλοπερσικὸν καθεστῶς τελοῦντος ἀθηναϊκοῦ καὶ σαμιακοῦ ἐμπορίου ὡς καὶ τοῦ φοινικικοῦ.

Τὸν ἐκ τῶν Περσῶν προερχόμενον κίνδυνον διείδε σαφῶς ἡ Σπάρτη, ὡς καὶ τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ βου αἰ. π.Χ. Ἀποφεύγουσα ὁμως ἐπιμελῶς τὴν συστηματικὴν καὶ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἀντιμετώπισιν τοῦ κινδύνου τούτου, ἐπιδίωξε νὰ μετριάσῃ ἢ καὶ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν αὐξησίν του διὰ τῆς ἐξώσεως τῶν τυράννων, ἀκολουθούντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φιλοπερσικὴν πολιτικὴν.

Ἡ ἐξωσις δὲ τῶν τυράννων ἀπετέλει διὰ τὴν Σπάρτην ἀνάγκην ζωτικῆς σημασίας, διότι ἡ φιλοπερσικὴ τούτων πολιτικὴ ἐπληττεν ὄχι μόνον τὸ Κορινθιακὸν ἐμπόριον ἀλλ', ὡς ὑπεστήριξεν νεώτερος ἑρευνητὴς ὁ Stubbs³, καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ σπαρτιατικόν, περιορισμένον ὄχι εἰς χεῖρας

1. Εχει διατυπωθῇ ἡ γνώμη (R. W. Smith, Univ. Calif. Publ. in Class. Archaeol. 1, τχ. 10, 1944) ὅτι: μετὰ τὸ 575 π.Χ., ἐπέμβασις Σαμίων ἐμπόρων ἐπιφέρει ἀποκοπὴν τῆς Ρόδου ἐκ τοῦ κορινθιακοῦ ἐμπορίου.

2. Περὶ τῆς ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐξώσεως τῶν πλείστων ἐκ τῶν τελευταίων τυράννων τῆς Ἑλλάδος βλ. Θουκ. I 18 (πβλ. Jones, Sparta (1967), 45 κ.έ.). Περὶ τῶν τυράννων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος γενικῶς βλ. Ure, The Origin of Tyranny (1922). White, The Phoenix, 9, 1955, 1—8. Andrews, The Greek Tyrants (1964). Mossé, La tyrannie, ἔ.ἀ., (1969). Ἐπίσης ἐν Kagan, Problems in Ancient History I (1966), 205 κ. ἔ.

3. Βλ. σελ. 618 σημ. 4.

τῶν περιοίκων τῆς Σπάρτης ἀλλὰ διεξαγόμενον ἐπισήμως ὑπ' αὐτῆς ἐν ὀνόματι τῶν Ἡρακλειδῶν.

Ἡ στέρησις ὅμως τῶν ὡς ἄνω τυράννων τοῦ λαϊκοῦ τῶν ἐρείσματος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ὑπὸ τῆς Σπάρτης διὰ τοῦ προσεταιρισμοῦ τοῦ στοιχείου τούτου καὶ τοῦτο διότι ἡ παράδοσις τοῦ στοιχείου αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀρχαϊκὴ (προδωρικὴ ἢ προϊωνικὴ) ἀλλ' ἰωνικὴ. Ἡ ἄποψις αὕτη δὲ καθίσταται νοητὴ ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός· ὅτι αἱ Ἀθηναίαι ἐλάχιστα συνέβαλον εἰς τὸν Τρωικὸν πόλεμον, αἱ δὲ Κυκλάδες φαίνεται ὅτι οὔτε κἂν μετέσχον αὐτοῦ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐπομένως ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀπονομὴ τιμῶν πρὸς ἥρωας συνδεομένους πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀτρειδῶν οὐδεμίαν σχεδὸν ἦτο δυνατόν νὰ εὔρη ἀπήχησιν.

Ἡ Σπάρτη διετῆρει βεβαίως παλαιούς δεσμούς πρὸς τὴν Σάμον, μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὁποίας ἦτο ἀρχαϊκῆς προδωρικῆς καταγωγῆς¹. Ἀλλ' οἱ δεσμοὶ αὐτοὶ ἦσαν πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν μᾶλλον τῆς πόλεως. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Αἰολίδα, ὅπου ἡ Σπάρτη διετῆρει δεσμούς μὲ τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον, διὰ τῶν Πενθελιδῶν², οἱ ὅποιοι, πρὶν ἐν ἡ κατασταθοῦν εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὰς πλησίον νήσους, εἶχον κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπιχειρήσει νὰ ἐγκατασταθοῦν καὶ εἰς τὰ πλησίον παράλια τῆς Θράκης.

1. Βλ. Πaus. II 13.2: «Ἴππασος δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διεκελεύοντο ἀμύνεσθαι μηδὲ πολλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀμαχεῖ τοῖς Δωρεῦσιν ἀφίστασθαι, προσεμένου δὲ τοῦ δήμου τὴν ἐναντίαν γνώμην, οὕτως Ἴππασος σὺν τοῖς ἐθέλουσιν εἰς Σάμον φεύγει». Πβλ. Σχολ. Πίνδ. Ὀλ. II 82: «Θήρας οὐ Σάμος».

2. Περὶ τῶν φυλετικῶν δεσμῶν μεταξὺ Λακωνικῆς καὶ Αἰολίδος λόγῳ τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς φθινοῦσης Β'. χιλιετηρίδος π.Χ. βλ. Kiechle, ἐ.α., 23.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ἡ ἀρχαϊκὴ παράδοσις τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Σπάρτης

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ὑπὸ καθεστῶς τυραννίδος τελούσας ὡς ἄνω πόλεις τοῦ Αἰγαίου, προδωρικὸν ἀρχαϊκὸν στοιχεῖον ἐνυπῆρχεν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, οὕτως ὥστε ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης χρησιμοποιουμένη μέθοδος τῆς ἀπονομῆς τιμῶν εἰς προδωρικοὺς ἥρωας ἠδύνατο νὰ τύχη ἐφαρμογῆς.

Ἦδη, καὶ μάλιστα εὐθὺς μετὰ τὴν υἱοθέτησιν τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς τοῦ Χίλωνος, ἡ Σπάρτη ἐχρησιμοποίησε τὴν προδωρικὴν παράδοσιν τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς ἀπονομῆς τιμῶν πρὸς τὸν Ἀμφίλοχον, τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὸν Πλευρῶνα. Ἐπεδίωκε δὲ ἡ Σπάρτη διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέγχθη, τὸν προσεταιρισμὸν τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου τῶν ἐπὶ τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος περιοχῶν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἀνάλογον, καὶ μὲ τὴν αὐτὴν παράδοσιν πρὸς τὸ ἐνυπάρχον εἰς τὰς περιοχὰς τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος, στοιχεῖον διετηρεῖτο καὶ εἰς τὴν Λακωνικὴν¹.

Διὰ τῆς ἀναβιώσεως τῆς παραδόσεως τοῦ στοιχείου τούτου ἡ Σπάρτη ἐνεφανίζετο ὡς κληρονόμος ὄχι μόνον τῆς παραδόσεως τῶν Ἀτρειδῶν ἀλλὰ καὶ τῆς ἀντιστοίχου πρὸς αὐτὴν παραδόσεως τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα ὡς ἀποκλειστικὴ κληρονόμος αὐτῆς, δεδομένου ὅτι, μετὰ τὴν εἰς αὐτὴν ἐγκατάστασιν τῶν Δωρικῶν καὶ τῶν Β.Δ. φύλων, ἡ ἐν λόγῳ παράδοσις εἶχεν ἀποτόμως, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Καθόδου, διακοπὴ (φθινοῦσης δηλαδὴ τῆς β' χιλιετηρίδος π.Χ.) εἰς τὰ διάφορα διαμερίσματα τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

Ἡ Σπάρτη, διὰ τῆς ἀναβιώσεως τῆς ἀρχαϊκῆς - αἰολικῆς παραδόσεως τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἐπεδίωκε προφανῶς νὰ καταστή ὁ συνδετικὸς κρίκος τῆς διασπασθείσης κατὰ τὴν Κάθοδον ἱστορικῆς συνεχείας. Τὸ ἔργον τοῦτο δὲ ἦτο εὐχερὲς διὰ τὴν Σπάρτην, διότι ἡ παράδοσις τῆς προδωρικῆς ἐποχῆς μεγάλου μέρους τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος ἦτο ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῆς Πελοποννήσου. Διαθέτουσα οὕτως ἡ Σπάρτη τὸν ἀπαραίτητον εἰς προδωρικὴν παράδοσιν ἐξοπλισμὸν ἠδύνατο νὰ συνδεθῇ, διὰ τῆς ἀρχαϊκῆς

1. Βλ. Kiechle ἑ.ά., 24.

παραδόσεως τῆς Λακωνικῆς, πρὸς τὴν ἀντίστοιχον προβουλευτικὴν παράδοσιν, δεδομένου ὅτι ἡ λακωνικὴ τῆς παράδοσις περιελάμβανε στοιχεῖα μετακινήσεως διαφόρων προβουλευτικῶν πληθυσμῶν εἰς τὴν Λακωνικὴν κατὰ τὴν προδωρικὴν ἐποχὴν. Συνάγεται δὲ τοῦτο ἐκ μαρτυριῶν ἀρχαίων συγγραφέων, μία μάλιστα τῶν ὁποίων παραδιδομένη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος¹, ἀναφέρει λίαν χαρακτηριστικῶς τὰ ἀκόλουθα: «οἰκίσαι δὲ λέγεται Πέλοψ τότε Λεῦκτρον καὶ Χαράδραν καὶ Θαλάμους τοὺς νῦν Βοιωτοὺς καλουμένους, τὴν ἀδελφὴν Νιόβην ἐκδοὺς Ἀμφίονι καὶ ἐκ τῆς Βοιωτίας ἀγόμενος τινάς».

Ἐκ τοῦ παρατεθέντος χωρίου ἐμφαίνεται ὅτι ὁ Στράβων εἶχεν ὑπ' ὄψιν του παράδοσιν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Πέλοπος εἰς τὴν Λακωνικὴν συνεδέετο πρὸς τινὰ μεταναστευτικὴν κίνησιν ἐκ τῆς Βοιωτίας. Κατὰ μαρτυρίαν ὅμως τοῦ Πausanίου², ἡ κίνησις αὕτη ὑπῆρξεν ἔμμεσος διότι τὸ Λεῦκτρον ἐπιστεῦετο «οἰκισθέν» ὑπὸ τῆς προδωρικῆς, αἰολικῆς τὴν καταγωγὴν, δυναστείας τῆς Μεσσηνίας (ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Περιήρου Λευκίπου).

Ἄλλ' αἱ ὑπὸ τῆς Σπάρτης πρὸς τὸν προβουλευτικὸν βασιλέα τῶν Θηβῶν Κάδμον ἀποτιόμεναι τιμαὶ³ παρῆχον ἐνίσχυσιν εἰς τὴν προβουλευτικὴν παράδοσιν τῆς Λακωνικῆς καὶ ἔδαφος ἐπισήμου ἐκμεταλλεύσεως, τῆς Φρονοῦμεν δηλαδὴ ὅτι αἱ τιμαὶ αὗται συνεδέοντο ὄχι μόνον πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς προβουλευτικῆς παραδόσεως εἰς τὴν Λακωνικὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν, διὰ τῆς ἐπισήμου νόθετήσεως ταύτης ὑπὸ τῶν Σπαρτιατικῶν ἀρχῶν, προώθησιν τῶν ἐνδιαφερόντων τῆς νέας σπαρτιατικῆς πολιτικῆς, Καὶ τοῦτο διότι:

Ὁ Κάδμος ἀπετέλει οὐσιώδη συνδετικὸν παράγοντα τῆς προβουλευτικῆς παραδόσεως τῶν Θηβῶν πρὸς τὴν προβουλευτικὴν παράδοσιν τῆς Λακωνικῆς, διότι ἐπιστεῦετο ὅτι ἦτο πρόγονος τοῦ Θήρα⁴. Ὁ δὲ Θήρας ἐκ πατρὸς μὲν συνεδέετο πρὸς τὴν προβουλευτικὴν δυναστείαν τῶν Καδμείων, ἐκ μητρὸς δὲ πρὸς τὴν ἀρχαϊκὴν δυναστείαν τῶν Ἀτρείδων, ὧν ἕγγονος τοῦ Τισαμενοῦ. Ἐλέγετο δὲ ὅτι ὁ ἴδιος ἦτο καὶ θεῖος τῶν δύο πρώτων Ἡρακλείδων βασιλέων τῆς Σπάρτης, οἱ ὅποιοι, ἀνήλικοι ὄντες, ἔπετροπεύοντο ὑπ' αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Θήρας ἐξεπροσώπει τὸ αἰολικὸν - ἀρχαϊκὸν ὑπόστρωμα τῆς Λακωνικῆς, πιθανῶς δὲ καὶ τὴν ἐναπομείναν μετὰ τὴν Κάθοδον τῶν Δωριέων ἡγεσίαν τοῦ στοιχείου τούτου, ἡ ὁποία ἔχουσα

1. Στράβ. VIII, 360.

2. Πaus. III 26.4.

3. Πaus. III 15.8. Πλησίον ἡρώου τοῦ Κάδμου ἐτιμῶντο καὶ τινες ἀπόγονοί του (Οἰόλυκος, Θήρας, Αἰγεύς).

4. Ἡροδ. IV 147.

ἤδη ὠρισμένους δεσμούς πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα συνεκεράσθη πιθανῶς πρὸς τοὺς πρώτους Δωριεῖς (βλ. κατ.).

Φορεῖς τῆς αὐτῆς παραδόσεως, ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν Λακωνικὴν, τῆς προβιοτικῆς δηλαδή, ἦσαν καὶ οἱ Αἰγεῖδαι¹. Τούτων μάλιστα ὁ πρὸς τὴν προβιοτικὴν παράδοσιν τῶν Θηβῶν δεσμός φαίνεται νὰ ἦτο ἄμεσος, ἢ δὲ καταγωγὴ των κατὰ τὴν ἄποψιν νεωτέρου ἐρευνητοῦ, τοῦ Malten², ἦτο ἔτι βορειότερας προελεύσεως, σχετιζομένη κατ' ἄλλην ἄποψιν, τοῦ Roscher³, πρὸς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης Αἰγέα, τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν ἐν γένει περὶ τὸ Αἰγαῖον περιοχὴν.

Πρὸς τοῦτοις, ἡ Σπάρτη δι' ἄλλης προδωρικῆς παραδόσεως τῆς Λακωνικῆς συνεδέθη εὐκόλως καὶ πρὸς τὴν προθεσσαλικὴν παράδοσιν, δεδομένου ὅτι ἡ αὐτὴ μνημονευθεῖσα παράδοσις τῆς Λακωνικῆς περιελάμβανε στοιχεῖα προθεσσαλικῆς μετακινήσεως πληθυσμῶν εἰς τὴν Λακωνικὴν⁴. Τοῦτο συνάγεται ἐκ μαρτυριῶν ἀρχαίων συγγραφέων, μία δὲ τούτων, παραδιδομένη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος⁵, παρέχει τὰς ἀκολουθοῦντας πληροφορίες: «οἱ δ' Ἀχαιοί, Φθιώται μὲν ἦσαν τὸ γένος, ὤκησαν δ' ἐν Λακεδαίμονι» καὶ «Ἀχαιοὺς γὰρ τοὺς Φθιώτας φασί, συγκατελθόντας Πέλοπι εἰς Πελοπόννησον, οἰκίσαι τὴν Λακωνικὴν, τοσοῦτον δ' ἀρετῇ διενεγκεῖν, ὥστε τὴν Πελοπόννησον, ἐκ πολλῶν ἡδὴ χρόνων Ἄργος λεγομένην, τότε Ἀχαιῶν Ἄργος λεχθῆναι καὶ οὐ μόνον γε τὴν Πελοπόννησον ἀλλὰ καὶ ἰδίως τὴν Λακωνικὴν οὕτω προσαγορευθῆναι· τὸ γ' οὖν τὸ τοῦ ποιητοῦ (Ὀδύς. π 249) «ποῖ Μενέλαος ἔην; ἢ οὐκ Ἄργεος ἦεν Ἀχαικοῦ;», δέχονται τινες οὕτως «ἢ οὐκ ἐν τῇ Λακωνικῇ»;

Συμφώνως ἐπομένως πρὸς τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν οἱ ἐκ Φθίας Ἀχαιοὶ ἐγκατεστάθησαν συγχρόνως πρὸς τὸν Πέλοπα εἰς τὴν Λακωνικὴν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἐκ Φθίας μετανάστευσις εἰς τὴν Λακωνικὴν συνεχίσθη καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Πέλοπος εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως Πύρρος⁶ ὑπῆρξεν ἰδρυτῆς τῆς ὁμωνύμου πόλεως (Πυρρίχου) εἰς τὴν Λακωνικὴν, ἐνῶ ὁ Πράξ, ἀπόγονος (5ος) τοῦ Ἀχιλλέως ἱδρυσε πρὸς τιμὴν τοῦ μεγάλου προγόνου του τὸ κατωτέρω μνημονευόμενον πρὸς Β. τῆς Σπάρτης κείμενον Ἱερὸν. Ἐξ ἄλλου,

1. Περὶ τῶν Αἰγεῖδων βλ. κυρίως Kiechle, ἔ.ἀ., 27—9, 84—93. Ἐπίσης Toynbee (Some Problems, ἔ.ἀ., 213 κ.έ.), καθ' ὃν οὗτοι ἀπετέλουν τὸ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Μινυῶν τοῦ Ταυγέτου προδωρικὸν γένος. H. Tigerstedt ἔ. ἀ., 332 σημ. 185.

2. Βλ. Philolog. Untersuchungen 20, 1911, 187.

3. Βλ. Mytholog. Lexicon V, 679.

4. Βλ. Kiechle, ἔ.ἀ., 22 καὶ 33 κ.έ.

5. Στράβ. VIII 383 καὶ 365.

6. Πανσ. III 25.1. Πβλ. καὶ III 26.7.

εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Ταυγέτου Λαπίθαιον¹, ὥς καὶ εἰς τὴν Ν. Λακωνικὴν κειμένην πόλιν Λᾶν², πιστεύεται ὅτι ἐγκατεστάθησαν ὁμοίως ὁμάδες προερχόμεναι ἐκ Θεσσαλίας κατὰ τὴν ἀμέσως πρὸ τῆς Καθόδου ἐποχὴν.

Ἡ ἐγκατάστασις τῶν πληθυσμῶν τούτων εἰς τὴν Λακωνικὴν ἐρμηνεύει προφανῶς καὶ τὰς πρὸς τὸν Ἀχιλλέα ἀποδιδόμενας τιμὰς. Πρὸς τοῦτους ὅμως ἐρμηνεύει καὶ τὴν θεοποίησιν τούτου, ἡ ὁποία φρονοῦμεν ὅτι ὠφείλετο εἰς ἀναλόγους πρὸς τὴν θεοποίησιν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Μενελάου αἰτίας καὶ ὅχι καθὼς φρονεῖ σύγχρονος ἐρευνητῆς, ὁ Hammond³, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει τὴν θεοποίησιν τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὸ δωρικῆς προελεύσεως καὶ ἐκ τῆς Ἡπείρου κατελθὼν στοιχεῖον τῆς Λακωνικῆς. Τὴν ἄποψιν αὐτὴν δὲν ἀπορρίπτωμεν ἀλλὰ συνδυάζοντες ταύτην πρὸς τὴν ἄποψιν ἐτέρου ἐρευνητοῦ, τοῦ Ed. Meyer⁴, ἀφ' ἑνός, καθ' ἣν ἡ λατρεία τοῦ Ἀχιλλέως ὠφείλετο εἰς τὸ προδωρικῆς καὶ συγκεκριμένως ἀχαικῆς - αἰολικῆς προελεύσεως στοιχεῖον τῆς Λακωνικῆς, καὶ πρὸς τὴν ὑφ' ἡμῶν διατυπωθεῖσαν ὡς ἄνω γνώμην⁵ ἀφ' ἐτέρου, καθ' ἣν ἡ προδωρικὸν πίστις τῆς μετὰ θάνατον θεοποίησεως τοῦ ἄνακτος συνεχίσθη ὑπὸ τοῦ προδωρικοῦ στοιχείου καὶ μετὰ τὴν, Κάθοδον φρονοῦμεν ὅτι οἱ Δωριεῖς κατελθόντες εἰς τὴν Λακωνικὴν παρέλαβον ἐκ τῶν ἤδη εἰς αὐτὴν ἀχαικῆς - αἰολικῆς προελεύσεως πληθυσμῶν τὴν λατρείαν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ, υἱοθετήσαντες ἀνεπισήμως ταύτην ἀρχικῶς, συνέτειναν εἰς τὴν ἐμπέδωσίν της. Ἐκ τούτου δὲ εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθοῦν καὶ αἱ πολλαπλαῖ καὶ λίαν πρῶμαι ὑπὸ Σπάρτης πρὸς τὸν Ἀχιλλέα ἀποτιόμεναι τιμαί, αἱ ὁποῖαι δηλοῦνται ἐκ τῶν ἀκολουθῶν πρὸς τιμὴν τοῦ ἐκδηλώσεω.

1. Διὰ τῆς ἰδρύσεως Ἱεροῦ πρὸς Β. τῆς Σπάρτης — ὑπὸ τοῦ 5ου ἀπογόνου του, Πρακός, ἐγκατασταθέντος, κατὰ τὴν ἀμέσως μετὰ τὴν Κάθοδον ἐποχὴν, εἰς τὴν Λακωνικὴν—, παραμένοντος διαρκῶς κεκλεισμένου καὶ ἔχοντος προφανῶς τὴν μορφήν κενοταφίου, καὶ Ἱεροῦ παρὰ τὰς Βρασιᾶς⁷.
2. Διὰ τῆς πρὸς τιμὴν τοῦ ὀνομασίας τοῦ ἑνός τῶν δύο ἀντιπύγων λιμένων τοῦ Ταινάρου (Ἀχιλλεῖος λιμὴν)⁸.

1. Πaus. III 20.7.

2. Πaus. III 24. 6.

3. Βλ. BSA 32, 1931—2, 160.

4. Ed. Meyer, Geschichte des Altertums III³, 396. Περὶ τῶν ἀδυναμιῶν τῆς ἀπόψεως τοῦ Hammond βλ. Kiechle, ἔ.ἀ., 33—4.

5. Βλ. σελ. 603 σημ. 1.

6. Πaus. III 20. 8. Ἱερὸν, ἀνασκαφὴν ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολ. Σχολῆς, ἔχει ταυτισθῇ πρὸς τὸ μῆμα τοῦτο (BSA, 13, 1906—7, 169—172).

7. Πaus. III 24. 5.

8. Πaus. III 25. 4.

3. Διὰ τῆς ιδρύσεως Ἱεροῦ πρὸς τιμὴν τῆς θείας μητρὸς τοῦ ἥρωος Θέτιδος ἐντὸς αὐτῆς ταύτης τῆς Σπάρτης, στεγάζοντος ξοάνον¹ αὐτῆς, μεταφερθὲν κατὰ τὸν 7ον αἰ. π.Χ. ἐκ τῆς Μεσσηνίας (διατηρούσης ὁμοίως ἀκμαίαν προδωρικὴν ἀχαϊκὴν - αἰολικὴν παράδοσιν)· ὡς καὶ ἀγάλματος παρὰ τὴν Μιγωνίτιδα (ὑπὸ τοῦ Μενελάου)².
4. Διὰ τῆς ιδρύσεως Ἱεροῦ πρὸς τιμὴν τῶν Νηρηίδων³, ἀκολουθῶν τῆς Θέτιδος, παρὰ τὴν Καρδαμύλην (τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Ἀχιλλέα ὁ Ἀγαμέμνων κατὰ τὴν ἐπικὴν παράδοσιν (Ἰλ. Ι 150 κ.έ.).

Ἡ τοιαύτη προθεσσαλικὴ ὁμως παράδοσις τῆς Λακωνικῆς δὲν ὑποδηλοῦνται μόνον ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων τούτων ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ὀνομασίας Λακεδαιμόνων, ἥτοι ἐκ τῆς γλωσσικῆς παραδόσεως. Καὶ τοῦτο διότι τὸ ὄνομα τοῦτο θεωρεῖται αἰολικῆς προθεσσαλικῆς προσελύσεως⁴ ἐκ τοῦ δευτέρου αὐτοῦ συνθετικοῦ (-αῖμων), δεδομένου ὅτι ἡ Θεσσαλία κατὰ τὴν πρὸ τῆς Καθόδου ἐποχὴν ἐκαλεῖτο Αἰμονία, ἀπὸ τοῦ Αἶμονος, πατρὸς τοῦ Θεσσαλοῦ.

Κατόπιν πάντων τούτων εἶναι δυνατόν νὰ συναχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Σπάρτη τὴν περὶ τὸν Ἀχιλλέα παράδοσιν υἱοθέτησε πολὺ ἐνωρίτερον ἢ τὴν περὶ τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὸν Μενέλαον. Συνέβη δὲ τοῦτο προφανῶς διότι οἱ Ἑρακλεῖδαι βασιλεῖς τῆς ἐπὶ μακρὸν διάστημα διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν παράδοσιν τῶν Ἀτρείδων, διότι οἱ πρόγονοί των εἶχον πολεμήσει κατὰ τῶν τελευταίων ἐξ αὐτῶν ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Ἀχιλλεὺς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα τῆς μετὰ τὴν Κάθοδον ἐποχῆς ἀπετέλει τὸ ἰδεώδες τῆς ἀριστοκρατικῆς ἀγωγῆς ἐν γένει, ἰδιαίτερος δὲ τῆς σπαρτιατικῆς. Τὸν δεσμὸν δὲ τοῦτον πρὸς τὸν Ἀχιλλέα ἡσθάνοντο κατ' ἐξοχὴν οἱ Σπαρτιάται ἔφηβοι, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰς παρὰ τὸν Πλατανιστᾶν εἰκονικὰς μεταξὺ τῶν μάχας συνείθιζον, πρὸ τῆς ἐμπλοκῆς των, νὰ προσφέρουν θυσίας εἰς τὸ πρὸς Β. τῆς Σπάρτης κείμενον Ἱερὸν του⁵.

Οὕτως, αἱ ὑπὸ τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν διαπρεπῆ αὐτὴν φυσιογνωμίαν τῆς προθεσσαλικῆς περιόδου ἀποτιόμεναι τιμαί, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς πρὸς ἄλλους Ἀχαιοὺς ἥρωας ὑπ' αὐτῆς ἀποτιομένας τιμὰς, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπηρεάσουν τὸν αἰολικῆς - ἀχαϊκῆς καταγωγῆς πληθυσμὸν τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος, τῆς Φθίας ἀλλὰ καὶ τῆς Βοιωτίας, ὡς καὶ τῶν ἄλλων, δυτικώτερον τούτων κειμένων, περιοχῶν. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐπὶ τοῦ προκει-

1. Πανσ. ΙΙΙ 14. 4.

2. Πανσ. ΙΙΙ 21. 2.

3. Πανσ. ΙΙΙ 26. 7.

4. Βλ. Kiechle, ἔ.ἀ., 38 (μετὰ βιβλιογραφίας). Ἐπίσης Tigerstedt, ἔ.σ., 332, σημ. 187.

5. Πανσ. ΙΙΙ 20. 8.

μένου ὅτι ὁ προβοιωτικῆς καταγωγῆς πληθυσμὸς τῆς Βοιωτίας ἦτο τόσον σημαντικὸς ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν 5ον αἰ. π.Χ. ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης¹ νὰ ἀποκαλῇ τοὺς Βοιωτοὺς Αἰολεῖς.

Ἀναπόκρισιν τῆς εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα ἀπηχίσεως τῶν ὡς ἄνω ἐκδηλώσεων τῆς Σπάρτης ἀπετέλει πιθανῶς ἡ πρὸς τὸν Κλεομένην γενομένη κατὰ τὸ 519 π.Χ., ἥτοι εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀγιάδων, πρότασις τῶν Πλαταιέων, πρὸς ἐπίλυσιν ἀνακυψάσης πρὸς τοὺς Θηβαίους διαφορᾶς των².

Προώθησις τῆς ἐπιρροῆς τῆς Σπάρτης πρὸς Β. τοῦ Ἴσθμοῦ

Ὁ Κλεομένης τότε δὲν ἀφῆκεν ἀνεκμετάλλευστον τὴν εὐκαιρίαν αὐτήν. Ἐξεστράτευσεν ἀμέσως καὶ διὰ τοῦ Ἴσθμοῦ προωθήθη εἰς τὴν Βοιωτίαν. Διαρκούσης τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς δὲ πιστεύεται³ ὅτι ἡ πόλις τῶν Μεγάρων καὶ πιθανῶς καὶ ἡ τῆς Αἰγίνης προσεχώρησαν εἰς τὰς συμμάχους τῆς Σπάρτης.

Ἡ παρουσία τοῦ Κλεομένου τοῦ 519 π.Χ. εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα συντέλεσεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ φιλολακωνικοῦ κλίματος μεταξὺ τοῦ προδωρικοῦ ἑλλαδικοῦ στοιχείου αὐτῆς. Τοιοῦτον δὲ στοιχεῖον, διατηροῦν ζῶσαν ἀκόμη τὴν ἑνδοξὴν ἀχαϊκὴν παράδοσιν, πρέπει νὰ ἦτο ὄχι μόνον τὸ διαβιοῦν εἰς τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φακίδα καὶ τὰς ἄλλας ἐγγὺς καὶ δυτικώτερον κειμένας περιοχὰς ἀλλὰ καὶ τὸ προδωρικὸν στοιχεῖον τῆς ὁμηρικῆς Φθίας, ἡ ὁποία ἐξετείνετο εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον πιθανῶς ὁ Κλεομένης συνῆψε καὶ τοὺς πρώτους δεσμοὺς πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς, εἰδικώτερον δὲ πρὸς τοὺς κυβερνῶντας τὸ ἐναπομείναν προδωρικὸν στοιχεῖον, τοὺς Ἐχεκρατίδας τῆς Φαρσάλου, ἡ ὁποία πιστεύεται ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἡγεσίαν τοῦ συνόλου τῶν Θεσσαλῶν καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Ἀλευάδας τῆς Λαρίσης, κατὰ τὰ Μηδικὰ⁴ ἠθέλησε νὰ πολεμήσῃ παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Περσῶν. Φρονοῦμεν οὕτως ὅτι, ὅταν ὁ Κλεομένης ὀλίγον

1. Θουκ. VII 57.

2. Ἡροδ. VI 108. Θουκ. III 68. Πρὸς τὴν πρόσκλησιν αὐτὴν δὲν ἦτο ἄσχετον πιθανῶς τὸ ἰσχυρὸν προβοιωτικὸν στοιχεῖον τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν (Θουκ. III 61, Πaus. IX 1.2) ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὰς Πλαταιάς.

3. Περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κλεομένου εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα βλ. How καὶ Wells, *Commentary on Herodotus II* (1968), 109—10 (μετὰ βιβλιογραφίας).

4. Βλ. Wallace, *JHS* 74, 1954, 32 κ.έ.

πρὸ τοῦ θανάτου του, τὸ 490 π.Χ., μετέβη εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς, κατέφυγεν εἰς τοὺς ἡγέτας τῆς Φαρσάλου μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς Ἀλευάδας τῆς Λαρίσης, ὅπως πιστεύεται γενικῶς, διότι πρὸς τὴν ἡγεσίαν τῆς Φαρσάλου, ἡ ὁποία διετῆρει ἀκμαῖον αἰολικὸν - ἀχαϊκὸν στοιχεῖον, εἶχε συνάψει δεσμοὺς τὸ 519 π.Χ. καὶ δὲν κατέφυγεν ἄνευ λόγου εἰς αὐτοὺς τὸ 490 π.Χ. (βλ. κατ.). Τὸ 519 π.Χ., ἐξ ἄλλου, φρονοῦμεν ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον ἡ Σπάρτη, διὰ τοῦ Κλεομένους, νὰ συνῆψε δεσμοὺς καὶ πρὸς τὸ αἰολικὸν - ἀχαϊκὸν στοιχεῖον τῶν Φερῶν, συντελέσασα εἰς τὴν ἔξωσιν τοῦ τυράννου τῶν (Ἀριστομήδους;) καὶ ὄχι εὐθὺς μετὰ τὰ Μηδικά, ὅπως ὑποστηρίζεται (βλ. κατ.), κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Λεωτυχίδα κατὰ τῶν Ἀλευαδῶν. Τὴν ἔξωσιν δὲ τοῦ τυράννου τούτου ἐπέτυχεν ἡ Σπάρτη διὰ τῆς γνωστῆς μεθόδου τοῦ προσεταιρισμοῦ τοῦ ἐντοπίου λαϊκοῦ στοιχείου, κατόπιν ἀποτίσεως εἰς τὴν Λακωνικὴν τιμῶν πρὸς τὴν γνωστὴν προθεσσαλικὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἀθάμαντος¹, υἱοῦ τοῦ Αἰόλου, βασιλέως τοῦ Βοιωτικοῦ Ὁρχομενοῦ καὶ τῆς Θεσσαλίας. Διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἡ Σπάρτη ἐπεχειρεῖ τὴν διασφάλισιν καὶ ἄλλου καιρίου σημείου πρὸς τὸ Αἰγαῖον.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν αὐτὴν ὁ Κλεομένης δὲν ἐβοήθησε τοὺς καλέσαντας αὐτὸν Πλαταιεῖς, συνεβούλευσε δὲ ἀπλῶς τούτους ὅπως ἀποταθοῦν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῆς διαφορᾶς τῶν πρὸς τοὺς Θηβαίους. Διὰ τῆς τοιαύτης πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς συμβουλῆς ὁ Κλεομένης ἐπεδίωκε, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον², τὴν ρῆξιν Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν καὶ τὸ ἐκ ταύτης διὰ τὴν Σπάρτην ἀπορρέον ὄφελος. Νεώτερος ὅμως ἐρευνητής, ὁ Larsen³, ὑπεστήριξε, ὅτι ὁ Κλεομένης, γνωρίζων τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν διέθετον τότε οἱ Ἀθηναῖοι, ἠρνήθη νὰ συνάψῃ συμμαχίαν πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς, ἀποφεύγων διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐνδεχομένην ἐχθρικὴν ἐκδήλωσιν τῶν Ἀθηναίων. Φρονοῦμεν ὅμως ὅτι ὁ Κλεομένης εἰς τὴν ἐνέργειάν του αὐτὴν προέβη μᾶλλον χάριν τῶν Θηβαίων οἱ ὅποιοι εἶχον παλαιούς πρὸς τὴν Σπάρτην δεσμούς, μὴ θέλων δηλαδὴ νὰ δυσανεστήσῃ αὐτούς. Ἐνισχύει δὲ τὴν ἄποψιν αὐτὴν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἄρνησις τοῦ Κλεομένου πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς δὲν ἀφεώρα εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἄλλ' εἰς τοὺς Θηβαίους, καὶ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἡ Σπάρτη διετῆρει ἔναντι τοῦ ἀθηναϊκοῦ καθεστῶτος, τῶν Πεισιστρατιδῶν, στάσιν ἀνοχῆς, τὴν ὁποίαν μετέβαλε μόνον βραδύτερον. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἥδη ὑπ' αὐτῆς συναφθεῖσα συμμαχία πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς παρημπόδιζε τὴν ἐκδήλωσιν ἐχθρικῶν διαθέσεων τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῆς Σπάρτης καὶ τῆς συμμάχου της

1. Βλ. Kiechle, ἔ. ἀ., 33.

2. Ἡροδ. VI 108.

3. Class. Philol. 27, 1932, 146. Greek Federal States (1968), 112.

Κορίνθου, ἐνῷ παρεῖχεν¹ εἰς αὐτὴν τὴν δυνατότητα ἐπεκτάσεως τῆς πολιτικῆς τῆς ἐπιρροῆς καὶ ἐπὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων. Τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐξυπηρετεῖ ἄλλωστε καὶ ἡ ἄρνησις τοῦ Κλεομένου πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς, δι' ἧς ἐπετεύχθη ἡ μὴ διαταραχὴ τῶν σχέσεων τῆς Σπάρτης πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς. Πλὴν τοῦ σκοποῦ τούτου, ἡ σύσφιγξις τῶν σχέσεων τῆς Σπάρτης πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς, ὡς καὶ πρὸς τοὺς Φωκεῖς, ἡδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀπομόνωσιν ἢ καὶ εἰς τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν φιλοαθηναίων Θεσσαλῶν², κυρίως δὲ τῶν Ἀλευαδῶν, παρεμποδιζομένης οὕτω κατὰ τὸ δυνατόν τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ ἐν μέρει τῆς Θεσσαλίας.

Ἡ σύσφιγξις τῶν σχέσεων τῆς Σπάρτης πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς κατέστη εὐχερὴς, προετοιμασθεῖσα διὰ τῆς ἀπονομῆς τιμῶν ὑπ' αὐτῆς εἰς τὴν Λακωνικὴν πρὸς τὸν Κάδμον, τὸν Λαῖον καὶ τὸν Οἰδίποδα, ἥτοι πρὸς ἥρωας τῆς προβοιωτικῆς ἐποχῆς. Δὲν εἶναι δὲ ἄσχετον πρὸς τὴν σύσφιγξιν αὐτὴν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ κατὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν ἐξυφανθεῖσα συνωμοσία, ἐκδηλωθεῖσα πρὸ τῆς παρελεύσεως πενταετίας ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κλεομένου εἰς τὴν πρὸς Β. τοῦ Ἴσθμοῦ περιοχὴν, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὠργανώθη ὑπὸ τῶν Γεφυραίων οἱ ὅποιοι ἦσαν προβοιωτικῆς καταγωγῆς³.

1. Βλ. Larsen, *Class. Philol.* 1932, ἔ.α., 147.

2. Βλ. Adcock, *CAH* iv, 78.

3. Ἡροδ. V 61.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Αί «λακωνικαὶ στηλαι» καὶ ἡ προδωρική παράδοσις

Πρὸς τὰ ταφικὰ μνημεῖα, ἦτοι τοὺς «τάφους», τὰ «μνήματα», τὰ «ῥῳα» καὶ τὰ «Ἱερά», τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ Πανσανίας, ὡς εὐρισκόμενα ἄλλα μὲν ἐντὸς τῆς Σπάρτης ἄλλα δὲ ἐκτὸς αὐτῆς, σχετίζονται πιθανῶς αἱ «λακωνικαὶ στηλαι»¹ ἢ ἄλλως «λακωνικά ἀνάγλυφα (βλ. εἰκ. 2 καὶ 3).

Αἱ στηλαι αὐταὶ εἰκονίζονται συνήθως δύο μορφάς (συζύγους), καθήμενας ἐπὶ θρόνου, σπανίως δὲ μόνον μίαν, ἀνδρικήν, ἔνθρονον μορφήν. Πρὸ τοῦ θρόνου ὄρθιαι, μικροσκοπικαί, ἀνθρώπιναι μορφαὶ προσέρχονται ἐνίοτε διὰ νὰ προσφέρουν δῶρα, ζῶα ἢ ἄνθη, εἰς τὰς μεγάλας ὡς ἄνω πρὸ αὐτῶν ἐνθρόνους μορφάς, ἐνῷ ὀπισθεν αὐτοῦ ὀρθοῦται συνήθως μέγας ὄφης, δηλωτικὸς ὅχι μόνον ἐνὸς ἀπλοῦ νεκρικοῦ χαρακτῆρος ἀλλὰ καὶ μιᾶς χθονίας ὑποστάσεως τῶν τιμωμένων ἐνθρόνων μορφῶν².

Δεδομένου ὅτι αἱ στηλαι αὐταὶ ἤρχισαν κατασκευαζόμεναι περὶ τὸ 560 π.Χ., συγχρόνως δηλαδὴ πρὸς τὴν ἐναρξίν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς νέας σπαρτιατικῆς πολιτικῆς, φρονοῦμεν ὅτι δύνανται νὰ συνδεθοῦν πρὸς τὰ δημόσια μνημεῖα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Σπάρτη ἤρχισε τὸ πρῶτον τιμῶσα ἐνδόξους μορφάς τοῦ προδωρικοῦ παρελθόντος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὁμοῦ μετὰ τῶν τοῦ δωρικοῦ παρελθόντος τῆς.

Αἱ στηλαι αὐταὶ δηλαδὴ εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἔργα ἀναθηματικῆς καὶ ἐπιτυμβίας συγχρόνως φύσεως. Οὕτω δὲ ἐπιτρέπεται νὰ διατυπωθῇ ἡ γνώμη ὅτι αἱ τοιαῦται στηλαι εἰκονίζον ἄλλαι μὲν προδωρικὸν ζεῦγος ἀνάκτων, θεοποιηθέντων μετὰ θάνατον³, ἄλλαι δὲ βασιλέων,

1. Περὶ τῶν «λακωνικῶν στηλῶν» βλ. κυρίως Ἀνδρόνικου, Πελοπον. Χρονικά, 1954, 233—314. Περὶ τῶν στηλῶν τούτων καὶ τῶν ἄλλων ἔργων τῆς Λακωνικῆς τέχνης συνοπτικῶς βλ. R. M. Cook, CQ v. σ. 12, 1962, 156—158.

2. Ὅμοιαι μορφαὶ εἰκονίζονται καὶ εἰς πυραμιδοειδῆ βάθρα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. πιθανῶς Ἄλλα δὲν φαίνεται νὰ εἶναι χθονίου χαρακτῆρος, διότι τὰ ζεύγη αὐτὰ εἶναι ὄρθια, ἐλλείπει δὲ ὁ παρ' αὐτὰ ὄφης, ὁ ἀνὰ χεῖρας κύνθαρος, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν εἰκονιζόμενοι θνητοὶ (βλ. Oliva, ἔ.ἀ., εἰκ. 20—1).

3. Ἐνδιαφέρον ὁποσδήποτε εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ζεύγη αὐτὰ εἰκονίζονται ἐπὶ τῶν «λακωνικῶν στηλῶν» καθήμενα ἐπὶ θρόνου, ἐνῷ εἰς τὰ ἄλλα ἐκτὸς τῆς λακωνικῆς νεκρικὰ ἀνάγλυφα, εἰκονίζοντα ἀφηρωισθέν ζεῦγος, ὁ σύζυγος εἰκονίζεται ἀνακε-

τῆς τε προδωρικῆς καὶ τῆς δωρικῆς ἐποχῆς, ἀφηρωισθέντων μετὰ θάνατον, καὶ ἄλλαι μεμονωμένες μορφᾶς τῆς δωρικῆς ἐποχῆς, τιμηθείσας δι' ἀναλόγων ἐπισήμων ἐνεργειῶν. Πρὸς τούτοις, εἶναι δυνατόν νά λεχθῇ ὅτι τινὲς τῶν στηλῶν τούτων ἀπετέλουν ἐκδήλωσιν τῆς νέας σπαρτιατικῆς πολιτικῆς, οὖσαι συνυφασμένοι πρὸς τὰς μεγάλας προσωπικότητας τοῦ εὐκλεοῦς παρελθόντος τῆς προδωρικῆς ἐποχῆς.

Αἱ «λακωνικαὶ στήλαι» καὶ ἡ νέα σπαρτιατικὴ πολιτικὴ

Αἱ μορφαὶ τῶν μεγάλων τούτων, δωρικῶν καὶ προδωρικῶν, νεκρῶν ἐκυριάρχουν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ βου αἰ. π.Χ. κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τοῦ χθονίου κόσμου τῆς Σπάρτης, καθίσταντο δὲ σωτήρια δι' αὐτήν, ἀποτελοῦσαι ἐν καιρῷ πολέμου προστάτιδας δυνάμεις καθ' οἷον οἰοῦντο εἶναι ἐχθροῦ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης πνεύματα εὐεργετικά.

Ὡς ἐκ τούτου, φρονοῦμεν ὅτι αἱ λακωνικαὶ στήλαι διεδραμάτιζον πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν ζωὴν τῶν Σπαρτιατῶν, εἰκονίζουσαι μορφὰς τοῦ χθονίου κόσμου τῆς Σπάρτης, ὡς καὶ ἐκπροσώπους τῆς ἱστορίας τῶν Λακεδαιμονίων, γνωστοῦ ὄντος τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος τῶν νέων ἰδίως ἐξ αὐτῶν διὰ τὴν ἐν γένει Ἱστορίαν.

Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ ἱστορία τῶν Λακεδαιμονίων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς τῶν στηλῶν αὐτῶν περιελάμβανε πλέον καὶ τὸ προδωρικὸν παρελθόν, φρονοῦμεν ὅτι τὸ παρελθὸν τοῦτο ἐνεσωματώθη εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Σπάρτης ὅχι μόνον ὡς ἀπλὴ θεωρία ἀλλὰ καὶ ὡς βίωμα τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς.

Πρὸς τούτους, ἐπειδὴ ἡ ἔνταξις εἰς τὴν σπαρτιατικὴν ἱστορίαν τῆς προδωρικῆς παραδόσεως τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνιας, ὡς καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ὅχι μόνον προσέδιδε πανελλήνιον χαρακτῆρα εἰς τὴν νέαν σπαρτιατικὴν πολιτικὴν ἀλλὰ καὶ ἀπεγύμνωνε τὸ Ἄργος τῆς παραδόσεως ταύτης, περιορίζουσα τοῦτο εἰς ἀποκλειστικὸν ἐκπρόσωπον τοῦ δωρισμοῦ, φρονοῦμεν ὅτι ὠρισμένοι τῶν στηλῶν τούτων ἀπετέλουν σημαίνοντα παράγοντα καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς κατὰ τοῦ παλαιοῦ καὶ ἀσπόνδου τούτου ἐχθροῦ τῆς στρεφομένης πολιτικῆς.

Οὕτως, αἱ «λακωνικαὶ στήλαι» εἶναι δυνατόν νά ἐνταχθοῦν εἰς τὸ ἐν γένει πρόγραμμα τῆς νέας σπαρτιατικῆς πολιτικῆς καὶ κατ' ἀκολου-

κλιμένους ἐπὶ κλίνης καὶ καθήμεν ἐπὶ ταύτης ἢ ἐπὶ θρόνου ἢ σύζυγός του, κατὰ δανεισθὲν ἔθιμον ἐκ τῆς Ἑ. Ἀνατολῆς (πρβλ. τὸ γνωστὸν ἀσσυριακὸν ἀνάγλυφον τοῦ ἀνακτόρου τῆς Nineveh, εἰκονίζον τὸν Ἀσσυρμπανιμᾶλ καὶ τὴν σύζυγόν του).

θίαν ἢ κατασκευὴ των εἶναι δυνατόν νά θεωρηθῇ ὑπόθεσις κρατική.

Ἡ τοιαύτη δὲ ἔνταξις τῶν «λακωνικῶν στηλῶν» εἰς τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα τῆς Σπάρτης ἐξηγεῖ προφανῶς καὶ τὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔλλειψιν ἄλλων ἔργων εἰκαστικῶν τεχνῶν¹, ἃν καὶ γλύπτει, ὡς ὁ Γιτιάδας, ὁ Ἀρίστων καὶ ἀδελφός αὐτοῦ Τελέστας, ἀναφέρονται ὅτι ἔδρασαν ὁ μὲν πρῶτος κατὰ τὰ μέσα τοῦ βου αἰ. π.Χ. οἱ ἄλλοι δὲ δύο περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ.

Τὴν σημειουμένην κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καὶ δὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ βου αἰῶνος καὶ ἀκολούθως, παρακμὴν τῆς λακωνικῆς τέχνης ἐν γένει παρετήρησαν, ἐξ ἄλλου, εἰδικοί ἐπὶ τοῦ θέματος ἐρευνηταί, Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν —καὶ ὀλίγον πρὸ αὐτῆς— εἰδικὸς ἐρευνητὴς παρετήρησε, πρὸς τούτοις, ὅτι εἰς τὴν Σπάρτην ὑπῆρχε καὶ σπάνις ἔργων λογοτεχνίας καὶ μουσικῆς²· οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, κατὰ τὰ πορίσματα τοῦ ἐρευνητοῦ³ τούτου ἐχρησιμοποιοῦν μὲν ἄργυρον καὶ χρυσὸν διὰ τὰς συναλλαγὰς των ἥδη ἀπὸ τοῦ 7ου αἰ. π.Χ., αἱ συναλλαγαὶ ὅμως αὐταί, οὐσαι κατ'αὐτὸν κρατικάι, περιορίσθησαν εἰς τὸ ἔπακρον περὶ τὰ μέσα τοῦ βου αἰ. π.Χ. Ὁ περιορισμὸς δὲ αὐτὸς ὠφείλετο πιθανῶς εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς νέας μεγαλοπνόου σπαρτιατικῆς πολιτικῆς καὶ εἰς τὰ μέτρα λιτότητος τὰ ὁποῖα ἐφηρμόσθησαν ὑπ'αὐτῆς.

Ἐξάιρεσιν ἀπετέλει ἡ μετὰκλησις δύο μεγάλων φυσιογνωμιῶν τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν, τοῦ Στησιχόρου καὶ τοῦ Βαθυκλέους. Περὶ τῶν μετακλήσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι ἐνετάχθησαν εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς κρατικῆς πολιτικῆς θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω ἑκτενῶς.

1. Περὶ τῆς λακωνικῆς τέχνης γενικῶς βλ. Lippold, RE III 2: A, 1525 κ.έ., Die griechische Plastik (1950), 30 κ.έ., 89,105 κ.έ. Homann-Wedeking, Antike und Abendland, 7, 1958, 63 - 72.

2. Βλ. Ehrenberg, Neugründer, ἔ.ἀ., 10.

3. Αὐτόθι. Περὶ τῆς οἰκονομίας τῆς Σπάρτης γενικῶς βλ. Michell, ἔ.ἀ., 298 κ.έ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Αἱ συμμαχίαι τῆς Σπάρτης καὶ ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν

Περὶ τὰ τέλη τοῦ βου αἰ. π.Χ. ἡ Σπάρτη ἐπέβαλε τὸ κύρος της ὄχι μόνον διὰ τῶν μύθων καὶ τῆς ἐπικῆς παραδόσεως ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν διέθετε κατόπιν τῆς συνάψεως ἐπὶ μέρους συμμαχιῶν¹.

Συνεκρότουν δὲ τὴν δύναμιν αὐτήν: οἱ Σπαρτιάται, οἱ περίοικοι καὶ οἱ εἰλωτες τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, οἱ Ἀρκάδες, οἱ πρότερον ὑποτελεῖς τοῦ δωρικοῦ Ἄργους, ἐν οἷς καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Θυρεάτιδα καὶ τὴν Κυνουρίαν, οἱ Κορίνθιοι —παλαιοὶ ἀντίπαλοι τοῦ δωρικοῦ Ἄργους—, οἱ γείτονές των Σικυῶνιοι καὶ Φλιάσιοι, οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Βοιωτοί, οἱ Φωκεῖς, πιθανῶς δὲ οἱ Αἰγινῆται καὶ οἱ Χαλκιδεῖς. Ὅλοι δὲ αὐτοὶ ἐν καιρῷ πολέμου ἐτέλουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν Ἡρακλειδῶν.

Πλὴν τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς δυνάμεως ἡ Σπάρτη, διὰ τῆς παλαιᾶς πρὸς τὴν Ἥλιδα συμμαχίας της, εἶχε καὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἱεροῦ, ὥς καὶ τοῦ ἐκεῖ εὑρισκομένου Μαντείου τοῦ Διός. Ἐξ ἄλλου, ἐτύγχανε καὶ τῆς εὐνοίας τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν. Τῆς εὐνοίας ὅμως τοῦ Μαντείου αὐτοῦ ἐτύγχανον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Ἀλκμεωνίδαι, οἱ ὅποιοι, ἐν ἐξορίᾳ εὑρισκόμενοι μέχρι τοῦ ἔτους 511/10 π.Χ., εἶχον τὰ μέγιστα συντελέσει εἰς τὴν συγκέντρωσιν χρημάτων πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ καταστραφέντος δελφικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ὁ τοιοῦτος, ὑπὸ τῆς Σπάρτης ὁργανωθείς, διασυμμαχικὸς συνασπισμὸς καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ προελθοῦσα στρατιωτικὴ δύναμις ἀπετέλει τὴν μόνην ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀγαμέμνωνος καὶ τῶν Τρωικῶν ἐνιαίαν ἐλληνικὴν στρατιωτικὴν ὁργάνωσιν. Οὕτως, ἡ Σπάρτη περὶ τὰ τέλη τοῦ βου αἰ. π.Χ. ἐνεφανίζετο ὥς οὕσα πράγματι κληρονόμος τῶν ὁμηρικῶν Ἀχαιῶν καὶ «προστάτης» τῶν Ἑλλήνων.

1. Περὶ τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης βλ. κυρίως: Larsen, *Class. Philol.* 27, 1932, 136—50. 28, 1933, 157—76. 29, 1934, 1—19. Τοῦ αὐτοῦ, *Early Achaean League, Studies Presented to D. M. Robinson II*, 1953, 797—895. Wickert, *ιδ.* διατρ. *Der peloponnesische Bund von seiner Entstehung bis zum Ende des archidamischen Krieges* (Erlangen 1961). Larsen, *Greek Federal States* (1968).

Ἡ Σπάρτη, μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀγιαδῶν ἀνάρρησιν¹ τοῦ Κλεομένους², ἐπεδίωκε τὴν προσχώρησιν τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς διασυμμαχικῶν συνασπισμόν. Πλὴν τῆς Σπάρτης ὁμως ἄσκησιν εὐρείας πολιτικῆς ἐπιρροῆς εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐπιδιώκῃ καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἐπιδιώξις δὲ αὐτὴ ἤρχισεν ἐμφανιζομένη κατὰ τὴν περίοδον τῆς τυραννίδος τοῦ Πεισιστράτου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ θεμελιωτὴς τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ναυτικὴ ὁμως δραστηριότης τῶν Ἀθηναίων ἀνάγεται εἰς παλαιότερους ἔτι χρόνους, καὶ δὴ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Σόλωνος, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεδίωξαν τὴν ἀπόσπασιν τῆς Σαλαμῖνος ἀπὸ τοὺς Μεγαρεῖς, καὶ τοῦ Σιγείου ἀπὸ τοὺς Μυτιληναίους. Ἐπέτυχον δέ, κατὰ τὴν παράδοσιν, τὴν ἀπόσπασιν τοῦ Σιγείου διὰ τῆς συμπαραστάσεως τῆς Κορίνθου, διότι ὁ τότε τύραννος αὐτῆς Περίανδρος³, ὀρισθεὶς ὡς διαιτητὴς τῆς ἀναकुψάσης μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Μυτιληναίων ἔνεκα τοῦ Σιγείου διαφορᾶς, ἐπεδίκασε τοῦτο εἰς τοὺς Ἀθηναίους.

Ἡ τελικὴ ὁμως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπόκτησις τοῦ Σιγείου ἐπετεύχθη μᾶλλον βραδύτερον, καὶ δὴ ἐπὶ Πεισιστράτου, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐγκατέστησεν ὡς ἄρχοντα αὐτοῦ ἕνα τῶν υἱῶν του.

Πλὴν τοῦ Σιγείου, ἐν τούτοις, κατὰ τὴν ἄποψιν νεωτέρων ἐρευνητῶν, καὶ ἡ πρόσκτησις τῆς Σαλαμῖνος ἐπετεύχθη ἐπὶ Πεισιστράτου⁴, ἂν καὶ ὡς κύριος πρωταγωνιστὴς τοῦ ἀγῶνος πρὸς ἀπόκτησίν της ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων παραδίδεται ὁ Σόλων⁵. Πιστεύεται μάλιστα σήμερον ὅτι ὁ Πεισίστρατος κετέστη δημοφιλὴς διὰ τῆς ἀποσπάσεως τῆς Σαλαμῖνος⁶, διότι, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον⁷, οὗτος διεκρίθη κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον τῶν Μεγαρέων καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐναντι τῆς Σαλαμῖνος κειμένης Νισαίας, ἡ ὁποία ἀπετέλει τὸ ἐπίνειον τῶν Μεγάρων ἐπὶ τοῦ Σαρωνικοῦ.

Ἐξ ἄλλου, ἡ ἵδρυσις ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὸν δῆμον

1. Περὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Κλεομένους εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀγιαδῶν κατὰ τὸ ἔτος 519 π.Χ. βλ. Gomme, *Commentary on Thucydides* II (1945/70), 358. Δι' ἄλλας χρονολογίας βλ. Grant, *The Phoenix* 15, 1961, 21, σημ. 3 καὶ Wallace, *JHS* 74, 1954, 39—40, ὡς καὶ Merante, *Historia* 19, 1970, 272 κ.έ.).

2. Περὶ τοῦ Κλεομένους βλ. κυρίως: How καὶ Wells, *Commentary on Herodotus* (1968), Appendix XVII. Lenschau, *Klio*, 31, 1938, 412—429. Ἐπίσης Walker, *CAH* IV, 137—40.

3. Ἡρόδ. V 94.

4. Βλ. Nilsson, *Cults, Myths and Politics*, ἔ.α., 27—8.

5. Πλουτ., Σόλ. 8.

6. Βλ. Nilsson, *Cults κ.λ.π.* ἔ.α., 27—8.

7. Ἡρόδ. I 59.

Μελίτη, τοῦ Εὐρύσακειον¹, Ἱεροῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σαλαμινίου ἥρωος τοῦ Τρωικοῦ πολέμου Αἴαντος, πιστεύεται σήμερον ὅτι συνδέεται πρὸς τὸν ἀγῶνα τοῦτον τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἀπόκτησιν τῆς Σαλαμίνος. Ἀπεσκόπουν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἱεροῦ τούτου εἰς τὴν εὐχερατέραν ὑπ' αὐτῶν ἀπόκτησιν τῆς νήσου ταύτης. Καὶ παλαιότεροι μὲν ἐρευνῆται ἐθεώρουν τὴν ἰδρυσιν τοῦ Ἱεροῦ τούτου ὡς γενομένην κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, πιθανωτέρα ὅμως εἶναι ἢ ἄποψις κορυφαίου νεωτέρου ἐρευνητοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχεν ἤδη παλαιότερον Ἱερὸν εἰς τὴν Μελίτην, ἐπ' ὀνόματι ἀνώνυμου ἥρωος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἀπόκτησιν τῆς Σαλαμίνος μετονομάσθη εἰς Εὐρύσακειον².

Ἡ ὕπαρξις, πρὸς τούτοις, μικρᾶς μειονότητος Σαλαμινίων³ ἐντὸς τῆς Ἀττικῆς καὶ ὁ μῦθος περὶ μεταναστεύσεως μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Αἴαντος εἰς τὴν Ἀττικὴν παρῆεν ἔρεισμα εἰς τὴν ἡγεσίαν τῶν Ἀθηνῶν πρὸς δικαίωσιν τῆς οἰκιοποιήσεως τῆς ξένης παραδόσεως. Ἡ αὐτὴ μέθοδος ἐχρησιμοποιεῖτο ἄλλωστε εὐρύτατα καὶ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς δικαίωσιν τῆς νέας τῶν ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Ἄλλ' ἐπὶ Πεισιστράτῳ ἐπετεύχθη ἡ ἀνάπτυξις τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων καὶ διὰ τῆς συμμαχίας πρὸς ἄλλους ἰσχυροὺς τυράννους τοῦ Αἰγαίου, τὸν Λύγδαμιν τῆς Νάξου καὶ τὸν Πολυκράτην τῆς Σάμου, ὡς καὶ διὰ τῆς προωθήσεως μιᾶς ἀθηναϊκῆς ἐγκαταστάσεως ἐπὶ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου ὑπὸ τὸν Ἀθηναῖον Μιλτιάδην (Α')⁴. Ἡ ἐγκατάστασις αὕτη, ὡς καὶ ἡ ἀπόκτησις καιρίας θέσεως, γνωστῆς ὡς Ἐννέα Ὀδοί, ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς, ἐθεμελιώθη ἐπίσης διὰ τῆς μεθόδου τῆς χρησιμοποιήσεως παλαιῶν μύθων, ἀναφερομένων εἰς ἀθηναϊκὰς διεκδικήσεις κατὰ τὴν ἐπικὴν ἐποχὴν, ἐπὶ τῆς Τρωάδος⁵ ἂφ' ἑνὸς καὶ ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς⁶ ἂφ' ἑτέρου. Διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου, ἥτοι διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως

1. Βλ. Nilsson, *Cults κ.λ.π.* ἔ.α., 30—1 (μετὰ βιβλιογραφίας).

2. Αὐτόθι (ἄποψις Ferguson).

3. Αὐτόθι..

4. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (VI 35), ὁ Μιλτιάδης ἐκατέλειψε τὰς Ἀθήνας καὶ ἐγκατέστη εἰς τὴν θρακικὴν χερσονήσον κατόπιν προστριβῆς τοῦ μὲ τὸν Πεισίστρατον Ὁ Bengston ὁμῶς φρονεῖ (Sitz. Ber. Akad. Münch. 1939, τχ. 1, 7) ὅτι ὁ Πεισίστρατος ἠνόνει μάλλον τὸ σχέδιον τοῦ Μιλτιάδου. Πρὸς τὴν ἄποψιν δὲ αὐτὴν τάσσεται καὶ ὁ Nilsson (*Cults κ.λ.π.* ἔ.α., 50).

5. Βλ. αὐτόθι 64, σημ. 55 (Töpffer, Beitr. zu griech. Altertumswiss., 57: Quast, Pisistrateae).

6. Θουκ. I 11.

ἄλλου μύθου, ἐθεμελιώθη ἐπὶ Πεισιστράτου καὶ ἡ ἀπόκτησις τῆς νήσου Λήμνου¹ διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω Μιλτιάδου.

Ἐξ ἄλλου, διὰ τῆς καθάρσεως τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν ὁ Πεισίστρατος εἰς τὴν Δῆλον², παλαιὸν κέντρον συγκεντρώσεως τῶν Ἰώνων, προεβλήθησαν τότε αἱ Ἀθήναι καὶ ὡς προστάτις πόλις τοῦ μεγάλου τούτου Ἰωνικοῦ Ἱεροῦ. Ἡ πρᾶξις δὲ αὕτη, συνδυασθεῖσα πρὸς τὸν μῦθον περὶ τῆς ἐκ Κρήτης ἐπιστροφῆς καὶ τῆς εἰς τὴν Δῆλον σταθμεύσεως τοῦ Ἀθηναίου ἥρωος, τοῦ Θησέως, ἐθεμελιώσεν ἐπισήμως πλέον τὴν ἀθηναϊκὴν ἐπιβολὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ τούτου ὡς ἰωνικοῦ κέντρου. Πλὴν τοῦ μύθου τούτου ὅμως, ἐχρησιμοποιήθησαν παραλλήλως πρὸς αὐτὸν καὶ ἄλλοι μῦθοι, πρὸς προβολὴν τῆς ἡγετικῆς θέσεως, μεταξὺ τῶν Ἰώνων, τῶν Ἀθηνῶν, ὡς παλαιᾶς μητροπόλεώς των.

Κύριον οὕτω μέλημα τοῦ Πεισιστράτου ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία καὶ ἡ παγίωσις τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν, ἰδίως ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐνεργειῶν του, αἱ καὶ περισσότεραι, ἀπεσκοποῦν εἰς τὴν ὑπαγωγὴν μικροτέρων, ναυτικῶν κυρίως, πόλεων τοῦ Αἰγαίου εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὴν πλαισίωσιν τῆς ναυτικῆς αὐτῆς ἡγεμονίας διὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως, οἷα ἦτο ἡ τῶν Θεσσαλῶν³.

Ἡ πολιτικὴ ὅμως αὕτη τῶν Ἀθηνῶν ἀνησύχησεν, ὡς ἦτο φυσικόν, τὴν Σπάρτην καὶ τοὺς συμμάχους της, ἰδίως τοὺς Κορινθίους, τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα κατὰ τὸ διάστημα τῆς τυραννίδος τοῦ Πεισιστράτου, εἶχον καιρίως πληγῇ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου.

Ἐνεκα τούτου δὲ πιθανῶς, εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πεισιστράτου, ἡ Σπάρτη ἐπέδειξε στάσιν ἀνοχῆς ἔναντι τῆς τυραννίδος τῶν υἱῶν του Ἰππίου καὶ Ἰπάρχου⁴, ἐλπίζουσα εἰς τὴν ἀπομόνωσιν τῆς τυραννίδος τῶν ἐκ τῶν ἄλλων ἰσχυρῶν τυράννων τοῦ Αἰγαίου, ὄντων μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου φίλων τῆς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐστράφη δὲ μετὰ τῆς συμμάχου Κορίνθου τὸ 525 π.Χ. κατὰ τοῦ τυράννου τῆς Σάμου Πολυκράτους⁵, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη καταστῇ ὑποτελὴς τῶν Περσῶν καὶ ἦτο λίαν ὡς ἐκ τούτου ἐπιβλαβής, καὶ εἴτα κατὰ τοῦ τυράννου τῆς Νάξου⁶.

1. Ἡροδ. VI 137.

2. Ἡροδ. I 64.

3. Ἡροδ. V 63.

4. Ἀριστ., Πολ. 19 4.

5. Ἡροδ. III 48. Βλ. Huxley ἑ.ἄ., 74

6. Ὁ τυράννος τῆς Νάξου Λύγαμης ἀνετράπη ἢ τὸ 525 π.Χ., ὅτε ἡ Σπάρτη ἐπεχείρησε τὴν κατὰ τῆς Σάμου ἐκστρατείαν μετὰ τῶν Κορινθίων (βλ. Huxley, ἑ.ἄ., 74) ἢ ὀλίγον βραδύτερον, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 517 καὶ 514 π.Χ., ἢτοι καθ' ὃ διάστημα ἡ Σπάρτη εἶχεν, ὅπως ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος, ναυτικὴν ὑπεροχὴν εἰς τὸ Αἰγαῖον (βλ. Myres JHS

Ἦδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 546 π.Χ., ἤτοι ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ'ὃν κατελήφθησαν αἱ Σάρδεις ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ κατελύθη κατόπιν τούτου τὸ κράτος τῶν Λυδῶν, ἡ Σπάρτη ἤρχισεν ἀντιλαμβανομένη τὸν ἐπαπειλοῦντα τὸ Αἰγαῖον περσικὸν κίνδυνον. Ὁ κίνδυνος δὲ αὐτὸς κατέστη μεγαλύτερος μετὰ τὴν σύμπραξιν τοῦ τυράννου τῆς Σάμου Πολυκράτους μετὰ τῶν Περσῶν καὶ μετὰ τούτου τῶν τυράννων τῆς Νάξου καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Εἰς τὴν ἀναχαίτησιν τοῦ κινδύνου τούτου ἐπομένως ἀπεσκόπουν ἐν μέρει τοῦλάχιστον αἱ περὶ τὸ ἔτος 525 π.Χ. ἐνέργειαι τῆς Σπάρτης —καὶ τῆς Κορίνθου— κατὰ τοῦ Πολυκράτους, ὥς καὶ ἡ ἐπιδειχθεῖσα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πεισιστράτου στάσις ἀνοχῆς ἐναντι τῶν υἱῶν του, προκειμένου αὕτη, ἀπερίσπαστος ἐξ αὐτῶν, στραφῇ κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τυράννων τῆς Σάμου καὶ τῆς Νάξου.

Διὰ τὴν Σπάρτην δὲ ὁ ἐπαπειλὼν τὸ Αἰγαῖον περσικὸς κίνδυνος κατέστη σφερότερος μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐν ἔτει 514 π.Χ. ἀναληφθεῖσαν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν Σκυθῶν¹. Ἡ γενομένη δὲ ἐν ἔτος βραδύτερον ἀποστολὴ Σκυθῶν εἰς τὴν Σπάρτην, αἰτούντων τὴν σύναψιν συμμαχίας πρὸς ἀνάληψιν κοινῆς δράσεως κατὰ τῶν Περσῶν, μαρτυρεῖ ὅτι οἱ βόρειοι λαοὶ ἐγνώριζον ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅτι ἡ Σπάρτη ἦτο ἡ ἰσχυροτέρα δύναμις κατὰ ξηρὰν —πλαισιουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ ναυτικοῦ τῆς συμμάχου τῆς Κορίνθου—, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι διεπνέετο ὑπὸ ἀντιπερσικῶν διαθέσεων.

Ἡ Σπάρτη ἐν τούτοις δὲν ἀπεδέχθη τὴν αἴτησιν τῶν Σκυθῶν καὶ τοῦτο διότι ἡ ἐναντι τῶν Περσῶν πολιτικὴ τῆς συνίστατο εἰς τὴν ἀποφυγὴν ἀναλήψεως οἰασδήποτε ἐνεργείας στρεφομένης ἀμέσως κατὰ τῶν Περσῶν. Ἐνεκα τῆς πολιτικῆς τῆς αὐτῆς προφανῶς ἐν ἔτει 517 π.Χ. εἶχεν ἀπορρίψει καὶ τὴν πρότασιν τῶν Σαμίων ἀριστοκρατῶν πρὸς ἐπανεγκατάστασιν τοῦ Μαιανδρίου εἰς τὴν ἀρχὴν².

Ἡ ἐναντι τῶν Περσῶν πολιτικὴ τῆς Σπάρτης ἦτο ἄλλωστε συνυφασμένη πρὸς τὴν ἐν γένει ἐξωτερικὴν τῆς πολιτικῆν, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν ἀποφυγὴν ἀναλήψεως ἐπιχειρήσεων, ἰδιαιτέρως πέραν τοῦ Ἰσθοῦ, ἔτι δὲ μᾶλλον ὑπερποντίων, εἰ μὴ μόνον εἰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας δὲν διέτρεχε οὐδένα κίνδυνον οὔτε ἐκ τῶν εἰλώτων, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐπιρρεπεῖς εἰς ἀποστασίαν, οὔτε ἐκ τοῦ Ἄργους· καὶ ἐθεώρει τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἔκβασιν ὡς βεβαίαν. Ἀπέφευγε δὲ ὅλως ἰδιαιτέρως πᾶσαν ἀνάμειξιν εἰς

26, 1906, 99—101). Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος, Νάξιοι εὐγενεῖς κατέλαβον τὴν ἀρχήν. Περί τῆς διαρκείας τῆς τυραννίδος τῆς Σάμου Βλ. White, JHS, 1954, 56 κ.έ.,

1. Ἡροδ. VI 84.

2. Forrest, CQ, ἔ.ἀ. 81.

ἐνεργείας στρεφόμενας κατὰ τῶν Περσῶν, τὸν ἐξ αὐτῶν δὲ κίνδυνον προσ-
επάθει νὰ ἀντιμετωπίσῃ διὰ τῆς δημιουργίας ἰσχυροῦ ἀμυντικοῦ μετώπου
ἐντὸς τοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλ' ἡ Σπάρτη προφανῶς ἐγνώριζε σαφῶς τὰς ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου ἐπ-
εκτατικὰς βλέψεις τῶν Περσῶν, ὡς καὶ τὰ σχέδιά των, εἴτε διὰ τῶν «Ἀγα-
θοεργῶν», ἥτοι τῶν ἐπιλέκτων ἐκείνων Σπαρτιατῶν, οἱ ὅποιοι ἐτέλουν εἰς
τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ ἀνελάμβανον μυστικὰς ἀποστολάς,
εἴτε διὰ τῶν «Πυθίων», ἥτοι τῶν Σπαρτιατῶν ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν
τὸν σύνδεσμον τῶν Ἡρακλειδῶν πρὸς τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν, τὸ ὁ-
ποῖον ἀπὸ τοῦ ἔτους 540 π.Χ., ἀπὸ τοῦ χρόνου δηλαδὴ τῆς εἰς τὰ μικρα-
σιατικὰ παράλια ἐμφάνισεως τῶν Περσῶν, διετῆρει μετὰ τούτων ἐπαφὴν.
Τὰ περὶ τοῦ Αἰγαίου σχέδια τῶν Περσῶν ἐγνώριζε, πρὸς τούτους, ἡ Σπάρτη
καὶ ἐκ τῆς διασταυρώσεως πληροφοριῶν προερχομένων ἐξ ἄλλων χωρῶν
(π.χ. τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Σκυθίας).

Οὕτως, ἡ ἐκ μέρους τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν προώθησις τῆς Σπάρ-
της πρὸς ἔξωσιν τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηναίων Ἰππίου καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρ-
της ἀνάληψις τοῦ ἐγχειρήματος τούτου δὲν ὠφείλοντο μόνον εἰς τὰς ἐν-
εργείας τῶν ἐξορίσταν Ἀλκμεωνιδῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον προσφέρει πρὸς τὴν
ὑπηρεσίαν εἰς τὸ δελφικὸν Ἱερόν¹, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν συνειδητοποίησιν
ὑπὸ τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Σπάρτης ὅτι ἡ παραμονὴ τοῦ τυράν-
νου τούτου εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν καθίστα μεγαλύτερον τὸν ἐκ τῶν
Περσῶν προερχόμενον κίνδυνον.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Κλεομένου, ἐξ ἄλλου, συνειδητοποίησις τοῦ κινδύνου
τούτου κατηύθυνε καὶ τὴν ἐν γένει ἔναντι τῶν Ἀθηνῶν σπαρτιατικὴν
πολιτικὴν κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετίαις τῆς ζωῆς του, ἥτοι κατὰ
τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τοῦ ἔκτου καὶ τὴν πρώτην τοῦ πέμπτου αἰ. π.Χ.
Ἡ ἔναντι δὲ τῶν Ἀθηνῶν πολιτικὴ τοῦ Κλεομένου ὑπηρετοῦτο κατὰ
μέγα μέρος ἐκ τοῦ διακατέχοντος αὐτὸν φόβου ὅτι, αὐξανομένου τοῦ Περ-
σικοῦ κινδύνου, δὲν ἐπετρέπετο ὁ κατακερματισμὸς τῶν δυνάμεων τὰς
ὁποίας διέθετον οἱ Ἕλληνες.

Ἐξ ἄλλου, ὁ φόβος αὐτὸς, συνδυαζόμενος πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον
ὑπὸ τῆς Σπάρτης, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς πολιτικῆς τοῦ Χίλωνος, σκοπόν,
τὸν ὁποῖον ὁ Κλεομένης ὥραματιζετο νὰ ἐπιτελέσῃ, ὡς ἄλλωστε προ-
ωρίζετο ὑπὸ τοῦ διδασκάλου του καὶ συγγενοῦς του, τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ

1. Ἡροδ. V 62 κ.έ., βλ. Adcock CAH IV 81. Οἱ Ἀλκμεωνίδαι εἶχον ἀναλάβει
τὴν ἐργολαβίαν τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος— ὁ ὅποιος εἶχε καὶ ἤδη ἀπὸ
τοῦ 514 π.Χ. Τὸ ἔργον τοῦτο ὅμως πιστεύεται ὅτι ἀπεπερατώθη μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας
ἐπιστροφὴν τῶν Ἀλκμεωνιδῶν.

τῆς Σπάρτης, δικαιολογοῦν τὰ διαπραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ, ἰδίᾳ μετὰ τὸ ἔτος 511/10 π.Χ. σφάλματα. Ὡφείλοντο δὲ τὰ σφάλματα αὐτὰ εἰς τὴν παντὶ σθένει, ὑπὸ τοῦ Κλεομένους, καταβαλλομένην προσπάθειαν πρὸς συνένωσιν τῶν περισσοτέρων Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν του, ὡς νέου Ἀγαμέμνονος, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας προερχομένου κινδύνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Κύρια αἷτια τῆς ἐξώσεως τοῦ Ἰππίου

Οἱ λόγοι οἱ ὅποιοι συνετέλεσαν ὥστε ἡ Σπάρτη νὰ συνειδητοποιήσῃ ὅτι ἡ παραμονὴ τοῦ Ἰππίου εἰς τὴν ἐξουσίαν καθίστα μεγαλύτερον τὸν ἐκ τῶν Περσῶν προερχόμενον κίνδυνον ὑπῆρξαν οἱ δεσμοὶ τούτου πρὸς τὸ Ἄργος¹ ἀφ' ἐνὸς καὶ πρὸς τὸν φίλον τῶν Περσῶν τύραννον τῆς Λαμψάκου ἀφ' ἐτέρου. Ὁ δεσμὸς αὐτὸς ἦτο στενώτερος καὶ ἐπομένως ἰσχυρότερος καὶ ἐπικινδυνωδέστερος, διότι ὁ Ἰππίας, ἔχων νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ τυράννου τούτου, καθίστατο ἀμέσως ἢ ἐμμέσως φορεὺς τῆς φιλοπερσικῆς πολιτικῆς.

Οὕτως αἱ ὑπὸ τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν πρὸς τὴν Σπάρτην συστάσεις, γινόμεναι καὶ καθ' ὑπόδειξιν τῶν ἐξορίστων Ἀλκμεωνιδῶν², οἱ ὅποιοι, ἔχοντες ἀναλάβει τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ καταστραφέντος ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐπηρέαζον τοῦτο, εὗρον πρόσφορον ἔδαφος. Ἐξ ἄλλου. αἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Μαντείου συστάσεις παρῆχον εἰς τὴν Σπάρτην τὸ ἀπαραίτητον θρησκευτικὸν ἔρεισμα πρὸς ἐξωσιν τοῦ Ἰππίου ἐκ τῶν Ἀθηνῶν.

Αἱ περιστάσεις δὲ πρὸς ἀνάληψιν ὑπὸ τῆς Σπάρτης τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἦσαν καὶ κατάλληλοι καὶ ἐπιτακτικαί, διότι ἡ ἐπιδειχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰππίου³, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ ἀδελφοῦ του, πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συμπεριφορὰ εἶχε στερήσει τοῦτον τοῦ λαϊκοῦ ἐρείσματος. Εἰς τὴν στήρῃσιν δὲ αὐτὴν εἶχον συντελέσει καὶ οἰκονομικοὶ λόγοι, ἐπισημανθέντες ἤδη πρὸ ἐτῶν ὑπὸ συγχρόνου ἐρευνητοῦ, κατὰ τὴν ἀποψιν τοῦ ὁποίου ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἡ ἀθηναϊκὴ τυραννὶς ἀπώλεσε τὸν ἔλεγχον τῶν θρακικῶν μεταλλείων καὶ οἱ ἐξόριστοι Ἀλκμεωνίδαι ἐχρησιμοποιοῦν ἀφειδῶς τὸ βαλλάντιόν των πρὸς ἀνατροπὴν τῆς, ἢ πτώσεως τῆς ἦτο βεβαία⁴.

Κατ' ἀκολουθίαν, ἐπιτακτικαὶ ἦσαν διὰ τὴν Σπάρτην αἱ περιστάσεις

1. Ἀριστ., Ἀθ. πολ. XX 1—4.

2. Βλ. Forrest, CQ ἔ. ἁ., 80.

3. Περὶ τῆς ἐξορίας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν Βλ. Bicknell, Historia 19, 1970. 129 κ.ε.

4. Ure, The Origin of the Tyranny ἔ. ἁ., 223. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (VI 125), πρόγονος τοῦ Ἀλκμεωνίδου Κλεισθένης, χρησιμεύσας ὡς μεσάζων μεταξύ Λυδῶν καὶ Μαντείου Δελφῶν, εἶχε κερδίσει τὴν εὐνοίαν τοῦ Λυδοῦ ἡγεμόνος, ἐξ οὗ καὶ «... ἐπλούτισεν ἡ οἰκία αὕτη (τῶν Ἀλκμεωνιδῶν) μεγάλως».

πρὸς ἔξωσιν τοῦ Ἰππίου, διότι οὗτος διὰ τοῦ γάμου του πρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ τυράννου τῆς Λαμψάκου ἠδύνατο νὰ προβῇ εἰς βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν του.

Οὕτως, ἡ Σπάρτη, συνεργοῦντος καὶ τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, τὸ ὁποῖον διέβλεπε τὸν κίνδυνον, ὑπεκινεῖτο ὅμως καὶ ὑπὸ τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπέμβῃ ἐνεργῶς πρὸς κατάλυσιν τῆς τυραννίδος τῶν Ἀθηνῶν.

Προσεταιρισμὸς τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου — Τιμαὶ πρὸς Ἱππόλυτον

Πρὸ τοῦ χρόνου τούτου ἡ Σπάρτη εἶχεν, ὡς φαίνεται, προβῇ εἰς ὀρισμένας ἐνεργείας ἀποσκοπούσας εἰς τὸν προσεταιρισμὸν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀρχικῶς ἐχρησιμοποίησεν, ὡς φαίνεται, τὴν συνδεομένην πρὸς τὴν ἐγκαινισθεῖσαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 560 π.Χ. πολιτικὴν μέθοδον, τῆς ἀπονομῆς τιμῶν. Διότι δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετον πρὸς τὴν ἐπιδιώξιν τῆς Σπάρτης, ὅπως προσεταιρισθῇ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, τὸ γεγονός ὅτι, δι' εἰδικοῦ ἡρώου¹ κειμένου ἐν τῷ τῆς Σπάρτης², ἐτιμήθη ὁ υἱὸς τοῦ Θησέως Ἱππόλυτος, ἥτοι ὁ δημοφιλέστερος ἥρως τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀνταπεκρίνετο καὶ πρὸς τὸ ἰδεῶδες τῶν ἐφήβων τῆς Σπάρτης.

Ἡ ἐντὸς τῆς Σπάρτης ἴδρυσις ἡρώου πρὸς τιμὴν τοῦ Ἱπολύτου -ἥ καὶ ἡ τότε καθιέρωσις ἄλλου τινὸς ἐπ' ὀνόματι τούτου, ἡ πιθανὴ δηλαδὴ τότε χρησιμοποίησις, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, παλαιότερου ἡρώου (βλ. ἀνωτ.) δέον νὰ θεωρηθῇ μεταγενεστέρα μὲν τοῦ ἐπανενταφιασμοῦ τῶν ὁστῶν τοῦ Ὁρέστου καὶ τοῦ Τισαμενοῦ, προγενεστέρα δὲ τῆς δραματικῆς μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν Ἀθηνῶν (κατὰ τὸ 507 π.Χ., βλ. κατωτέρω) ρήξεως. Δύναται δὲ νὰ τοποθετηθῇ ἡ ἴδρυσις αὐτὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Κλεομένου, ὅτε, μετὰ τὴν προώθησιν τῆς σπαρτιατικῆς ἐπιρροῆς πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἡ Σπάρτη ἦτο διαλλακτικὴ ἔναντι τῶν Ἀθηνῶν (βλ. ἀνωτ.).

Ἐξ ἄλλου, περὶ τὸν αὐτὸν πιθανῶς χρόνον ἡ Σπάρτη ἐπεδίκασεν ὀριστικῶς, κατόπιν διαιτησίας, τὴν Σαλαμίνα εἰς τοὺς Ἀθηναίους³. Ἡ διαιτησία αὕτη δὲν ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ βου αἰ. π.Χ., ὅπως εἶναι γενι-

1. Πανσ. III 12. 9.

2. Τὰ ἐντὸς τῆς Σπάρτης μνήματα, ἡρῶα Ἱερά κ.ο.κ. ὤφειλοντο εἰς τὴν σπαρτιατικὴν πολιτικὴν κατὰ καὶ μετὰ τοὺς Μεσσηνιακοὺς πολέμους καὶ τὴν πρὸς τὴν Τεγέαν συμμαχίαν.

3. Βλ. Nilsson, Cults κ.λ.π., ἔ.ἀ., 29.

κῶς παραδεκτόν, ἀλλ', ὅπως ὑπεστήριξε νεώτερος ἐρευνητής¹, μᾶλλον κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον αὐτοῦ, ἦτοι μετὰ τὸ 519 π.Χ., κατόπιν δελφικοῦ χρησμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐχαρκτήριζε τὴν νῆσον ὡς ἰωνικὴν. Μετέσχε δὲ μάλιστα τῆς διαιτησίας αὐτῆς, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐρευνητὴν, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κλεομένης, ὡς ἀναφέρει ὑπάρχουσα ἐπιγραφή.

Ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐπιδίκασις τῆς Σαλαμίνος εἰς τοὺς Ἀθηναίους θὰ δυσηρέστησε τοὺς Μεγαρεῖς², οἱ ὅποιοι εἶχον προσφάτως προσχωρήσει εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης, καὶ δὴ περὶ τὸν χρόνον καθ'ὃν ὁ Κλεομένης, κληθεὶς ὑπὸ τῶν Πλαταιέων, διέβη τὸν Ἰσθμόν. Ἡ παρασχεθεῖσα ὁμῶς πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς σύστασις τοῦ Κλεομένου, ὀφειλομένη καὶ εἰς τὴν στάσιν ἀνοχῆς τὴν ὁποίαν ἐτήρει ἡ Σπάρτη ἔναντι τῶν Ἀθηνῶν, συνετέλεσε πιθανῶς ὥστε οἱ Μεγαρεῖς νὰ ἀποδεχθοῦν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διαιτησίας, εὐρισκόμενοι μεταξὺ δύο ἀντιπάλων, τῶν Κορινθίων ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν Ἀθηναίων ἀφ' ἑτέρου, λαβόντες ἴσως ὠρισμένας ἐγγυήσεις ἐκ τῆς Σπάρτης.

Ἐξῶσις τοῦ Ἰππίου

Βραδύτερον ὁμως ἡ Σπάρτη, κατανοήσασα ὅτι ἡ παραμονὴ τοῦ Ἰππίου εἰς τὴν ἐξουσίαν καθίστα μεγαλύτερον τὸν ἐκ τῶν Περσῶν προερχόμενον κίνδυνον καὶ μετὰ συνεχῆ σύστασιν τοῦ Μαντείου, ἀπεφάσισε τὴν ἐξῶσίν του.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐπεχείρησε τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς διὰ τῆς ἀναλήψεως ναυτικῆς ἐκστρατείας³, τὴν ἀρχηγίαν τῆς ὁποίας ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ἀγχίμολον, ἐπιφανῆ Σπαρτιάτην. Ἡ ἐκστρατεία ὁμως αὐτὴ ἀπέτυχε, κυρίως ἔνεκα τοῦ Θεσσαλικοῦ ἵππικοῦ, τὸ ὁποῖον μετὰ τῶν ἀθηναϊκῶν δυνάμεων ἀνέμενε τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς τὸ Φάληρον.

Ἀλλ' ἡ ἀποσταλεῖσα κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον ναυτικὴ αὐτῇ δύναμις δὲν ὑπῆρξεν ἀξιόλογος, πιθανῶς δὲ ἡ Σπάρτη διὰ τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς ἀπεσκοπεῖ εἰς προεידοποιήσιν ἢ καὶ παραπλάνησιν τοῦ Ἰππίου.

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς αὐτῆς, ἡ Σπάρτη ἀπέστειλε νέας κατὰ τῶν Ἀθηνῶν δυνάμεις, τὴν φορὰν ταύτην ἀπὸ ξηρᾶς, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Ἡρακλειδῶν βασιλέων τῆς, ἦτοι τοῦ Ἀγιάδου Κλεομένου καὶ τοῦ Εὐρυπώντιδου Δημαράτου.

Διὰ τῆς ἐκστρατείας δὲ αὐτῆς ἐπετεύχθη ὁ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐπιδιωκόμενος σκοπός, δεδομένου ὅτι ὁ Ἰππίας, πολιορκηθεὶς εἰς τὴν Ἀκρό-

1. Nilsson, Cul's κ.λ.π. ἔ.ἀ., 29.

2. Bl. Jones, Sparta ἔ.ἀ., 49.

3. Ἡρόδ. V 63. Ἀριστ., Ἀθ. πολ. XIX 5.

πολιν, ἡναγκάσθη τελικῶς νὰ ἐγκαταλείψῃ οἰκογενειακῶς τὰς Ἀθήνας¹.

Πολιτειακὴ ἀλλαγὴ τῶν Ἀθηνῶν

Ἡ ἔξωσις τοῦ Ἰππίου ἐξ Ἀθηνῶν ἀπὴλλάξε τὴν Σπάρτην ἐνὸς ἐπικινδύνου, ἔνεκα τῶν δεσμῶν τοῦ πρὸς τὸ Ἄργος καὶ τὸν τύραννον τῆς Λαμψάκου, ἀντιπάλου καὶ συνετέλεσεν ὥστε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἐνταχθῇ εἰς τοὺς συμμάχους τῆς².

Ἡ συναφθεῖσα ὁμως ἐν ἔτει 511/10π.Χ. μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν συμμαχία δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, διότι δύο ἔτη βραδύτερον ἐσημειώθη μεταστροφή τῶν διαθέσεων τῶν Ἀθηναίων ἐναντι τῆς Σπάρτης.

Κύριος παράγων, συντελέσας εἰς τὴν μεταστροφὴν αὐτήν, ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 508/7 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Ἀλκμεωνίδου Κλεισθένου ἐπιχειρηθεῖσα πολιτειακὴ μεταβολή. Διὰ τῆς καταργήσεως δὲ ὑπὸ τοῦ Κλεισθένου τῶν τεσσάρων ἰωνικῶν φυλῶν καὶ τῆς πολιτογραφήσεως νέων πολιτῶν, οἱ ὅποιοι ἐνετάχθησαν τότε εἰς τὰς ὑπὸ τοῦτου συσταθείσας δέκα φυλάς, ἐγένετο, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, «ἀνάμειξις»³ τῶν Ἀθηναίων, ἡ ὁποία καὶ ἐπέφερε τὴν ἐξασθένησιν τῆς δυνάμεως τῶν ἀριστοκρατῶν.

Ἀνάλογον ἀποτελεσμα εἶχεν ἐπιφέρει καὶ ἡ κατὰ πολὺ παλαιότερον, ὑπὸ τοῦ Θησέως, γενομένη πολιτειακὴ ἀλλαγὴ, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν κατάργησιν τῶν τοπικῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀττικῆς. Διὰ τοῦ οὕτω συντελεσθέντος «συνοικισμοῦ» περιορίσθη ὑπ' αὐτοῦ τότε σημαντικῶς ἡ δύναμις τῶν κατὰ τόπους ἰσχυρῶν, καθ' ὃν περίπου τρόπον, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος τοῦ Ἰππίου καὶ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Κλεισθέ-
 νους πολιτειακὴν ἀλλαγὴν, ἀπεδυναμώθησαν οἱ ἰσχυροὶ ἀριστοκράται, οἱ ὅποιοι κατηύθυνον τὴν πολιτικὴν συνείδησιν τῶν μελῶν τῶν ὑπ' αὐτοὺς γενῶν. Οὕτως αἰτιολογεῖται καὶ ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Κλεισθέ-
 νους καὶ τῶν Ἀλκμεωνιδῶν ἐν γένει προβολὴ τοῦ Θησέως⁴ καὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ συντελεσθέντος «συνοικισμοῦ» τῶν Ἀθηνῶν.

Διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων, τὰς ὁποίας ὁ Κλεισθένης ἐπέφερεν εἰς τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν, ἡνῶνῃθη ἀναμφιβόλως ὁ ἀθηναϊκὸς δήμος. Πλὴν

1. Ἡροδ. V 65.

2. Βλ. Grundy, JHS, 32, 1912, 267.

3. Ἀριστ., Ἀθ. πολ. XX 21.

4. Schefold. Museum Helvet, 3, 1946, 65 κ.έ.. Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων χρησιμοποίησεως τῆς παραδόσεως τοῦ Θησέως κατὰ τὸν 5ον αἰ. π.Χ. βλ. κυρίως Καρμίρη, Κίμων καὶ Θησεύς (1964), 19. Περὶ τῆς λαϊκῆς συνδέσεως τοῦ Θησέως πρὸς τοὺς τυραννοκτόνους κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα βλ. Kardara, AJA 1951, 293—300.

ὅμως τὸ ἀθηναϊκὸν πολίτευμα ἐξηκολούθει νὰ εἶναι μερικῶς ἀριστοκρατικόν¹, δεδομένου ὅτι ὠρισμένα τῶν ἀνωτάτων ἀξιωμάτων δὲν ἦσαν ἀκόμη προσιτὰ εἰς τοὺς πολλοὺς.

Πρὸς διαμόρφωσιν τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηνῶν ὁ Κλεισθένης ἔλαβε πιθανῶς ὡς πρότυπον τὸ σπαρτιατικὸν πολίτευμα², εἰς τὸ ὁποῖον, ἡ ἐκπροσώπησις τῆς κοινῆς γνώμης, τῶν πέντε σπαρτιατικῶν κωμῶν (καὶ τῶν πέντε ὠβῶν), διὰ τῶν πέντε ἐφόρων, ἐγένετο ὁμοίως ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς συστήματος δεκαδικοῦ. Ἐπραξε δὲ τοῦτο ὁ Κλεισθένης ἴσως πρὸς ἀποφυγὴν ἀντιδράσεων δυναμένων νὰ προέλθουν ἐκ τῶν γειτονικῶν πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ φίλα ἤδη πρὸς τὴν Σπάρτην διακειμένων πόλεων. Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου ὑπερενικῆτο καὶ ἡ ἀντίδρασις τῶν ἀπολεσάντων τὴν ἰσχὺν τῶν Ἀθηναίων ἀριστοκρατῶν, οἱ ὁποῖοι μὴ ὑποστηριζόμενοι ἐξωθεν, οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξουν.

Ἀποτυχία τοῦ Κλεισθένους εἰς τὰς Ἀθήνας

Μετὰ τὴν ἐξῶσιν τοῦ Ἰππίου ἐξ Ἀθηνῶν, τὴν ἐξουσίαν διεξεδίκουν δύο ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς πολιτικοί, ὁ Ἀλκμεωνίδης Κλεισθένης καὶ ὁ Φιλαῖδης (: Ἰσαγόρας³. Ἐκ τῶν δύο δὲ τούτων πολιτικῶν ἐξελέγη τελικῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὁ Κλεισθένης.

Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους ἐπιχειρηθεῖσα μεταρρύθμισις ὄχι μόνον παρέβλαπτε τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τοῦ Ἰσαγόρου ἀλλὰ καὶ ὑπενόμεινε συγχρόνως τὰς ὁμαλὰς σχέσεις Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν καὶ τὴν μεταξὺ τούτων συμμαχίαν.

1. Πλουτ., Κίμ. 15. 31.

2. Ὁ Toynbee (Some Problems ἔ.ἀ., 235), πρὸς τὴν ἀποψιν τοῦ ὁποίου τασσόμεθα, φρονεῖ ὅτι πολλαὶ ἑλληνικαὶ πόλεις, ἰδίως μετὰ τὴν εἰς αὐτὰς κατάλυσιν τῆς τυραννίδος, μιμούμεναι τὸ σπαρτιατικὸν πολίτευμα, ἀπέβαινον ὀλιγαρχίαι ἡπίας μορφῆς. Ἐξ ἄλλου, ὁ Andrewes (Probouleusis (1954), 21) φρονεῖ ὅτι αἱ Ἀθηναῖοι ἤδη ἐπὶ Σόλωνος ἐμιμήθησαν ἐν μέρει τὸ σπαρτιατικὸν πολίτευμα. Κατὰ τοὺς Lénèque καὶ Vilad-Naquet (Clisthène l'Athenien, (1964), 64) ὑπάρχουν κοινὰ χαρακτηριστικὰ μεταξὺ τοῦ Κλεισθενείου πολιτεύματος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ δωρικοῦ τῆς Κυρήνης (ὑπεύθυνος τοῦ ὁποίου ἦτο ὁ ἐκ Μαντινείας τῆς Ἀρκαδίας Δημόναξ), τοῦ ὁποίου ἡ καθίδρυσις τοποθετεῖται εἰς τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰ. π.Χ.

3. Ἡροδ., V 70. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. XX 1. Περὶ τοῦ Κλεισθένους βλ. Lénèque καὶ Vidal-Naquet, Clisthène ἔ.ἀ. Περὶ τοῦ Ἰσαγόρου βλ. Hammond, CQ v σ 1956, 127—8. Sealey, Historia 1960, 172. Ἡ πληροφορία τοῦ Ἀριστοτέλους, καθ' ἣν ὁ Ἰσαγόρας διετέρει φιλικούς δεσμούς πρὸς τοὺς Πείσι στρατίδας δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ὀρθή (βλ. Schäfer, Staatsform und Politik, Untersuchung zur Geschichte des 6 und 5 Jahrhunderts (1932), 138), μὴ ἐπιβεβαιουμένη ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (V 67).

Τὴν ὑπονόμευσιν αὐτὴν, ὥς καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν Ἀλκμεωνιδῶν εὐνοίαν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, ἀντελήφθη ὁ Κλεομένης, ὁ ὁποῖος, λαβὼν ὡς πρόφασιν τὴν ἐπικλήσιν τοῦ Ἰσαγόρου¹ πρὸς ἐπέμβασιν, ἠξίωσε διὰ πρέσβων ἀποσταλέντων εἰς Ἀθήνας, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ἐκδιώξουν ἐκ τῆς πόλεως, ὥς ἐνεχομένους εἰς τὸ κυλῶνειον ἄγος, πάντας τοὺς καταγομένους ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, ἅρα δὲ καὶ τὸν Κλεισθένην. Εἰς τὴν προαγγελίαν ταύτην ἠκολούθησεν ἡ φυγὴ τοῦ Κλεισθένου καὶ ἡ εἰς τὰς Ἀθήνας ἄφιξις τοῦ Κλεομένου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐξέβαλεν ἐκ τῆς πόλεως ἑπτακοσίας ἀθηναϊκὰς οἰκογενεῖας φίλα διακειμένας πρὸς τοὺς Ἀλκμεωνίδας.

Πρὸς τοῦτοις, ὁ Κλεομένης ἐσχεδίαζεν, ὅπως, καταργουμένης τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων, ἡ ἐξουσία περιέλθῃ εἰς χεῖρας τριακοσίων ἀριστοκρατῶν, φίλων τοῦ Ἰσαγόρου καὶ τῆς Σπάρτης.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ αὐτῶν, ὁ Κλεομένης ἀπεσκόπει μὲν εἰς τὴν ἐξυπηρετήσιν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Σπάρτης, παρεξέκλινεν ὁμως τῆς χαραχθείσης ὑπὸ τοῦ Χίλωνος καὶ ἀκολουθουμένης μέχρι τότε ὁδοῦ, δι' ἧς ἐπεδιώκετο ὁ προσεταιρισμὸς τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου τῆς ὑποψηφίας συμμάχου πόλεως, ἰδίως διὰ τῆς ἀπονομῆς τιμῶν πρὸς ἡρώας της. Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρεκκλίσεως τῆς ὁδοῦ αὐτῆς ἦσαν ἀντίθετα τῶν ὑπὸ τοῦ Κλεομένου ἀναμενομένων, δεδομένου ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἐπετεύχθη ἡ πρὸς τὴν Σπάρτην προσέγγισις τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου ἀλλὰ μετεστράφη καὶ ἡ, διὰ τῆς συμβολῆς τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς ἐκδιώξιν τοῦ Ἰππίου, εὐμενῆς διάθεσις τοῦ δήμου τούτου.

Ἐκδήλωσιν τῆς μεταστροφῆς αὐτῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου ἀποτελεῖ ἡ ἀντίδρασις τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Κλεομένου περὶ ἀναλήψεως τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τριακοσίων ἀνδρῶν, φίλων τοῦ Ἰσαγόρου καὶ τῆς Σπάρτης, ὥστε καὶ τῆς ὁποίας ὁ Κλεομένης καὶ ὁ Ἰσαγόρας, μὲ τοὺς περὶ αὐτοὺς, κατέφυγον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε ἐλθόντες καὶ πολιορκήσαντες αὐτοὺς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἠνάγκασαν τὴν τρίτην ἡμέραν τὸν Κλεομένην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν Λακεδαιμονίους νὰ ἀπέλθουν ὑπόσπονδοι εἰς τὴν Σπάρτην, μετεκάλεσαν δὲ τὸν Κλεισθένην καὶ τοὺς λοιποὺς ἐξορίστους.

Ἄλλ' ὁ Κλεομένης, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, θεωρήσας ὅτι εἶχε πριυβρισθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐξεστράτευσεν ἀμέσως μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἀττικὴν, διὰ νὰ ἐγκαταστήσῃ φιλολακωνικὸν καθεστῶς ὑπὸ τὸν Ἰσαγόραν. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ σκοποῦ του, ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν Ἐλευσίνα καὶ ἔπεισε τοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς νὰ πληξοῦν τοὺς Ἀθηναίους

1. Ἡροδ. V 70 κ.έ. Ἀριστ., Ἀθ. πολ. XX 2.

ἀπὸ βορρᾶν. Οὕτως, οἱ μὲν Βοιωτοὶ κατέλαβον τὰς Ὑσιᾶς καὶ τὴν Οἰνόνην, οἱ δὲ Χαλκιδαῖς διέβησαν εἰς τὴν παρὰ τὸν Εὐβοϊκὸν κόλπον Ἀττικὴν καὶ ἐλεηλάτουν αὐτήν.

Ἐκ τῶν κινήσεων τούτων οἱ Ἀθηναῖοι κρίναντες ὡς ἀπειλητικωτέραν τὴν ἐκ τῆς Πελοποννήσου προερχομένην, ἔσπευσαν νὰ ἀντιπαρταχθῶν εἰς τὴν Ἑλευσίνα. Ἀλλὰ, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον¹, «... μέλλοντον ... συνάψειν τὰ στρατόπεδα ἐς μάχην, Κορίνθιοι μὲν πρῶτοι, σφίσι αὐτοῖσι δόντες λόγον ὡς οὐ ποιοῖεν τὰ δίκαια, μετεβάλλοντό τε καὶ ἀπαλλάσσοντο, μετὰ δὲ Δημάρατος ὁ Ἀρίστωνος, ἐὼν καὶ οὗτος βασιλεὺς Σπαρτιγέων καὶ συνεξαγαγὼν τε τὴν στρατιὴν ἐκ Λακεδαιμόνος καὶ οὐκ ἐὼν διάφορος ἐν τῷ πρόσθε χρόνῳ Κλεομένει».

Ἡ διαφωνία τοῦ Δημαράτου ὡς πρὸς τὴν συνέχισιν τῆς ἐκστρατείας καὶ ἡ τηρηθεῖσα ὑπὸ τῶν Κορινθίων στάσις προεκάλεσαν τὴν ἀποχώρησιν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων ἐξ Ἑλευσίνος εἰς τὰ ἴδια. Κατόπιν δὲ τούτου οἱ Ἀθηναῖοι ἐστράφησαν ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Χαλκιδέων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησαν.

Ἡ κατὰ τὴν ὑσάτην στιγμήν ἐκδηλωθεῖσα ἀντίδρασις τῶν Κορινθίων ὡς πρὸς τὴν συνέχισιν τῆς ἐκστρατείας δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός ὅτι ὁ Κλεομένης «συνέλεγε ἐκ πάσης Πελοποννήσου στρατόν, οὐ φράζων ἐς τὸ συλλέγειν»². Οὕτως οἱ Κορίνθιοι δὲν ἐγνώριζον τὸν ἐπιδωκόμενον ὑπὸ τοῦ Κλεομένου διὰ τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς σκοπὸν. Ἀντιληφθέντες ὁμῶς μετὰ τὴν στρατοπέδευσιν τοῦ στρατεύματος εἰς τὴν Ἑλευσίνα τὰ σχέδια τοῦ Κλεομένου καί, φοβούμενοι ὅτι ἐπίτευξις τοῦ σκοποῦ τῆς ἀναληφθείσης ἐκστρατείας ἤθελεν ἀποβῇ ὑπὲρ τῆς ἀντιπάλου τῶν Αἰγίνης, διεφώνησαν ὡς πρὸς τὴν συνέχισιν τῆς καὶ ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς Ἀττικῆς Ἡ τοιαύτη δὲ διαφωνία καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ ἀποχώρησις τῶν Κορινθίων προεκάλεσε καὶ τὴν ἐκδήλωσιν ἀντιδράσεως τοῦ Δημαράτου καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ὅλης ἐκστρατείας.

Αἱ ἐκ τῆς πολιτειακῆς ἀλλαγῆς τῶν Ἀθηνῶν ἐπιπτώσεις

Αἱ ὡς ἄνω ἐνέργειαι τοῦ Κλεομένου, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιδιώκετο ἡ διὰ τῆς ἀσκήσεως βίας προσαγωγή τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν σφαῖραν ἐπιρροῆς τῆς Σπάρτης, παρεξέκλιναν μὲν τῆς χαραχθείσης ὑπὸ τοῦ Χίλωνος ὁδοῦ, ἀπέρρεον ὁμῶς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Κλεισθένης «προσηγάγετο τὸν δῆμον»³.

1. Ἡρόδ. V 75.

2. Ἡρόδ. V 74.

3. Ἀριστ., Ἀθ. πολ. XX 1.

Ἐπέτυχε δὲ ὁ Κλεισθένης τὸν προσεταιρισμὸν τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου διὰ τῆς νέας πολιτικῆς ὀργανώσεως τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὸν συγκερασμὸν τῶν ἀθηναϊκῶν μερίδων. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ συγκερασμοῦ τούτου ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Κλεισθένου ἐξουδετέρωσις τῶν κατὰ τόπους πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν ἀπόσπασις τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου, πρὸς τοῦτοις δὲ ἡ μετατροπὴ τοῦ δήμου τούτου εἰς πολιτικὸν αὐτοῦ ὄργανον καὶ συγχρόνως ἡ ἀπὸ τοῦ Κλεομένου στέρῃσις τῆς δυνατότητος προσεταιρισμοῦ του.

Νεώτερος ἐρευνητής, ὁ Ehrenberg¹, παρητήρησεν ὅτι ὁ Κλεισθένης, διὰ τῆς εἰς τὸν ἀθηναϊκὸν δῆμον παρασχεθείσης ἰσονομίας, ἀπεσκοπεῖ εἰς τὴν ἐξυπρέτησιν ἰδίων συμφερόντων. Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν ἄποψιν ἄλλου ἐρευνητοῦ, τοῦ Forrest², διὰ τῆς συντελεσθείσης πολιτειακῆς ἀλλαγῆς, ὁ Κλεισθένης καὶ οἱ Ἀλκμεωνίδαι ἀπέβλεπον εἰς τὸ νὰ καταστήσουν τὸν ἀθηναϊκὸν δῆμον ὄργανον αὐτῶν. Ὁ Κλεισθένης δηλαδὴ ἠκολούθησεν ὡς πολιτικός, τὴν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος ἀποφευχθεῖσαν ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου εἰς τὰς Ἀθήνας εἰσαχθεῖσαν πολιτικὴν μέθοδον³, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος φαινομενικῶς μὲν ἐπροστατεῦετο ὑφ' ἐνὸς πολιτικοῦ ἀνδρός, πραγματικῶς ὅμως ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τούτου πρὸς ἄσκησιν προσωποπαγοῦς πολιτικῆς.

Ἀλλὰ πρὸς ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου ταύτης ἀπητεῖτο ἡ ἀπόσπασις τῆς εὐνοίας τοῦ δήμου, ἡ ὁποία ἐπετυγχάνετο μόνον διὰ τῆς συνεχοῦς παροχῆς διευκολύνσεων εἰς αὐτόν.

Κατὰ τὸν ὡς ἄνω ἐρευνητὴν, ἡ τοιαύτη πολιτικὴ μέθοδος εἰς περιόδον ὁμαλῆς λειτουργίας τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος δὲν ἐξησφάλιζε τὴν ἐπὶ μακρὸν διατήρησιν τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοῦ ἐφαρμόζοντος αὐτὴν πολιτικοῦ. Συνέβαινε δὲ τοῦτο διότι ὁ δῆμος, ὀρεγόμενος περισσοτέρων προνομίων, ἐπεθύμει συνεχῆ ἀλλαγὴν πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῶν. Εἰς τὸν λόγον δὲ τούτον ὁ αὐτὸς ἐρευνητὴς ἀποδίδει τὴν πολιτικὴν ἀφάνειαν τοῦ Κλεισθένου, ὁ ὁποῖος διετηρήθη τρία μόλις ἔτη εἰς τὴν ἀρχὴν.

Εἰς τὸν παραμερισμὸν ὅμως τοῦ Κλεισθένου ἐκ τῆς ἀρχῆς φαίνεται ὅτι συνετέλεσε καὶ ἡ ἀκόλουθος ἐνέργειά του.

Μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἀποχώρησιν τοῦ Κλεομένου, ὁ Κλεισθένης, φοβούμενος νέαν εἰσβολὴν τῶν Πελοποννησίων καὶ πρὸς ἀντιμετώπισιν αὐτῆς, ἀπέστειλεν εἰς τὰς Σάρδεις πρέσβεις πρὸς αἴτησιν παροχῆς

1. Βλ. Neugründer ἔ.α., 535.

2. Βλ. CQ v. σ. 10, 1960, 234.

3. Βλ. Andrewes, The Greek Tyrants, ἔ.α., 106. Mossé, ἔ.α. 76.

βοηθείας ὑπὸ τῶν Περσῶν¹. Ὁ Πέρσης Ἀρταφέρνης ὅμως ἐξήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν πρέσβειων τούτων ὡς ἀντάλλαγμα τὴν πλήρη εἰς τοὺς Πέρσας ὑποταγὴν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ', ὅταν οἱ πρέσβεις αὐτοὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐκοινοποιήθη ἡ εἰς τοὺς Πέρσας παρασχεθεῖσα ὑπόσχεσις των, ἡ ἐνέργειά των αὐτὴ ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐμειώθη ἀποτόμως ἡ δημοτικότης τοῦ Κλεισθένους καὶ τῶν Ἀλκμεωνιδῶν².

Ἡ μείωσις ὅμως τῆς δημοτικότητος τοῦ Κλεισθένους δὲν συνεπήγετο καὶ ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἀθηναίων καὶ τοῦτο διότι ὁ Κλεισθένης δὲν ἠθύνετο ἐξ ὀλοκλήρου διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς Σπάρτης ὅπως προσεταιρισθῇ τὸν ἀθηναϊκὸν δῆμον.

Εἰς τὴν ἀποτυχίαν αὐτὴν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐξ ἄλλου δὲν ἠθύνετο ἐξ ὀλοκλήρου οὔτε ὁ Κλεομένης, εἶχε συντελέσει τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης σχεδιαζομένη ἀναβίωσις τῆς προδωρικῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀτρειδῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἀχαιῶν μικρὰν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἀπήχησιν εἰς τὸν ἀθηναϊκὸν δῆμον, διότι ἡ Ἀττικὴ δὲν διέθετε εὐρὺ ὑπόστρωμα ἀχαικῆς-προδωρικῆς καταγωγῆς. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπικὴ παράδοσις τῶν Ἀθηναίων ἀντιγωνίζετο τὴν σύγχρονόν της ἀχαικὴν-προδωρικὴν παράδοσιν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἰδιαίτερος τῆς Λακωνικῆς. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν τὴν ὑπὸ τοῦ Θησέως ἀρπαγὴν τῆς Ἑλένης εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς εἰς τὴν Λακωνικὴν, μετὰ πόλεμον τῶν ἀδελφῶν τῆς Διοσκούρων κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀρπαγὴν ὑπ' αὐτῶν τῆς Αἰθρας-μητρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηναίων- εἰς τὴν Λακωνικὴν.

Πρὸς τοῦτοις, ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος περὶ τὰ τέλη τοῦ βου αἰ. π.Χ. διέφερε τοῦ σπαρτιατικοῦ καὶ ὡς πρὸς τὸ ὅτι, ἐνῶ ὁ σπαρτιατικὸς δῆμος διετήρει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀναλλοίωτον τὴν ἐπὶ τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας παλαιὰν ἀριστοκρατικὴν - στρατιωτικὴν νοοτροπίαν, ἡ ὁποία ἐδέχετο τὴν πλήρη ὑποταγὴν τοῦ ἀτόμου εἰς τὸ σύνολον, ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀστικοποιήσεως, ἡ ὁποία προέβαλλε τὸ ἄτομον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ χρησιμοποιηθῇ ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου ὡς μέσον ἐφαρμογῆς τῆς πολιτικῆς μεθόδου τούτου, μέσῳ τῆς παροχῆς ποικίλων διευκολύνσεων εἰς αὐτόν.

Τὴν αὐτὴν περίπου μέθοδον ἐχρησιμοποίησεν, ὡς εἶδομεν, καὶ ὁ Κλεισθένης, ἀποσπάσας ὁμοίως τὴν εὐνοίαν τοῦ δήμου αὐτοῦ.

Ἀντιληφθεὶς ὅμως προφανῶς ὁ Κλεομένης, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Κλεισθέ-

1. Ἡροδ. V 73.

2. Εἰς τὴν πᾶσιν τῆς δημοτικότητος τῶν Ἀλκμεωνιδῶν ὀφείλεται πιθανῶς τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν Ἀθηναίων τοῦ Εὐπόλιδος ἀπουσιάζει ὁ Κλεισθένης (βλ. Lénèque καὶ Vidal—Naquet ἑ.ἀ., 118).

νοὺς ἐφαρμοσθεῖσα πολιτικὴ αὐτὴ μέθοδος συνετέλει ὥστε ἡ ὑπὸ τοῦ Χίλωνος χαραχθεῖσα ὁδός, πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς νέας πολιτικῆς τῆς Σπάρτης, ἦτο πλέον δύσβατος, θεωρῶν δὲ ἀναγκαίαν τὴν ἐπὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπιρροὴν τῆς Σπάρτης, λόγῳ τοῦ ἐπερχομένου περσικοῦ κινδύνου, ἐπεδίωξε τὴν διὰ τῶν ὅπλων ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του¹.

Παρὰ ταῦτα, ὁ Κλεομένης δὲν κατάρθωσε νὰ προσεταιρισθῇ τὸν ἀθηναϊκὸν ἔθνον. Οὕτε ὅμως καὶ ὁ Κλεισθένης ἡδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ δήμου τούτου. Διότι ὁ Κλεισθένης δὲν ἀντελήφθη ὅτι ὁ ἀθηναϊκὸς ἔθνος, ὁ ὁποῖος ἀντέδρασε ὅταν ὁ Κλεομένης ἐπεχείρησε τὴν περικοπὴν τῶν ἐλευθεριῶν του, θὰ ἀνθίστατο καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ὑποταγὴν.

Κλεομένης καὶ Δημαράτος

Ἡ πρὸς τὸν Κλεομένην διαφωνία τοῦ Δημαράτου περὶ τῆς μὴ συνεχίσεως τῆς κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐκστρατείας ἀποκαλύπτει ὠρισμένας πτυχὰς τῆς ἐσωτερικῆς σπαρτιατικῆς πολιτικῆς.

Νεώτερος ἐρευνητής, ὁ Dickins, ἀφορμώμενος ἐκ τινος χωρίου τοῦ Ἡροδότου, κατὰ τὸ ὅποιον μέχρι τοῦ χρόνου κατὰ τὸν ὅποιον ἀνέκυψεν ἡ πρὸς τὸν Κλεομένην διαφωνία τοῦ Δημαράτου², ἦτοι μέχρι τοῦ ἔτους 508/7 π.Χ., ἀμφότεροι οἱ Ἡρακλεῖδαι βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ἡγούντο τῶν ἐκάστοτε ὑπ' αὐτῆς ἀναλαμβανομένων ἐκστρατειῶν, οὐδεμία δὲ ὥς τότε μεταξύ τούτων ρῆξις εἶχε σημειωθῇ, θεωρεῖ³ τὴν πρὸς τὸν Κλεο-

1. Ὁ Tigerstedt (The Legend of Sparta, ἑ.ἀ., 78) φρονεῖ ὅτι ἡ Σπάρτη, οὕσα ἡ ἰδία ἐπισήμως δημοκρατικὴ, ἐπίστευεν ὅτι ἡ δημοκρατία ἀπετέλει ἰδικὸν της ἀγαθὸν ἀποκλειστικῶς, διὸ καὶ ἐτίθετο πολλάκις παρὰ τὸ πλευρὸν ὀλιγαρχικῶν καθεστώτων.

2. Ἡροδ. V 75. Περὶ τοῦ Δημαράτου βλ. Dovatour REG, 1937, 464-9.

3. JHS 32, 1912, 30 κ.έ. - Ἡ ἄποψις τοῦ Wachsmuth (Jahrbuch für klass. Philologie, 97, 1868, 6 κ.έ.-), καθ' ἣν οἱ Ἀγιάδαι βασιλεῖς ἦσαν ἀρχαϊκῆς καταγωγῆς, βασιζομένη ἐπὶ τῆς φράσεως τοῦ Κλεομένου («... οὐ Δωριεὺς εἰμι ἀλλ' Ἀχαιός») δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῇ (βλ. Kiechle, ἑ.ἀ., 96, σημ. 3). Ὁμοίως δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῇ καὶ ἡ ἄποψις τοῦ Lenschau (Rom. Mitt. 88, 1939, 173—146), καθ' ἣν ἡ διπλῇ βασιλείᾳ εἰς τὴν Σπάρτην ἦτο ἀποτέλεσμα «συνοικισμού» τῶν Δωριέων εἰσβολῶν, τῶν ὁποίων ἡγούντο οἱ Εὐρυπώντιδαι, καὶ τῶν Ἀχαιῶν τῶν Ἀμυκλῶν, τῶν ὁποίων ἡγούντο οἱ Ἀγιάδαι. Πειστικὴ δὲν φαίνεται ὡσαύτως καὶ ἡ ἄποψις τοῦ Paretti (Rendiconti della classe di scienze morali, storiche e filologiche dell' Accademia dei Lincei 19, 1910, 455) καὶ τινες παραλλαγαὶ αὐτῆς (βλ. Oliva ἑ.ἀ., 24 κ.έ.); καθ' ἃς οἱ δύο Σπαρτιάται, βασιλεῖς ἦσαν φύλαρχοι ἀρχικῶς (κατὰ τὸν Paretti, οἱ Ἀγιάδαι τῶν Ὑλλέων, οἱ Εὐρυπώντιδαι τῶν Δυμόνων - καὶ οἱ Αἰγεῖδαι τῶν Παμφύλων τῶν Ἀμυκλῶν). Ἀκόμη ὀλιγώτερον πειστικὴ εἶναι ἄλλη ἄποψις, τοῦ Giarizzo (La parola del Passato, 13, 1950, 133, 199), καθ' ἣν ἡ διπλῇ βασιλείᾳ τῆς Σπάρτης ἦτο ἀποτέλεσμα τῶν Μεσσηνιακῶν πολέμων.

μένην διαφωνίαν τοῦ Δημαράτου ὡς ἀποτελοῦσαν ἔκφρασιν τῆς γνώμης τῶν δύο ἐφόρων, οἱ ὅποιοι συνῶδευον κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην τοὺς δύο βασιλεῖς. Στηρίζει δὲ τὴν γνώμην του καὶ εἰς τὸ ὅτι οἱ Εὐρυπωντίδαι βασιλεῖς ἐξέφραζον γενικῶς τὴν γνώμην τοῦ σπαρτιατικοῦ δήμου, ἐπειδὴ ἦσαν πλησιέστεροι πρὸς αὐτόν. Τοῦτο δὲ ὑποδηλοῦται, κατ' αὐτόν, καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων ὀρισμένων βασιλέων τοῦ οἴκου τούτου, ὅπως: Δημάρατος, Ζευξίδαμος, Ἀναξίδαμος Ἀρχίδαμος.

Ἡ γνώμη αὕτη, ὅτι δηλαδὴ οἱ Εὐρυπωντίδαι βασιλεῖς -καὶ ἐπομένως καὶ ὁ Δημάρατος- ἐξέφραζον τὴν γνώμην τοῦ σπαρτιατικοῦ δήμου, διατυπωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Dickens, ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῶν ἀκολούθων στοιχείων.

Ἡ ὕπαρξις δύο βασιλέων εἰς τὴν Σπάρτην ἀπετέλει πιθανὸς ἐπιβίωσιν ἐνὸς παλαιοῦ, ἰνδοευρωπαϊκοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐθίμου (ἀπαντῶντος εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν εἰς τοὺς Τεύτονας), διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεδιδόκετο ἡ συνεχὴς διασφάλις ἐνὸς ἀρχηγοῦ. Ἀπετέλει ὁμοίως καὶ ἐπιβίωσιν τῆς κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν, ἤτοι τὴν προδωρικὴν, ἐποχὴν ὑφισταμένης διαρχίας, ἡ ὕπαρξις τῆς ὁποίας δηλοῦται ἀφ' ἐνὸς ἐκ τῶν δύο βασιλικῶν κυκλικῶν περιβόλων τῶν Μυκηνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν δύο ἀνωτάτων ἀρχῶν, τοῦ Φάνακτος καὶ τοῦ lawageta¹, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὰς μυκηναϊκὰς πινακίδας τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπικῆς παραδόσεως τῶν Ἀθηναίων, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Ἴων ἐγένετο πολέμαρχος, καθ' ὃν χρόνον ἐβασίλευεν ἐκπρόσωπος τῆς βασιλικῆς δυναστείας τῶν Ἑρεχθιδῶν². Ἐπὶ πλέον ὁμοίως ἡ ὕπαρξις αὕτη, τῶν δύο βασιλέων τῆς Σπάρτης, ἀπετέλει καὶ ἐπιβίωσιν τῆς παραδόσεως τῶν δωρικῶν φύλων, ἡ ὁποία εἰς τὴν Ἥπειρον διειρηθῆναι ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν.

Λαμβανομένου ἐπομένως ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ μυκηναϊκὴ ἀρχὴ τοῦ Φάνακτος ἐξεπροσώπει τὴν ἀνωτάτην πολιτικὴν ἐξουσίαν, τοῦ δὲ lawageta τὴν ἀνωτάτην στρατιωτικὴν ἐξουσίαν, εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ μὲν οἶκος τῶν Εὐρυπωντιδῶν ἀπετέλει ἐπιβίωσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ Φάνακτος, ὁ δὲ τῶν Ἀγιαδῶν τῆς τοῦ lawageta.

Ἡ ἄποψις αὕτη φαίνεται νὰ ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῆς ἤδη διατυπωθείσης (βλ. ἀνωτ.) ἀπόψεως, καθ' ἣν οἱ μὲν Ἀγιάδαι ἐξεπροσώπουσαν τὴν μετὰ τὴν Κάθοδον δωρικὴν στρατιωτικὴν ἡγεσίαν, οἱ δὲ Εὐρυπωντίδαι τὴν ἐναπομείναν ἀχαικὴν - γηγενῆ ἡγεσίαν, ἡ ὁποία συνεβιβάσθη πρὸς τοὺς πρώτους Δωριεῖς κατακτητάς.

1. Περὶ τῶν ἀρχῶν τούτων βλ. Ventris καὶ Chadwick, Documents in Mycenaean Greek (1956), 119—125. Webster, From Mycenae to Homer (1958), 1—3, 22—6. Page, History and the Homeric Iliad (1959), 178—87. Palmer, Mycenaean and Minoan (1962), 90—9.

2. Βλ. Καρδαρά, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1961, 103 κ.ε.

Ἡ σύμπραξις τῶν δύο ἐφόρων, οἱ ὅποιοι συνώδεον τοὺς Σπαρτιάτας βασιλεῖς κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ἔτους 508/7 π.Χ., πρὸς τὸν Εὐρυπωντίδην βασιλέα Δημάρaton, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ Dickens, φαίνεται ἐπομένως πιθανή. Καὶ τοῦτο διότι ἐκ τῆς συμπράξεως αὐτῆς κυρίως εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ καὶ ἡ ὑποχώρησις τοῦ Κλεομένου, μετὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ αἰτήματος περὶ ἐγκαταλείψεως τῆς Ἀττικῆς.

Ἡ ἄποψις ὅμως αὐτῇ χωλαίνει ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἡ παρουσία ἐφόρων κατὰ τὰς ἐκστρατείας δὲν βεβαιοῦται διὰ τὸν χρόνον αὐτὸν¹ (ἀναφέρεται διὰ πρώτην φοράν προκειμένου περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ 479 π.Χ.)². Διὸ καὶ φρονοῦμεν ὅτι ἡ πρὸς τὸν Κλεομένην διαφωνία τοῦ Δημαράτου ἀπετέλει μᾶλλον ἔκφρασιν τῆς γνώμης τοῦ σπαρτιατικοῦ στρατοῦ. Φαίνεται ὅτι, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Κορινθίων κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 508/7 π.Χ., μερὶς τοῦ σπαρτιατικοῦ στρατοῦ ἀντέδρασεν ὡς πρὸς τὴν συνέχισιν τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς, ὁ δὲ Κλεομένης, πρὸ τῆς ἀντιδράσεως ταύτης, ἡ ὁποία ἐξεφράσθη διὰ τοῦ Δημαράτου, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ ἀποχωρήσῃ, μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν συμμάχων ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

Θέσπισις νέου σπαρτιατικοῦ νόμου περὶ ἐκστρατείας

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς κατὰ τὸ ἔτος 508/7 π.Χ. ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀναληφθείσης ἐκστρατείας, ἐθεσπίσθη νόμος, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ἐφεξῆς θὰ ἡγεῖτο τῆς ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἀναλαμβανομένης ἐκστρατείας εἰς μόνον βασιλεὺς³.

Ἡ μεταβολὴ ὅμως αὐτῇ δὲν ὠφείλετο εἰς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Κλεομένου, ὅπως ὑποστηρίζεται γενικῶς. Ἀλλ', ὡς παρετήρησεν ὁ Larsen⁴, ὠφείλετο μᾶλλον εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Κλεομένην, τοῦ ὁποίου ἡ ἰσχὺς,

1. Βλ. Grant, *The Phoenix* 15, 1961, 26.

2. Ἡροδ. IX 76.

3. Ἡροδ. V 74. Κατὰ τὸν Grant (*The Phoenix*, 15, 1961, 23 κ.έ.), διαρκούσης τῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐκστρατείας δὲν διεφώνησαν οἱ δύο Ἡρακλεῖδαι βασιλεῖς ἀλλ' ἦλθεν εἰς ρῆξιν ὁ Κλεομένης ἀφ' ἐνὸς καὶ οἱ Χίλωνίδαι (ἦτοι οἱ συγγενοὶς τοῦ Χίλωνος) ἀφ' ἑτέρου (οἱ ὅποιοι εἶχον μέχρι τότε ὑποστηρίξει τὸν Κλεομένην), ἔνεκα τῶν ἀντιπερσικῶν φρονημάτων τούτου καὶ τῆς ἡπίας ἔναντι τῶν Περσῶν πολιτικῆς αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Χίλωνίδαι, τοὺς ὁποίους ὁ Grant θεωρεῖ κατευθύνοντας τὴν σπαρτιατικὴν πολιτικὴν μέχρι τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπηρέαζον τὸν σπαρτιατικὸν δῆμον ἐπὶ 3/4 ἐνὸς αἰῶνος συνεχῶς, οἱ δὲ ἐτήσιοι ἄρχοντες (οἱ ἑφοροὶ) εἶναι ἀδύνατον νὰ ἦσαν ἐπὶ τόσον διάστημα συλλογικὰ ὄργανά των.

4. Βλ. Class. Philol. 27, 1932, 146.

παρὰ τὴν ἀποτυχίαν του κατὰ τὴν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν ἐκστρατείαν του, ἔμεινεν ἐπὶ τι διάστημα ἀμείωτη.

Ὡφείλετο δὲ ἡ διατήρησις τῆς δημοτικότητος τοῦ Κλεομένου, ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ του εἰς τὴν Σπάρτην, εἰς τὸ ὅτι ἡ πλειονότης τῶν Σπαρτιῶν δὲν συνετάγη πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Δημαράτου, ἥτοι πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος (τῆς πλειονοψηφίας τούτου) ἢ, ἐὰν δεχθῶμεν τὴν ἄποψιν τοῦ Dickins, πρὸς τὴν γνώμην τῶν δύο ἐφόρων. Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ Δημάρατος οὐδὲν ἔπαθε τότε, πιθανῶς διότι εἶχεν ἐνεργήσει ἐντὸς τῶν νομίμων πλαισίων τῆς ἀρχῆς του.

Ἡ ἐπελθοῦσα ἐπομένως ἀλλαγὴ εἰς τὴν ἐν καιρῷ ἐκστρατείας ἡγεσίαν τοῦ στρατοῦ τῶν Λακεδαιμονίων ἀπεσκοπεῖ εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Κλεομένου ἐκ τοῦ ἔχοντος διάφορον πρὸς αὐτὸν γνώμην συστρατήγου (-συμβασιλέως) Δημαράτου, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τὸν παραμερισμὸν τούτου ἐκ τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἀρχῆς.

Πρὸς τὴν μεταβολὴν πάντως αὐτὴν συνεδέθη καὶ ἡ ἐπικρατήσασα ἔκτοτε ἀντίληψις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐν καιρῷ πολέμου τὸ πνεῦμα τοῦ μὲν ἐνὸς τῶν Διοσκούρων τῆς Λακωνικῆς συνώδευε τὸν ἐν ἐκστρατείᾳ εὐρισκόμενον βασιλέα τῆς Σπάρτης, τοῦ δὲ ἑτέρου Διοσκούρου παρέμενεν εἰς αὐτὴν μετὰ τοῦ ἄλλου βασιλέως της¹.

1. Ἡροδ. V 74.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Ἀντιμετώπισις ὑπὸ τοῦ Κλεομένους τῶν ἀντιπάλων του

Ἡ ἀποτυχούσα κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐκστρατεία ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ κύρους τοῦ Κλεομένους βραδύτερον, ὅτε περὶ τὸ ἔτος 504/3 π.Χ. οἱ Σπαρτιῆται μετεκάλεσαν τὸν Ἰππῖαν ἀπὸ τὸ Σίγειον καί, συγκαλέσαντες ἀντιπροσώπους τῶν μελῶν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, προέτεινον τὴν ἀνάληψιν ἐκστρατείας πρὸς ἀποκατάστασιν του¹.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ κατὰ τινες τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ἐγένετο τῇ προτροπῇ τοῦ Κλεομένους². Ὁ Larsen³ ὅμως, πρὸς τοῦ ὁποίου τὴν γνώμην τασσόμεθα, ἐπειδὴ ὁ Κλεομένης οὐδόλως μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότη εἰς τὸ οἰκεῖον περὶ μετακλήσεως τοῦ Ἰππίου χωρίον, ἀποδίδει τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν τῶν Σπαρτιατῶν ὡς γενομένην ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Κλεομένου.

Κατὰ τὸ συγκληθὲν συνέδριον τῶν συμμάχων οἱ Σπαρτιῆται ἰσχυρίσθησαν ὅτι προβαίνουν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἰππίου, διότι οἱ δελφικοὶ χρησμοί, τοὺς ὁποίους ἀκολουθοῦντες ἀνέλαβον τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος εἰς Ἀθήνας, ἀπεδείχθησαν κίβδηλοι.

Εἰς τὴν πρότασιν ὅμως τῶν Σπαρτιατῶν περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἰππίου ἀντετάχθη ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Κορινθίων Σωσικλῆς, ὁ ὁποῖος, καταδείξας τὰ δεινὰ τῆς τυραννίδος, συνετέλεσεν ὥστε καὶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι νὰ συνταχθοῦν πρὸς τὴν γνώμην του. Ἡ ἀντίδρασις ὅμως αὐτῇ τῶν Κορινθίων ἀπέρρεε προφανῶς ἐκ τοῦ ὅτι διὰ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Πεισιστράτου καὶ τῶν υἱῶν του εἶχον καιρίως πληγῇ τὰ συμφέροντά των καὶ δὲν ἐπεθύμουν ἀποκατάστασιν τῆς τυραννίδος εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ὅπως ὅποτε κατόπιν τῆς ἀγορεύσεως αὐτῆς τοῦ Σωσικλέους ἡ πρό-

1. Ἡροδ. V 91. Οὐδεὶς σχεδὸν ἐρευνητῆς δέχεται σήμερον τὴν ἄποψιν τοῦ Beloch Griech. Geschichte (1904) I, 1,401 — De Sanctis, Atthis², 332, καθ' ἣν τὸ συνέδριον τοῦτο συνεκλήθη διαρκούσης τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κλεομένους εἰς τὴν Ἀττικὴν.

2. Ed. Meyer, Geschichte des Altertums (1893) II, 798. Walker, CAH IV, 163.

3. Bl. Class. Philol. 27, 1932, 146.

τασις τῶν Σπαρτιατῶν ἀπερρίφθη καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν ἀντιπάλων τοῦ Κλεομένους ἐμειώθη.

Νέα ὀργάνωσις τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐν ἔτει 507 π.Χ. κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἀναληφθείσης ἐκστρατείας ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν Σπάρτην σχέσεων τῶν μελῶν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας.

Κατὰ τὴν ἄποψιν νεωτέρου ἐρευνητοῦ, τοῦ Larsen¹, οἱ σύμμαχοι τῆς Σπάρτης ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου δὲν ἐξηρτῶντο ἀμέσως ἀπ' αὐτῆς. Ἡ Σπάρτη δηλαδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γνώμην της εἰς τοὺς συμμάχους της ἀλλ', ὡςάκις παρίστατο ἀνάγκη, ὑπεχρεοῦτο κατὰ τὴν σύγκλησιν συνελεύσεως νὰ σεβασθῇ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς. Ἡ ὀργάνωσις τῶν συμμάχων εἰς ἐνιαῖον σύνολον ὠφείλετο προφανῶς εἰς τοὺς ἰσχυροὺς συμμάχους τῆς Σπάρτης, τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς Αἰγινίτας κυρίως, οἱ ὅποιοι ἀντετίθεντο εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κλεομένους ἀπολυταρχικὴν μεταχείρισιν².

Παλαιότερος ἐρευνητής³ ἐθεώρησε τὴν τοιαύτην ὀργάνωσιν τῆς συμμαχίας ὡς ἔργον τῶν ἐφόρων, οἱ ὅποιοι, ἔχοντες ἀπογοητευθῇ ἐκ τῆς εἰς τὰς Ἀθήνας ἀποτυχίας τοῦ Κλεομένου, εὐρίσκοντο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη βασίζεται ἐπὶ τοῦ ὅτι οἱ ἔφοροι ἀντετίθεντο πρὸς τὴν ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν βασιλέων ἀκολουθουμένην πολιτικὴν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι οἱ ἔφοροι, προερχόμενοι ἐκ τοῦ δήμου καὶ ἐκπροσωποῦντες τὴν κοινὴν γνώμην τῶν Σπαρτιατῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐρίσκωνται πάντοτε εἰς διάστασιν πρὸς τοὺς Ἡρακλείδας βασιλεῖς. Ἐξ ἄλλου, ἡ νέα ὀργάνωσις τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τοὺς ἐφόρους καὶ διότι ἐμειοῦντο αἰσθητῶς δι' αὐτῆς τὰ παλαιὰ προνόμια τῆς Σπάρτης ἐναντι τῶν συμμάχων της.

Τὴν μείωσιν τῶν προνομίων τούτων ἐδέχθη προφανῶς καὶ ἐπεδίωξεν ἴσως ὁ Κλεομένης, διαβλέπων τὴν δι' αὐτῆς ἐξασφάλισιν τῆς ἐνότητος τῆς συμμαχίας καὶ ἀποσκοπῶν εἰς τὴν προσέλκυσιν νέων μελῶν.

Παγίωσις τῶν δύο μερίδων εἰς τὴν Σπάρτην

Ἡ πρὸς τὸν Κλεομένην διαφωνία τοῦ Δημαράτου, κατὰ τὴν ἀναληφθεῖσαν ἐν ἔτει 507 π.Χ. ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὑπεδήλου, ὡς καὶ

1. Class. Philol. 27, 19932, 146.

2. Περὶ τῆς συμμαχίας ταύτης βλ. σελ. 633 σημ 1.

3. Βλ. Dickins, JHS, 32, 1912, 30 κ.ε.

ἀνωτέρω ἐλέγχθη, τὴν ὑπαρξίν διισταμένων ἀντιλήψεων ἐντὸς τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος τῆς Σπάρτης.

Ἡ διάστασις αὐτὴ ἦτο ἀντίστοιχος ἐκείνης ἡ ὁποία εἶχε δημιουργηθῇ πεντήκοντα περίπου ἔτη ἐνωρίτερον ἐκ τῆς ἀνακυψάσης μεταξὺ Χίλωνος καὶ Ἀναξανδρίδα διαφοράς¹. Ἀμβλυνσις ὅμως τῆς κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον οὐχύντητος εἶχεν ἐπέλθει, ὥς εἶδομεν, διὰ τοῦ συμβιβασμοῦ τοῦ Ἀναξανδρίδα, ὅπως συζευχθῇ καὶ δευτέραν, συγγενῇ μάλιστα τοῦ Χίλωνος, σύζυγον.

Ἄλλ' ἡ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων διάστασις δὲν ἔπαυσεν ὑφισταμένη, ὡς χαρακτηριστικῶς δηλοῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀναξανδρίδα εἰς τὸν δευτερότοκον υἱὸν του, ἐκ τῆς πρώτης συζύγου του, δοθὲν ὄνομα. Ὠνόμασε δὲ τότε ὁ Ἀναξανδρίδας τὸν υἱὸν του αὐτόν Δωριέα, ἱκανοποιῶν προφανῶς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συντηρητικῆς μερίδος τοῦ ὀρθοδόξου δωρισμοῦ, ἡ ὁποία ἐξεδήλου διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὴν ἀντίθεσίν της εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Χίλωνος.

Τὰ ἐκ τῆς ἐπιτυχούς ὅμως ἐφαρμογῆς τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀποτελέσματα ἡμβλυνον καὶ πάλιν τὴν μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἀντίθεσιν, τὴν φορὰν δὲ αὐτὴν ἐπὶ μακρόν, δεδομένου ὅτι μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀγιαδῶν ἀναρρήσεως τοῦ Κλεομένουσ οὐδὲν δηλοῖ τὴν ὑπαρξίν διισταμένων ἀντιλήψεων.

Ἐπὶ Κλεομένους, ὅμως, ἡ ὑπάρχουσα μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἀντίθεσις ὤξυνθη καὶ πάλιν. Συνάγεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι περὶ τὸ ἔτος 514 π.Χ. ὁ Δωριεύς ἀπεμακρύνθη² τῆς Σπάρτης. Φρονοῦμεν δηλαδὴ ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ Δωριέως τὸ 514 π.Χ. πρὸς ἴδρυσιν ἀποικίας ἄνευ χρησμοῦ εἰς τὴν Λιβύην καὶ κατόπιν δελφικοῦ χρησμοῦ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν Β.Δ. Σικελίαν δὲν προήρχετο ἐκ τῆς ἀνάγκης ἰδρύσεως ἀποικίας ἀλλ' ὑπηγορεύετο ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐξαλείψεως τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῆς ἐνοποιήσεως τῶν ἀντιτιθεμένων μερίδων Ὅτι δὲ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Δωριέως δὲν ἐξυπηρετεῖ ἀποικιακὴν τινα πολιτικὴν τῆς Σπάρτης δηλοῦται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ εἰς τὰς περιοχὰς αὐτὰς παρουσία τῶν Καρχηδονίων - Φοινίκων καὶ τῶν ἐντοπίων βαρβάρων λαῶν ἦτο ἥκιστα φιλική, ὁ δὲ χρόνος ἀκατάλληλος, διότι ὁ ἐκ τῶν Περσῶν προερχόμενος κίνδυνος εἶχεν ἤδη καταστῆ σαφής, ἐνῶ τὸ Ἄργος εἶχε πλέον ἀνάλαβει ἐκ τῆς συμφορᾶς τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑποστῆ τὸ 546 π.Χ. Ταῦτα πάντα ἐπομένως καθίσταν τὴν ἀνάληψιν οἰασδήποτε τοιαύτης ἐπιχειρήσεως σαφῶς ἀλυσιτελῆ.

Ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης συνηγορεῖ ἐξ ἄλλου καὶ μαρτυρία τοῦ Παν-

1. Περὶ τῆς διαφοράς ταύτης βλ. κυρίως Tigerstedt, ἑ.ἀ., 69.

2. Περὶ τῆς ἀπομακρύνσεως ταύτης βλ. σελ. 674. Κατὰ τὸν Niese (Hermes, 1907) ὁ Δωριεύς ἦτο ὁ νεώτερος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀναξανδρίδα. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει γίνεαι δεκτόν.

σανίου¹, καθ' ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι «ἀπώσαντο ἄκοντες» τὸν Δωριέα, καίτοι ἐπίστευον μάλιστα ὅτι ἦτο ἀνώτερος τοῦ Κλεομένου (καὶ γνώμην) καὶ «τὰ εἰς τὸν πόλεμον».

Πρὸς ἐπίτευξιν τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοποῦ, τῆς ἐνοποιήσεως δηλαδὴ τῶν Σπαρτιατῶν, μετὰ τοῦ Δωριέως ἀπεστάλησαν καὶ οἱ ἀκραϊφνεῖς ὁπαδοὶ τῆς συντηρητικῆς μερίδος² τοῦ ὀρθοδόξου δωρισμοῦ. Διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως δὲ τούτων ἐκ τῆς Σπάρτης ὁ Κλεομένης ἠδυνήθη νὰ ἐφαρμοσῇ ἐπὶ τι διάστημα ἀπροσκόπως τὴν πολιτικὴν του.

Βραδύτερον ὅμως, καὶ διὰ τὴν διάρκειαν τῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν ἀναληφθείσης ἐκστρατείας, ἡ αὐτὴ μερίς³, ἡ συντηρητικὴ, παρεκώλυσε διὰ τοῦ Δημαράτου τὴν συνέχισιν τοῦ ἔργου τοῦ Κλεομένου. Ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰς τὴν Σπάρτην ἐπιστροφὴν τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος ὁ σπαρτιατικὸς δῆμος ἐτάχθη κατὰ πλειονοψηφίαν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Κλεομένου, ὡς δηλοῖ ἡ μεταβολή, ἡ ὁποία ἐπῆλθεν εἰς τὴν ἡγεσίαν τοῦ στρα-

1. Πανσ. III 3. 10. Περὶ τοῦ Δωριέως βλ. Stauffenberg, *Historia* 1960, 181 - 215 καὶ Merante, *Historia* 1970, 270 κ.έ. Ὁ Dunbabin (*The Western Greeks*, ἔ.α. 349) φρονεῖ ὅτι εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Δωριέως συνετέλεσαν λόγοι πολιτικοί, συγκεκριμένως δὲ ὁ φόβος τοῦ Κλεομένου πρὸς τὸ ἀντιπολιτευόμενον αὐτὸν στοιχεῖον. Ἐξ ἄλλου, ὁ Grant (*The Phoenix*, 15, 1961, 22) χαρακτηρίζει τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Δωριέως μὴ σπαρτιατικὴν (un—Spartan).

2. Εἰς τὸν συντρώφον τοῦ Δωριέως ἐκαλεῖτο Θεσσαλὸς (βλ. Huxley, ἔ.α., 79). Τὸ ὄνομα δὲ τούτου, ὡς καὶ τὸ τοῦ Δωριέως, ὠφεῖλετο πιθανῶς εἰς λόγους «λακωνικοῦ συντηρητισμοῦ» κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς γεννήσεώς των, ἦτοι κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς, εἰς τὴν ρῆξιν τῶν σχέσεων μεταξὺ Χίλωνος καὶ Ἀναξανδρίδα καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν δύο μερίδων.

3. Κατὰ τὸν Dickins (JHS, ἔ.α., 1 κ.έ.) εἰς τὴν Σπάρτην ὑπῆρχον δύο πολιτικαὶ μερίδες καὶ ἡ μὲν μία ἐκ τούτων ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Ἀγιάδων βασιλέων διεκρίνετο δὲ δι' «ἱμπεριαλισμόν», ἡ δὲ ἑτέρα ἐξ αὐτῶν ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν ἐφόρων, οἱ ὅποιοι, μέχρι τοῦ Ἀρχιδάμου, ἀντεπολιτεύοντο τοὺς βασιλεῖς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Ἀρχιδάμου διεκρίνετο καὶ αὐτοὶ δι' «ἱμπεριαλισμόν». Κατὰ τὸν Grundy (JHS, 32, 1912, 262), δὲν ὑπῆρχον πολιτικαὶ μερίδες εἰς τὴν Σπάρτην, διότι ὑπῆρχεν ἐνιαία «ἐθνικὴ πολιτικὴ», ἡ ὁποία ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τοῦ σπαρτιατικοῦ δήμου καὶ ἐκινεῖτο περὶ τέσσαρας πόλους: τὴν ὑπὸ διαρκῇ στρατιωτικῶν ἐλεγχῶν διατήρησιν τῶν εἰλώτων, τὴν μέσφ συμμαχιῶν διατήρησιν τῆς σπαρτιατικῆς ἐπιρροῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν ἐξισορρόπισιν τῆς ἐπιρροῆς τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα (μέσφ τῶν Βοιωτῶν) καὶ εἰς τὴν ἐπίδειξιν ἀδιαφορίας πρὸς τὰς ἑκτὸς τῆς Ἑλλάδος ὑποθέσεις. Ἡ ἀποψις αὕτη, τοῦ Grundy, ὡς καὶ αἱ προηγούμεναι, τοῦ Dickins καὶ τοῦ Grant (βλ. σελ. 73 σημ. 3) χρήζουν τροπολογίας, μεθ' ὅσα ἔχουν εἰς τὴν παρούσαν μελέτην ἀναπτυχθῇ, ταῦτα δὲ εὐρίσκονται εἰς πλήρη συμφωνίαν πρὸς τὴν ἀποψιν τοῦ Andrewes («*The Government of Classical Sparta*», *Studies Presented to Victor Ehrenberg* (1966), 8) καὶ τοῦ Jones (*Sparta* ἔ.α. 30), καθ' ἣν μεταξὺ τῶν 5 ἐφόρων δὲν ὑπῆρχε, πάντοτε ὁμοφωνία καὶ ἡ πολιτικὴ των δὲν διετηρεῖτο ἡ αὕτη, λόγῳ τῆς κατ' ἔτος ἐκλογῆς νέων ἐφόρων.

τοῦ τῶν Πελοποννησίων ἐν καιρῷ πολέμου. Ἡ ἐκ τῆς συντηρητικῆς ὁμῶς μερίδος προερχομένη ἀντίθεσις ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Κλεομένους δὲν ἔπαυσεν ὑφισταμένη. Ἐκδήλωσιν δὲ τῆς ἀντιθέσεως αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ περὶ τὸ ἔτος 504/3 π.Χ. γενομένη πρότασις περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἰππίου εἰς τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης ἀπόρριψις τῆς προτάσεως συνετέλεσεν εἰς τὴν μείωσιν τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῆς πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ Κλεομένους ἀντιτιθεμένης μερίδος (ἀντίστοιχον ἐκδήλωσιν ἀπετέλεσεν ἀργότερα μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Ἀργους νίκην τοῦ Κλεομένους διατυπωθεῖσα κατ' αὐτοῦ κατηγορία διὰ τὴν μὴ κατάληψιν τῆς πόλεως αὐτῆς, ὡς καὶ ἡ βραδύτερον ἀκόμη κατ' αὐτοῦ κατηγορία ὅτι ἐδωροδόκησεν ἰσχυρὸν παράγοντα τῶν Δελφῶν (βλ. κατωτ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Ἡ διὰ τοῦ Στησιχόρου προβολὴ τῆς νέας πολιτικῆς τῆς Σπάρτης

Μεταξὺ τῶν ἐνεργειῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Σπάρτη ἀπεσκόπει εἰς τὴν ἄμεσον συνάρτησίν της πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς τῶν ὁμηρικῶν Ἐπῶν καὶ πρὸς τὴν ἐποποιῖαν τῶν Τρωϊκῶν, κατελέγετο καὶ ἡ ἐξ Ἰμέρας μετάκλησις τοῦ ποιητοῦ Στησιχόρου¹, ὁ ὁποῖος καὶ διεδραμάτισε σημαίνοντα ρόλον εἰς τὴν προβολὴν τῆς Σπάρτης ὡς φυσικῆς κληρονόμου τῆς ἡγετικῆς θέσεως τῶν Ἀτρειδῶν.

Εἰς τὴν μετάκλησιν τοῦ ποιητοῦ τούτου εἶχε προφανῶς συντελέσει τὸ ἔργον του, τὸ ὁποῖον συνίστατο ἐκ ποιημάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν προδωρικὴν παράδοσιν τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας, ὡς καὶ εἰς τὴν Τρωϊκὴν ἐκστρατείαν, ὡς αὕτη διετηρήθη, κατὰ τὴν ἄποψιν νεωτέρου ἔρευνητοῦ, τοῦ Bowra², εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν.

Κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὴν Σπάρτην³ ὁ Στησιχόρος συνέθεσε δύο ποιήματα, τὴν «Ἑλένην» καὶ τὴν «Ὁρέστειαν», διὰ τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν, ἥτοι διὰ τῆς «Ἑλένης», προεβάλλετο γενικῶς ἡ προδωρικὴ ἀλλὰ καὶ προ-ατρεϊδικὴ δυναστεία τοῦ Τυνδάρεω. Ἀλλ' αἱ πράξεις τῆς ἡρώιδος ἐθεωρήθησαν, ὅπως φαίνεται, ὡς ἐμμέσως προσβάλλουσαι τὴν σπαρτιατικὴν ἀξιοπρέπειαν. Διὰ τὸν λόγον δὲ τούτον, καὶ διὰ τὸ πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ τρωθέντος κύρους τῆς ἡρώιδος -καὶ τῆς Σπάρτης-, ὁ Στησιχόρος συνέθεσεν ἐν συνεχείᾳ νέον ποίημα, τὴν «Παλινωδίαν».

Ἡ «Ὁρέστεια» ὅμως ἦτο κυρίως τὸ ἔργον του, διὰ τοῦ ὁποίου προεβάλλετο ἡ δυναστεία τῶν Ἀτρειδῶν, ἐξυπηρετεῖ δὲ περισσότερον τὸν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. Καὶ τοῦτο διότι εἰς τὸ ἔργον τοῦτο παρουσιάζετο ὡς ἔδρα τοῦ Ἀγαμέμνονος ἡ Λακωνικὴ⁴, ἐνῶ ὡς τρο-

1. Περὶ τοῦ Στησιχόρου βλ. κυρίως Bowra, *Greek Lyric Poetry*² (1967), 74 κ.έ.

2. Αὐτόθι.

3. Βλ. Lesky, *RE* XVIII 1(1929), 978.

4. Πβλ. Σχολ. Εὐρ. Ὁρέστ. 46: «Ὅμηρος δὲ ἐν Μυκῆναις φησὶ τὰ βασίλεια Ἀγαμέμνονος, Στησιχόρος δὲ καὶ Σιμωνίδης ἐν Λακεδαίμονι».

φὸς τοῦ Ὁρέστου ἢ Λαοδάμεια, ἢ ὁποία ἦτο θυγάτηρ τοῦ τοπικοῦ βασιλέως τῆς Λακωνικῆς Ἀμύκλα καὶ μήτηρ τοῦ Ἀρκάδος ἥρωος Τριφύλου. Πρὸς τοῦτοίς, ὁ Ὁρέστης δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὡς Ἀτρείδης ἀλλ' ὡς Πλεισθενίδης, ἦτοι ὡς ἀπόγονος τοῦ υἱοῦ τοῦ Πέλοπος Πλεισθέωνος καὶ ὄχι τοῦ ἀδελφοῦ τούτου Ἀτρέως. Οὕτω δὲ παρεμερίζετο ὁ Ἀτρεὺς, ὡς ἔχων τὴν ἔδραν του εἰς τὰς Μυκήνας, ὅπου ἐδεικνύετο καὶ ὁ τάφος του, ὁ δὲ Ὁρέστης, ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Μενέλαος ἐνεφανίζοντο ὡς μηδεμίαν σχέσιν ἔχοντες πρὸς τὰς Μυκήνας καὶ τὴν περιοχὴν τοῦ δωρικοῦ Ἄργους.

Τὸ Ἀμυκλαῖον καὶ ἡ νέα σπαρτιατικὴ πολιτικὴ

Πλὴν τοῦ Στησιχόρου, ἡ Σπάρτη μετεκάλεσεν ἐκ τῆς παρὰ τὸν Μαίανδρον Μαγνησίας τῆς Μ. Ἀσίας τὸν γλύπτην Βαθυκλῆν. Σκοπὸς τῆς μετακλήσεως αὐτῆς ἦτο ἡ διακόσμησις τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ὁ τάφος τοῦ τοπικοῦ ἥρωος Ὑακίνθου, ἐτελεῖτο δὲ μεγάλη ἐορτὴ μετὰ ἀγώνων πρὸς τιμὴν τούτου, τὰ Ὑακίνθια.

Κατὰ τὴν ἄποψιν τῶν περισσοτέρων ἐρευνητῶν, ἡ μετάκλησις τοῦ Βαθυκλέους θεωρεῖται ὡς γενομένη περὶ τὸ 530 π.Χ.¹ Διάφορον ὅμως γνώμην ἔχει ἡ Häfner², ἀσχοληθεῖσα εἰς πρόσφατον ἐρευνάν της μὲ τὸ Ἱερὸν αὐτό, ἡ ὁποία τοποθετεῖ τὴν μετάκλησιν αὐτὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. Ἡ ἄποψις αὕτη φαίνεται ὅτι εἶναι ὀρθοτέρα διὰ τοὺς ἐξῆς κάτωθι λόγους.

Φρονοῦμεν ἀρχικῶς ὅτι ὁ συντελέσας εἰς τὴν λήψιν ἀποφάσεως περὶ ἐξωραϊσμοῦ τοῦ μεγάλου Ἱεροῦ τῶν Ἀμυκλῶν ὑπῆρξεν ὁ Κλεομένης, ὁ ὁποῖος ἦτο, ὡς εἴπομεν, Χιλωνίδης ἐκ μητρὸς, Αἰγείδης δὲ ἴσως καὶ Ἀμυκλαῖος προφανῶς. Πλὴν τῆς καταγωγῆς του ὅμως καὶ τὰ πρὸς διακόσμησιν τοῦ Ἱεροῦ χρησιμοποιοθέντα θέματα ἀποτελοῦν ἕτερον λόγον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἢ εἰς τὸν Κλεομένην ἀπόδοσις πρωτοβουλίας περὶ ἐξωραϊσμοῦ τοῦ Ἱεροῦ φαίνεται ὀρθή.

Πρὶν ἢ ἀναφερθῶμεν ὅμως εἰς τὰ πρὸς διακόσμησιν θέματα, ὑπομινῆσκομεν ὅτι ὑπῆρξε μὲν συνεχιστὴς τοῦ ἔργου τοῦ Χίλωνος ὁ Κλεομένης καί, ἂν καὶ παρεξέκλινε τῆς ὑπὸ τοῦ Χίλωνος χαραχθείσης ὁδοῦ, ἐν τούτοις ὄχι μόνον ἐξυπηρέτησε τὴν ὑπὸ τούτου εἰσηγηθεῖσαν πολιτικὴν ἀλ-

1. Βλ. σελ. 632 σημ.1. Ἐπίσης Buschor —Massow, Athen. Mitteil. 52, 1927-28, κ.έ. Περὶ τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος βλ. Ziehen, RE III A 2, (1929)1457 κ.έ.

2. Βλ. Häfner, διδ. διατρ. Das Kunstschaffen Lakoniens in archaischer Zeit (Münster 1965), 82.

λά και αξιοποίησε περαιτέρω αυτήν. Δείγμα δὲ τούτου ἀποτελεῖ ἡ περὶ τὰ τέλη τοῦ βου αἰ. π.Χ. γενομένη ἀναδιοργάνωσις τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας, ἥτοι ἡ ἐνοποίησις τῶν συμμάχων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης.

Τὴν τοιαύτην αξιοποίησιν, ἥτοι τῆς ὑπὸ τῆς Σπάρτης κατὰ τόπους παραδόσεως, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίησεν ἡ ἡγεσία τῆς κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς νέας τῆς πολιτικῆς καὶ τὴν ὑπ' αὐτὴν ἐνοποίησίν τῆς, ὑποδηλοῦν τὰ πρὸς διακόσμησιν τοῦ Ἱεροῦ ληφθέντα θέματα, ὡς ἔχουν παρὰδοθῇ ὑπὸ τοῦ περιηγητοῦ Πausανίου¹.

Οὕτως, ἅπασαι αἱ παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι διεκόσμησαν τὸ Ἱερὸν τῶν Ἀμυκλῶν ἐλήφθησαν ἐκ τῆς προδωρικῆς ἐποχῆς. Ἐξ αὐτῶν πολλαὶ ἀνεφέροντο εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἡρακλέους, ἥρωος τῆς προδωρικῆς (καὶ προατρείδικῆς) ἀλλὰ καὶ τῆς δωρικῆς παρσδόσεως, ἐνῶ ἄλλαι εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ Τυνδάρεω καὶ τοῦ οἴκου του, ἥτοι εἰς τὰς δυναστείας τῆς προατρείδικῆς ἐποχῆς. Ἄλλαι δὲ παραστάσεις συνεδέοντο πρὸς τὴν παράδοσιν τοῦ προδωρικοῦ Ἀργούς, τῆς Τίρυνθος καὶ τῶν Μυκηνῶν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὡσαύτως χρησιμοποιεῖσιν ἡ Σπάρτη πρὸς εὐχερεστέραν ἐφαρμογὴν τῆς νέας τῆς πολιτικῆς.

Ἐξ ἄλλου ὠρισμέναι τῶν παραστάσεων ἀπεικόνιζον θέματα ἐκ τῆς προδωρικῆς παραδόσεως τῆς Θεσσαλίας, εἰδικότερον δὲ ἀνεφέροντο ὠρισμέναι τούτων εἰς τὸν Ἀχιλλέα. Ἡ παράδοσις αὐτὴ εἶχεν, ὡς ἐλέχθη, μεταφυτευθῇ εἰς τὴν Λακωνικὴν πολὺ ἐνωρίς, ἐκαλεῖτο δὲ μάλιστα, κατὰ τὴν παράδοσιν αὐτὴν, ἡ χώρα τοῦ Ἀχιλλέως Ἀχαΐα, ἐνῶ οἱ κάτοικοί τῆς καὶ ὑπήκοοί του ἐμνημονεύοντο ὡς Μυρμιδόνες καὶ ὡς Ἕλληνες εἰς τὸν «Νεῶν Κατάλογον».

Θέματα μικροῦ ἀριθμοῦ παραστάσεων τοῦ Ἱεροῦ ἐλήφθησαν καὶ ἐκ τῆς πρὸ τῆς Καθόδου τῶν Δωριέων ἀθηναϊκῆς παραδόσεως, μία δὲ τούτων, ἀπεικονίζουσα τὴν ὑπὸ τοῦ Θησέως ἀρπαγὴν τῆς Ἑλένης ὑπαινίσσето τὴν ἐναντι τῆς Σπάρτης προκλητικὴν στάσιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν προδωρικὴν ἤδη ἐποχὴν.

Ἐξ ἄλλου, μικρὸς ἀριθμὸς παραστάσεων τοῦ Ἱεροῦ εἶχεν ὡς θέμα τὴν ἀντίστοιχον παράδοσιν τῆς Βοιωτίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Τρωάδος. Ὑπεμίνησκον δὲ προφανῶς αἱ παραστάσεις αὐταὶ τὰς παλαιὰς σχέσεις τῆς Λακωνικῆς πρὸς τὰς περιοχὰς αὐτὰς καὶ τὴν μετὰ τὰ Τρωικὰ ἐγκοτάστασιν τῶν Πενθελιδῶν εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Τρωάδα.

Τέλος, μία τῶν παραστάσεων τοῦ Ἱεροῦ, ὁ Μενέλαος καὶ ὁ Πρωτεύς, ὑπεμίνησκει τὰς πρὸ τῆς Καθόδου σχέσεις τῆς Λακωνικῆς πρὸς τὴν Αἰγυπτον. Ἡ τοιαύτη δὲ ὑπόμνησις δὲν ἦτο πιθανῶς ἄσχετος πρὸς τὸν περὶ

1. Πaus. III 18. 9 κ.έ.

τὰ τέλη τοῦ βου αἱ. π.Χ., διὰ τοῦ Ἀμάσιος, δημιουργηθέντα ἤδη μεταξὺ Σπάρτης καὶ Αἰγύπτου δεσμών.

Φρονοῦμεν δὲ ὅτι ἐκ τῶν πρὸς διακόσμησιν τοῦ Ἱεροῦ τούτου χρησιμοποιοιθέντων ὡς ἄνω θεμάτων τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἄρπαγὴν τῆς Ἑλένης ὑπὸ τοῦ Θησέως ἀποτελεῖ ἐνδειξὴν μιᾶς ἀκριβεστέρας χρονολογήσεως τῆς κατασκευῆς του. Καὶ τοῦτο διότι οὐδεμίαν θὰ ἐπείχε θέσιν διὰ τὴν πρὸ τοῦ ἔτους 507 π.Χ. ἐποχὴν ὑπαινιγμὸς παλαιῶν ἐχθρικῶν διαθέσεων τῶν Ἀθηναίων ἐναντι τῆς Σπάρτης.

Δηλωτικόν, ἐξ ἄλλου, φρονοῦμεν μιᾶς ἀκριβεστέρας ἐπίσης χρονολογήσεως ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀπουσία θέματος σχετιζομένου πρὸς τὴν ἡγετικὴν θέσιν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Μενελάου κατὰ τὰ Τρωικά. Διότι ἡ ἀπουσία αὐτῇ ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι μετὰ τὴν ἐν ἔτει 507/6 π.Χ. συντελεσθεῖσαν ἐνοποίησιν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης οὐδεὶς ἀποχωρῶν λόγος συνέτρεχεν ὥστε ἡ Σπάρτη νὰ προβληθῇ ἐντόνως ὡς ἡ κληρονόμος τῆς ἡγετικῆς θέσεως τῶν Ἀτρειδῶν, τὴν παράδοσιν τῶν ὁποίων εἶχεν πλέον οὕτως ἢ ἄλλως οἰκαιοποιηθῇ.

Ὁ ἐξωραϊσμὸς τοῦ Ἀμυκλαίου προσέδωκε μὲν μεγαλοπρέπειαν εἰς τὸ Ἱερὸν τοῦτο, δὲν ἠλλοίωσεν ὅμως τὸν παραδοσιακὸν χαρακτῆρα του. Ἦτο δὲ τὸ Ἱερὸν τοῦτο παλαιόθεν ἐν ὑπαίθριον τέμενος πιθανῶς, ὅπως τὰ πλεῖστα τῶν ἀρκαδικῶν Ἱερῶν τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, συνεχίζον, ὅπως καὶ αὐτά, προδωρικὴν παράδοσιν, ἔχον δὲ ὡς κύριον λατρευτικὸν πυρῆνα τοῦ τάφου-βωμὸν τοῦ ἥρωος Ὑακίνθου καὶ ἐπὶ τούτου χαλκοῦν ὕψηλὸν ἀγυεῖα, ἥτοι χαλκὴν κιονόμορφον (ἀνεικονικὴν) παραδοσιακὴν λατρευτικὴν μορφήν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχον προστεθῇ βραχίονες -διὰ τοῦ ἐνὸς τῶν ὁποίων ἐκρατεῖτο τόξον καὶ διὰ τοῦ ἐτέρου δόρυ-, ὡς καὶ μετὰ κράνους κεφαλῇ.

Κατὰ τὸν ἐξωραϊσμὸν τοῦ Ἱεροῦ τούτου ὑπὸ τοῦ Βαθυκλέους ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ δύο αὐτὰ λατρευτικὰ στοιχεῖα. Δεδομένου δὲ ὅτι οἱ ἀγυεῖς, ὅπως μᾶς εἶναι γνωστοὶ ὡς λατρευτικαὶ μορφαὶ ἐκ παραστάσεων κυρίως, ἴσταντο ἐφ' ἐνὸς βάθρου, (ἐνίστε διπλοῦ, εἰκ. 6)¹, τὸ βάθρον τοῦτο ἐπείχε θέσιν θρόνου προφανῶς τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἀνεικονικῶς παριστανομένου θεοῦ. Ἐξ ἄλλου, δεδομένου ὅτι τὸ βάθρον ἦτο χαρακτηριστικὸν τῶν ταφικῶν μνημείων, τοῦτο ἀπετέλει καὶ τὸν τάφον τοῦ ὑπὸ τὸν ἀγυεῖα τοπικοῦ ἥρωος ἀλλὰ καὶ βωμὸν² συγχρόνως³.

Ὁ Βαθυκλῆς, λοιπόν, λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὸν διπλῆς σημασίας λατρευ-

1. B. M. Cat. Coins, Θεσσαλ. κ.ἄ., 94. Περὶ τῆς λειτουργικῆς σημασίας ἡ τοῦ συμβολικοῦ χαρακτήρος τῶν ἀγυείων βλ. Καρδάρᾱ, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1966, 140—200.

2. Πανσ. III 19. 3.

3. Θρόνον καὶ τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος ἐπίσης ἀπετέλει ὁ βωμὸς τῆς Σοφ. Οἰδ. τ. 161.

τικόν τοῦτον πυρῆνα τοῦ Ἱεροῦ, ἀξιοποίησε τοῦτον ὡς ἐξῆς πιθανῶς.

Ἐχρησιμοποίησε μέγα βάθρον διὰ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς περιβόλου, ἱστάμενον ἐπὶ κρηπιδώματος καὶ τονίζοντος διὰ τοῦτου τὸν νεκρικὸν χαρακτῆρα τοῦ χώρου. Ἐδωκε δὲ εἰς τὸ βάθρον τοῦτο μορφὴν λακωνικοῦ θρόνου, ἄνευ ἐρεισινώτου (εἰκ. 7)¹, καὶ ἐτοποθέτησε κατὰ τὴν πρόσοψιν – καὶ ὀπισθεν αὐτῶν – ἀνθρωπόμορφα στηρίγματα, ὑποβαστάζοντα ἐπιστύλιον, ὁμοῦ μετὰ τῶν ὑπὸ μορφὴν παραστάδων ἀπολήξεων τῶν δύο πλευρικῶν τοίχων, οἱ ὅποιοι ἐνδέχεται νὰ ἦσαν συμπαγεῖς.

Οὕτω, τὰ ἐν λόγῳ στηρίγματα παρεῖχον τὰς ἀπαραιτήτους διόδους πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἱεροῦ, τὸ δὲ ὑπ' αὐτῶν φερόμενον ἐπιστύλιον προσέφερε τὴν ἀπαραίτητον ἐπιφάνειαν δι' ἀνάγλυφον διακόσμησιν, ἐπιστεφόμενον κατὰ τὸ ἄνω ὀρίζοντιον ἄκρον του δι' ὀλογλύφων μορφῶν.

Ἀξιοποιῶν οὕτω τὸν περίβολον τοῦ Ἱεροῦ, ὁ Βαθικλῆς δὲν ἀφέστη ἐπομένως τῆς παραδοσιακῆς γραμμῆς. Φρονοῦμεν δηλαδὴ ὅτι δὲν ἔδωκεν εἰς τὸ Ἱερὸν τοῦτο διὰ τοῦ κτίσματος τούτου μορφὴν θρόνου μετ' ἐρεισινώτου, τομῆς **H**, καὶ ἔχοντος χάσμα κατὰ τὸ μέσον τῆς προσόψεώς του, δηλαδὴ κατόψεως **□**, ὡς πιστεύεται γενικῶς μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Buschor² ἐπιχειρηθεῖσαν ἀναπαράστασιν (εἰκ. 4). Ἄλλ' εἰς τὸ μὲν ἐπέχον θέσιν περιβόλου βάθρον ἔδωκε μορφὴν θρόνου ἄνευ ἐρεισινώτου καὶ εἰς τὸ μέσον τούτου, ἐπὶ ἐτέρου μικροῦ βάθρου, ἔχοντος ἀντίστοιχον μορφὴν, (εἰκ. 5), ἐτοποθέτησε τὴν ἀνεικονικὴν λατρευτικὴν μορφὴν τοῦ ἀγνιέως θεοῦ. Ὁρθούμενος οὕτως ὁ πανύψηλος αὐτὸς ἀγνιεύς ἐπὶ τοῦ βάθρου τούτου, τὸ ὅποιον ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο ὁ τάφος τοῦ Ὑακίνθου καὶ ὁ βωμὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ θεοῦ τούτου ἐν ταύτῳ, ἀλλὰ πολὺ ὑψηλότερον τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ὑπὸ μορφὴν περιβόλου θronοειδοῦς κτίσματος, ἐφαίνετο ὡς νὰ ὑψοῦτο καὶ ἐκ τοῦ μέσου τούτου, τοσοῦτον δὲ μᾶλλον καθόσον τὸ μέγα τοῦτο θronοειδὲς κτίσμα ἔφερεν ἐστεγασμένης στοᾶς ἐσωτερικῶς, πέραν τοῦ ἀγνιέως δηλαδὴ, καὶ θρόνους, ὑπὸ μορφὴν συνθρόνου, πλαισιοῦντας κατ' ἀποστάσεις τὸν ἀγνιέα αὐτόν, χρησιμεύοντας διὰ τὸ Ἱερατεῖον πιθανῶς. Εἰς τὰς στοᾶς αὐτάς, ἐχούσας ἀντηρίδας ἐσωτερικῶς, ὅπως καὶ ὁ ἐν Φιγαλεῖα ναός, ὡς διαφράγματα οὕτως εἰπεῖν μεταξὺ τῶν θρόνων τοῦ συνθρόνου, ἀνῆκον τὰ εὐρεθέντα δωρικο-ἰωνικὰ κιονόκρανα πιθανῶς³.

Ἡ τοιαύτη ἀποκατάστασις τοῦ Ἀμυκλαίου ἐπιτρέπει οὕτως εἰς ἡμᾶς

1. Τοιοῦτους λακωνικοὺς θρόνους, καὶ δὴ τοῦ Διός, βλ. ἐπὶ κυλίκων (Λούβρου, CVA i III D c πίν 3, 6 καὶ 4,4, καὶ Τάραντος: Lane, BSA 1934, πίν. 37b, σελ. 137).

2. Βλ. σελ. 659, σημ. 1.

3. Κατὰ τὸν Fichter (JdI 123, 1918, π. 8, 9) τὰ δωρικο-ἰωνικὰ ταῦτα κιονόκρανα διεκόσμου ἐξωτερικὴν κιονοστοιχίαν τοῦ «θρόνου». Περί ἄλλων κιονοκράνων δωρικο-ἰωνικῶν τοῦ αὐτοῦ Ἱεροῦ βλ. Δεληβοριά Αρχαιολ.. Ἀνάλ. 1, 1968, 43 κ.έ.

νὰ διατυπώσωμεν τὴν γνώμην ὅτι καὶ ὁ εἰς Βάσσας τῆς Φιγαλείας ναὸς τοῦ Ἐπικουρείου Ἀπόλλωνος, ἰδρυθεὶς ἕνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βαθυκλέους ἀνακαίνισιν τοῦ Ἱεροῦ τῶν Ἀμυκλῶν, ἠκολούθησεν ἀντίστοιχον προϋπάρχον παλαιὸν πρότυπον πιθανῶς. Καὶ τοῦτο διότι κατὰ τινας ἔρρευνητάς¹, ὁ ναὸς αὐτὸς ἦτο ὑπαίθριος εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ, ἔχων ἀφ' ἑνὸς ἐστεγασμένον τὸν πρόδομον, φέροντα μάλιστα εἰσοδὸν ἀπὸ Α., παρέχων δὲ ἀφ' ἑτέρου τὸ ἐπιστύλιον τῶν ἐσωτερικῶν στοῶν δι' ἀνάγλυφον διακόσμησιν. Τὰς δὲ ἀντηρίδας καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν μετακίονια διαστήματα ἐνδέχεται νὰ εἶχε διὰ τὴν τοποθέτησιν κινητῶν θρόνων, πλαισιούντων τὴν ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ κίονος πιθανῶς ἰσταμένην εἰκονικὴν ἢ ἀνεικονικὴν λατρευτικὴν μορφήν τοῦ θεοῦ.

Κοινὸς δηλαδὴ δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀμυκλαίου καὶ τοῦ ἐν Βάσσαις ναοῦ σκοπός, ὡς καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ἐν Στράτῳ² τῆς Ἀκαρνανίας ναοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁμοίως ἀσκεπὴς ἐσωτερικῶς, κατὰ τὸν Ὁρλάνδον, καθὼς καὶ ὁ τοῦ εἰς Ἑγεσταν τῆς Σικελίας ναοῦ, ἴσως δὲ καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Διδυμαίου τῆς Μιλήτου³ (καὶ τινων ἄλλων ναῶν, ἡ ἐξέτασις τῶν ὁποίων ἐκφεύγει τοῦ σκοποῦ τῆς παρουσίας μελέτης προφανῶς).

Ὁ τύπος αὐτὸς φαίνεται ὅτι, παρὰ τὴν παρουσιαζομένην ποικιλίαν, προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐξωραϊσμοῦ παλαιῶν Ἱερῶν, τὰ ὅποια ἢ εἶλκον τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς ἢ συνέχισαν ἐνωρὶς μεταφυτευθεῖσαν παράδοσιν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ἦσαν δὲ τὰ Ἱερά αὐτὰ ἀπλᾶ ὑπαίθρια τεμένη, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐν ἡ καὶ περισσότερα λατρευτικὰ μαρτύρια ἀπέτέλουν ἰσχυρὸν πόλον ἑλξεως τῶν πιστῶν.

Ὁ ἐξωραϊσμὸς τοῦ εἰς τὰς Ἀμύκλας παλαιοῦ ἀπλοῦ Ἱεροῦ, διὰ τῆς κατασκευῆς μεγαλοπρεποῦς κτίσματος μὲ δωρικο-ἰωνικὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἀφ' ἑνὸς καὶ χθόνιον χαρακτῆρα ἀφ' ἑτέρου, παρέσχε, φρονοῦμεν, εὐκαιρίαν εἰς τὸν Κλεομένην ἀποκαταστάσεώς του ὡς ἡγέτου ὄχι μόνον δωρικοῦ ἀλλὰ καὶ προδωρικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἐμμέσου ἀπαντήσεως εἰς τὴν ὑπὸ τῆς ἱερείας τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὰς Ἀθήνας διατυπωθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐπιπλήξιν ὅτι δὲν ἐπετρέπετο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς, διότι ἦτο Δωριεὺς.

Δὲν εἶναι δὲ τυχαῖον φρονοῦμεν ὅτι ἀττικάι ἀγγειογραφίαι τοῦ τέλους τοῦ βου π.Χ. εἰκονίζουσιν θρόνον, τοῦ Διὸς συνήθως (εἰκ. 8), ἔχοντα ἀνθρωπίνας ἢ μυθικῶν ὄντων μορφὰς μεταξὺ τῶν κανονικῶν κατὰ τὰς γωνίας

1. Βλ. Καββαδία, *Comptes Rendus du Congrès Intern. d' Archéol.*, Ἀθήναι (1905), 171—9. Wicherly, *Παυσανίας*, ἐκδ. Loeb V, 154—5. Ὁρλάνδου, *Ἀρχαιολ. Δελτίον* 8, 1923 (1925), 406.

2. Αὐτόθι 39.

3. Βλ. Langlotz καὶ Hirmer, *Die Kunst der Westgriechen* (1963), 21.

ὀρθογωνίων στηριγμάτων, ἑτέρας δὲ ἀντιστοιχοῦς, ἀλλὰ μικρὰς ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του, στερούμενον δὲ ἔρεισινώτου¹. Αἱ ἀγγειογραφίαι αὐταί, συνδεόμεναι πρὸς τὸ περιβάλλον τοῦ Ἑξήκιου², τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστή ἡ ἰδιαίτερα προτίμησις ἀπεικονίσεως ἐπεισοδίων ἐκ τοῦ Ἑπικοῦ κύκλου, εἰς τὰ ὅποια περιλαμβάνεται καὶ οἰκογενειακὴ σκηνὴ τοῦ Τυνδάρεω, ἀπυθύνοντο ἐνδεχομένως πρὸς τὸ φιλολακωνικὸν κοινόν, εἴτε τῆς Ἀττικῆς εἴτε ἄλλης περιοχῆς. Τὸν δεσμόν τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἀγγειογράφου τούτου πρὸς τὴν Λακωνικὴν ἐνισχύει καὶ τὸ ὅτι πλείσται ἀγγειογραφίαι του εἰκονίζουσι τὴν ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ θέμα δὲ τοῦτο κατέστησεν ὁ Στησίχορος εἰς τὴν Ἑλλάδα γνωστόν, ἐνδεχομένως μετὰ τὴν εἰς τὴν Σπάρτην μετάκλησίν του³.

Αἱ ἀρματοδρομίαι καὶ ἡ νέα σπαρτιατικὴ πολιτικὴ

Τῆς προσοχῆς τῶν ἐρευνητῶν ἔχει τῦχει τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὴν μεταξὺ τοῦ 720 καὶ τοῦ 552 π.Χ. περίοδον, ἥτοι μέχρι περίπου τῆς ἐνάρξεως τῆς νέας (ἀχαϊκῆς) σπαρτιατικῆς πολιτικῆς, μνημονεύονται 27 Λακεδαιμόνιοι Ὀλυμπιονίκαί, εἰς στάδιον, δίαυλον, δόλιχον, πένταθλον, πάλην, ἀλλ' ὅχι εἰς ἀρματοδρομίαν, κατὰ τὴν μεταξὺ τοῦ 548 καὶ τοῦ 368 π.Χ. περίοδον Λακεδαιμόνιοι Ὀλυμπιονίκαί ἐμφανίζονται ἐλάχιστοι, 6 ἢ 7, εἰς τὰ ἐν λόγῳ ἀγωνίσματα ἀλλὰ πολλοὶ εἰς τὴν ἀρματοδρομίαν⁴.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο, ὅμως, εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς νέας (ἀχαϊκῆς) σπαρτιατικῆς πολιτικῆς. Εἶναι δυνατόν δηλαδὴ ἡ μείωσις τῶν ἀθλητῶν εἰς τὰ ἐν λόγῳ κοινὰ ἀγωνίσματα νὰ ὠφείλετο εἰς τὴν καθημερινὴν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς στρατιωτικὴν ἀπασχόλησιν των, ἡ δὲ αὐξήσις τῶν ἀρματοδρόμων Ὀλυμπιονικῶν νὰ ὑπηρετοῦτο ὑπὸ τῆς νέας κρατικῆς πολιτικῆς τῆς Σπάρτης, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεχειρεῖτο ἡ ἀναβίωσις τοῦ προδωρικοῦ (ἀχαϊκοῦ) παρελθόντος, πρὸς αὐξήσιν τῆς ἰσχύος της.

Τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἰδρυτὴς τῶν ἀρματοδρομιῶν εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἐθεωρεῖτο ὁ Πέλοψ. Ἡ Σπάρτη συνεπῶς, ἂν ἥς ἠθέλησε νὰ ἀναβιώσῃ τὴν δυναστείαν του, ἀπεφάσισε νὰ συνεχίσῃ καὶ τὴν παράδοσιν τῶν ἀρματοδρομιῶν πιθανῶς.

1. Βλ. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans* (1966), 24 κ.έ., εἰκ. 92, 93, 94.

2. Αὐτόθι.

3. Βλ. σελ. 658, σημ. 1

4. Βιβλιογρ. βλ. de Ste. Croix, *The Origins of the Peloponnesian War* (1972), 354—5: Appendix XXVIII.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Ὁ Κλεομένης καὶ ἡ ἰωνικὴ ἐπανάστασις

Ὀλίγον μετὰ τὸ 500 π.Χ. ὁ Κλεομένης ἀντεμετώπισε τὴν ἐπίλυσιν πολλῶν καὶ δυσχερῶν προβλημάτων.

Ἐν τῶν προβλημάτων τούτων ἀφεώρα εἰς τὴν πρότασιν τῶν ἐπαναστατησάντων Ἰόνων¹, αἰτούντων τὴν εἰς αὐτοὺς παροχὴν βοηθείας, διὰ τοῦ τυράννου τῆς Μιλήτου Ἀρισταγόρου². Ἀλλ' ὁ Κλεομένης, παρὰ τὰς ὑπὸ τοῦ εἰς τὴν Σπάρτην ἀφικθέντος Ἀρισταγόρου δοθείσας δελεστικὰς ὑποσχέσεις, ἀπέπεμψε τοῦτον, ἐπηρεασθεὶς κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἐκ τῆς εἰς αὐτὸν γενομένης παρατηρήσεως τῆς θυγατρὸς τοῦ Γοργοῦς.

Κατὰ τὴν ἄποψιν νεωτέρου ἐρευνητοῦ, ἡ Σπάρτη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς Ἀθήνας, δὲν παρέσχεον εἰς τοὺς Ἴωνας βοήθειαν, διότι δὲν εἶχεν ἴδια συμφέροντα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν κατεχομένην Ἰωνίαν³. Τοῦτο ὅμως προσκρούει εἰς τὸ ὅτι τὰ συμφέροντα μιᾶς ἐκ τῶν κυριωτέρων συμμάχων τῆς Σπάρτης, τῆς Κορίνθου, εἶχον καιρίως πληγῇ μετὰ τὴν εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας προώθησιν τῶν Περσῶν.

Κατ' ἄλλην ἄποψιν⁴, ὁ Κλεομένης ἀπέπεμψε τὸν Ἀρισταγόραν, φοβούμενος ὅτι οἱ Ἀργεῖοι, ἐπωφελοῦμενοι τῆς ἀπουσίας μέρους τῶν μαχίμων Λακεδαιμονίων, ἤθελον δημιουργήσει προβλήματα εἰς τὴν Σπάρτην.

Κατ' ἄλλην τέλος ἄποψιν, τοῦ Larsen⁵, ἡ ἄρνησις τοῦ Κλεομένου ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ ὅτι πρὸς ἀποστολὴν βοηθείας εἰς τὴν Ἰωνίαν ἀπητεῖτο ἡ ἔγκρισις τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης, τῶν Αἰγινήτων ἰδίᾳ καὶ τῶν Κορινθίων, οἱ ὅποιοι, ἔνεκα τῆς ναυτικῆς τῶν δυνάμεως, θὰ παρείχον τὰ πρὸς μεταφορὰν ἀπαιτούμενα πλοῖα, ἥτοι τὸ κύριον μέρος τῆς ὑπὸ τῶν Ἰόνων αἰτουμένης βοηθείας.

Ἡ ἔγκρισις ὅμως αὕτη καὶ ἐὰν εἰσέτι ἐδίδετο ὑπὸ τῶν Κορινθίων δὲν

1. Ἡρόδ. II 351.

2. Περὶ τῆς αἰτήσεως τῶν Ἰόνων πρὸς παροχὴν βοηθείας βλ. κυρίως Larsen, *Class. Philol.* 27, 1932, 136 κ.έ.

3. Βλ. Grote, *History of Greece* (1847) IV, 388

4. Βλ. How καὶ Wells, *Commentary on Herodotus* ἔ.ἀ., II, 35.

5. Βλ. Larsen, *Class. Philol.* 27, 1932, 136 καὶ 149.

ἤθελε δοθῇ ὑπὸ τῶν Αἰγινήτων, τῶν ὁποίων τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα δὲν ἐπέτρεπον ἀνάμειξιν τῶν εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν.

Ἡ τοιαύτη ὑπὸ τοῦ Larsen δοθεῖσα ἐρμηνεία ὡς πρὸς τὴν ἔναντι τῶν Ἰώνων τηρηθεῖσαν στάσιν τῆς Σπάρτης δηλοῖ τὴν πολιτικὴν ὀριμότητα τοῦ Κλεομένου.

Ὁ Κλεομένης καὶ τὸ Ἄργος — Μάχη Σηπείας καὶ «συνοικισμός» Ἄργους

Ἄλλο πρόβλημα, ἀνακύψαν κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον διὰ τὸν Κλεομένην, προήρχετο ἐκ τῶν Ἀργείων, οἱ ὅποιοι ἔχοντες ἀναλάβει ἀπὸ τῆς συμφορᾶς τὴν ὁποίαν εἶχον ὑποστῆ πρὸ πεντηκονταετίας περίπου εἰς τὴν Θυρέαν, ἀπετέλουν καὶ πάλιν ἀπειλὴν διὰ τὴν Σπάρτην, διό καὶ ἐπεβάλλετο ἡ ἐκ νέου διὰ τῶν ὅπλων ἀντιμετώπισις τῶν ὑπ' αὐτῆς.

Ἡ μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ Ἀργείων σύγκρουσις ἐπῆλθε κατὰ τὸ ἔτος τῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστολῆς τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἰώνων, ἥτοι τὸ 494 π.Χ. Κατὰ τὴν διεξαχθεῖσαν δὲ παρὰ τὴν Σήπειαν μάχην¹ οἱ Ἀργεῖοι ἠττήθησαν ὀλοσχερῶς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν², τῶν ὁποίων ἡγεῖτο ὁ Ἀγιάδης βασιλεὺς Κλεομένης.

Ὁ Κλεομένης ἐνέπρησε μὲν ἐν συνεχείᾳ τὸ Ἱερὸν ἄλσος παρὰ τὸ Ἄργος, ἐξοντώσας οὕτω τοὺς εἰς αὐτὸ καταφυγόντας ὑπολοίπους Ἀργεῖους, δὲν ἐπεχείρησεν ὅμως νὰ καταλάβῃ τὸ Ἄργος³.

Ἡ μὴ κατάληψις τοῦ Ἄργους ὑπὸ τοῦ Κλεομένου ἀπέδοθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του εἰς τὸ ὅτι οὗτος ἐδωροδοκῆθη ὑπὸ τῶν Ἀργείων. Ἄλλ' ἢ κατηγορία αὕτη, ἀπορρέουσα ἐκ καθαρῶς πολιτικῶν λόγων, οὐδεμίαν ἔσχεν ἐπίπτωσιν ἐπὶ τοῦ Κλεομένου, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀπέδωκε τὴν μὴ κατάληψιν τῆς πόλεως εἰς δελφικὸν χρησμόν.

Νεώτερος ἐρευνητής, ὁ Forrest⁴, βασιζόμενος εἰς μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου⁵ κατ' ἐξοχήν, θεωρεῖ τὴν μὴ κατάληψιν τοῦ Ἄργους ὑπὸ τοῦ Κλεομένου ὡς ὀφειλομένην εἰς τὸ ὅτι οἱ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης

1. Ἡρόδ. VI, 76. Κατὰ τὴν σύρραξιν αὐτὴν ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κλεομένης πλοῖα τῶν Αἰγινήδων.

2. Περὶ τῆς μάχης αὐτῆς βλ. Tomlinson, Argos and the Argolid (1972), 93. Ὁ Wells (Studies on Herodotus (1932), 74) στηριχθεὶς ἐπὶ πληροφορίας τοῦ Πανσανίου (III 4), ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ μάχη αὕτη συνήφθη κατὰ τὸ 520 π.Χ., οὐδεὶς ὅμως δέχεται τὴν ἄποψιν αὐτὴν.

3. Ἡρόδ. VI 82.

4. Βλ. CQ v. 5. 10, 1960, 221—2.

5. Ἡρόδ. VI 83.

πεσόντες Ἀργεῖοι, ὥς καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ ἄλλους ἐμπρησθέντες, ἦσαν οἱ ἀντίπαλοι τῶν φιλολακῶνων Ἀργείων. Οἱ φιλολάκωνες, Ἀργεῖοι κατ' αὐτόν, μετὰ κοινωνικὰς ἀναταραχὰς αἱ ὁποῖαι ἀπέληξαν εἰς «συνοικισμὸν», κατέλαβον ἀκολούθως τὴν ἀρχήν. Εἰς τὸν «συνοικισμὸν» τοῦτον δὲ φαίνεται ὅτι μετέσχον καὶ πολλοὶ περίοικοι πληθυσμοί, προδωρικῆς δηλαδὴ καταγωγῆς, καὶ κατὰ συνέπειαν φιλολάκωνες.

Ἡ ἐπὶ τῶν Ἀργείων νίκη τοῦ Κλεομένους ἀποκατέστησε τὸ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐκστρατείας τρωθὲν γόητράν του, διό καὶ ἀπηλλάγη εὖτος τῆς κατ' αὐτοῦ, ὑπὸ τῶν ἐκπροσωποῦντων τὴν ἀντίπαλον πολιτικὴν μερίδα ἐφόρων, διατυπωθείσης, κατηγορίας.

Ὁ Κλεομένης καὶ ἡ Αἴγινα

Δύο ἔτη μετὰ τὴν μάχην τῆς Σηπείας καὶ τὴν καταστολὴν τῆς Ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ δὴ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ περσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον παρὰ τὸν Ἄθω, ὀλίγον δὲ πρὸ τῆς νέας περσικῆς ἐκστρατείας, τοῦ Δατίδος καὶ τοῦ Ἀρταφέρνηους, ἐναντίον τῶν Ἑρετριέων καὶ τῶν Ἀθηναίων, ὁ Δαρεῖος ἀπέστειλε πρὸς τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος κήρυκας, ζητοῦντας γῆν καὶ ὕδωρ. Ἐκ τῶν ἐλληνικῶν δὲ πόλεων ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐθανάτωσαν¹ τοὺς ἀποσταλέντας εἰς αὐτὰς κήρυκας, παρὰ τὰ κρατοῦντα ἔθιμα, πρὸς παραδειγματισμὸν. Ἡ Αἰγίνα ὅμως παρέσχεν εἰς τοὺς κήρυκας τοῦ Δαρείου τὰ ἀπαιτηθέντα σημεῖα ὑποταγῆς.

Πρὸ τοῦ κινδύνου μηδισμοῦ τῆς Αἰγίνης, ὁ Κλεομένης διέβη κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἔτους 491 π.Χ. εἰς τὴν νῆσον, «βουλόμενος συλλαβεῖν Αἰγινητέων τοὺς αἰτιωτάτους»². Ἄλλ' οἱ Αἰγινηταὶ ἡρνήθησαν νὰ παραδώσουν εἰς αὐτὸν τοὺς αἰτηθέντας ὁμήρους, ἰσχυρισθέντες ὅτι ὁ Κλεομένης δὲν ἐνήργει κατ' ἐντολὴν τῶν Σπαρτιατῶν, διότι ἄλλως θὰ εἶχε μεταβῇ μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ ἕτερος, ὁ Εὐρυπωντίδης, βασιλεὺς Δημάρατος³.

Προέβησαν δὲ εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν οἱ Αἰγινῆται γνωρίζοντες ὅτι εἶχον τὴν ὑποστήριξιν μερίδος τῶν Σπαρτιατῶν, τῆς προσκειμένης πρὸς τὸν Δημάρατον, ὁ ὁποῖος «διέβαλλε τὸν Κλεομενέα»⁴ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του.

1. Ἡροδ. VI 48—9. Ἡ θανάτωσις τῶν ἀπεσταλμένων τούτων τῶν Περσῶν ἐσημαίνειν ὅτι Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι θά ἐπολέμουν μέχρις ἐσχάτων κατὰ τῶν Περσῶν (βλ. Beloch, Griech. Geschichte ξ.δ, II², 1, 40 καὶ σημ. 6).

2. Ἡροδ. VI 50. Περὶ τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς πρὸς τοὺς Πελοποννησίους συμμαχίας της βλ. Leahy, *Class. Philol.* 49, 1954, 232—43.

3. 'Ηροδ., VI 50.

4. 'Ηροδ., VI 51.

Εἰς τὴν πρὸς τὸν Δημάρaton προσκειμένην μερίδα τῶν Σπαρτιατῶν ἀνῆκον προφανῶς οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ἀκραίφονος δωρισμοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀντετίθεντο εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀνάληψιν ὑπερποντίων ἐπιχειρήσεων, ἔνεκα δὲ τοῦ ἐπερχομένου περσικοῦ κινδύνου ἠέυναντο νὰ ἐπηρεάζουν τὴν πολιτικὴν εἰς τὴν Σπάρτην κατάστασιν ἐντονώτερον.

Ἄλλ' ἡ μερίς αὕτῃ ἐστερήθη τοῦ ἡγέτου της, διότι ὁ Κλεομένης, μετὰ τὴν ἐξ Αἰγίνης ἐπιστροφὴν του, κατῴρθωσε νὰ καθαιρέσῃ αὐτὸν τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. Τοῦτο δὲ ἐπέτυχε τῇ συμπράξει τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ τοῦ Δημαράτου, τοῦ Λεωτυχίδα, καὶ τῇ συνεργασίᾳ τῆς Πυθίας, ἡ ὁποία ἐχαρακτήρησε τὸν Δημάρaton νόθον υἱὸν τοῦ Ἀρίστωνος. Τὸν χαρακτηρισμὸν μάλιστα τοῦτον ἐπιστοποίησε καὶ βραδύτερον αὕτῃ ἡ μήτηρ τοῦ Δημαράτου, ἰσχυρισθεῖσα ὅτι ὁ υἱὸς της ἦτο τέκνον τοπικοῦ τινος ἥρωος, τοῦ Ἀστραβάκου¹.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυσιν τοῦ Δημαράτου, εἰς τὸν θρόνον τῶν Εὐρυποντιδῶν ἀνῆλθεν ὁ ἐχθρὸς τοῦτου καὶ φίλος τοῦ Κλεομένου Λεωτυχίδας. Κατόπιν δὲ τοῦτου ὁ Κλεομένης ἠδυνήθη νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Αἰγινῆτας, καί, παραλαβὼν τοὺς αἰτηθέντας ὁμήρους², νὰ παραδόσῃ τοῦτους εἰς τοὺς Ἀθηναίους.

Ἀποκατάστασις σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν

Ἡ ἔναντι τῆς Αἰγίνης ἐπιδειχθεῖσα στάσις τοῦ Κλεομένου ἀφ' ἑνὸς μὲν παρημποδισε τὸν μηδισμὸν τῆς νήσου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποκατέστησε τὰς σχέσεις Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν.

Πρὸς τοῦτοις, ἡ αὕτῃ στάσις διηυκόλυνε τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν Περσῶν, διότι ἄλλως, ἂν δηλαδὴ οἱ Πέρσαι ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν Αἰγιναν ὡς ὀρμητήριον, οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον περιέλθει εἰς λιάν δυσχερῆ θέσιν. Ἐνεκα καὶ τοῦτου μόνον εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Κλεομένης συνέβαλε σημαντικῶς εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν Περσῶν.

Εἰς τὴν ἀποκατάστασιν ὁμως τῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν συνέτελεσε μὲν ἡ ἔναντι τῆς Αἰγίνης ἐπιδειχθεῖσα στάσις τοῦ Κλεομένου, ἐπέδρασαν ὁμως καὶ ἡ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπικρατοῦσα κατάσταση. Ἦδη πρὸ τοῦ χρόνου τοῦτου οἱ Ἀλκμεωνίδαι, οἱ ὁποῖοι κατὰ μέγα μέρος ἠθύνοντο διὰ τὴν ρῆξιν τῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν, ἀπολέσαντες τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου διὰ τῆς πρὸς τοὺς Πέρσας ἐνεργείας

1. Ἡροδ. VI 69. Πανσ. III 16. 5.

2. Ἡροδ. VI 73.

των, ἀπεμακρύνθησαν τῆς ἀρχῆς μετὰ τὴν ἀποτυχούσαν ἐν ἔτει 505 π.Χ. κατὰ τῆς Αἰγίνης ἐκστρατείαν, ὡς κυρίως ὑπεύθυνοι αὐτῆς. Ἐκτοτε δὲ καὶ ἐπὶ μακρὸν διάστημα οἱ Ἀλκμεωνίδαι δὲν διεδραμάτισαν, ὡς ἦδη ἐλέχθη, σημαίνοντα ρόλον εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ἀναφέρεται μὲν, κατὰ πληροφориάν τοῦ Ἀριστοτέλους¹, ὡς «προεστηκώς τοῦ δήμου» ὁ Ξάνθιππος, ὁ ὁποῖος εἶχε νυμφευθῆ ἀπόγονον τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτος, συνειδητοποιήσας τὴν ἀνάγκην προσαρμογῆς εἰς τὰς ἐκ τοῦ περσικοῦ κινδύνου διαμορφωθείσας νέας συνθήκας, πρόεβη εἰς ἀναθεώρησιν τῆς πολιτικῆς τῶν ἐξ ἀγχιστείας συγγενῶν του. Ἐξ ἄλλου, αἱ ἐκ τοῦ περσικοῦ κινδύνου διαμορφωθείσαι νέαι συνθήκαι εἶχον προκαλέσει καὶ τὴν συνεργασίαν τοῦ Θεμιστοκλέους μετὰ τοῦ Ἀριστείδου, ἥτοι τῶν δύο ἀνδρῶν οἱ ὁποῖοι ἡγοῦντο τῶν δύο πολιτικῶν μερίδων τῶν Ἀθηνῶν². Ἀλλ' ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Κλεισθένης ἐκ τῆς ἐξουσίας δὲν συνεπήγετο καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς ἰσχύος τῶν Ἀλκμεωνιδῶν³. Ἐξ ἄλλου, καὶ ἡ ἐξορία τοῦ Ἰππίου δὲν εἶχεν ἐπιφέρει τὴν πολιτικὴν ἐξαφάνισιν τοῦ οἴκου τῶν Πεισιστρατιδῶν. Μετὰ τοῦ οἴκου τούτου δὲ συνειργάσθησαν κατὰ τοὺς περὶ τὸ 500 π.Χ. χρόνους οἱ Ἀλκμεωνίδαι, τῇ ὑποστηρίξει τῶν ὁποίων κατέλαβεν ἐν ἔτει 496/5 π.Χ. τὴν ἀρχὴν ὁ ἐκπρόσωπος τῶν Πεισιστρατιδῶν Ἰππαρχος⁴. Ἡ πολιτικὴ ὅμως τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, οὕσα φιλοπερσικὴ⁵ καὶ ἀντιλακωνικὴ, δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, ἰδίως ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου, ὑποστηρικτῆς τοῦ ὁποῖου ἐνεφανίσθη ὁ Θεμιστοκλῆς ἀλλὰ καὶ ὁ Ξάνθιππος.

Εἰς τὴν ἐπικράτησιν δὲ τῶν ὑποστηριζόντων τὴν ἀντιπερσικὴν πολιτικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας συνετέλεσεν ὁ Κλεομένης διὰ τῆς ἔναντι τῆς Αἰγίνης ἐπιδειχθείσης στάσεώς του.

Ἀπώλεια ὑπὸ τοῦ Κλεομένου τῆς εὐνοίας τῶν Δελφῶν

Ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία τοῦ Κλεομένου εἰς τὴν Αἰγίναν καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀπορρεύσαντα διὰ τὴν Σπάρτην καὶ τὰς Ἀθήνας ὀφέλη ἀπετέλεσαν τὸν ἐπίλογον τῆς πολιτικῆς του, ὡς καὶ τῆς περαιτέρω σταδιοδρομίας του.

1. Ἀριστ., Ἀθ. πολ. XXVIII 2.

2. Βλ. Forrest, CQ ἑ.α., 233, σημ. 3, κυρίως δὲ Hignett, A History of the Athenian Constitution to the End of the Fifth Century B.C. (1963), 183 κ.ε. .

3. Αὐτόθι.

4. Αὐτόθι.

5. Περὶ τῆς φιλοπερσικῆς μερίδος τῶν Ἀθηνῶν βλ. Lénèque καὶ Vidal - Naquet Clisthène ἑ.α., 113, σημ. 2.

Τὰ ἐπακολουθήσαντα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν γεγονότα, ὡς παραδίδονται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου¹, ἔχουν ὡς ἀκολούθως.

Οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης κατηγορήσαν τὸν Κλεομένην ὅτι ἐπέτυχε τὴν ἐκ τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς ἀπομάκρυνσιν τοῦ Δημαράτου, ἀφοῦ ἐδωροδόκησε τὸν Κόβωνα «ἄνδρα ἐν Δελφοῖσι δυναστεύοντα μέγιστον», ὁ ὅποιος ἔπεισε καὶ τὴν πρόμαντιν Περίαλλαν νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν Δημάρατον ὡς μὴ γνήσιον υἱὸν τοῦ Εὐρυπωντίδου βασιλέως Ἀρίστωνος καὶ κατὰ συνέπειαν μὴ ἔχοντα δικαίωμα ἐπὶ τοῦ θρόνου. Κατόπιν δὲ τῆς τοιαύτης κατηγορίας, ὁ μὲν Κόβων ἐξωρίσθη ἐκ Δελφῶν, ἡ δὲ Περίαλλα ἐξέπεσε τοῦ ἀξιωματός της.

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων τοῦ Ἡροδότου προκύπτει ὅτι ἡ κατὰ τοῦ Κλεομένου κατηγορία ἀνέκυψε μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν γενομένην ἀποκάλυψιν περὶ δωροδοκίας τοῦ Κόβωνος. Ὑποδηλοῖ δὲ ἡ ἀποκάλυψις αὐτὴ καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα εἰς ταύτην ἐξορία τοῦ Κόβωνος τὴν ἔναντι τοῦ Κλεομένου μεταστροφήν τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀκολουθουμένης πολιτικῆς.

Προφανῶς ἡ μεταστροφή τοῦ Μαντείου ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι μετὰ τὸν περὶ Δημαράτου παρασχεθέντα χρησμόν, δι' οὗ ἀπεφεύχθη ὁ μηδισμὸς τῶν Αἰγινητῶν, τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἀπεφάτισεν ὅπως ἀποφύγῃ πάσαν ἀνάμειξιν, σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἀπέρρεε δὲ ἡ ἀπόφασις αὐτὴ τοῦ Μαντείου ἐκ τῆς διαπιστώσεως ὅτι ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο ἀναπόφευκτος, ὡς καὶ ἐκ τῶν παρατηρηθεῖσάν εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις φιλομηδικῶν τάσεων.

Ἡ ἔναντι τοῦ Κλεομένου μεταστροφή τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, ἥτοι ἡ ἄρνησις τοῦ Μαντείου τούτου ὑποστηρίξεως τῆς ὑπὸ τοῦ Κλεομένου ἀκολουθουμένης πολιτικῆς, ἐνίσχυσε τοὺς εἰς τὴν Σπάρτην ὁπαδοὺς τοῦ δωρισμοῦ, οἱ ὅποιοι μετὰ τὴν ἐπὶ δωροδοκίᾳ τοῦ Κόβωνος προσαφθεῖσαν ἔναντίον τοῦ Κλεομένου κατηγορίαν, ἀπέσπασαν τὴν εὐνοίαν τοῦ σπαρτιατικοῦ δήμου.

Οὕτω, παρὰ τὴν μακρὰν παρασκευὴν της, ἡ Σπάρτη ἐγκατέλειπε, τὴν κρισιμωτέραν ἴσως στιγμὴν, τὴν ἀχαϊκὴν τῆς πολιτικῆς, διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ δωρισμοῦ, οἱ ὅποιοι ἀντιτιθέμενοι εἰς τὴν ἀνάληψιν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἡνθόουν τὴν ἔναντι τῶν Περσῶν οὐδετέραν στάσιν.

Ὁ Κλεομένης δέ, εἰς τὸν ὁποῖον παρείχeto ἡ εὐκαιρία ὅπως, ὡς νέος Ἀγαμέμνων, ἡγήθῃ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς ἀντιμετώπισιν βαρβάρου λαοῦ, ἀπουσίαζεν, ὡς καὶ οἱ Πελοποννήσιοι σύμμαχοι, ἐκ τῆς πρὸς τοὺς

1. Ἡροδ. VI 66 κ.έ.

Πέρσας δοθείσης ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων -καὶ κερδιθείσης ὑπὸ τούτων- μάχης τοῦ Μαραθῶνος.

Ἡ τοιαύτη τροπὴ τῶν πραγμάτων ἔσχεν, ὥς θὰ ἴδωμεν, δυσμενῇ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Κλεομένους. Οὕτως, ἂν καὶ δὲν κατέστη εἰς αὐτὸν δυνατόν νὰ κληρονομήσῃ τελικῶς τὴν αἰγλὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὥς ἡγέτου ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἦτο μοιραῖον εἰς αὐτὸν νὰ κληρονομήσῃ τὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα ἐμάστιζον τὸν οἶκον τῶν Ἀτρείδων.

Φυγὴ τοῦ Κλεομένους εἰς τὴν Θεσσαλίαν

Κατηγορηθεὶς ὅτι ἐδωροδόκησε τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν ὁ Κλεομένης καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ πείσῃ τὸν σπαρτιατικὸν δῆμον περὶ τῆς ἀθωότητός του, ἔφυγεν ἐκ Σπάρτης.

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον¹, αὐτοεξορισθεὶς ὁ Ἀγιάδης βασιλεὺς, κατέφυγεν ἀρχικῶς εἰς Θεσσαλίαν. Ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς δὲν προσδιορίζει ἂν οἱ Ἀλευάδαι τῆς Λαρίσης ἢ ἄλλοι ἰσχυροὶ τῶν Θεσσαλῶν ἐδέχθησαν αὐτόν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἀλευάδαι τῆς Λαρίσης εἶχον παράσχει δείγματα φιλομηδικῆς πολιτικῆς² ἥδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 492 π.Χ., ὅτε καὶ ἔκοψαν τὰ πρῶτα τῶν νομίσματα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δαρεικῶν, φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἀφίξις τοῦ Κλεομένους εἰς Θεσσαλίαν συνεδνάζετο μάλλον πρὸς πρόσκλησιν τῶν Ἐχεκρατιδῶν τῆς Φαρσάλου, οἱ ὅποιοι ἀντεμάχοντο τοὺς Ἀλευάδας τῆς Λαρίσης καὶ ἐδείκνυνον κατὰ τὴν περίοδον τῶν Μηδικῶν πολέμων, συμφώνως πρὸς τὴν ἄποψιν νεωτέρου ἐρευνητοῦ³, στάσιν φιλολακωνικὴν καὶ ἀντιπερσικὴν.

Ἐξ ἄλλου, ὁ πρὸς τοὺς Ἐχεκρατίδας δεσμὸς τοῦ Κλεομένους ἀνήγχετο πιθανῶς εἰς παλαιότερον ἤδη χρόνον, καὶ δὴ εἰς τὸ ἔτος 519 π.Χ., ὅτε, ἄρτι ἀναρρηθεὶς εἰς τὸ θρόνον, ὁ Κλεομένης προέβη εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς τοῦ Χίλωνος πρὸς Β. τοῦ Ἴσθμοῦ, ἀφίχθεις εἰς Βιωτιαν, ἀκολουθῶν δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐφόρου τούτου χαραχθεῖσαν δόδον. Συνάγεται

1. Ἡροδ. VI 74.

2 Βλ. Westlake, JHS, 56 1936, 15.

3. Αὐτόθι 17. Τὸ γένος τῶν Ἐχεκρατιδῶν διετῆρει πιθανῶς συγγενικοὺς δεσμοὺς πρὸς τοὺς Κορινθίους—διὸ καὶ δὲν στερεῖται ἰδιαιτέρας ἰσως σημασίας ἡ παρὰ τὸν Ἴσθμὸν ἐμφάνισις τοῦ ἐκπροσώπου τῶν τὸ 481 π.Χ. βλ. κατωτ. — καὶ τοῦτο διότι ἀναφέρεται (Ἡροδ. V 92) ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Κορινθίου Ἐχεκράτους Ἡετίων ἦτο Λαπίθης τὴν καταγωγὴν καὶ ἀπόγονος τοῦ Καινέως. Κυρίως ὅμως δὲν στερεῖται σημασίας τὸ γεγονός ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἐχεκρατίδα (Β') τῆς Φαρσάλου, γεννηθεὶς πιθανῶς κατὰ τὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κλεομένους χρόνον—διότι δρᾷ ὀλίγον πρὸ τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.—ὠνομάζετο Ὀρέστης (βλ. Lesky, RE XVIII 1 (1939), στ. 1010).

δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Φάρσαλος, ἔνεκα τοῦ ἀχαϊκοῦ ὑποστρώματος τῆς περιοχῆς τῆς, ἦτοι τῆς Φθιωτικῆς Ἀχαΐας, συνεδέετο ἀμέσως πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς προθессαλικῆς ἐποχῆς, διὸ καὶ ἡ ἀχαϊκὴ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης ἦτο δυνατόν νὰ εὕρῃ εὐμενῇ ἀπήχησιν εἰς αὐτήν.

Ἀφίχθεις ἐπομένως ὁ Κλεομένης εἰς Θεσσαλίαν τὸ φθινόπωρον τοῦ 491 π.Χ., ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν Ἐχεκρατιδῶν τῆς Φαρσάλου μᾶλλον ἢ τῶν Ἀλευαδῶν τῆς Λαρίσης, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὁ Ἐχεκρατίδας (ὁ Β'), ὁ ὁποῖος ἔζη κατὰ τὰ Μηδικά, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀνακρέντος¹ ὡς «Θεσσαλίας ἀρχός».

Διὰ τῆς παρὰ τοὺς Ἐχεκρατίδας προσφυγῆς του ὁ Κλεομένης ἐπέδωκε τὴν δημιουργίαν ἀντιπερισπασμοῦ εἰς τὰ φιλοπερσικά σχέδια τῶν Ἀλευαδῶν, πιθανῶς δὲ καὶ τὴν συνένωσιν πάντων τῶν Θεσσαλῶν διὰ τὴν πρὸς Β. τοῦ Ἴσθμου ἀντιμετώπισιν τῶν Περσῶν.

Ἄλλ' ἡ ἐπιδίωξις αὐτῇ τοῦ Κλεομένου ἐμεινεν ἀτελεσφόρητος, ὥς φαίνεται, ἔνεκα τῆς ἀπροθυμίας τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν Ἐχεκρατιδῶν ὅπως μεταπέισουν αὐτούς.

Κάθοδος τοῦ Κλεομένου εἰς Ἀρκαδίαν – Κίνημα εἰλωτών

Ἀποτυχὼν οὕτως ὁ Κλεομένης εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἔφυγεν ἐκεῖθεν. Κατελθὼν δὲ εἰς Πελοπόννησον, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἀρκαδίαν².

Κατὰ τὴν ἄποψιν νεωτέρων ἐρευνητῶν, ὁ Κλεομένης ἐπέλεξε τὴν Ἀρκαδίαν³ πρὸς ἐγκατάστασιν, ἔνεκα τοῦ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀντιλακωνικοῦ κινήματος, τοῦ ὁποίου ἠθέλησεν νὰ ἐπωφεληθῇ, ὑπεκίνησε δὲ μάλιστα τότε, κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐρενητάς, καὶ τοὺς εἰλωτας εἰς ἐπανάστασιν, διὰ νὰ ἐπωφεληθῇ ἐπίσης αὐτῆς.

Κατὰ τὴν ἡμετέραν ὁμως γνώμην τὰ πράγματα ἐγένοντο κάπως διαφορετικά. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Ἀρκάδες ἀπετέλουν τοὺς πλέον ἀφωσιωμένους ὁπαδοὺς τῆς ἀχαϊκῆς πολιτικῆς τῆς Σπάρτης, ἡ ὁποία μάλιστα ἐνεκαινιάσθη διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς συνάψεως συμμαχίας, εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἀναταραχὴ προ-

1. Βλ. Anthol. Pal. VI 142.

2. Ἡροδ. VI 74.

3. Περὶ τῆς Καθόδου αὐτῆς βλ. Dickinson (JHS 32, 1912, 24 κ.έ.), Wallace (JHS 74, 1954, 1 κ.έ. -Hejnic, Pausanias the Perieget and the Archaic History of Arcadia (1961), 92 κ.έ. Williams, The Confederate Coinage of the Arcadians in the Fifth Century B.C. (1965).

εκλήθη μᾶλλον ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐγκαταλείψεως τῆς πολιτικῆς τοῦ Κλεομένου.

Οὕτως ὁ Κλεομένης, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἦτο εἰς περιοχὴν φίλα πρὸς αὐτὸν διακειμένην, ἐπεδίωκε πλέον τὴν ἐκεῖ δημιουργίαν ἀντιπερσικοῦ μετώπου. Πιστεύεται μάλιστα ὅτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον ὁ Κλεομένης ἐδημιούργησε τὸ «κοινόν»¹ τῶν Ἀρκάδων εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ ὅτι οἱ Ἀρκάδες ὥμοσαν τότε ὄρκον τυφλῆς ὑπακοῆς εἰς αὐτόν. Κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον, καὶ δὴ τὸ 491/0 π.Χ., πιστεύεται² ἄλλωστε ὅτι ἐκόπησαν καὶ τὰ πρῶτα νομίσματα τῶν Ἀρκάδων, διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ «κοινοῦ» καὶ στρατοῦ αὐτῶν. Ὁ στρατὸς δὲ αὐτὸς θὰ ἐτίθετο ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κλεομένου, ὡς εἰκός.

Ὡς πρὸς τὴν ὑποκίνησιν, ἐξ ἄλλου, τῶν εἰλώτων³ φρονοῦμεν ὅτι καὶ δι' αὐτῆς ὁ Κλεομένης ἐπεδίωξε τὴν ἀφύπνισιν τοῦ ἀντιπερσικοῦ πνεύματος, ἐν ληθάργῳ πλέον διατηρουμένου εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις τῶν Λακεδαιμονίων ὑπὸ τῆς κρατούσης ἐν Σπάρτῃ πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν ἐξεπροσώπουν οἱ ἔφοροι.

Ἀλλὰ, ἐνῷ οἱ ἔφοροι εὐρίσκοντο, ὡς γνωτὸν, μονίμως εἰς ἐχθρικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς εἰλωτας, οἱ Ἡρακλεΐδαι βασιλεῖς, ὡς βασιλεῖς ἀπάντων τῶν Λακεδαιμονίων, ἦσαν καὶ βασιλεῖς τῶν εἰλώτων, ὑπὸ τὴν ιδιότητα δὲ αὐτὴν ἐδρασαν ὁ Κλεομένης συνεπῶς, εἰς μίαν ὑστάτην ἀπόπειραν ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς, ὑποκινῶν τοὺς εἰλωτας τὸ 490 π.Χ.

Ἡ ἄποψις, ὡς ἐκ τούτων, ὅτι μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ ἐκ τῆς Σπάρτης, τὸ φθινόπωρον τοῦ 491 π.Χ., ὁ Κλεομένης ὠργάνωσε ἀντισπαρτιατικὴν συμμαχίαν φρονοῦμεν ὅτι δὲν εὐσταθεῖ.

Ὁ γάμος τοῦ Λεωνίδα καὶ τῆς Γοργοῦς

Ὁ κατὰ τὸ ἔτος 490 π.Χ. ἐπισυμβὰς γάμος τῆς δεκαεπταετοῦς θυγατρὸς τοῦ Κλεομένου Γοργοῦς πρὸς τὸν ἑτεροθαλὴ ἀδελφὸν τούτου Λεω-

1. Βλ. Huxley, ἔ. ἀ., 87.

2. Βλ. Wallace JHS ἔ.ἀ., 32 κ.ἐ. καὶ Hejnic, ἔ.ἀ., 94—5, Williams, ἔ.ἀ., 8 κ.ἐ., Larsen, Greek Federal States ἔ.ἀ., 181.

3. Περὶ τῆς δημιουργίας κινήματος εἰλώτων κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὑπάρχουν ἀρχαῖαι γραφαὶ πηγαί, κυριωτέρως τῶν ὁποίων εἶναι ὁ Πλάτων (Νόμ. 698 DE). Αἱ γνώμαι ἐν τούτοις τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν διίστανται ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιν τοιοῦτου κινήματος (βλ. Oliva ἔ.ἀ., 140 κ.ἐ.). Οὐδεμία πάντως ὑπάρχει ἐνδείξις ὅτι ὁ Κλεομένης ὑπεστήριξεν ἀντισπαρτιατικὸν κίνημα (αὐτόθι 146—71). Περὶ τοῦ κινήματος τούτου βλ. καὶ Huxley ἔ.ἀ., 88 κ.ἐ., 143, σημ. 606.

νίδαν¹ δὲν ἦτο ἄσχετος ἐπομένως πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐν Σπάρτῃ κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον κατάστασιν.

Κατὰ τὴν ἄποψιν νεωτέρου ἔρευνητοῦ, τοῦ Macan², διὰ τοῦ γάμου τούτου ἐπιδιώκετο ἡ διασφάλισις τοῦ θρόνου τῶν Ἀγιάδων ἐκ τοῦ Εὐρυάνακτος, υἱοῦ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν τοῦ Κλεομένους Δωριέως. Φρονοῦμεν δὲ ὅτι ἡ ἄποψις αὕτη εἶναι ὀρθή, διὰ τὸν κάτωθι λόγον.

Ὁ Εὐρύναξ, γεννηθεὶς μετὰ τὴν ἐκ Σπάρτης φυγὴν τοῦ πατρὸς του Δωριέως (βλ. ἀνωτ.), ἔλαβεν τὸ ὄνομά του ὑπὸ τοῦ Κλεομένου πῖθανως, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄπαις μέχρι τοῦ 507 π.Χ. Τὸ β'. συνθετικὸν δὲ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ (-άναξ) εἶχεν ἐπὶ τούτῳ ἐπιλεγῇ, διότι ἦτο δηλωτικὸν τῆς ὑπερτάτης συγκεντρωτικῆς ἐξουσίας τῶν Ἀτρειδῶν καὶ οὐδέποτε μέχρι τότε εἶχε χρησιμοποιηθῇ οὕτω διὰ τὴν ὀνομασίαν τινὸς τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἀπετέλει οὕτως ὁ Εὐρύναξ μέχρι τῆς κατὰ τὸ 507 π.Χ. γεννήσεως τῆς Γοργοῦς τὸν νόμιμον διάδοχον τοῦ οἴκου τῶν Ἀγιάδων. Ἀνδρωθεὶς ὁμως, ἐνῶ ἔπαισε νὰ εἶναι διάδοχος τοῦ θρόνου τούτου, ἀπετέλεσε πῖθανως πόλον ἑλξεως τῆς μερίδος τοῦ δωρισμοῦ, ἡ ὁποία εἶδεν εἰς αὐτὸν τὸν φυσικὸν τῆς ἀρχηγόν, ἐχθρὸν τῆς ἀχαϊκῆς πολιτικῆς.

Ἐξ ἄλλου, ὁ γάμος τοῦ Λεωνίδα καὶ τῆς Γοργοῦς ἐτελέσθη μᾶλλον πρὶν ἢ ἀποθάνῃ ὁ Κλεομένης, διότι εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ Γοργὼ ἦτο ἄγαμος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς τῆς, ἴσως ἀπαιτεῖτο ὡς ἐπίκληρος, παρὰ τοῦ πλησιεστέρου ἐξ ἀρρενογονίας συγγενοῦς τῆς. Τοιοῦτος δὲ συγγενῆς τῆς ἦτο ὁ Εὐρύναξ³, υἱὸς τοῦ πρεσβυτέρου, ὡς ἐλέγχθη, τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν τοῦ Κλεομένου Δωριέως. Θὰ ἀπεκλείετο δέ, ὡς ἐκ τούτου, ὁ γάμος τῆς πρὸς τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Δωριέως, τὸν Λεωνίδα.

Οὕτως, ὁ γάμος τῆς Γοργοῦς ἐγένετο μᾶλλον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κλεομένου. Δι' αὐτοῦ δὲ διησφαλίζετο ὄχι μόνον ἡ Γοργὼ ἐκ τῆς περιπετείας τῆς ἐπικλήρου θυγατρὸς ἀλλὰ καὶ ὁ θρόνος τῶν Ἀγιάδων, ὁ ὁποῖος συνεδέετο ἀμέσως πρὸς τὴν τύχην τῆς, δεδομένου ὅτι ὁ Λεωνίδας,

1. Νυμφευθεὶς κατὰ τὸ ἔτος 490 π.Χ., ὁ Λεωνίδας ἦτο τότε ὑπερτεσσαρακοντούτης τῆν ἡλικίαν, ἡ δὲ Γοργὼ δεκαεπταετής πῖθανως (γεννηθεῖσα περὶ τὸ 507 π.Χ.—*Ηροδ.* V 51). Βλ. White, *JHS* 84, 1964, 149—50.

2. Herodotus, the Seventh, Eighth and Ninth Books, I (1908), 1.

3. Ἡ ἄποψις, καθ' ἣν ὁ Δωριεὺς παρητήθη τῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Ἀγιάδων διακαιωμάτων του ἅμᾳ τῇ ἀναχωρήσει του ἐκ Σπάρτης, ὡς καὶ ἑτέρα, καθ' ἣν ὁ υἱὸς του Εὐρύναξ δὲν ἦτο νόμιμος (περὶ τῶν ἀπόψεων τούτων βλ. White *JHS* 84, 1964, 150, σημ. ε, ἐνθα καὶ ἄλλη βιβλιογραφία) δὲν φαίνονται τεκμηριωμένοι. Τὸ ὄνομα τοῦ Εὐρύνακτος φαίνεται, ἀντιθέτως, ἐνδεικτικὸν τῆς ὡς βασιλοπαίδος ἀναγνωρίσεώς του ὑπὸ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγιάδων.

καίτοι ἑτεροθαλῆς ἀδελφὸς τοῦ Κλεομένου, ἀνδρωθεὶς παρ' αὐτοῦ εἶχεν ἐνστερνισθῇ τὴν χιλῶνιον πολιτικὴν τῆς ἀναβιώσεως τοῦ μεγάλειου τῶν Ἀχαιῶν.

Ἐτελέσθη δὲ ὁ πρὸς τὸν Λεωνίδα γάμος τῆς Γοργοῦς προφανῶς ὅτε ὁ Κλεομένης, κληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐφόρων¹, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σπάρτην. Ἡ τέλεσις ἐπομένως τοῦ γάμου τούτου καὶ ἡ διασφάλισις τοῦ θρόνου τῶν Ἀγιάδων ἀπετέλεσεν ἴσως τὴν κυρίαν αἰτίαν τῆς εἰς τὴν Σπάρτην ἐπιστροφῆς τοῦ Ἀγιάδου τούτου βασιλέως.

Ὁ θάνατος τοῦ Κλεομένου

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Κλεομένου εἰς τὴν Σπάρτην διαλύει, νομίζομεν, πᾶσαν ὑποψίαν περὶ τοῦ ὅτι ὁ Ἀγιάδης αὐτὸς βασιλεὺς, ἀναχωρήσας ἰδίᾳ βουλῇσι ἐκ τῆς γενετείρας του, ἐπεδίωξε κατὰ τὴν ἀπουσίαν του τὴν δημιουργίαν ἀντισπαρτιατικοῦ κινήματος (βλ. ἄνωτ.). Ἀναμφισβήτητον βεβαίως παραμένει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Κλεομένης ἐπεδίωξε κατὰ τὴν ἀπουσίαν του τὴν ὀργάνωσιν μιᾶς συμμαχίας, Ἡ συμμαχία ὅμως αὐτὴ φρονοῦμεν ὅτι ἦτο ἀντιπερσικὴ, ἐστρέφετο δὲ κατὰ τῆς Σπάρτης μόνον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον πολιτικὴν τῆς.

Ἄλλ' ὁ Κλεομένης, ἐπανελθὼν εἰς τὴν Σπάρτην, δὲν ἠδυνήθη νὰ συνελθῇ τὸ διακοπὲν ἔργον του. Κατὰ τὰς ἀρχαίας δὲ πηγάς, παρεφρόνησε, τελῶν δὲ ἐν ἀπομονώσει, αὐτοεχειριάσθη διὰ μαχαίρας εἰς στιγμήν παροξυσμοῦ².

Νεώτεροι ὅμως ἐρευνῶνται ἀπέδωκαν τὸν θάνατον τοῦ Κλεομένου ὄχι εἰς τὸν βίαιον χαρακτῆρα του —ἀποκαλεῖται «ἀκρομανῆς» καὶ «φρενὴρης»³ ἀλλ' εἰς πολιτικὰ αἷτια⁴. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐρευνητῶν τούτων, ἐπειδὴ ἡ ἐπάνοδος τοῦ Κλεομένου ἐγένετο εἰς χρόνον, καθ' ὃν οἱ Πέρσαι, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Δάτιδος καὶ τοῦ Ἀρταφέρνης, ἀνέλαβον νέαν ἐκστρατείαν, στρεφομένην κατὰ τῆς Ἑρετρίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν, οἱ ἔφοροι

1. Ἡροδ. VI 75.

2. Ἡροδ. VI 75.

3. Ἡροδ. V 42.

4. Lenschau, «König Kleomenes von Sparta», Klio, 31, 1939, 429. Toynbee ἑ.ά., 245. Πβλ. Nilson, ἑ.ά., 128—9. Ὁ de Sie. Croix (ἑ.ά., 255) παραδέχεται ὅτι πολλάκις ὀπισθεν τῆς ἐπὶ ἀσεβείᾳ κατηγορίας —τοιαύτη δὲ ἀπεδόθη πολλαπλῶς εἰς τὸν Κλεομένην— ὑπῆρχον πολλάκις πολιτικοὶ λόγοι. Ὁ Huxley (Early Sparta, ἑ.ά., 77) παρατηρεῖ ὅτι αἱ περὶ τοῦ Κλεομένου πληροφορίες τοῦ Ἡροδότου προέρχονται ἐκ σπαρτιατικῆς πηγῆς ἐχθρικῶς διακειμένης πρὸς τὸν Κλεομένην.

τῆς Σπάρτης, θέλοντες νὰ ἀποφύγουν πᾶσαν ἀνάμειξιν, ὄχι μόνον παρημποδίσαν τὸν Κλεομένην εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ ἔργου του ἀλλὰ καὶ θυσιάσαντες αὐτὸν κατέδειξαν ὅτι ἡ Σπάρτη τοῦ 490 π.Χ. δὲν εἶχε σχέσιν πρὸς τὴν πολιτικὴν του. Ἡ τοιαύτη δὲ ἐκδήλωσις ἐθεωρήθη ὑπὸ τούτων ἀναγκαία διότι ὁ Κλεομένης εἶχεν ἀποκαταστήσει, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας του, τὰς σχέσεις Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν¹, θυσιάσας μάλιστα, κατὰ τὸν Μუნγο, χάριν τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῆς τὴν σύμμαχον τῆς Σπάρτης Αἰγίαν. Κατὰ τὸν Μუნγο² δηλαδή, ἡ ἀντιπερσικὴ πολιτικὴ τοῦ Κλεομένου εἶχε συντελέσει ὥστε οὗτος νὰ παρίδῃ τὰς πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν παλαιὰς διαφοράς του καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Αἰγίαν, ἡ ὁποία χάριν τοῦ ἐμπορίου τῆς εἶχε παράσχει εἰς τοὺς Πέρσας τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀπαιτηθέντα σημεῖα ὑποταγῆς.

Ἄλλ' ἡ ὥς ἄνω ἄποψις, καθ' ἣν τὰ αἷτια τοῦ θανάτου τοῦ Κλεομένου, ἦσαν πολιτικά, εὐσταθεῖ μόνον ἐὰν ὁ θάνατος αὐτοῦ συνέβῃ πρὸ τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος. Πιθανώτερον ὅμως θεωροῦμεν τὴν ἄποψιν καθ' ἣν ὁ Κλεομένης ἀπέθανε μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην³ καὶ τὴν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἀπομάκρυνσιν τῶν Περσῶν, ἥτοι κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 490 π.Χ., διότι οὕτως ἐξηγεῖται περισσότερον καὶ τὸ τραγικὸν τέλος του.

Φρονοῦμεν δηλαδή, ὅτι, ἀνατραφεὶς ὁ Κλεομένης ὡς νέος Ἀγαμέμνων ὑπὸ τοῦ Χίλωνος, εἶδε μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι νίκην τῶν Ἀθηναίων νὰ διαλύεται τὸ ὄραμα τῆς ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῆς Σπάρτης ἀναβιώσεως τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀτρειδῶν. Καθὼς δὲ ἐτέλει, ἅμα τῇ ἐπανόδῳ του εἰς τὴν Σπάρτην, ἐν ἀπομονώσει, διὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος προφανῶς, καὶ ὧν ἐκ φύσεως «ἀκρομανῆς» καὶ «φρενήρης», ἐθεώρησε πλέον περιττὴν δι' αὐτὸν τὴν ζωὴν.

Ἡ ἐξέλιξις, ἐν τούτοις, τῶν πραγμάτων ἐμέλλε νὰ δικαιώσῃ τὸν Κλεομένην. Διότι καρποὶ τῶν ἰδικῶν του μακροχρονίων προσπαθειῶν πρὸς ἀναβίωσιν τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀτρειδῶν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ἡ μάχη τῶν Θερμυλῶν καὶ ἡ τῶν Πλαταιῶν, ἐμμέσως δὲ καὶ ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἡ τῆς Μυκάλης ἴσως.

1. Βλ. Larsen, *Class. Philol.* 27, 1932, 139.

2. *CAH* IV, 259.

3. Οἱ πλείστοι τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν θεωροῦν ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Κλεομένου συνέβη μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος (βλ. Wallace, *JHS* 74, 1954, 35, σημ. 26).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Ἡ Σπάρτη κατὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος

Οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὸν ἐξανάδραποδισμόν τῆς Ἑρετρίας ἀπέστειλαν, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον¹, εἰς τὴν Σπάρτην τὸν Φειδιππίδην, οὗτος δὲ ἀφίχθεις εἰς αὐτὴν πρὸς αἰτησιν βοηθείας ἔλεγε σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ἑξῆς: «ὦ Λακεδαιμόνιοι, Ἀθηναῖοι ὑμέων δέονται σφίσι βοηθῆσαι καὶ μὴ περιδεῖν πόλιν ἀρχαιοτάτην ἐν τοῖσι Ἑλλήσι δουλосύνη περιπεσοῦσαν πρὸς ἀνδρῶν βαρβάρων»².

Ἄλλ' αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης, προβάλλουσαι λόγους θρησκευτικούς, ἀπήντησαν ὅτι ἀπηγορεύετο ἢ ἐκ τῆς Λακωνικῆς ἀπομάκρυνσις τῶν Λακεδαιμόνιων, πρὶν ἢ ὁ κύκλος τῆς σελήνης καταστῇ πλήρης. Πράγματι δέ, μετὰ τὴν πανσέληνον, 2.000 Λακεδαιμόνιοι ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἦτο ὅμως πλέον ἀργά³. Ἐφ' ᾧ καὶ οὗτοι, «ἐλθόντες ἕς τὸν Μαραθῶνα, ἐθεήσαντο. Μετὰ δὲ αἰνέοντες Ἀθηναίους καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἀπαλλάσσοντο ὀπίσω»³.

Ἡ Σπάρτη μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος

Ἡ κατὰ τοῦ Κλεομένους προσαφθεῖσα κατηγορία, προκαλέσασα τὴν ἐκ τῆς Σπάρτης ἀπομάκρυνσίν του καὶ ἐμμέσως στραφεῖσα κατὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτευχθείσης ἀποκαταστάσεως τῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν ἀπετέλει ἐκδήλωσιν τῆς κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 491 π.Χ. πραγματοποιηθείσης μεταστροφῆς τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Σπάρτης. Ἐκδήλωσιν

1. Ἡροδ. VI 105.

2. Ἡροδ. VI 106.

3. Βλ. Bengston ξ.ἀ.², 158 σημ. 1.

4. Ἡροδ. VI 120. Περὶ τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος βλ. εἰδικώτερον Burn, *Persia and the Greeks, The Defense of the West*, 546—478 B.C. (1962). Hignett, *Xerxes' Invasion of Greece* (1963). Hammond, *JHS* 88, 1968, 13—57. Περὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων γενικῶς βλ. Burn ξ.ἀ., Hignett ξ.ἀ., Brunt, *Historia* 2, 1953, 135—63. Macan, *Herodotus, The Seventh, Eighth and Ninth Books* (1968). How καὶ Wells, *A Commentary on Herodotus II* (1968) 106 κ.ε. Α. Δεσποτοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους II (1972), 296-306.

τῆς αὐτῆς πολιτικῆς ἀπετέλει καὶ ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλεομένουσ ὑπὸ συγκληθέντος δικαστηρίου ληφθεῖσα ἀπόφασις, διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάζετο ἡ προγενεστέρα ἐπέμβασις τοῦ Κλεομένουσ εἰς τὴν Αἰγιναν. Διότι, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἡ ἀπόφασις αὐτὴ ἐλήφθη κατόπιν καταβοῆς τῶν Αἰγινητῶν¹ πρὸς τὰς σπαρτιατικὰς ἀρχάς (αἱ ὁποῖαι προφανῶς διέκειντο τότε φιλικῶς πρὸς αὐτούς) περὶ τῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰσέτι κατακρατουμένων ὁμήρων τῶν.

Οἱ Σπαρτιᾶται δέ, θεωρήσαντες τότε ὑπεύθυνον τῆς πρὸς τοὺς Αἰγινῆτας γενομένης ἀδίκου κατακρατήσεως τῶν ὁμήρων τὸν Εὐρυπωντίδην βασιλέα τῶν Λεωτυχίδαν, ὡς συμπράξαντα μετὰ τοῦ Κλεομένουσ διὰ τὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους παράδοσιν τῶν ὁμήρων αὐτῶν τὸ 491 π.Χ., «κατέκριναν ἕκδοτον ἄγεσθαι ἐς Αἶγιναν ἀντὶ τῶν ἐν Ἀθήνῃσι ἐχομένων ἀνδρῶν»².

Ἄλλ' ὁ Θεασίδας ὁ Λεωπρέπουσ, «ἀνὴρ δόκιμος» ἐν Σπάρτῃ, ἐπεσήμανεν εἰς τοὺς Αἰγινῆτας ὅτι ἡ ὑπὸ τούτων ἐφαρμογὴ τῆς περὶ τοῦ Εὐρυπωντίδου βασιλέωσ τῆς Σπάρτης ἀποφάσεωσ θὰ ἀπέβαινε βραδύτερον εἰς βάρος αὐτῶν³. Ἡ προειδοποίησις δὲ αὐτὴ ἀνεφέρετο προφανῶς εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐκ τῆς ἐξουσίας ἀπομακρύνσεωσ τῶν φορέων τῆς συντηρητικῆς καὶ ἀντι-κλεομενείου σπαρτιατικῆς πολιτικῆς, τοῦ δωρισμοῦ. Συμμορφωθέντες τότε οἱ Αἰγινῆται πρὸς τὴν ὑπόδειξιν τοῦ Θεασίδα, συνήνεσαν νὰ ἀποσταλῇ ὁ Λεωτυχίδας εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ ρυθμισῇ ὁ ἴδιος τὸ ἔμας.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως δὲν ἀπεδέχθησαν τὰς προτάσεις τοῦ Λεωτυχίδα⁴, ἀπαιτήσαντες παρ' αὐτοῦ τὴν παρουσίαν καὶ τοῦ ἐτέρου βασιλέωσ τῶν Λακεδαιμονίων, τοῦ Λεωνίδα, ὁ ὁποῖος, ὡς πρεσβύτερος (ἐτεροθαλῆς) ἀδελφὸς καὶ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ Κλεομένουσ, εἶχε διαδεχθῇ αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀγιάδων. Κατὰ τὴν γνώμην νεωτέρου ἐρευνητοῦ, τοῦ Grant⁵, οἱ Ἀθηναῖοι, γνωρίζοντες ὅτι ὁ Λεωνίδας ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν πλέον ἐν Σπάρτῃ πολιτικὴν, προέβαλον τὴν ἀξίωσιν ταύτην, ἐπιδίδοντες δι' αὐτῆς νὰ παρεμποδίσουν τὴν ἐπίτευξιν τῶν σχεδίων τῶν Αἰγινητῶν, εἰς χρόνον μάλιστα καθ' ὃν αἱ πρὸς τὴν Αἶγιναν σχέσεις τῶν δὲν εἶχον εἰσέτι ἀποκατασταθῇ⁶.

1. Ἡροδ. VI 85.

2. Αὐτόθι.

3. Αὐτόθι.

4. Ἡροδ. VI 86.

5. Βλ. The Phoenix 15, 1961, 241.

6. Περὶ τῆς ρήξεωσ τῶν σχέσεωσ Ἀθηνῶν καὶ Αἰγίνης βλ. Jeffery, AJPh 83, 1962, 44—54.

Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κλεομένους δὲν κατηύθησαν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐξωτερικὴν σπαρτιατικὴν πολιτικὴν. Τοῦτο ὑποδηλοῦται ἐκ τοῦ ὅτι περὶ τὸ 488 π.Χ.¹ εἶχον ἀποκατασταθῇ πλέον αἱ σχέσεις τῆς Σπάρτης πρὸς τοὺς Ἀρκάδας, οἱ ὅποιοι, μετὰ τὴν ἐκ ταύτης φυγὴν τοῦ Κλεομένους κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 491 π.Χ., ἀντετίθεντο πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀκολουθουμένην πολιτικὴν.

Ἡ ἄποψις δὲ ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κλεομένους περιέπεσαν εἰς δυσμενίαν κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, ἥτοι μικρὸν διάστημα μετὰ τὴν ἀποτυχούσαν εἰσβολὴν εἰς τὴν Ἀττικὴν τῶν Περσῶν, ἐνισχύεται ἐκ τινος μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου², κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κατὰ τὴν περίοδον τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος Ἠλεῖος τὴν καταγωγὴν μάντις τῆς Σπάρτης Ἠγησίστρατος κατεδικάσθη μετὰ τὸ 490 π.Χ. ὑπὸ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς ὡς παρασύρας αὐτὴν εἰς πολλὰ δεινὰ. Δέσμιος ὅμως ὢν, κατάρθρωσεν ὁ μάντις αὐτός, ἀποκόψας τὸν ταρσὸν μὲ τὴν πέδην, νὰ δραπετεύσῃ εἰς Τεγέαν, ἐκεῖθεν δὲ κατέφυγεν ἀκολούθως εἰς τοὺς Πέρσας, οἱ ὅποιοι καὶ τὸν ἐχρησιμοποίησαν ἐν συνεχείᾳ κατὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν.

Φρονοῦμεν, ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης καταδίκη καὶ φυλάκισις τοῦ Ἠγησίστρατου προήρχετο ἐκ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Κλεομένους πιθανῶς, οἱ ὅποιοι, ἐπικρατήσαντες ἐν Σπάρτῃ, ἀπέδωκαν τὰ τῆς πρὸ αὐτῶν πολιτικῆς δεινὰ, σημαντικώτερα τῶν ὁποίων ἦσαν ἡ ὑποκίνησις εἰς ἐπανάστασιν τῶν εἰλώτων καὶ ἡ διαταραχὴ τῶν σχέσεων τῆς Σπάρτης πρὸς τοὺς Ἀρκάδας, εἰς τὸν Ἠλεῖον τοῦτον μάντιν. Διὰ τῆς καταδίκης ἐπομένως τοῦ Ἠγησίστρατου ἐξεδήλωσαν τότε οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Κλεομένους καὶ τὴν ἀντίθεσιν τῶν πρὸς τὴν συντηρητικὴν πολιτικὴν τῶν μέχρι πρό τινος ἐπικρατούντων ὁπαδῶν τοῦ δωρισμοῦ.

Ἐκ τῆς αὐτῆς μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου συνάγεται, φρονοῦμεν, πρὸς τοῦτοις καὶ ἡ ἐπιτευχθεῖσα ἀποκατάστασις τῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἀρκάδων μετὰ τὴν ἐν Σπάρτῃ ἐπικράτησιν ἐκ νέου τῶν ὁπαδῶν τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς. Δηλοῦται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἠγησίστρατος, ἀποδράσας ἐκ Σπάρτης καὶ καταφυγὼν εἰς Τεγέαν, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκεῖθεν, μεταβὰς ἀκολούθως εἰς Περσίαν.

Τὸ πανελλήνιον συνέδριον

Κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος μέχρι τῆς νέας εἰσβολῆς τῶν Περσῶν, μεσοπολεμικὴν, περίοδον αἱ γνώσεις μας περὶ τῶν σχέσεων

1. Βλ. Forrest, A History of Sparta, ἔ.ἄ., 95.

2. Ἡροδ. IX 37.

της Σπάρτης πρὸς τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ τῆς ἐν γένει ἐξωτερικῆς της πολιτικῆς εἶναι ἀτυχῶς ἐλλειπείς, διότι αἱ μαρτυρίαι τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐκ τῶν ἀρχαίων πηγῶν ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὸ ἔτος 481 π.Χ.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους τούτου, συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχαίας πηγάς, ἀντιπρόσωποι τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἀντιταχθοῦν εἰς τοὺς Πέρσας, συνήλθον παρὰ τὸν Ἰσθμὸν εἰς συν-ἔδριον¹, τοῦ ὁποίου προῖστατο ἡ Σπάρτη.

Κατὰ τὸ συνέδριον τοῦτο ἀπεφασίσθη ἡ κατάλυσις παντὸς ὑφισταμένου μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων πολέμου καὶ ἔχθρας. Πληροφορηθέντες δὲ οἱ σύνεδροι τὴν εἰς Σάρδεις ἄφιξιν τοῦ Ξέρξου, ἀπεφάσισαν «κατασκόπους πέμπειν ἐς τὴν Ἀσίην τῶν βασιλέος πρηγμάτων, ἐς Ἄργος τε ἀγγέλους ὁμαιχμὴν συνθησομένους πρὸς τὸν Περσὴν, καὶ ἐς Σικελίην ἄλλους πέμπειν..., ἐς τε Κέρκυραν κελεύοντας βοηθεῖν τῇ Ἑλλάδι, καὶ ἐς Κρήτην ἄλλους ...»².

Καὶ οἱ μὲν κατάσκοποι, συλληφθέντες ὑπὸ τῶν Περσῶν, σκοπίμως ὑπὸ τούτων ἀφέθησαν ἐλεύθεροι νὰ ἴδουν τὴν περσικὴν στρατιὰν καί, ἀφοῦ ἀναφέρουν περὶ αὐτῆς εἰς τοὺς Ἕλληνας, νὰ προκαλέσουν εἰς τούτους πανικόν. Οἱ Ἀργεῖοι δέ, παρὰ τὰς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἀπροσδοκῆτους παραχωρήσεις, ἀπέρριψαν τὰς εἰς αὐτοὺς γενομένας προτάσεις καὶ τοῦτο ὠφείλετο προφανῶς εἰς τὸ ὅτι οἱ μὲν ἔχοντες τὴν διοίκησιν τοῦ Ἀργους διέκειντο πρὸς τοὺς Πέρσας φιλικῶς, οἱ δὲ ἔχοντες τὴν διοίκησιν τῆς Σπάρτης ἤσκουν πανελλήνιον πλεον πολιτικῇ.

Διάφορος ὁμῶς τῶν Ἀργείων ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῶν Κερκυραίων τηρηθεῖσα στάσις. Ἐν τούτοις, οὗτοι δὲν παρέσχον τελικῶς βοήθειαν εἰς τὸν κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα. Οἱ Κρήτες δὲ ἠρνήθησαν νὰ μετάρχουν τοῦ ἀγῶνος, ἐπικαλεσθέντες δελφικὸν χρησμόν.

Ὁ τύραννος, ἐξ ἄλλου, τῶν Συρακουσῶν Γέλων ἔθεσεν ὡς προυπόθεσιν τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὸν ἀγῶνα τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνάληψιν τῆς ἡγεσίας. Ἀλλ' οἱ εἰς Συρακούσας ἀποσταλέντες Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι ἀπέρριψαν τὴν πρότασιν αὐτοῦ. Εἰς δὲ τούτων, ὁ Σπαρτιάτης Σύαγρος, εἶπε πρὸς αὐτὸν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς, χρησιμοποιοῦν ἐπὶ τούτῳ ἐπικὴν

1. Ἡρόδ. VII 145 κ.έ.

2. Αὐτόθι. Οἱ Ἀθηναῖοι παρητήθησαν τότε τῆς ἀπαιτήσεως ὅπως ἡγηθοῦν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἑλλήνων, ἀν καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ναυτικοῦ προγράμματος τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀπετέλουν τὴν πρώτην ἐν Ἑλλάδι ναυτικὴν δύναμιν. Εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τηρηθεῖσαν στάσιν τὰ μέγιστα συνέβαλεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀντιληφθεὶς ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν θὰ ἀπεδέχετο τοιαύτην παραχώρησιν καὶ δυνθεὶς νὰ συνειδητοποιήσῃ ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων της ἦτο ἀναγκαία πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν Περσῶν.

φράσιν ἐν ἀρχῇ: «Ἦκε μέγ' οἰμῶξειε ὁ Πελοπίδης Ἀγαμέμνων, πυθόμενος Σπαρτιήτας τὴν ἡγεμονίην ἀπαιρηῆσθαι ὑπὸ Γέλωνός τε καὶ Συρηκοσίων»¹. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Γέλων, ὑπεχώρησε μὲν εἰς τὴν διατυπωθεῖσαν ἀξίωσιν τῶν Σπαρτιατῶν, ἀπήτησεν ὁμως νὰ ἡγηθῇ ἢ τοῦ στρατοῦ ἢ τοῦ στόλου. Ἀλλ' ὁ Ἀθηναῖος ἀπεσταλμένος εἶπε τότε μεταξὺ ἄλλων εἰς τοῦτον ὅτι: «Οὐδ' ἦν ὁ Λάκων ἐπιη τοι ἄρχειν αὐτῆς (τῆς ναυτικῆς δυνάμεως), ἡμεῖς ἐπήσομεν. Ἡμετέρη γάρ ἐστι αὕτη γε, μὴ αὐτῶν βουλομένων Λακεδαιμονίων. Τούτοισι μὲν ὦν ἡγέεσθαι βουλομένοισι οὐκ ἀντιτείνομεν, ἄλλω δὲ παρήσομεν οὐδενὶ ναυαρχέειν»².

Κατὰ τὸ εἰς τὸν Ἰσθμὸν δεῦτερον, ἐαρινὸν (τὸ 480 π.Χ.), συνέδριον³ ἐξεδήλωσαν διάθεσιν συμμετοχῆς εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ οἱ Θεσσαλοί, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν δι' ἀντιπροσώπων τῶν παρὰ τῶν Ἑλλήνων συμμάχων τὴν εἰς τὰ Τέμπε ἀποστολὴν στρατοῦ πρὸς ἐκεῖ ἀπὸκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτήν, κατὰ τὴν ἄποψιν νεωτέρου ἐρευνητοῦ, τοῦ Westlake⁴, προέβησαν οἱ Ἑχεκρατίδαι τῆς Φαρσάλου, εὐρισκόμενοι εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἀλευάδας τῆς Λαρίσσης, οἱ ὅποιοι εἶχον ἤδη προβῇ εἰς μηδισμόν⁵. Εἰς τὴν πρότασιν δὲ αὐτήν, τῶν Ἑχεκρατιδῶν, οἱ Ἕλληνες σύμμαχοι ἀνταπεκρίθησαν προθύμως, ἀποφασίσαντες νὰ προτάξουν ἀντίστασιν εἰς τὰ Τέμπε κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀπέστειλαν⁶ δὲ δύναμιν ἐκ 10.000 ἀνδρῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου στρατηγοῦ Εὐαίνετα καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἡ ὁποία ἐπλευσε διὰ τοῦ Εὐρίπου εἰς τὰ νότια τῆς Θεσσαλίας καὶ συνενωθεῖσα μετὰ Θεσσαλῶν ἐστρατοπέδευσε τελικῶς εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ δύναμις αὕτη τῶν Ἑλλήνων συμμάχων ὑπεχώρησεν ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὸν Ἰσθμόν, ἐπιστρέψασα διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ.

Ἡ ἀποχώρησις αὕτη, ἐκ τῶν Τεμπῶν, ὤφειλετο, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, εἰς τὸ ὅτι, ἀφικθέντες εἰς τὰ Τέμπε, οἱ Ἕλληνες σύμμαχοι ἐπληροφορήθησαν τὴν ὑπαρξίν δύο ἄλλων διόδων⁷, διὰ τῶν ὁποίων ἡδύναντο οἱ Πέρσαι, κατερχόμενοι εἰς τὴν Θεσσαλίαν, νὰ υπερφαλαγγίσουν αὐτούς. Φαί-

1. Ἡροδ. VII 159.

2. Ἡροδ. VII 161.

3. Ἡροδ. VII 172 καὶ 174.

4. Βλ. JHS 56, 1936, 12—14.

5. Κατὰ τὸν Macan (Herodotus, The Seventh, Eighth and Ninth Book, ἐ.ἀ, II, 251 - 5), οἱ Ἀλευάδαι ἐπεδίωκον διὰ τοῦ μηδισμοῦ τῶν νὰ μονιμοποιήσουν τὴν ἡγετικὴν τῶν θέσιν ἐναντι ὅλων τῶν Θεσσαλῶν.

6. Ἡροδ. VII 173.

7. Περὶ τούτων βλ. Hignett, Xerxes' Invasion of Greece ἐ.ἀ., 103.

νεται όμως ότι ή αποχώρησις αὐτή ὤφείλετο μάλλον εἰς τὴν ἀποτυχίαν συνενώσεως τῶν Θεσσαλῶν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν Περσῶν.

Ἡ Σπάρτη, πρὶν ἢ ἀποστείλῃ εἰς Θεσσαλίαν στρατόν, ἐγνώριζε πιθανῶς τὴν τηρηθησομένην ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν στάσιν. Ἄλλ' ἂν καὶ δὲν ἀμφέβαλλε διὰ τὰς φιλομηδικὰς διαθέσεις τῶν Ἀλευαδῶν τῆς Λαρίσης, ἀπέστειλεν ἐν τούτοις τὴν ὡς ἄνω δύναμιν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν φρονήματος τῶν λοιπῶν Θεσσαλῶν καὶ δημιουργίαν ἀντιπερισπασμοῦ εἰς τοὺς Ἀλευάδας, μετὰ τὴν εἰς τὸν Ἰσθμὸν ἐπὶ κλησιν τῶν Ἐχεκρατιδῶν, τονίζουσα διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὸν πανελλήνιον χαρακτήρα τοῦ ἐπὶ ταῖς θύραις ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν της, καὶ παρ-
ουσιάζουσα συνέπειαν εἰς τὰς τὰς ἐπαγγελίας τῆς ἀχαϊκῆς της πολιτικῆς.

Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν

Μετὰ τὴν ἐκ Τεμπῶν ἀποχώρησιν οἱ Ἕλληνες σύμμαχοι, ὡς ἦτο φυσικόν, ἀνεζήτουν νέαν γραμμὴν ἀμύνης. Ὡς τοιαύτη δὲ καθωρίσθη τότε ἡ εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον στηριζομένη, ὡς μία κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐνιαία γραμμή.

Κατὰ μίαν ἄποψιν, ὅμως, ἡ Σπάρτη ἐπέμενε ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ σχέδιον παραμονῆς τῶν Ἑλλήνων συμμάχων εἰς τὸν Ἰσθμόν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκεῖ ἀντιμετωπίσεως τῶν Περσῶν. Ἀπέστειλε δὲ τελικῶς εἰς Θερμοπύλας¹ στρατόν, ὑπὸ τὸν Ἀγιάδην βασιλέα Λεωνίδα, κατόπιν διαμαρτυρίας τῶν Φωκέων καὶ τῶν Λοκρῶν. Κατ' ἄλλην ἄποψιν, ἡ Σπάρτη μετέβαλε γνώμην καὶ ἀπέστειλεν εἰς Θερμοπύλας στρατόν, κατόπιν πείσεως τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ τρίτην δὲ ἄποψιν, ἡ ἰδέα τῆς ἐξ Ἰσθμοῦ πρὸς Θερμοπύλας ἀναχωρήσεως τοῦ στρατοῦ ἐδημιούργησε πρὸς στιγμὴν φόβους εἰς τὸ στράτευμα τῶν Πελοποννησίων, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τὴν ἡγεσίαν του, διὸ καὶ τελικῶς ἀπεφασίσθη ἡ εἰς Θερμοπύλας ἀποστολή².

Ἡ τελευταία ἄποψις εἶναι πιθανῶς ἡ πλεον ὀρθή, διότι οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Λοκροὶ συνηνώθησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμάχων παρὰ τὰς Θερμοπύλας, καὶ μάλιστα κατόπιν προσκλήσεως τῶν παρὰ τὸν Ἰσθμόν (Ἑλλήνων), οἱ ὅποιοι ὑπεσχέθησαν νὰ ἀποστείλουν βραδύτερον εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα τὸ κύριον τμήμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον παρέμενε εἰς τὸν Ἰσθμόν.

1. Περὶ τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν βλ. Grant, *The Phoenix*, 15, 1961, 14 κ.έ. Miltner, *Klio*, 28, 1935, 228—41. Μαρινάτου Θερμοπύλαι (1951). Παπαντωνίου, *Θερμοπύλαι* (1955).

2. Περὶ τῶν ἀπόψεων τούτων βλ. Hignett, *Xerxes' Invasion of Greece*, ἔ.δ., 119.

Κατ' ἄλλην ἄποψιν, ὅμως, ἡ πρὸς τοὺς Φωκεῖς καὶ Λοκροὺς ὑπόσχεσις περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς¹ ἐδόθη μᾶλλον ὑπὸ τοῦ Ἀγιάδου βασιλέως Λεωνίδα μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Ἰσθοῦ ἀναχώρησιν τοῦ στρατοῦ. Ἐξ αὐτοῦ δὲ προήρχετο καὶ ἡ πρόσκλησις συμπράξεως τούτων μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τεκμηριωθῇ ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἀποκλεισθῇ.

Ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Λεωνίδα μάλιστα, εἰς Θερμοπύλας ἀποστολὴ 300 μόνον Σπαρτιατῶν πιστεύεται καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πηγῶν ὅτι ὠφείλετο εἰς τινα δελφικὸν χρησμόν², ὁ ὁποῖος, δοθεὶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου, ὠμίλει περὶ ἀλώσεως τῆς Σπάρτης ἢ περὶ θανάτου βασιλέως τῆς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἡ ἀποστολὴ πάντως αὕτη, εἴτε ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς Σπάρτης εἴτε ὑπὸ τοῦ Λεωνίδα —ὅπως ἔχει ὑποστηχθῇ—, συνδεομένη ἢ μὴ πρὸς δοθέντα χρησμόν, δηλοῖ τὴν ἀπόφασιν τῶν σπαρτιατικῶν ἀρχῶν ἢ καὶ μόνον τοῦ Ἀγιάδου βασιλέως νὰ θυσιασθῇ, ὄχι μόνον πρὸς διάσωσιν τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ τοῦ κύρους αὐτῆς ὡς ἡγέτιδος τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πανελληνίου ἀγῶνος, ἐπισήμου δὲ ὑπευθύνου παράγοντος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς.

Ἀνεχώρησε δὲ ὁ Λεωνίδας ἔχων συνολικὴν δύναμιν 3.800 Πελοποννησίων, ὅτε ἐγνωστοποιήθη ἡ εἰς Πιερίαν ἀφίξις τῆς περσικῆς στρατιᾶς³. Ἐκ παραλλήλου, ὁ συμμαχικὸς ἐλληνικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἐκ 280 πλοίων (ἐν οἷς 9 πεντηκόντοροι), ἐξ ὧν τὰ 127 ἦσαν ἀθηναϊκὰ καὶ τὰ 5 μόνον σπαρτιατικὰ, κατέπλευσεν εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου ναυάρχου Εὐρυβιάδου, διότι οἱ σύμμαχοι, κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου, «οὐκ ἔφασαν, ἢν μὴ ὁ Λάκων ἡγεμονεύη, Ἀθηναίοισι ἔγχεσθαι ἡγεομένοισι, ἀλλὰ λύσειν τὸ μέλλον ἔσεσθαι στράτευμα»⁴, εἰς ἐξέτην ἀπαίτησιν αὐτὴν εἶχον ἤδη ὑποχωρήσει οἱ Ἀθηναῖοι —κατὰ τὸ πανελληνιον συνέδριον—, ἀντίληφθέντες ὁρθῶς ὅτι «εἰ στασιάσουσι περὶ τῆς ἡγεμονίης ὡς ἀπολέεται ἡ Ἑλλάς» καὶ ὅτι «στάσις γὰρ ἔμφυλος πολέμου ὁμοφρονέοντος τοσοῦτοῦ κάκιόν ἐστι ὅσφ πολέμος εἰρήνης»⁵.

Κατὰ τὴν πρὸς τὰς Θερμοπύλας πορείαν, εἰς τὸν στρατόν τοῦ Λεωνίδα προστετέθησαν⁶ καὶ 400 Θηβαῖοι, 700 Θεσπιεῖς, 1000 Φωκεῖς καὶ 1000

1. Hignett, Xerxes' Invasion ἔ.α., 119.

2. Περὶ τοῦ χρησμοῦ τούτου (Διοδ. Σικελ. XI 4) βλ. Hignett, Xerxes' Invasion of Greece ἔ.α., 124, σημ. 5. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ἄλλοι μὲν δέχονται ἄλλοι δὲ ἀπορρίπτουν τὰ περὶ τοῦ χρησμοῦ αὐτοῦ, ἀποδίδοντες αὐτὸν εἰς διάφορον αἰτίαν ἑκάστος (αὐτόθι).

3. Ἡροδ. VII 177.

4. Ἡροδ. VIII 1, 2.

5. Ἡροδ. VIII 3.

6. Ἡροδ. VII 220.

περίπου Λοκροί. Οὕτω δὲ οἱ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Λεωνίδα ταχθέντες Ἕλληνες ἀνήρχοντο εἰς 7000 περίπου¹.

Λόγῳ τῆς θέσεως καὶ τῆς στενότητος τοῦ χώρου των, αἱ Θερμοπύλαι ἀπετέλουν κατάλληλον τόπον πρὸς στρατοπέδευσιν, ἐπιστεύετο δὲ ὅτι ἢ ὡς ἄνω ἀποσταλεῖσα δύναμις ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀναχαιτήσῃ τὴν πρὸς νότον προέλασιν τῶν Περσῶν. Διὰ τῆς ἀποστολῆς ἐπομένως τῆς ὡς ἄνω δυνάμεως ἡ Σπάρτη διεφύλασσε ἀνέπαφον τὸν κύριον ὄγκον τῶν διασυμαχικῶν τῆς δυνάμεων, διετήρει δὲ τὸ κύρος τῆς ὡς ἡγέτιδος τοῦ πανελληνίου ἀγῶνος, ἀνταποκρινομένη εἰς τὸ κοινὸν αἶτημα ἢ, ὅπως λέγει ὁ Ἡρόδοτος, εἰς τὴν «νικῶσαν γνώμην»².

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν εἰς τὰς Θερμοπύλας ὑπὸ τῆς Σπάρτης σταλεῖσαν διασυμαχικὴν δύναμιν. Ὡς πρὸς τὴν εἰς αὐτὰς παραμονὴν τοῦ Λεωνίδα δέ, μετὰ τὴν προδοσίαν τοῦ Ἐφιάλτου καὶ τὴν κυκλωτικὴν, διὰ τῆς διόδου τῆς Ἀνοπαίας, κίνησιν τῶν Περσῶν, ὑπὸ τὸν Ὑδάρνην, νεώτεροι ἐρευνηταί³, καὶ διὰ οἱ μὴ δεχόμενοι τὰ περὶ δελφικοῦ χρησμοῦ, διατύπωσαν διαφόρους γνώμας, μεταξὺ τῶν ὁποίων δέον νὰ μνημονευθῇ ἡ τοῦ Jameson⁴, μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνεύρεσιν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Τροιζήνης. Οὗτος, ἀφορμώμενος ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἀπέδωκε τὴν εἰς Θερμοπύλας παραμονὴν τοῦ Λεωνίδα καὶ τὸν ἥρωικὸν τούτου θάνατον εἰς ἐπιδίω-

1. Περὶ τῆς συνολικῆς δυνάμεως τῶν Ἑλλήνων βλ. Hignett, Xerxes' Invasion of Greece. ἔ.ἀ., 116.

2. Ἡροδ. VII 175.

3. Οὕτως: Ὁ Grote (History of Greece (1875), 5—9) ἐδέχθη τὴν ἄποψιν τοῦ Ἡροδότου (VII 220) περὶ τοῦ δελφικοῦ χρησμοῦ καὶ τῆς ἐθελουσίας προσφορᾶς τοῦ Σπαρτιάτου βασιλέως, ὅπερ ἐξηγεῖ καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου («... ὃ εἶεν ἀγγέλλειν...»). Ὁ Busolt (Griech. Geschichte II², (1895) 676) ὑπεστήριξεν ὅτι τὸν χρησμὸν ἐκυκλοφόρησαν οἱ ἔξοροι διὰ ν' ἀπαλλαγοῦν τῆς εὐθύνης τοῦ θανάτου τοῦ Λεωνίδα. Ὁ Bury (BSA 2, 1895—6, 83—104) διετύπωσε τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Λεωνίδας δὲν ἀπέπεμψε τοὺς Πελοποννησίους ὅταν συνειδητοποίησεν ὅτι εἶχεν ὑπερβαλλῶς, ἀλλ' αὐτοὶ διετάχθησαν νὰ κινηθῶν, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Πέρσας τοῦ Ὑδάρ' η, οἱ ὅποιοι εἶχον κινήθῃ διὰ τῆς διόδου τῆς Ἀνοπαίας. Ὁ Munro (CAH IV, 235) ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ δύναμις αὕτη ἀπεσπάσθη, ὅταν ἐνομιίσθη ὅτι ἡ ὑπὸ τὸν Ὑδάρνην περσικὴ δύναμις ἐκινεῖτο πρὸς τὴν Δωρίδα καὶ τὴν Φωκίδα καὶ ὄχι πρὸς τὴν διόδον τῆς Ἀνοπαίας. Ὁ δὲ Grant (The Phoenix 15, 1961, 16 κ.έ.) διετύπωσε τὴν γνώμην ὅτι ὁ Λεωνίδας, ἔχων ἐντολὴν νὰ ἀποσυρθῇ ἐκ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης, δὲν ἔπραξε τοῦτο ἐλπίσας ἄφ' ἐνὸς νὰ διατηρήσῃ τὰ στενὰ μέχρις ὅτου λάβῃ ἐνισχύσεις καὶ συνειδητοποιήσας ἄφ' ἑτέρου ὅτι ἡ ἰδικὴ του ὑποχώρησις θὰ ἔβλεπεν εἰς κίνδυνον τὸν κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων· ἀπεφάσισε δέ, προκειμένου νὰ καθυστερήσῃ τοὺς Πέρσας, νὰ παρακούσῃ εἰς τὰς διαταγὰς καὶ νὰ πέσῃ ἥρωικῶς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

4. Βλ. Hesperia 29, 1960, 198-223. Greece and Rome 2, VIII (1961), 5-18. Βιβλιογρ. βλ. Meiggs καὶ Lewis, Greek Historical Inscriptions (1971), ἀρ. 23, σελ. 48 κ.έ.

ξιν καθυστερήσεως τῶν Περσῶν πρὸς ἐκκένωσιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Οἰονόητοτε ὅμως καὶ ἐὰν ἐξυπηρετεῖ ὁ Λεωνίδας σκοπὸν διὰ τῆς εἰς Θερμοπύλας παραμονῆς του, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐφιάλτου εἰς τοὺς Πέρσας προδοσίαν τῆς διόδου τῆς Ἀνοπαίας, ὁ ἥρωικός του θάνατος ἀπετέλει τὸν πλέον εὐγλωττον μάρτυρα τοῦ σπαρτιατικοῦ φρονήματος, ὅπως διευπλώθη τοῦτο πρὸς τὸν Ξέρξην ὑπὸ τοῦ ἐκπτώτου καὶ εἰς τὴν περσικὴν Αὐλὴν καταφυγόντος Εὐρυπωντίδου βασιλέως Δημαράτου, εἰπόντος εἰς τοῦτον μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «Ἐπεστι γάρ σφι (εἰς τοὺς Σπαρτιάτας) νόμος, τὸν ὑποδειμαίνουσι πολλῶ ἔτι μᾶλλον ἢ οἱ σοὶ σέ. Ποιεῦσι γὼν τὰ ἂν ἐκείνος ἀνώγει· ἀνώγει δὲ τῶντῳ ἀεὶ, οὐκ ἔδῳ φεύγειν οὐδὲν πλῆθος ἀνθρώπων ἐκ μάχης ἀλλὰ μένοντας ἐν τῇ τάξει ἐπικρατέειν ἢ ἀπόλλυσθαι»¹.

Τὰ μετὰ τὴν μάχην τῶν Θερμοπυλῶν

Τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν ἔληγεν ὁ ἐν Θερμοπύλαις ἀγὼν² καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῆς τρικυμίας καταστροφὴν 200 περσικῶν πλοίων, ὁ εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον ναυλοχῶν, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Σπαρτιάτου Εὐρυβιάδου, ἑλληνικός συμμαχικός στόλος συνῆψεν ἰσχυράν ναυμαχίαν³ πρὸς τὸν περσικόν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἑκατέρωθεν ἀπώλειαι ἦσαν σημαντικαί. Ἀκολουθῶς δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀγγελίαν τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν, μὴ ὑφισταμένου πλέον τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου συνδυασμοῦ ἀμύνης ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, οἱ Ἕλληνες ἀπέλευσαν ἐκ τοῦ Ἀρτεμισίου.

Ἐνῶ δὲ οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς παρὰ τὸ Ἀρτεμίσιον πρὸς τοὺς Πέρσας ναυτικῆς ἀναμετρήσεώς των ἐγνώρισαν τὰς κατὰ θάλασσαν στρατηγικάς κινήσεις καὶ τὰς δυνατότητας τούτων καὶ ἀπεκόμισαν αὐτοπεποιθήσιν, ὁ Ξέρξης ἐκ τοῦ παρὰ τὰς Θερμοπύλας ἀγῶνος ἐπίστευσεν ὅτι ὁ στόχος του, ἥτοι ἡ κατὰκτησις καὶ ὑποδούλωσις τῆς Ἑλλάδος, θὰ ἦτο πλέον δι' αὐτὸν εὐχερής. Ὅθεν, καταστρέψας ἐν συνεχείᾳ τὰς Θεσπιάς καὶ τὰς Πλαταιάς καὶ εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἀττικὴν, κετέλαβε μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὰς Ἀθῆνας⁴ καὶ τὴν Ἀκρόπολιν, παραδόσας εἰς τὰς φλόγας τὰ Ἱερά. Ἐκ τῶν ὀλίγων ἐναπομεινάντων δὲ Ἀθηναίων ὑπερασπιστῶν τῆς Ἀκροπόλεως

1. Ἡρόδ. VII 104.

2. Περὶ τοῦ ἀφρωισμού τῶν πεσόντων βλ. Nilsson, *Gesch. Griech. Relig.* 2.2.12, 718. Περὶ τοῦ ἀγάλματος πρὸς τιμὴν τοῦ Λεωνίδα (Μουσεῖον Σπάρτης) βλ. Woodhead BSA 26, 1923-5, 253 κ.έ. Lippold *Plastik* (1950), 105 κ.έ. Περὶ τοῦ ἐπιγράμματος πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων βλ. Bowra, *Greek Lyric Poetry* 2^a 2.2., 345 κ.έ.

3. Ἡρόδ. VII 1—23. Βλ. Garatasc, *Klio* 19, 1925, 62-74.

4. Ἡρόδ. VII 51.

ἄλλοι μὲν ἐρρίφθησαν ἐκ τῶν τειχῶν, ἄλλοι δὲ ἐφρονεύθησαν.

Πρὶν ἢ ὅμως διαβῇ ὁ Ξέρξης τὸν Ἴσθμόν, ἀπεφάσισεν, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες εἶχον συγκεντρώσει τὰς δυνάμεις τῶν εἰς τὴν Σαλαμίνα, νὰ συγκρουσθῇ πρὸς αὐτούς. Εἰς τὴν λῆψιν τῆς ἀποφάσεώς του αὐτῆς, κατὰ τὰς μαρτυρίας ἀρχαίων συγγραφέων, συνετέλεσεν ὁ Θεμιστοκλῆς¹, ὁ ὁποῖος βλέπων ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἐπεθύμουν, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀμύνης τῆς Πελοποννήσου, νὰ ἀποπλεύσουν εἰς τὸν Ἴσθμόν, εἰδοποίησε κρυφίως τὸν Ξέρξην νὰ τοὺς ἀποκλείσῃ μὲ τὸν στόλον του καὶ νὰ καταστρέψῃ ἐκεῖ τὰ πλοῖα τῶν, ἐξασφαλίζων οὕτω καὶ τὴν κατὰ ξηρὰν προέλασιν τῆς στρατιᾶς του. Ἐφ' ᾧ καὶ τὴν 27ην Σεπτεμβρίου ὁ περσικὸς στόλος, ἐμφανισθεὶς εἰς τὴν νοτίαν εἴσοδον τῶν στενῶν καὶ τοῦ ὄρμου τῆς Σαλαμίνας², εἰς τάξιν μάχης, ἠνάγκασε τοὺς Ἕλληνας νὰ παρσμεῖνουν εἰς τὴν θέσιν τῶν καὶ νὰ ναυμαχήσουν πρὸς αὐτόν.

Τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ κατόπιν ἐπιθέσεως τῶν Περσῶν ἤρχισε διὰ τοὺς Ἕλληνας ὁ ὑπὲρ πάντων ἀγών. Ἡ ἀταξία δέ, τὴν ὁποίαν παρουσίασεν ὁ περσικὸς στόλος κατὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν, ὀφειλομένη εἰς τὴν στενότητα τοῦ χώρου, ἣ ὁποία δὲν ἐπέτρεπε εἰς αὐτὸν νὰ ἀποτελέσῃ ἐνιαίαν παράταξιν, λόγῳ τοῦ ὅτι ἦτο κατάλληλος διὰ ἀνοικτὴν θάλασσαν, διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ναυμαχίας. Οὕτω τελικῶς οἱ Πέρσαι, πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πανταχόθεν, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκπλεύσουν τοῦ πορθμοῦ καὶ νὰ καταφύγουν εἰς τὸν Φαληρικὸν ὄρμον, ἀφοῦ ἀπόλεσαν κατὰ τὴν ναυμαχίαν 200 πλοῖα περίπου.

Μετὰ τὴν παρὰ τὴν Σαλαμίνα ἥτταν του, ὁ Ξέρξης ἀνεκάλεσε τὸ πρὸς τὸν Ἴσθμόν κατευθυνόμενον στρατεύμα του³, ἀπεφάσισε δὲ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀναθέσας τὴν συνέχισιν τοῦ κατὰ ξηρὰν πολέμου εἰς τὸν γαμβρόν του Μαρδόνιον.

Ὁ ἑλληνικὸς συμμαχικὸς στόλος, ἐξ ἄλλου, κατεδίωξε μὲν τὰ φεύγοντα περσικὰ πλοῖα μέχρι τῆς Ἀνδρου, δὲν ἔκρινεν ὅμως ἀκολούθως σκόπιμον νὰ συνεχίσῃ τὴν μέχρις Ἑλλησπόντου καταδίωξιν τούτων, ὅπως προέτεινεν ὁ Θεμιστοκλῆς. Εἰς τὴν πρότασιν αὐτὴν τοῦ Θεμιστοκλέους πρὸ παντὸς ἄλλου ἀντέτεινε προφανῶς τότε ὁ Εὐρυβιάδης, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησαν καὶ οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι στρατηγοί.

Παρὰ ταῦτα, ἣ ἡγέτις τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων ἐθαύμαζε τὸν δημι-

1. Διοδ. IX 17—8.

2. Ἡρόδ. VIII 56 κ.έ. 83 κ.έ. Περὶ τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμίνας βλ. Keil, Hermes 73, 1938, 329—40. Hammond, JHS 76, 1956, 32—54.

3. Ἡρόδ. VIII 97 κ.έ.

οὐργὸν τοῦ στόλου τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως προκύπτει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι κατὰ τὴν ἐν Σπάρτῃ, μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος, ἄφιξίν του, ἦτοι τὸν χειμῶνα τοῦ 480/79 π.Χ., οἱ «Λακεδαιμόνιοι καλῶς μὲν ὑπεδέξαντο, μεγάλως δὲ ἐτίμησαν», κατὰ τὸν Ἡρόδοτον¹, αὐτόν. Ἡ τοιαύτη ὑποδοχὴ τοῦ Θεμιστοκλέους ὠφείλετο προφανῶς εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀργείων εἰς τὴν Μαρδόνιον δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ παρημποδίζον οὗτοι τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς συμμάχους τῶν νὰ βαδίσουν πέραν τοῦ Ἰσμοῦ, ἡ Σπάρτη προετίμα ὁ ἀγὼν νὰ κριθῇ κατὰ θάλασσαν, προκειμένου νὰ διατηρήσῃ τὰς κατὰ ξηρὰν δυνάμεις τῆς πρὸς πρῶσπιν τῆς Πελοποννήσου.

Ἀλλὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους προταθὲν καὶ ὑπὸ τῆς Σπάρτης υποστηριζόμενον σχέδιον ἀντιμετώπισεως κατὰ θάλασσαν τῶν Περσῶν οὐδόλως ἐνέκρινον οἱ Ἀθηναῖοι, διότι ἡ πόλις τῶν διέτρεχεν ἄμεσον κίνδυνον, δεδομένου ὅτι ἡ περσικὴ στρατιὰ εὕρισκετο εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἐνεκα τούτου ὁ Θεμιστοκλῆς περιέπεσεν εἰς δυσμένειαν, οἱ Ἀθηναῖοι δὲ, ἐμπιστευθέντες τὴν τύχην τῆς πόλεως τῶν εἰς τοὺς ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνακληθέντας Ἀριστείδην καὶ Ξάνθιππον, ἀνεζήτησαν τρόπον νὰ μεταπέσουν τὴν Σπάρτην.

Εἰς τοῦτο διηκούλυνε τὰ μάλιστα τοὺς Ἀθηναίους ἡ εἰς Ἀθήνας ἄφιξις τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου Α΄², διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Μαρδόνιος ἐξεδήλου διαλλακτικὰς ἔναντι αὐτῶν προθέσεις, ἀποσκοπῶν εἰς τὴν διὰ τούτων ἀπόσπασιν τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῶν Ἑλλήνων συμμάχων, καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς Σπάρτης, καὶ εἰς τὴν εὐχερεστέραν κατάληψιν τῆς Πελοποννήσου.

Οἱ Σπαρτιάται δὲ πληροφορηθέντες τὰς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους προτάσεις τῶν Περσῶν καὶ ἀντιληφθέντες τὸ μέγεθος τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτοὺς κινδύνου, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἀπεχώρει ἐκ τῆς συμμαχίας καὶ συνετάσσετο πρὸς τοὺς Πέρσας ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἀπέστειλαν εἰς τὰς Ἀθήνας πρέσβεις, οἱ ὁποῖοι μεταξὺ ἄλλων ἐβεβαίουν τοὺς Ἀθηναίους ὅτι οἱ «Λακεδαιμόνιοι... ἐπαγγέλλονται γυναϊκάς τε καὶ τὰ ἐς πόλεμον ἄχρηστα οἰκετῶν ἐχόμενα πάντα ἐπιθρέψειν, ἔστ' ἂν ὁ πόλεμος ὁδε συνεστήκῃ»³.

Τὰ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων πρέσβων εἰς τοὺς Ἀθηναίους λεχθέντα δὲν ἐπέδρασαν μὲν ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων δοθείσης ἀπαντήσεως, ἐδήλουν ὅμως ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι θὰ παρεῖχον εἰς τούτους πᾶσαν δυνατὴν βοήθειαν, ἔστω καὶ ἂν ἡ πρὸς τοὺς Πέρσας σύγκρουσις διεξήγετο κατὰ ξηρὰν.

1. Ἡροδ. VIII 124. Βλ. καὶ Θουκ. I 74. Πλουτ., Θεμ. 17

2. Ἡροδ. VIII 136.

3. Ἡροδ. VIII 142.

Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν

Παρά πάντα ταῦτα, καί δὴ μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Μαρδονίου εἰς τὴν Ἀττικὴν¹, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη ἐρημαθῇ διότι οἱ κάτοικοί της εἶχον καὶ πάλιν ἐκεῖθεν ἀπομακρυνθῇ, ὅτε Ἀθηναῖοι πρέσβεις, μεταβάντες εἰς Σπάρτην, ἐξήτουν τὴν ὑπὸ πάντων τῶν μελῶν τῆς ἑλληνικῆς συμμάχιας ἀντιμετώπισιν τῶν Περσῶν, οἱ Λακεδαιμόνιοι, εὐρίσκοντες διαφόρους προφάσεις, ἀνέβαλον τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑπ' αὐτῶν δοθείσης ὑποσχέσεως.

Ἡ τοιαύτη ἀναβολὴ ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀνέμενον νὰ συμπληρωθῇ ἡ ὁχύρωσις τοῦ Ἴσθμου, τῆς ὁποίας ἀρχικῶς προΐστατο ὁ ἡλικιωμένος Ἀγιάδης βασιλεὺς Κλεόμβροτος, ἀδελφὸς ἐτεροθαλῆς τοῦ Κλεομένου καὶ ἀμφιθαλῆς τοῦ Λεωνίδα, ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ αὐτοῦ, Πλειστάρχου. Ὅπισθεν δὲ τῆς τοιαύτης ἀναβολῆς εἶναι δυνατόν νὰ διαγνωσθῇ ἡ ἐν Σπάρτῃ ἐπικράτησις τῆς παραδοσιακῆς πολιτικῆς τῆς συντηρητικῆς μερίδος, ἥτοι τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἑωρισμοῦ, οἱ ὅποιοι ἀντέκειντο εἰς τὴν πέραν τοῦ Ἴσθμου ἄμυναν.

Διαρκούσης ὅμως τῆς ὁχυρώσεως τοῦ Ἴσθμου, ἀπέθανεν ὁ Κλεόμβροτος καὶ τοῦτον διεδέχθη τότε εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀγιάδων, ὡς (ἀντι-) βασιλεὺς καὶ ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ Λεωνίδα Πλειστάρχου, ὁ υἱὸς τοῦ Κλεομβρότου Πausanίας². Ἡ εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀγιάδων ἀνάρρησις τοῦ νέου τὴν ἡλικίαν καὶ ἱκανωτάτου Πausανίου ἔμελλε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπικράτησιν εἰς τὴν Σπάρτην τῆς ἀχαϊκῆς πολιτικῆς κατὰ τὰς κρίσεις ἐκεῖνας στιγμὰς καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος. Τὰ γεγονότα ἐξειρίχθησαν ὡς ἑξῆς:

Ἡ ὡς ἂν ἀναβολὴ τῶν Σπαρτιατῶν προεκάλεσε τοσαύτην δυσφο-

1. Ἡροδ. IX 3.

2. Κατὰ τὸν Beloch (ἔ. ἀ. II² 2, 158), ὁ Pausanίας κατέστη (ἀντι-) βασιλεὺς διότι ἦτο ἱκανώτατος στρατηγός. Ἡ ἀποψις αὐτῆς ὅμως δὲν ἔχει γίνεαι ἀποδεκτὴ (βλ. Hignett, Xerxes' Invasion of Greece, ἔ. ἀ., 287). Κατ' ἄλλην ἀποψιν (βλ. How καὶ Wells, Commentary on Herodotus II, 290), ὁ Pausanίας κατέστη (ἀντι-) βασιλεὺς διὰ τὴν παραμερισθῆ ὁ υἱὸς τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Λεωνίδα (τοῦ Δωριέως) Εὐρύναξ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε στερηθῇ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πατρὸς του ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Ἀγιάδων. Κατὰ τὴν White ὅμως δὲν ἐγένετο τοιοῦτος παραμερισμός, διότι ὁ Εὐρύναξ ἦτο νόθος υἱὸς τοῦ Δωριέως πιθανῶς (JHS, 1964, 149—50, σημ. ε). Κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀποψιν, ὁ Pausanίας κατέστη (ἀντι-) βασιλεὺς δικαιωματικῶς, ἥτοι ὡς ὁ πλησιέστερος συγγενὴς τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ Λεωνίδα Πλειστάρχου, διότι, μετὰ τὸν γάμον τοῦ Λεωνίδα καὶ τῆς Γοργούς, ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς υἱός, ὁ Πλεισταρχος, πλησιέστερον συγγενὴ εἶχεν ὄχι τὸν ἐξαδελφόν του Εὐρύνακτα (υἱὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Λεωνίδα) ἀλλὰ τὸν νεώτερον ἀδελφόν του πατρὸς του καὶ θεῖον του, τὸν Κλεόμβροτον, διὸ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἡ (ἀντι-) βασιλεία περιῆλθεν εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν του Pausanίαν.

ρίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους¹, ὥστε προετίθεντο οὗτοι νὰ ἀπειλήσουν τὰς ἀρχὰς τῆς Σπάρτης ὅτι θὰ ἀπεδέχοντο ἀναγκαστικῶς τὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου. Πληροφορηθέντες ὅμως τότε οἱ Λακεδαμόνιοι, ἐκ τινος Τεγεάτου², τὰς προθέσεις τῶν Ἀθηναίων πρέσβων, μετέβαλον πάραυτα γνώμην καὶ νύκτωρ προέβησαν εἰς τὴν ἀποστολὴν 5.000 Σπαρτιατῶν ὀπλιτῶν, ὑπὸ τὸν (ἀντι-)βασιλέα Πανσανίαν, πέραν τοῦ Ἰσμοῦ. Ὅπισθεν ἐπομένως τῆς αἰφνιδίας αὐτῆς ἀποφάσεως τῆς Σπάρτης εἶναι δυνατόν νὰ διαγνωσθῇ ἡ ὑποχώρησις τῆς ἀδιαλλάκτου μερίδος, τοῦ δωρισμοῦ. Ὅπισθεν, ἐξ ἄλλου, τῆς πανστρατιᾷ κινητοποιήσεώς της εἶναι δυνατόν νὰ διαγνωσθῇ ὅχι μόνον ἡ ἀπόφασις ἑνὸς μέχρις ἐσχάτων ἀγῶνος της ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς συνοχῆς τοῦ σπαρτιατικοῦ δήμου ἀπὸ τῆς ἐπεμβάσεως διασπαστικῶν στοιχείων. Ὅταν οὕτω κατὰ τὴν ἐπομένην οἱ Ἀθηναῖοι πρέσβεις ἠπειλήσαν τὴν Σπάρτην, οἱ ἔφοροι ἀπήντησαν ὅτι ἡ σπαρτιατικὴ στρατιὰ εὐρίσκετο ἤδη καθ' ὁδόν, πορευομένη πρὸς τὴν Ἀττικὴν.

Μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ὀπλιτῶν ἀπεστάλησαν τότε καὶ 35.000 εἰλωτες³, πρὸς παρεμπόδισιν προφανῶς ἐπαναστατικῆς τινος ἐκδηλώσεώς των. Ἄλλο ληφθὲν μέτρον πρὸς διασφάλισιν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Πελοποννήσου ἐν γένει ἦτο ἡ καθυστέρησις⁴ ἀποστολῆς τῶν Μαντινέων καὶ Ἡλείων⁵

1. Ἡρόδ. IX 9—11.

2. Αὐτόθι.

3. Ὡς αἰτία τῆς τοιαύτης κινητοποιήσεως τῶν εἰλωτῶν ἔχει θεωρηθῇ ὁ φόβος τυχόν ἐξεγέρσεώς των κατὰ τῆς Σπάρτης ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ὀπλιτικοῦ σώματος αὐτῆς (βλ. Busolt καὶ Swoboda ἔ.α., 668, σημ. 4). Ὑπάρχει ὅμως ἡ ἄποψις (βλ. Oliva ἔ.α., 140—1 σημ. 1) ὅτι οὐδεὶς φόβος τοιαύτης ἐξεγέρσεως ὑφίστατο τότε, ἐξαίτιας τῆς ἀδυναμίας εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο οἱ εἰλωτες μετὰ τὴν καταστολὴν τοῦ προσφάτου κινήματός των. Ἄλλ' εἰς τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἔχει διατυπωθῇ ἡ ἀντ' ῥησις (βλ. αὐτόθι) ὅτι τὸ Ἄργος ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ τοὺς εἰλωτας, διὸ καὶ ἡ κινητοποίησις των ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἦτο ἐπιβεβλημένη.

4. Ὁ Munro (JHS 24, 1904, 127) ὑπεστήριξεν ὅτι ὑπῆρχε συμμαχία Ἀργεὺς καὶ Μαντινέων, ὥς καὶ Ἡλείων, κατὰ τῆς Σπάρτης. Κατὰ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἔχει ταχθῇ ἀριθμὸς ἐρευνητῶν (βλ. Hignett, Xerxes' Invasion of Greece, ἔ.α., 279 καὶ 341, σημ. 7).

Ὁ Andrewes (The Phoenix 6, 1952 2κ.έ.), παρατηρεῖ σχετικῶς πρὸς τὴν καθυστέρησιν αὐτὴν ὅτι εἶναι ἄγνωστοι οἱ λόγοι τῆς (ὑποτιθεμένης) δυσαρεσκείας τῶν Ἡλείων καὶ τῶν Μαντινέων κατὰ τῆς Σπάρτης. Ὁ δὲ Hignett (ἔ.α., 341) ἀποκλείει τυχόν προσυνεννόησιν των πρὸς τοὺς Πέρσας. Πολλοὶ δὲ ἐρευνῶνται (αὐτόθι) ἔχουν δεχθῇ ὅτι ἡ ἀκολουθήσασα ἐξορία τῶν στρατηγῶν των ἦτο πράξις πολιτικῆς σκοπιμότητος.

5. Βλ. Hignett, ἔ.α., 341. Ἐπὶ τοῦ ἀνατεθέντος, μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, εἰς Δελφοὺς ἀναθήματος ἀνεγράφη τὸ ὄνομα τῶν Ἡλείων, παρὰ τὴν καθυστέρησιν τῆς ἀφίξεώς των, τοῦτο δὲ ἐπεξηγεῖ ὅτι ἡ καθυστέρησις αὐτὴ εἶχεν ἀποχρῶντα λόγον. Ἡ μὴ ἀναγραφὴ ὅμως τοῦ ὀνόματος τῶν Μαντινέων ἐπὶ τοῦ ἀναθήματος τούτου δὲν ὤφειλετο εἰς τὴν καθυστέρησιν τῆς ἀφίξεώς των καὶ εἰς δυσαρέσκειαν τῆς Σπάρτης

μετά τοῦ λοιποῦ στρατοῦ τῶν Πελοποννησίων. Διότι ἡ καθυστέρησις αὐτῇ φρονοῦμεν ὅτι δὲν ὤφειλετο οὔτε εἰς διάστασιν τῶν πιστοτέρων τούτων συμμάχων τῆς Σπάρτης πρὸς αὐτὴν οὔτε εἰς φιλομηδικὰς διαθέσεις τῶν, ὅπως ὑποστηρίζεται ἐνίοτε, ἀλλὰ εἰς προάσπισιν τῆς πόλεως αὐτῆς ἐξ ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως τῶν Ἀργείων, οἱ ὅποιοι εἶχον ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Μαρδόνιον τὴν δημιουργίαν ἀντιπερισπασμοῦ, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπεφάσιζον νὰ προχωρήσουν πέραν τοῦ Ἴσθμου.

Εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ εἰς τὴν Σπάρτην ἐναπομείναντος στρατοῦ, διὰ τῆς καθυστερήσεως τῶν συμμάχων τούτων, φρονοῦμεν ὅτι ὤφειλετο καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῶν Ἀργείων ἐκδηλωθεῖσα πρὸς τὸν Μαρδόνιον ἀδυναμία τηρήσεως¹ τῆς εἰς αὐτὸν δοθείσης ὑποσχέσεως (βλ. ἀνωτ.).

Ἡ Σπάρτη, ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ἡ καθυστέρησις ἀποστολῆς στρατοῦ ὑπὸ τῶν Μαντινέων καὶ τῶν Ἡλείων ἀπεσκόπει εἰς τὴν προάσπισιν τῆς Πελοποννήσου ἐξ ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως τῶν Ἀργείων, ὤφειλετο δηλαδὴ εἰς λόγους οἱ ὅποιοι, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ Ἀθηναὶ εἶχον ἤδη δύο φορὰς ὑποστῆ δῆωσιν ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἡδύνατο νὰ προκαλέσούν τὴν ἀντίδρασιν τῶν Ἀθηναίων, ἀπέδωκε τὴν καθυστέρησιν αὐτὴν εἰς βραδυπορίαν καὶ ὥς ὑπευθύνους ταύτης ἐθεώρησε τοὺς ἐπὶ κεφαλῇ τῶν Ἡλείων καὶ Μαντινέων στρατηγούς, τοὺς ὁποίους καὶ ἐξώρισεν².

Εἰς τὴν διασφάλισιν ὥσαύτως τῆς Σπάρτης ἀπεσκόπει προφανῶς καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ υἱοῦ τοῦ Δωριέως, ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τοῦ Κλεομένου (ἐκ τῆς πρώτης συζύγου τοῦ Ἀναξανδρίδα), Εὐρύνακτος³, ὁ ὁποῖος συνώδευε τὸν Πausanίαν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην. Διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Εὐρύνακτος δηλαδὴ ἡ Σπάρτη ἐπεδίωκε τὴν διατήρησιν τῆς συνοχῆς τοῦ σπαρτιατικοῦ δήμου, ὁ ὁποῖος ἄλλως ἡδύνατο νὰ διασπασθῇ. Τοῦτο καθίσταται νοητόν, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Εὐρύνακτος Δωριεὺς προΐστατο τῶν ὁπαδῶν τοῦ δωρισμοῦ, οἱ ὅποιοι ἀντετίθεντο εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἥδη ἐπ' αὐτοῦ ἀκολουθουμένην ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν, μετὰ τὸν θάνατον καὶ τοῦ Κλεομένου καὶ τοῦ Λεωνίδα, ἠκολούθει πιστῶς ὁ Πausanίας.

Τελῶν ὑπὸ τὸν Πausanίαν καὶ τὸν Εὐρύνακτα ὁ στρατὸς τῶν Πελοποννησίων, συνενωθείς δὲ εἰς τὴν Ἐλευσίνα μετ' Ἀθηναίων, ὑπὸ

κατ' αὐτῶν ἀλλ' εἰς ἄλλην αἰτίαν, προφανῶς εἰς τὴν ἀποφυγὴν δημιουργίας ἀντιδράσεως ἐκ μέρους τῶν Τεγεατῶν, οἱ ὅποιοι πολεμήσαντες ἀνδρείως κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν εἶχον ὑποστῆ μεγάλας ἀπώλειας.

1. Ἡροδ. IX 12.

2. Ἡροδ. IX 77.

3. Ἡροδ. IX 16.

τὸν Ἀριστείδην¹, ἤλθε καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Κιθαιρῶνος, πλησίον τῶν Ἐρυθρῶν τῆς Βοιωτίας. Ἐκεῖ δὲ εὐρισκόμενος, συνῆψε τὴν πρώτην μάχην πρὸς τὸ ἐπιτεθὲν ἱππικὸν τῶν Περσῶν, τῶν ὁποίων ἐφονεύθη τότε ὁ ἱππαρχος, ὀνόματι Μασίστιος. Ἠκολούθησαν μεταστρατοπεδεύσεις, καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Τελικῶς δὲ ἡ μάχη διεξήχθη παρὰ τὰς Πλαταιάς².

Ἔνεκα τῶν μετακινήσεων τούτων τὴν ἐχθρικήν ἐπίθεσιν ἀντιμετώπισαν ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τῶν Τεγεατῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ κατὰ ταῦτα συναφθεῖσα μάχη κατέληξεν εἰς τὴν διάσπασιν τῆς παρατάξεως τῶν Περσῶν, οἱ ὅποιοι, φονευθέντος καὶ τοῦ Μαρδονίου, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, πολλοὶ δὲ κατέφυγον εἰς τὸ ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθὲν στρατόπεδόν των, (τὸ ξύλινον τεῖχος), ἔνθα καὶ ἀπεδεκατίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐν συνεχείᾳ, ἐνῶ ἄλλοι κατέφυγον ὑπὸ τὸν Ἀρτάβαζον εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διεξαχθείσης παρὰ τὰς Πλαταιάς μάχης ὠφέλιετο κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν στρατηγικὴν ἱκανότητα τοῦ Πausανίου καὶ τὸν ἥρωισμόν τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Τεγεατῶν. Ἀλλ' οἱ συντελέσαντες εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς μάχης εἰς τὸν χρόνον ἐκείνον ὑπῆρξαν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὅποιοι προεκάλεσαν τὴν Σπάρτην ὅπως ἀντιμετωπίσῃ τοὺς Πέρσας βορείως τοῦ Ἰσθμοῦ.

Τὰ μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν

Τὴν νίκην τῶν Πλαταιῶν ἠκολούθησεν ἡ ταφή, ὡς συνήθως, τῶν νεκρῶν, ἡ συγκέντρωσις τῶν λαφύρων, τὰ ὅποια ὑπῆρξαν πλούσια, καὶ ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀπότισις τιμῶν, ἡ ὅποια ἔλαβε πανελλήνιον χαρακτῆρα³.

Διὰ ψηφίσματος δέ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Πλούταρχον⁴ προέτεινεν ὁ Ἀθηναῖος πολιτικὸς Ἀριστείδης, ἡ Πλαταικὴ γῆ ἐκηρύχθη χῶρος ἱερὸς⁵ καὶ ἀπαρabiάστος, τοῦ ὁποίου τὴν ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως ἄμυναν ἀνέλαβον ὡς ὑποχρέωσιν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες σύμμαχοι.

Ἀπεφασίσθη δὲ κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συμμάχων καὶ ἡ τιμωρία τῶν μηδισάντων. Οὕτως, ἔνδεκα περίπου ἡμέρας μετὰ

1. Ἡροδ. IX 20.

2. Περὶ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν βλ. Boucher, *Rev. Arch.* II, 1915, 257—320. Β). ἐπίσης σελ. 677, σημ. 4.

3. Ἡροδ. IX 80 κ.έ. Περὶ τῶν πανελληνίων μνημείων βλ. Meiggs καὶ Lewis, *Greek Historical Inscriptions* ἔ.α, σελ. 57 κ.έ.

4. Πλουτ., Ἀριστ. 21. Περὶ τοῦ ψηφίσματος τούτου βλ. Meritt κ.ά., *ATL* III (1950), 101—4.

5. Πβλ. Θουκ. II 71.

τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν ὁ Πausanías ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν¹ καὶ ἀπήτησε τὴν ὑπὸ τῶν Θηβαίων παράδοσιν τῶν ὑπευθύνων τοῦ μηδισμού των. Τοῦτο ὅμως ἐπετεύχθη κατόπιν πολιορκίας τῆς πόλεως, ὅτε καὶ οἱ παραδοθέντες Θηβαῖοι ἐφονεύθησαν ὑπὸ τοῦ Πausanίου πρὸς παραδειγματισμόν.

Ἐξ ἄλλου, νέα νίκη ἔστειψε τὰ ὅπλα τῶν Ἑλλήνων συμμάχων, μᾶλλον ὀλίγον μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν ἢ συγχρόνως — ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος — πρὸς αὐτήν. Ἡ νίκη αὕτη ἐπετεύχθη ὡς ἑξῆς:

Πρὶν ἢ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιτύχουν νὰ μεταπείσουν τοὺς Σπαρτιάτας ὅπως οἱ Ἕλληνες σύμμαχοι ἀντιμετωπίσουν τοὺς Πέρσας κατὰ ξηράν², κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ ἔτους 479 π.Χ., ἑλληνικὸς στόλος ἀποτελούμενος ἐξ 110 πλοίων συνεκεντρώθη παρὰ τὴν Αἴγιναν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Λεωτυχίδα, ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Εὐρυποντιδῶν. Κατὰ τὸν χρόνον αὐτὸν δὲ ἀφίχθησαν εἰς τὴν Αἴγιναν ἐχθροὶ τοῦ τυράννου τῆς Χίου, ἔχοντες πρότερον μεταβῆ εἰς Σπάρτην ζητοῦντες παρὰ τῶν Ἑλλήνων συμμάχων τὴν ἐκ τῶν Περσῶν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἰώνων.

Ἄλλ' ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπλευσε τότε μέχρι τῆς Δήλου μόνον, διότι κατὰ τὸν Ἡρόδοτον οἱ Ἕλληνες, γνωρίζοντες ὅτι ὁ περσικὸς στόλος ἐναυλόχει ἤδη παρὰ τὴν Σάμον καὶ ὄντες ἄπειροι (τῶν χώρων), δὲν ἐτόλμων νὰ πλεύσουν μακρύτερον. Συνέπιπτεν ὅμως καὶ οἱ Πέρσαι, φοβούμενοι τὸν ἑλληνικὸν στόλον, «τὸ πρὸς ἐσπέρης ἀνωτέρω Σάμου μὴ τολμᾶν ἀναπλεῦσαι»³. Συνέβαινον δὲ ταῦτα, καθ' ὃν χρόνον ὁ Μαρδόνιος διεχείμαζεν ἀκόμη εἰς Θεσσαλίαν.

Κατὰ τὴν παραμονὴν ὅμως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὴν Δήλον ἄνδρες ἐκ Σάμου, διαφυγόντες τῆς προσοχῆς τῶν Περσῶν, ἦλθον πρὸς τὸν Λεωτυχίδα, αἰτοῦντες τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου των. Ἐλεγον δὲ μεταξὺ ἄλλων τότε ὅτι ἥρκει ἢ εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας ἐμφάνισεν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου διὰ νὰ προσχωρήσουν φανερώς αἱ ἐκεῖ ἑλληνικαὶ πόλεις εἰς τοὺς Ἕλληνας⁴.

1. Ἡρόδ. IX 86—7. βλ. Hignett ἔ.ἀ., 242—3. Ἡ Σπάρτη προέτεινε τότε τὴν ἀποπομπὴν τῶν Θηβῶν, μετὰ τῶν ἄλλων πόλεων αἱ ὁποῖαι εἶχον μηδίσει, ἐκ τῆς δελφικῆς Ἀμφικτιονίας. Ὑπὲρ αὐτῶν ὅμως ἐτάχθη ὁ Θεμιστοκλῆς (Πλουτ., Θεμ., 20. Περὶ τῆς Ἀμφικτιονίας βλ. Daux, BCH 81, 1957, 95—120. Ἐπίσης βλ. Zeilhofer, Sparta, Delphoi und die Amphintyonen im 5. Jahrhundert vor Christi (διδ. διατρ. Erlangen, 1959, 41 κ.έ.). Περὶ τῆς πολιτειακῆς ὁργανώσεως τῶν Βοιωτῶν βλ. Larsen, TAPhA 1955, 40: «For understanding Greek Thought and Institutions of the 5th c., the oligarchy of Boeotia is nearly as important as the democracy of Athens.

2. Ἡρόδ. VIII 131.

3. Ἡρόδ. VIII 132.

4. Ἡρόδ. IX 90.

Ὁ Λεωτυχίδας ἀπεδέχθη τότε τὸ αἶτημα τῶν Σαμίων καὶ κατόπιν τούτου ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπλευσεν εἰς Σάμον. Ἀλλ' οἱ Πέρσαι, καίτοι ἔχοντες τριπλάσιον στόλον τοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ ἄκρωτήριον Μυκάλῃ, ἐπὶ τῶν κεντρικῶν μικρασιατικῶν παραλίων, ἔνθα καὶ ἀνείλκυσαν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς τὰ πλοῖα τῶν¹. Κατόπιν τούτου ὁμοῦ οἱ Ἕλληνες σύμμαχοι, ἀποφασίσαντες τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν Περσῶν, ἐπλευσαν καὶ αὐτοὶ εἰς Μυκάλῃν, ἔνθα καὶ ἀπεβίβάσθησαν.

Τὸ ἀποβιβασθὲν δὲ ἐκεῖ στράτευμα, ἐπιτεθὲν μετ' ὀλίγον κατὰ τῶν Περσῶν, κατόρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺτους, νὰ τρέψῃ δὲ ἐν συνεχείᾳ αὐτοὺς εἰς φυγὴν καὶ νὰ πυρπολήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀνείλικισμένα πλοῖα τῶν².

Μετὰ τὴν παρὰ τὴν Μυκάλῃν νίκην ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπλευσεν εἰς Σάμον, ἔνθα οἱ στρατηγοὶ τῶν Πελοποννησίων προέτειναν, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, νὰ ἐκκενωθοῦν αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ οἱ κάτοικοί των νὰ μεταφερθοῦν καὶ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὰς πόλεις τῶν μηδισάντων Ἑλλήνων. Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁμοῦ ἐρευνητῶν ἄλλοι μὲν ἀπορρίπτουν τὴν αὐθεντικότητά τῆς πληροφορίας τοῦ Ἡροδότου, ἄλλοι δὲ, δεχόμενοι αὐτὴν, κατηγοροῦν τὴν σπαρτιατικὴν πολιτικὴν³ ὡς ἐγωιστικὴν.

Οἱ Ἀθηναῖοι πάντως, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἀντετάχθησαν τότε εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων διατυπωθεῖσαν πρότασιν, λέγοντες ὅτι αἱ Ἀθῆναι ὡς μητρόπολις τῶν Ἰώνων δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἀποδεχθῶν τὴν ἐφορμογὴν μιᾶς τοιαύτης προτάσεως. Πρὸ τῆς ἀντιδράσεως αὐτῆς, ὑπεχώρησαν οἱ Πελοποννήσιοι. Ἀπεφασίσθη δὲ ἐν συνεχείᾳ ὅπως Σάμιοι, Χῖοι καὶ Λέσβιοι καὶ τινες ἄλλοι νησιῶται προσχωρήσουν εἰς τὴν ἐν ἔτει 481 π.Χ. συναφθεῖσαν ἀντιπερσικὴν συμμαχίαν.

Μετὰ ταῦτα, οἱ Ἕλληνες σύμμαχοι ἀπέπλευσαν ἐκ Σάμου πρὸς καταστροφὴν τῶν γεφυρῶν τοῦ Ἑλλησπόντου⁴. Ὅταν ὁμοῦ ἀφίχθησαν εἰς τὴν Ἀβυδὸν καὶ εὗρον τὰς γεφύρας κατεστραμμένας, ὁ μὲν Λεωτυχίδας καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν Πελοποννήσιοι σύμμαχοι ἀπέπλευσαν εἰς τὰ ἴδια, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν νεωστὶ προσχωρησάντων εἰς τὴν συμμαχίαν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας ἐπλευσαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ξανθίππου εἰς Σηστόν⁵, τὴν ὁποίαν καὶ κατέλαβον, φθίνοντος τοῦ 479 καὶ ἀρχομένου τοῦ 478 π.Χ. Ἀπὸ τῆς Σηστοῦ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, ἔχοντες τερματίσει πλέον τὴν ναυτικὴν

1. Ἡροδ. IX 96.

2. Ἡροδ. IX 106. Περὶ τῆς νίκης τῆς Μυκάλῃς βλ. Hignett, *Xerxes' Invasion* ἔ.ἀ., 251. Κατὰ μίαν ἕποιν (Gianelli, *Studi in onore di M.E. Paoli* (1955), 355—8), τὸν περσικὸν στόλον εἰς τὴν Μυκάλῃν ἔκωσαν οἱ Ἀθηναῖοι.

3. Βλ. Hignett, *Xerxes' Invasion* ἔ.ἀ., 260.

4. Ἡροδ. IX 107.

5. Ἡροδ. IX 114.

ἐκστρατεῖαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἐξασφαλίσαι καίρια σημεῖα ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ βορείου Αἰγαίου, ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Διὰ τῶν παρὰ τὰς Πλαταιὰς καὶ τὴν Μυκάλην νικῶν τῶν Ἑλλήνων ἐπετεύχθη ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν Περσῶν καὶ ἡ ἀποσόβησις τοῦ ἐξ αὐτῶν κινδύνου ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν δὲ αὐτὴν συνέπραξε τὸ σύνολον τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὅποῖον ἡδύνατο πλέον νὰ συνελθῇ ἐπὶ τι διάστημα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνενόχλητον ἀπὸ ἐξωθεν κινδύνους, τὴν ἐν γένει ἐξέλιξιν του.

Οὕτως οἱ Ἕλληνες, καίτοι ὑστεροῦντες τῶν Περσῶν κατὰ πολὺ εἰς ἀριθμητικὴν δύναμιν, κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν τὸν πανίσχυρον τοῦτον ἀντίπαλον. Ὁφείλετο δὲ τοῦτο κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ γεγονός ὅτι διὰ πρώτην φορὰν μετὰ παρέλευσιν πολλῶν γενεῶν, ἥτοι ἀπὸ τῶν Τρωικῶν, οἱ Ἕλληνες ἔδρασαν ἀπὸ κοινοῦ, προκειμένου νὰ πρσασπίσουν τὴν χώραν τῶν ἡ ὁποία ἦτο μὲν πτωχὴ ἀλλ' ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων εἶχε συνηθίσει νὰ χρησιμοποιοῖ ἀφ' ἐνὸς κατὰ τῆς πενίας καὶ ἀφ' ἐτέρου κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ τὴν «ἀρετήν», ὅπως παραστατικώτατα παρετήρησεν ὁ εἰς τὴν περσικὴν αὐλὴν εὐρισκόμενος ἑκπώτος Εὐρυπωντίδης βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Δημάρατος, εἰπὼν, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, εἰς τὸν Πέρσῃ βασιλεῖα τὰ ἐξῆς: «τῇ Ἑλλάδι πενίη μὲν ἀεὶ κοτε σύντροφός ἐστι, ἀρετὴ δὲ ἑκακτός ἐστι, ἀπὸ τε σοφίης κατεργασμένη καὶ νόμου ἰσχυροῦ· τῇ διαχρεωμένῃ ἡ Ἑλλάς τὴν μὲν πενίην ἀπαμύνεται καὶ τὴν δουλосύνην»¹.

1. Ἡροδ. VII 102.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ἡ Σπάρτη μετὰ τὰ Μηδικὰ

Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν —διὰ τῆς ὁποίας ἐπετεύχθη ἡ «ἐκ τῆς Εὐρώ-
πης»¹ ἀπομάκρυνσις τῶν Περσῶν—, ὡς καὶ ἡ μάχη τῆς Μυκάλης, διεξή-
χθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συμμάχων, τῶν μετεχόντων τῆς ἀμυντικῆς
συμμαχίας τοῦ Ἴσθμου.

Ἀλλά, μετὰ τὴν μάχην τῆς Μυκάλης καὶ τὴν προσχώρησιν τῶν
«ἀπὸ ἰωνίας καὶ Ἑλλησπόντου»² Ἑλλήνων εἰς τὴν ἀμυντικὴν συμμαχίαν,
συνέβη κατὰ τὸν Διόδωρον³ «τὴν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων σχισθῆναι». Καὶ
ὁ μὲν Λεωτυχίδας, μετὰ τῶν ἀπὸ Πελοποννήσου συμμάχων, ἀπέπλευσεν
ἐξ Ἑλλησπόντου, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, μετὰ τῶν νεωστὶ προσχωρησάντων
εἰς τὴν συμμαχίαν Ἑλλήνων τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, ἐπολιόρκησαν καὶ
κατέλαβον τὴν Σηστόν.

Ὁ ἀπόπλους τοῦ Λεωτυχίδα καὶ ἡ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Ἀθηναίων
κατάληψις τῆς ἐπὶ τῶν Δαρδανελλίων πόλεως Σηστοῦ ἐδήλουν ὅτι Σπάρ-
τη καὶ Ἀθῆναι ἐπεδίωκον νὰ ἀκολουθήσουν διάφορον ἐκάστη πολιτικὴν
ἐναντι τῆς συνεχίσεως τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου.

Παρὰ ταῦτα, ἡ ἐν ἔτει 481 π.Χ. συναφθεῖσα ἀμυντικὴ συμμαχία⁴ δὲν
διελύθη. Ἡ δὲ Σπάρτη ἐξηκολούθει παραμένουσα ἡγέτις τῆς συμμαχίας
αὐτῆς. Ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀθηναίων ὅμως, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεσκοπεῖτο ἡ
αὔξησις τῆς δυνάμεως τῆς πόλεως των, ἐδημιούργει πολλὰς ἀνησυχίας
εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους⁵.

Ἐκδήλωσιν τῶν ἀνησυχιῶν τούτων ἀποτελεῖ ἡ ἀντίδρασις τῆς Σπάρ-
της, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι, κατ' εἰσήγησιν τοῦ Θεμιστοκλέους, μετὰ τοῦ ὁ-

1. Θουκ. I 89.

2. Αὐτόθι.

3. Διοδ. IX 37.4

4. Περὶ τῆς συμμαχίας αὐτῆς βλ. κυρίως Brunt, *Historia*, 2, 1953—4, 135—63.

5. Περὶ τῶν δύο πρώτων δεκαετιῶν μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους βλ. Gomme, *Commentary*, ἐ.ά. I, 401—8, Meritt κ.ά. (ἐ.ά. III, 159—80), Andrewes (*The Phoenix* 6, 1952, 1—5), Knight, *Historia*, 1970 (μονογρ. ἀρ. 3). Ὡς καὶ Παπαντωνίου, Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Ἱστορία (1967), 1—51 καὶ Καρμίρη, Κίμων καὶ Θησεὺς (1964).

ποίου συνειργάζετο ὁ Ἀριστείδης, ἀπεφάσισαν τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστραφέντων τειχῶν τῆς πόλεως τῶν καὶ τὴν προσθήκην νέων. Ἄλλ' ἢ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐκδηλωθεῖσα τότε ἀντίδρασις δὲν ἐπέφερε τὴν ματαιώσιν ἢ καὶ τὴν ἀνακοπὴν ἔστω τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἀναληφθέντος ἔργου¹.

Ἐπετεύχθη δὲ ἡ ἀνέγερσις τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν χάρις εἰς τὴν ἐπιδειχθεῖσαν διπλωματικότητά τοῦ Θεμιστοκλέους, ὁ ὁποῖος, πλὴν τῆς τειχίσεως, εἰσηγήθη τότε καὶ τὴν ναυπήγησιν πλοίων², θέτων οὕτως εἰς ἔφαρμόγην πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀπεσκοπεῖ εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς ἡγήτιδα πόλιν τῆς συμμαχίας³.

Ἀποτυχόντες οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰς τὴν προσπάθειάν των νὰ ματαιώσουν τὸ ἔργον τῆς τειχίσεως τῶν Ἀθηνῶν, «ὄργην μὲν φανεράν οὐκ ἐποιοῦντο τοῖς Ἀθηναίοις»⁴, διεπίστουν ὅμως πλεον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐφέροντο ὀλοταχῶς πρὸς τὴν αὐξήσιν τῆς δυνάμεώς των. Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἐνίσχυνεν ἐπομένως τὴν ἐξωτερικὴν ἐκείνην πολιτικὴν τῆς Σπάρτης, ἡ ὁποία εἶχεν ἐπικρατήσει κατὰ τὴν ἐν ἔτει 507 π.Χ. ἐπὶ Κλεομένους δημιουργηθεῖσαν ἔντασιν τῶν σχέσεων Σπάρτης—Ἀθηνῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπεκατεστάθησαν ἐν ἔτει 491 π.Χ., ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ ἐν ὧσιν τῆς περσικῆς εἰσβολῆς.

Δεῖγμα τῆς ἐπικρατήσεως τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τῆς ἀχαϊκῆς ἐν γένει πολιτικῆς, φορεῖς τῆς ὁποίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλεομένους ἦσαν ὁ Εὐρυπωντίδης βασιλεὺς Λεωνυχίδας καὶ οἱ Ἀγιάδαι βασιλεῖς Λεωνίδας καὶ Πανσανίας, ἀποτελεῖ ἡ ἐν ἔτει 478 π.Χ. ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀνάληψις τῆς ἡγεσίας τῶν Ἑλλήνων συμμάχων καὶ ἡ εἰς τὸν Πανσανίαν ἀνάθεσις τῆς ἐκστρατείας, δι' ἧς ἀπεσκοπεῖτο ἡ ἀπὸ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἀπόσπασις ἑλληνικῶν πόλεων.

Τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πανσανίου ἀναληφθείσης αὐτῆς ἐκστρατείας ὑπῆρξαν ἄκρως σημαντικά, καὶ δὴ ἡ ἀπὸ τῶν περσικῶν φρουρῶν ἀπαλλαγὴ πόλεων τῆς Κύπρου καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ κατάληψις τῆς δωρικῆς πόλεως τοῦ Βυζαντίου, ἐπὶ τῶν πρὸς τὸν Εὐξείνιον Πόντον στενῶν⁵. Εἰς τὴν ἐπίτευξιν δὲ τῶν στόχων τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς συνετέλεσε

1. Βλ. Παπαντωνίου ἔ.α., 8 κ.έ.

2. βλ. Μαριδάκη, Ὁ νόμος τοῦ Θεμιστοκλέους περὶ θαλασίου ἐξοπλισμοῦ (1963).

3. Περί τῆς δημιουργίας τῆς ἀθηναϊκῆς συμμαχίας βλ. κυρίως Hammond, JHS 87, 1967, 41—6, καὶ Sealey, Studies Presented to V. Ehrenberg (1966), 235—55.

4. Θουκ. I 92.

5. Θουκ. I 94—5.

πιθανῶς καὶ τὸ εἰς τὰς περιοχὰς αὐτάς, τῆς Κύπρου καὶ τῆς Θράκης, ἐν-
υπάρχον προδωρικὸν στοιχεῖον, διατηρηθὲν εἰς μὲν τὴν Κύπρον ἐκ τοῦ
ἀρχαίου ἀποικισμοῦ, εἰς δὲ τὴν Θράκην ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου ἀρχαίου-αἰο-
λικοῦ ἀποικισμοῦ.

Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πausανίου ἐπίτευξις τοῦ σκοποῦ τῆς
ἐκστρατείας τῶν Ἑλλήνων συμμάχων δὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐν Σπάρτῃ
διατήρησιν τῆς πολιτικῆς, τῆς ὁποίας ἦτο κύριος φορεὺς. Καὶ τοῦτο διότι
καὶ ἡ ἐν ἔτει 478 π.Χ. ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἀνάκλησις τοῦ Πausανίου ὑπὸ
τῆς Σπάρτης καὶ ἡ ἀντικατάστασίς του, ὅχι ἔξ διὰ τοῦ ἐτέρου βασιλέως τῆς,
τοῦ Εὐρυπωντίδου Λεωτυχίδα, ἀλλὰ διὰ τοῦ Σπαρτιάτου Δόρκιδος¹, δηλοῦν
τὴν μεταστροφὴν τῆς ἐξωτερικῆς σπαρτιατικῆς πολιτικῆς ἡ ὁποία ἐθεώρει
τοὺς Ἀθηναίους «ικανοὺς ἐξηγεῖσθαι» τοῦ ἀντιπερσικοῦ ἀγῶνος².

Εἰς τὴν μεταστροφὴν αὐτὴν προφανῶς ἐπέδρασεν ὁ ἐν Ἀθήναις γε-
νόμενος παραμερισμὸς τοῦ Θεμιστοκλέους ἐκ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων,
εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν ὁποίων ἐπρωτοστάτουν πλέον ὁ Ἀριστείδης³ καὶ
ὁ Κίμων⁴. Καὶ ἀπεσκόπουν μὲν οἱ δύο αὐτοὶ Ἀθηναῖοι πολιτικοί, ὅπως
καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ἀντι-
θέσει ὅμως πρὸς τοῦτον, ἐπέδιδκον τὸν σκοπὸν τῶν αὐτῶν διὰ τῆς κοινῆς
πρὸς τὴν Σπάρτην συνεχίσεως τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου καὶ ὅχι
διὰ τῆς μειώσεως τῆς δυνάμεως τῆς πόλεως αὐτῆς.

Αἱ ἐναντι τοῦ Θεμιστοκλέους διαθέσεις τῶν Λακεδαιμονίων εἶχον
ἤδη μεταστροφὴν ἀπὸ τῶν Μηδικῶν καὶ εἰς τὴν μεταστροφὴν αὐτὴν εἶχε
συντελέσει, πλην ἄλλων, ἡ ὑπ' αὐτοῦ τηρηθεῖσα στάσις ὡς πυλαγόρου
κατὰ τὸ ἀμφικτιονικὸν συνέδριον, διότι οὗτος εἶχεν ἀντιταχθῆ τότε εἰς
εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης γενομένην εἰσήγησιν νὰ ἀποκλεισθοῦν τῆς ἀμφι-
κτυονίας ὅλαι αἱ πόλεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον συμπράξει εἰς τὴν ἀπόκρουσιν⁵
τῶν Περσῶν. Ἡ ἐφαρμογὴ βεβαίως τῆς προτάσεως ταύτης θὰ καθίστα
τὴν Σπάρτην κυρίαρχον πλέον τοῦ ἀμφικτιονικοῦ συνεδρίου, τὸ ὁποῖον
ἦσκει μεγάλῃ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος.
Ἡ εἰς τὴν πρότασιν αὐτὴν ἐπομένως ἀντίδρασις τοῦ Θεμιστοκλέους συν-
ετέλεσεν εἰς τὴν μὴ ἐπίτευξιν τοῦ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐπιδιωκομένου σκοποῦ.

Ἡ νέα μεταστροφή τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Σπάρτης δηλοῦται
καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἀνάκλησιν τοῦ Πausανίου,

1. Θουκ. I 94-5.

2. Αὐτόθι.

3. Βλ. σελ. 695 σημ. 5.

4. Βλ. αὐτόθι καὶ Καρμίρην ἑ.ἀ. Κίμων καὶ Θησεύς 14 κ.ἑ.

5. Πλουτ., Θεμ. 20.

ἀπεμακρύνθη ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Εὐρυπωντιδῶν βασιλεὺς Λεωτυχίδας¹, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐπίσης φορεὺς τῆς σπαρτιατικῆς ἀχαικῆς πολιτικῆς. Ἀφορμὴν δὲ πρὸς ἀπομάκρυνσιν τούτου παρέσχεν ἡ εἰς αὐτὸν ἐνωρίτερον ἀνατεθεῖσα ἐκστρατεία, ἡ ὁποία ἐθεωρήθη ὡς ἀποτυχοῦσα καὶ ἡ ἀποτυχία τῆς ἀπεδόθη εἰς πρὸς αὐτὸν γενομένη δωροδοκίαν ἐκ μέρους τῶν Ἀλευαδῶν τῆς Λαρίσης². Ὁ διὰ τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς ὅμως ἐπιδιωχθεὶς σκοπός, ὁ ὁποῖος συνίστατο εἰς τὴν ἐδραΐωσιν τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῆς Σπάρτης εἰς τὴν Θεσσαλίαν φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐπιτευχθῆ. Διότι οἱ Ἀλευάδαι τῆς Λαρίσσης³, ὡς κυρίως ὑπεύθυνοι διὰ τὸν μηδισμόν τῆς Θεσσαλίας καὶ κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον ταγοὶ τῶν Θεσσαλῶν, φέρονται ὡς ἀπολέσαντες μετὰ τὰ Μηδικὰ τὴν ταγείαν, ἡ ὁποία περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν τῶν Ἐχεκρατιδῶν τῆς Φαρσάλου. Ἐξ ἄλλου, πιστεύεται ὅτι διαρκούσης τῆς ἐκστρατείας τοῦ Λεωτυχίδα ἐξωρίσθησαν καὶ τινες ἄλλοι τοπάρχαι σύμμαχοι τῶν Ἀλευαδῶν, καλούμενοι ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου τύραννοι, ὁ Ἀριστομίδης καὶ ὁ Ἀγγελος (Ἀγέλαος)⁴, ἡ ἐξωσις ὅμως τούτων ἐνδέχεται, ὡς ἤδη ἐλέχθη, νὰ ἐγένετο ἐνωρίτερον, καὶ διὸ κατὰ τὴν ἐν ἔτει 519 π.Χ. εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἀφίξιν τοῦ Κλεομένους, ὅτε ἐδημιουργήθησαν πιθανῶς καὶ οἱ πρῶτοι πρὸς τοὺς Ἐχεκρατίδας

1. Ὁ Λεωτυχίδας πιστεύεται ὅτι ἀπώλεσε τὸ κύρος του περὶ τὸ 477 π.Χ. (βλ. σημ. 2) καὶ διὰ τοῦτο ἐστάλη ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ Δόρκις, μετὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀνάκλησιν τοῦ Πανσανίου (Θουκ. I. 95), τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος φαίνεται ὅτι ἐξωρίσθη (Διοδ. IX., 48). Περὶ τῶν ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Λεωτυχίδα βλ. Gomme, *Commentary* ἔ.ἀ., I, 406—7. Κατὰ τὴν ἐξορίαν του ὁ Λεωτυχίδας ἐξῆσεν εἰς Τεγέαν ἐνθα καὶ ἀπέθανεν, τὸ 469/8 π.Χ. Κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ τῆς εἰς Τεγέαν παραμονῆς του, βασιλεὺς ἦτο ὁ ἐγγονός του Ἀρχίδαμος. Ζῶντος τοῦ Λεωτυχίδα ὅμως ἡ θέση τοῦ Ἀρχιδάμου ἦτο ἐπισηφαλὴς (βλ. White, *JHS*, 1964, 145). Κατὰ μίαν ἄποψιν ὅμως (βλ. Andrews, *The Phoenix*, 6, 1952, 4), καίτοι ἐξόριστος ὁ Λεωτυχίδας, ἐξηκολοῦθει νὰ λογίζεται ὡς καλονικός βασιλεὺς.

2. Περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης βλ. Ἡροδ. VI 71—2. Πλουτ., Θεμ. 20, Ἀριστ., 22. Πaus. III 7. Ἡ χρονολογία τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς δὲν εἶναι ἀπολύτως βεβαία, τοποθετεῖται ὅμως εἰς τὸ 478/7 π.Χ. συνήθως ἢ ὀλίγον ἀργότερα: 466 ἢ 465 π.Χ. (βλ. Bengtson, ἔ.ἀ., Gomme, ἔ.ἀ., κ.ἀ.) ἢ καὶ ἀκόμη ἀργότερα: 471, 469 π.Χ. (βλ. *RE Suppl.* XII, 1053—4).

3. Οἱ Ἀλευάδαι τῆς Λαρίσσης ἔχουν φιλοπερσικὰς διαθέσεις ἤδη πρὸ τοῦ 490 π.Χ. (βλ. ἀνωτ.), συνεχίζουν δὲ αὐτὰς καὶ μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος. Οὕτω ἀντιπρόσωποι των εἰς τὰ Σούσα παροτρύνουν τὸν Ξέρξην νὰ ἀναλάβῃ τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν (Ἡροδ. VII 6), δὲν λαμβάνουν μέρος δὲ εἰς τὸ πανελλήνιον συνέδριον τοῦ 481—80 π.Χ. (βλ. Westlake, *JHS* 56 1936, 16) καὶ εἰς τὰς μάχας μετὰ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Περσικὴν εὐρίσκονται παρὰ τὸ πλεονέκτημα τῶν Περσῶν. Περὶ τῶν Θεσσαλῶν μετὰ τὰ Μηδικὰ βλ. κυρίως Sordi, *RIL* 86, 1953, 296—323.

4. Βλ. Westlake, *JHS*, 56, 1936, 23.

καὶ τὴν περιοχὴν τῶν, τῆς ἀχαϊκῆς Φθιώτιδος, δεσμοὶ αὐτοῦ. Παρὰ ταῦτα, καὶ ἂν δηλαδὴ πράγματι οἱ ὡς ἄνω τύραννοι ἐν ἐξώσθησαν κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Λεωτυχίδα ἀναληφθεῖσαν ἐναντίον τῶν Ἀλευαδῶν ἐκστρατείαν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ δεσμοῦ τῶν Ἑγεκρατιδῶν πρὸς τὴν ἀχαϊκὴν Φθίαν ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς τὴν Σπάρτην ἀφ' ἑτέρου, κληρονόμον τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀτρειδῶν¹, εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι εἰς τὴν ἐκ τῆς ἐξουσίας ἀποκμάκρυνσιν τῶν Ἀλευαδῶν συνετέλεσεν ὁ Λεωτυχίδας διὰ τῆς εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐκστρατείας του. Ἡ ἀπομάκρυνσις, ἐν ἄλλοις, τῶν Ἀλευαδῶν ἐκ τῆς ταγείας καὶ ἡ ἐπικράτησις εἰς τὴν Θεσσαλίαν τῶν φίλα πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ τὴν ἀχαϊκὴν τῆς πολιτικῆς διακειμένων Ἑγεκρατιδῶν παρέσχεν εἰς τὴν Σπάρτην, ἰδίως δὲ εἰς τὸν Πausanias, τὴν δυνατότητα νὰ ἀναλάβῃ ἐν συνεχείᾳ τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν.

Διὰ τῆς ἀναλήψεως ὅμως τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς παρημποδίζετο ἡ ἀνάδειξις τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπεξετείνετο ταυτοχρόνως τὸ πρόγραμμα τοῦ Κλεομένους, διὰ τῆς προωθήσεως τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῆς Σπάρτης καὶ πέραν τοῦ κυρίως Ἑλλαδικοῦ χώρου, εἰς περιοχὰς μάλιστα καιρίας σημασίας διὰ τὰ συμφέροντα τῶν Ἀθηνῶν².

Ἀναστολὴ τῆς ὀλοκληρώσεως τοῦ προγράμματος τοῦ Πausanias.

Ἀλλὰ, ἂν καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου τούτου τῆς σπαρτιατικῆς ἀχαϊκῆς πολιτικῆς ἐσημείωσεν ἐπιτυχίαν, ἐγκατελείφθη ἐν τούτοις ὑπὸ τῆς Σπάρτης. Συγχρόνως δὲ παρεμερίσθησαν καὶ οἱ φορεῖς τῆς πολιτικῆς αὐτῆς Πausanias καὶ Λεωτυχίδας. Καὶ ὁ μὲν Λεωτυχίδας, κατηγορηθεὶς ὡς δωροδοκηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀλευαδῶν, κατηγορία ἀποδοθεῖσα κατὰ

1. Δὲν στερεῖται σημασίας, ὡς ἤδη ἐλέχθη (βλ. σελ. 671 σημ. 3), τὸ γεγονός ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἑγεκρατίδα Β' τῆς Φαρσάλου, ὁρῶν ὀλίγον πρὸ τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., ὠνομάζετο Ὀρέστης, γεννηθεὶς καθ' ὃν χρόνον μετέβη εἰς τοὺς Ἑγεκρατίδας ὁ Κλεομένης ὁ Α' ἢ βραδύτερον, ὅτε δηλ. ὁ Λεωτυχίδας ἐξεστράτευσεν εἰς Θεσσαλίαν κατὰ τῶν Ἀλευαδῶν (τὸ 478/7 π.Χ.).

2. Ἡ περιοχὴ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος ἐν γένει ἦτο καιρίας σημασίας διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου (V 94—5... « Ἀθηναῖοι δὲ οὔτε συγγιγνώσκοντες ἀποδεικνύοντες τε λόγῳ οὐδὲν μᾶλλον Αἰολεῦσι μετεὸν τῆς Ἰλιάδος χώρας ἢ οὐ καὶ σφίσι καὶ τοῖσι ἄλλοισι ὅσοι Ἑλλήνων συνεπρήξαντο Μενελάῳ τὰς Ἑλένης ἀρπαγὰς)», προέβαλον ἱστορικοὺς (μυθικοὺς) λόγους διὰ τὴν κατοχὴν τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐπὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἥδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐκ τῶν Μιτυληναίων διεκδικήσεως τοῦ Σιγείου καὶ ὠρισμένων ἐκ τῶν πλησίον νήσων (Λήμνου Χίου), εἰς τὰς ὁποίας ἐπίστευον ὅτι εἶχον ἐγκατασταθῇ υἱοὶ τοῦ Θησέως (Θόδας, Οἰνοπίων).

τὸ παρελθὸν καὶ εἰς τὸν Κλεομένην, ἔφυγεν ἐκ Σπάρτης καὶ μετέβη εἰς τὴν Τεγέαν, ὃ δὲ Πausanίας ἀνακληθεὶς ἐκ Βυζαντίου ἀφῆκεν ἡμίτελές τὸ ἀρξάμενον ἔργον του.

Εἰς τὴν τοιαύτην μεταστροφὴν καὶ τὴν ἐν Σπάρτῃ ἐπικράτησιν τῶν ὀπαδῶν τοῦ δωρισμοῦ, οἱ ὅποιοι ἀντετίθεντο εἰς τὴν ἀχαϊκὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ἀνάληψιν ὑπερποντίων ἐκστρατειῶν, ἐπέδρασεν ἀποτελεσματικῶς, ὥς ἤδη ἐλέχθη, ὃ ἐκ τῆς ἐξουσίας παραμερισίῳ τοῦ Θεμιστοκλέους ὑπὸ τῆς πόλεως τῆς Ἀθηνῶν. Δεῖγμα δὲ τοῦ παραμερισμοῦ αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Κίμωνος κατὰ τὴν ἐν ἔτει 478 π.Χ. ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τῶν Περσῶν ἀναληφθεῖσαν ἐκστρατείαν, ὥς καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν φέρεται ἀναμεμιγμένος εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς συμμαχίας τῆς Δήλου.

Καθ' ὃν χρόνον ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ Κίμωνος προέβαινον εἰς ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος τῆς προῖδρυθείσης ταύτης συμμαχίας, ὃ Πausanίας ἔφυγεν ἐκ τῆς Σπάρτης καὶ μετέβη εἰς τὸ Βυζάντιον¹. Πρὸ τοῦ Πausanίου καὶ ἄλλος ἐκπρόσωπος τῆς ἀχαϊκῆς πολιτικῆς τῆς Σπάρτης, ὃ Κλεομένης, εἶχεν ἐπίσης προβῆ εἰς παρομοίαν ἐνέργειαν, εἶχεν δηλαδὴ ὁμοίως φύγει ἐξ αὐτῆς ὠθούμενος ἐκ τῶν αὐτῶν ὥς καὶ ὁ Πausanίας αἰτίων, ἥτοι ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὀπαδοὶ τοῦ δωρισμοῦ. Διὰ τῆς ἐκ Σπάρτης φυγῆς του, ὃ Πausanίας ἐπεδίωκεν τὸν αὐτὸν πρὸς τὸν τοῦ Κλεομένου σκοπὸν, ἥτοι τὴν συνέχισιν τῆς ἀχαϊκῆς πολιτικῆς διὰ μέσου φίλα πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν Σπάρτην διακειμένων πληθυσμῶν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως, ἐπειδὴ ἡ ἐν Βυζαντίῳ παραμονὴ τοῦ Πausanίου ἐδημιούργει εἰς αὐτοὺς προβλήματα, ἐξεδίωξαν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Θουκυδίδης, Ἀθηναῖος ὢν, παραδίδει ὅτι κατὰ τὴν εἰς τὸ Βυζάντιον παραμονὴν του, ὥς καὶ κατὰ τὴν εἰς Κολωνὰς τῆς Τρωάδος² ἐγκατάστασίν του, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐκδίωξίν του, ὃ Πausanίας συνειργάζετο μετὰ τῶν Περσῶν πρὸς καθυπόταξιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ὅμως ὠρίσμενοι φρονοῦν ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου περὶ μηδισμοῦ τοῦ Πausanίου παραδιδόμενα ἀποτελοῦν ἐπινόησιν τῶν ἀντιπάλων του, θεωροῦν δὲ τὸν Πausanίαν ἀπηλλαγμένον πάσης ἐνοχῆς³.

1. Θουκ. I 128.

2. Θουκ. I 131.

3. Περὶ τῶν διισταμένων ἀπόψεων ὥς πρὸς τὸν μηδισμόν τοῦ Πausanίου βλ. Oliva ἑ.ἀ., 147—53. Αἱ γνώμαι τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν διίστανται καὶ ὥς πρὸς τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Πausanίου. Ἐπικρατεστέρα πάντως θεωρεῖται ἡ ἀποψις (βλ. Ed. Meyer, *Gesch. d. Altertums* III² 1, 519), καθ' ἣν ὁ Πausanίας ἀπέθανε τὸ 469/8 π.Χ. Δι' ἄλλας χρονολογίας βλ. Oliva ἑ.ἀ., 151, σημ. 2. Rhodes, *Historia* 19, 1970 387—40. Περὶ τοῦ μὴ μηδισμοῦ τοῦ Πausanίου βλ. Wolski, *Eos* 47, 1954, 73 κ.ἐ.

Ἡ ἄποψις αὐτὴ μᾶς εὐρίσκει συμφώνους, φρονοῦμεν δὲ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνισχυθῇ περαιτέρω καὶ διὰ τοῦ ὅτι κατὰ τὴν εἰς τὴν Τρῳάδα παραμονὴν τοῦ ὁ Πausanías ἐπεδίωξε τὴν ἐνίσχυσιν τῆς πολιτικῆς του θέσεως διὰ τοῦ προσεταιρισμοῦ τοῦ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν αἰολικοῦ στοιχείου, ἐνυπάρχοντος ἐκ τοῦ ἀποικισμοῦ ὁ ὁποῖος εἶχε κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπιτελεσθῇ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀτρείδου Ὁρέστου ἢ τῶν ἀπογόνων του Πενθίλου ἢ Γρᾶ, παλαιόθεν δὲ τελούντος ὑπὸ ἀρχαϊκὴν ἡγεσίαν. Ὁ προεταιρισμὸς αὐτὸς ἦτο ἐφικτός, διότι ὁ Πausanías ἐθεωρεῖτο κληνός τῶν Ἀτρείδων, ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν ὁποίων Πέλοψ προήρχετο ἐκ τῆς Μικρᾶς Φρυγίας τῆς Τρῳάδος, οἱ δὲ ἀπόγονοι αὐτοῦ Ὁρέστης, Πενθίλος, Γρᾶς φέρονται ἐγκατασταθέντες εἰς αὐτὴν. Δὲν στερεῖται δὲ πιθανῶς σημασίας καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἐξόριστος Ἡρακλείδης βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Δημάρατος τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ βίου του διήλθεν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ ἀπόγονός του ὠνομάσθη Πέλοψ.

Ἡ ἄποψις αὐτὴ, ὅτι δηλαδὴ κατὰ τὴν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Τρῳάδα παραμονὴν τοῦ ὁ Πausanías ἐπεδίωξε τὴν συνέχισιν τοῦ ἀντιπερσικοῦ ἀγώνος, καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς ἀρχηγοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς:

Αἱ κυριώτεραι τῶν ἐναντίον του προσαφθεισῶν κατηγοριῶν συνίσταντο εἰς τὸ ὅτι οὗτος «μὴ ἴσος βούλεσθαι εἶναι τοῖς παροῦσι»¹, «ἔρωτα σχὼν τῆς Ἑλλάδος τύραννος γενέσθαι»², ἤξιώσε νὰ ἀναγραφῇ ἐπὶ τοῦ εἰς τοὺς Δελφοὺς μετὰ τὴν νίκην τῶν Πλαταιῶν ἀνεγερθέντος ἐθνικοῦ μνημείου: «Ἑλλήνων ἀρχηγός, ἔπει στρατὸν ὄλεσε Μῆδων, Πausanías Φοῖβῳ μνήμ' ἀνέθηκε τόδε»³. Ἀλλ' αἱ πράξεις αὐταί, τοῦ Ἀγιάδου τούτου βασιλέως τῆς Σπάρτης εὐρίσκοντο ἐντὸς τῶν παισιῶν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀρχαϊκῆς τῆς πολιτικῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ἡρακλεῖδαι βασιλεῖς τῆς ἐθεωροῦντο κληρονόμοι τῶν Ἀτρείδων ἀνάκτων Ἀγαμέμνονος καὶ Μενελάου. Ὅτι δὲ ὁ Πausanías εἶχεν ἐμποτισθῇ διὰ τῆς ἐκ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀπορρεούσης ἰδέας, φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀποδοθείσης εἰς τὸν υἱὸν του ὀνομασίας. Καὶ τοῦτο διότι τὸ β' συνθετικὸν τοῦ ὀνόματος Πλειστοάναξ εἶναι δηλωτικὸν τῆς ἀνωτάτης συγκεντρωτικῆς ἐξουσίας τῶν Ὀμηρικῶν Ἀχαιῶν⁴. Οὕτως ὁ Πausanías ἐπανελάμβανεν ἀντίστοιχον ἐνέργειαν τοῦ Κλεομένου (βλ. ἀν.) ἐκπροσώπου τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς, ὁ

1. Θουκ. I 132.

2. Ἡροδ. V 32.

3. Θουκ. I 132.

4. Ὁ τίτλος τοῦ Ἀγαμέμνονος «ἀναξ ἀνδρῶν» ἔλκει τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Περί τοῦ Μυκηναίου ἀνακτος βλ. Stella, La civiltà Micenea ἑ.ἄ., 50; κ.ἑ., βλ. καὶ σελ. 650 σημ. 1.

όποιος τὸν ἀνεψιὸν καὶ ἀρχικὸν διάδοχόν του ὠνόμασε Εὐρύνακτα. Πόσον θαυμασμὸν δὲ ἔτρεφεν ὁ Πausanías πρὸς τὸν θεῖον του Κλεομένην φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἓνα τῶν υἱῶν του ὠνόμασε Κλεομένην.

Ἐντὸς τῶν πλαισίων τούτων τῆς ὥς Ἀχαιοῦ ἀνακτος συμπεριφορὰς τοῦ Πausanίου εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθοῦν καὶ αἱ ὡς ἄνω ἐναντίον του προσαφθεῖσαι κύριαι κατηγορίαι καὶ ἕτεραι, ὅπως ἦτο ἡ καθόλου συμπεριφορὰ του καὶ αὐτὴ ἡ ἐνδυμασία του, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ Ἀριστοτέλους¹ διατηρουμένη πίστις ὅτι, «μέγας ὢν», ἠδύνατο «μείζων εἶναι, ἵνα μοναρχῇ».

Ἐντὸς τῶν αὐτῶν πλαισίων εἶναι δυνατόν, κατ' ἐξοχήν, νὰ ἐρμηνευθοῦν αἱ δύο κύριαι ἐνέργειαι εἰς τὰς ὁποίας προέβη οὗτος, ἡ ἐξασφάλις (καιρίων σημείων) τῆς Κύπρου καὶ τοῦ Βυζαντίου, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀρχηγίας τοῦ ἐπιθετικοῦ ἀντιπερσικοῦ ἀγῶνος, τὰλουμένου πλέον («ἐλληνικοῦ»² καὶ ὄχι μηδικοῦ. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν δὲ τούτων ἀπεσκοπεῖ εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ Αἰγαίου ἐκ τοῦ ἐξ ἀνατολῶν ἀπειλοῦντος τὴν Ἑλλάδα κινδύνου καὶ εἰς τὴν εὐχερῇ ἐξουδετέρωσίν του.

Κατὰ τὴν ἄποψιν νεωτέρου ἐρευνητοῦ, τοῦ Lehmann - Haupt, ὁ Πausanías ἐπανιδρύσας τότε τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν κατὰ τὴν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν καταστροφὴν του ὑπὸ τῶν Περσῶν εἶχεν ἐρημωθῇ³, ἀπέβη ἥρωας — κτίστης⁴ τῆς πόλεως, ἡ ἐν ζωῇ οὕτως ἡρωποίησίν του ἠνώχλησε πιθανῶς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅπως ἠνώχλησαν ἀντίστοιχοι ἐνέργειαι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τοὺς Μακεδόνας καὶ ἰδιαίτερος τὸν Ἡφαιστίωνα.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Πausanίου ἐπανίδρυσις τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ ὡς βασιλεύς ἐγκαύστασίς του εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀναδεικνύει τὸν κληρονόμον τοῦτον τῶν Ἀτρείδων ὁραματιστὴν μιᾶς ἐνισίας ἑλληνικῆς ἡγεμονίας. Ἡ ἡγεμονία δὲ αὕτη, ἐκφεύγουσα τοῦ στενοῦ τοπικιστικοῦ πνεύματος, ὑπεγορεύετο ὑπὸ τῆς ἀχαικῆς πολιτικῆς.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐπιδίωξις τοῦ Πausanίου φυσικὸν ἦτο νὰ ἀνησυχῇσιν περισσότερον παντὸς ἄλλου τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὅποιοι ἔχοντες καίρια συμφέροντα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Προποντίδος καὶ διεκδικοῦντες μὲ μυθικὰ ἐπίσης ἐρεῖσματα (βλ. ἄνωτ.) πλησίον αὐτῆς περιοχάς, ἐβλεπον νὰ δέχωνται καίριον πλῆγμα, εἰς ἣν περίπτωσιν ἡ πολιτικὴ τοῦ Πausanίου ἠθέλεν ἐπιτευχθῇ.

Ἡ εὐδόσας ὁμῶς τῆς πολιτικῆς αὐτῆς μοιραῖον ἦτο νὰ ἐπιφέρῃ πλήρη διαταραχὴν τῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη

1. Ἀριστ. Πολιτ. 1307 α.

2. Θουκ. Ι. 97. πρβλ. Gomme, Comentary ἔ.ἀ., 431.

3. Ἡροδ., VI 33.

4. Βλ. Klio, 17, 1921, 59-73.

ὅτι δὲν συνέφερε τὴν Σπάρτην. Διὰ τὴν διατηρήσουν δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς Ἀθηναίους «ἐπιτηδεύουσιν»¹, διέταξαν τὸν Πausanίαν διὰ κήρυκος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐκεῖ δὲ ἀρχικῶς ἐφυλάκισαν αὐτὸν καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸν ὑπέβαλον εἰς δημοσίαν ἀνάκρισιν. Ἀλλ' οἱ ἀνακριταὶ του, μὴ δυνήθεντες καὶ μετὰ τὴν ἀνάκρισιν αὐτὴν νὰ στηρίξουν τὴν εἰς αὐτὸν προσασθεῖσαν κατηγορίαν ἐπὶ μηδισμῷ, οὐδὲν κατ' αὐτοῦ ἔπραξαν². Ὀλίγον βραδύτερον ὅμως—διὰ τινος Ἀργιλίου—οἱ ἔμποροι, ἐκπροσωποῦντες τὴν ἀντίπαλον μερίδα, τοῦ δωρισμοῦ, ἢ ὁποία, συνεπὴς εἰς τὴν παράδοσιν τῆς περὶ ἀποφυγῆς ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀναλήψεως ὑπερποντίων ἐκστρατειῶν, ἦτο τότε καὶ φιλοαθηναϊκὴ, ἐπέτυχον νὰ ἀπαλλαγοῦν τοῦ ἰσχυροῦ τῶν ἀντιπάλου.

Τὸ τέλος τοῦ Πausανίου ὑπῆρξεν ἄδοξον καὶ τραγικόν, ὅπως ἄδοξον καὶ τραγικόν ὑπῆρξε καὶ τὸ τέλος τοῦ ἄλλου μεγάλου ἐπίσης ἡγέτου τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς, τοῦ Κλεομένου. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ἄνδρες ἀπέθανον χάριν τῆς πολιτικῆς τὴν ὁποίαν ἐξυπηρέτουσαν καὶ μὲ τὸ ὄραμα τοῦ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης πανελληνισμοῦ. Ἀλλ' ὁ Πausανίας, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωκε τὴν πέραν τοῦ κυρίως Ἑλλαδικοῦ χώρου ἐπέκτασιν τοῦ ἔργου τοῦ Κλεομένου, εὗρεν οἰκτρότερον τέλος, ἀποθανὼν ἐξ αἰτίας ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, τειχισθεὶς ἐκεῖ καὶ ἐξαχθεὶς ἐλάχιστον χρόνον πρὸ τῆς ἐκπνοῆς του³.

Πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Πausανίου συνδέεται προφανῶς ἡ ἐξ Ἀθηνῶν ἀπομάκρυνσις⁴ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ ἡ κατῖσχυσις τῆς πολιτικῆς τῆς ὁποίας ἡγέτης ἦτο ὁ Κίμων. Ἀλλ', ὅπως ὁ Πausανίας μετὰ τὴν ἐκ τῆς Σπάρτης ἀναχώρησιν του ἐπεδίωξε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς του, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, καταφυγὼν εἰς τὸ Ἄργος, πρὸς τὸ ὁποῖον εἶχε δημιουργήσει δεσμούς, ἐπεχείρησεν, ἐξόριστος ὢν⁵, τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς του καὶ τὴν μείωσιν τῆς σπαρτιατικῆς δυνάμεως, ἐντὸς αὐτῆς ταύτης τῆς Πελοποννήσου.

Πρὸ τῆς τοιαύτης ὁμως πλέον ἐξελίξεως τῶν πραγμάτων, ἡ Σπάρτη κατηγόρησεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸν Θεμιστοκλῆν ἐπὶ μηδισμῷ⁶. Τὴν κα-

1. Θουκ. I 95.

2. Θουκ. I 133 κ.έ.

3. Θουκ. I 134.

4. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξηφανίσθη ἐκ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 476 π.Χ., ὅτε παρουσιάσθη ὡς χορηγὸς τοῦ Φρυνίχου (Πλούτ., Θεμ. 5. Βλ. de Ste. Croix, ἔ.α., 173).

5. Περὶ τοῦ ὀστρακισμοῦ τοῦ Θεμιστοκλέους βλ. σελ. 696 σημ. 5. Ἐπίσης: Carcopino, L' ostracism athenien (1935), 158 κ.έ. Lenardon, Historia 8, 1959, 23—48. Forrest. CQ 10, 1960, 221—241. Rhodes, Historia 19, 1970, 387—400.

6. Θουκ. I 138.

τηγορίαν δὲ αὐτὴν καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν συμπατριωτῶν του πληροφορηθεῖς ὁ Θεμιστοκλῆς, διέφυγεν εἰς Κέρκυραν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἡπειρον, ἐν συνεχείᾳ δὲ μετέβη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοὺς Πέρσας¹.

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Πανσανίου καὶ τῆς ἐξ Ἑλλάδος φυγῆς τοῦ Θεμιστοκλέους αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμονευουσῶν τῆς Ἑλλάδος πόλεων σχέσεις παρέμειναν ὡς εἶχον κατὰ τὰ Μηδικά. Ἐκλιπόντων δηλαδὴ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν, ἀπεφεύχθη ἡ διαταραχὴ τῶν μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλεων σχέσεων, ἥτις μοιραίως θὰ ἐπῆρχετο εἰς περίπτωσιν ἐφαρμογῆς τῆς πολιτικῆς τοῦ Πανσανίου ἢ τοῦ Θεμιστοκλέους. Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀναγνώρισιν τῆς ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων, ἀνεγνωρίσθη καὶ ἡ ὑπαρξίς δύο πλέον ἡγεμονευουσῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων.

Οἱ δύο μεγάλοι ἐπομένως αὐτοὶ ἄνδρες, παρὰ τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας προσέφερον εἰς τὰς πόλεις τῶν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, παρεμερίσθησαν χάριν τοῦ συμφέροντος τὸ ὁποῖον ἐξυπηρετεῖ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον τὰς πόλεις τῶν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Διότι οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἔθετον τὸ κοινὸν συμφέρον ὑπεράνω τοῦ ἀτομικοῦ. Τοῦτο δὲ συνέβαινε κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην, ὅπου ἀπλοῖ πολῖται ἀλλὰ καὶ ἀνώτατοι λειτουργοὶ ἐθυσιάζοντο αὐτοβούλως καὶ μὴ πρὸς ἐξυπρέτησιν τοῦ ἐκάστοτε κρατικοῦ προγράμματος, τὸ ὁποῖον, περιβαλλόμενον διὰ τῆς ἱερότητος τοῦ νόμου τῆς ὑπακοῆς εἰς τὴν πλειονοψηφοῦσαν μερίδα καὶ τὰς δι' αὐτῆς ἐκφραζομένας ἀρχάς, παρέμενε συνήθως ἀπόρρητον. Τὸ ἀπόρρητον τῆς λειτουργίας τοῦ σπαρτιατικοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ ὁ Θουκυδίδης² ἐναργῶς ἀποκαλεῖ «τῆς πολιτείας τὸ κρυπτόν», ὁ δὲ Ἡρόδοτος³, ἀναφερόμενος εἰς τὰ «φρονήματα» τῶν ἀρχῶν τῶν Λακεδαιμονίων, λέγει χαρακτηριστικῶς «τὰ Λακεδαιμονίων φρονήματα ὡς ἄλλα φρονούντων καὶ ἄλλα λεγόντων».

1. Πλουτ., Θεμ. 24.

2. Θουκ. V 68.

3. Ἡροδ. IX 54.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Σχέσεις Σπάρτης καὶ πόλεων τῆς Πελοποννήσου μετὰ τὰ Μηδικὰ

Κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας εἰς τὰ Μηδικὰ χρόνους ἡ Σπάρτη δὲν ἡσχολήθη μόνον μὲ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἡπειρωτικῆς τῆς ἡγεμονίας ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ μὲ τὴν διατήρησιν τῆς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους φιλίας της ἀλλὰ προέβη καὶ εἰς διαφόρους ἐνεργείας πρὸς ρύθμισιν τῶν σχέσεων της πρὸς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, συμμάχους καὶ μὴ.

Σπάρτη καὶ Ἥλις

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Ἥλείοι (καὶ οἱ Μαντινεῖς) ἔφθασαν εἰς Πλαταιὰς μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ λοιποῦ στρατεύματος τῶν Ἑλλήνων συμμάχων, τὸ ὄνομα τῶν Ἥλείων ἀνεγράφη ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ ἀφιερωθέντος μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην εἰς Ὀλυμπίαν ἀναθήματος ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδρυθέντος εἰς Δελφοὺς¹. Ἡ καθυστέρησις αὐτῇ τῶν Ἥλείων καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἀναθημάτων τούτων ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματός των ἀπεδόθη ὑπὸ τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν εἰς διαταραχὴν τῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἥλείων καὶ εἰς ἐπακολουθήσασαν μετὰ τὰ Μηδικὰ ἀποκατάστασιν των.

Ἄλλ', ὡς ἦδη ἐλέχθη, διὰ τῆς καθυστερήσεως αὐτῆς ἐξυπηρετοῦντο μᾶλλον ἴδια συμφέροντα τῆς Σπάρτης. Προϋπέθετε δὲ ἡ τοιαύτη ἐξυπηρέτησις τὴν ὑπαρξίν ἀγαθῶν σχέσεων τῆς Σπάρτης πρὸς τοὺς Ἥλείους (καὶ τοὺς Μαντινεῖς).

Ἐξ ἄλλου, αἱ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἥλιδος σχέσεις παρέμειναν ἀδιτάρακτοι καὶ μετέπειτα², ἂν καὶ τινες τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ Ἥλις διέρρηξε τοὺς πρὸς τὴν Σπάρτην δεσμοὺς της μετὰ τὸν «συνοικισμὸν»³ της, ὁ ὅποτος τοποθετεῖται εἰς τὸ τέλος τῆς δεκαετίας 480-470 π.Χ. (βλ. κατωτ).

1. Ἡροδ. IX 77. βλ. σελ. 589 σημ. 4 καὶ 5.

2. Περὶ τῆς μὴ διαταραχῆς τῶν σχέσεων τούτων βλ. Παπαντανίου ἔ.α., 27.

3. Διοδ. Σικελ. XI 54. Στράβ. VII 3.36. RE V 2 (ἐν λ. Ἥλις), μετὰ βιβλιογραφίας.

᾽Ωρισμένοι ὅμως ἐνέργειαι, εἰς τὰς ὁποίας προέβησαν κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον πιθανῶς οἱ Ἥλαιοι, ὑποδηλοῦν ἀντιθέτως τὴν ὑπαρξίν ἀγαθῶν σχέσεων μεταξύ Σπάρτης καὶ Ἥλιδος. Ἐκ τῶν ἐνεργειῶν δὲ τούτων δέον νὰ μνημονευθῇ ἐν πρώτοις ἡ κατόπιν δελφικοῦ χρησμοῦ μεταφορὰ τοῦ ὄστου τῆς ὠμοπλάτης τοῦ Πέλοπος¹. Τὰ περὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν, ἡ ὁποία εἶχε χαρακτῆρα ἀνάλογον πρὸς τὰς κατὰ τὸ παρελθὸν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀπονεμομένας εἰς προδωρικοὺς ἥρωας τιμάς, εἶχον ὡς ἐξῆς.

Ἥλαιοι ἐπίσημοι, μεταβάντες δι' ἄλλην ὑπόθεσιν εἰς Δελφούς, παρέλαβον ἐκεῖθεν, καθ' ὑπόδειξιν τῆς Πυθίας, τεράστιον ὄστον, τὸ ὅποιον, ἔχον ἀνευρεθῇ τυχαίως εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ μεταφερθῇ προσφάτως πρὸς ἀναγνώρισιν εἰς Δελφούς, εἶχε ταυτισθῇ ὑπὸ τῆς Πυθίας πρὸς τὸ ἀπολεσθὲν ὄστον τῆς ὠμοπλάτης τοῦ Πέλοπος. Τὸ ὄστον τοῦτο εἶχε κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον μεταφερθῇ ἐκ Πίσης εἰς τὴν Τρωάδα, εἶχεν ὅμως μετὰ τὰ Τρωικὰ ἀπολεσθῇ, κατὰ τὴν ἐπαναφορὰν του, ἔνεκα θυέλλης.

Παραλαβόντες λοιπὸν τότε οἱ Ἥλαιοι, καθ' ὑπόδειξιν τῆς Πυθίας, τὸ ὄστον τοῦτο καὶ προσκομίσαντες αὐτὸ εἰς τὴν Ἥλιδα, τὸ ἐτοποθέτησαν ἐντὸς Ἱεροῦ, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα λείψανα τοῦ Πέλοπος ἐφυλάσσοντο εἰς ἕτερον παρὰ τὴν Πισαν Ἱερόν². Λαμβανομένου ἐπομένως ὑπ' ὄψιν ὅτι ἱερά λείψανα ἐπιστεῦετο ὅτι ἐπροστάτεον τὴν πόλιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐφυλάσσοντο, εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν προέβησαν οἱ Ἥλαιοι κατὰ τὸ ἔτος 472/1 π.Χ., καὶ δὴ μετὰ τὸν «συνοικισμὸν» αὐτῶν, ὁ ὁποῖος συνίστατο εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁξύλου κατὰ κώμας συστήματός των διὰ τῆς συστάσεως ἀστικοῦ κέντρου, κληθέντος Ἥλις, ἔνθα καὶ ἀπετέθη τὸ λείψανον τοῦτο τοῦ Πέλοπος.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τῶν Ἥλείων ὑποδηλοῖ ἐπομένως τὴν ὑπαρξίν ἀγαθῶν πρὸς τὴν Σπάρτην σχέσεων καὶ τοῦτο ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Σπάρτη, ἡ ὁποία εἶχεν οἰκιοποιηθῇ τὴν αἰγλὴν τῶν Πελοπιδῶν—Ἀτρειδῶν, οὐδεμίαν προέβαλε, ἐξ ὅσων γνωρίζομεν, ἀντίδρασιν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἥλείων γενομένην μεταφορὰν τοῦ ὄστου τῆς ὠμοπλάτης τοῦ Πέλοπος εἰς τὸ ἀστικὸν κέντρον των.

Ἡ ὑπαρξὶς ἀγαθῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἥλείων ὑποδηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Σπάρτη οὐδεμίαν προέβαλεν ἀντίδρασιν εἰς τὴν κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον πιθανῶς, ἥτοι μετὰ τὸν «συνοικισμὸν» τῆς Ἥλιδος, μεταφορὰν ὑπὸ τῶν Ἥλείων τῶν λειψάνων τῆς Ἰπποδαμείας ἐκ τῆς Μηδείας τῆς Ἀργολίδος εἰς τὴν Ἄλτιν τῆς Ὀλυμπίας³.

1. Πaus. V 13. 4.

2. Πaus. V 22. 1.

3. Πaus. V 20. 7—8.

Ἡ μεταφορὰ τῶν ὁσίων τῆς συζύγου τοῦ Πέλοπος, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Πίσσης Οἰνομάου, ἐκ τῆς Μηδέας ἔνθα εἶχεν αὕτη αὐτοεξορισθῆ, καὶ ἡ τοποθέτησις των ὑπὸ τῶν Ἑλλείων ἐντὸς Ἱεροῦ εἰς τὴν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τούτων τελευτῶσαν Ἀλτιν, καθὼς καὶ ἡ εἰς τὸ ἀστικὸν κέντρον τῶν Ἑλλείων μεταφορὰ τοῦ ὁστοῦ τῆς ὠρεπλάτης τοῦ Πέλοπος, ἀπετέλουν ἐνεργείας, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἥλις ἐστρέφετο κατὰ τῆς ἀντιπάλου τῆς Πίσσης διατηρούσης τὰ λείψανα τοῦ ἥρωος τούτου, ἐμφανιζομένη διὰ τῆς κατοχῆς των ὡς δικαιουμένη τὴν εὐλογίαν τοῦ ἥρωος καὶ τῆς ἡρώιδος συζύγου του.

Ἡ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τούτων ἐκδηλωθεῖσα κατὰ τῶν Πισατῶν ἀντίδρασις τῶν Ἑλλείων ἀπέρρεε μὲν ἐκ τῆς παλαιᾶς πρὸς αὐτοὺς ἀντιθέσεώς των¹, ὠφείλετο ὅμως πιθανῶς εἰς τὴν πρὸς τοὺς κατὰ τῆς Ἥλιδος ἐπαναστατήσαντας Τριφυλίους σύμπραξιν τῶν Πισατῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους².

Αἱ αὐταὶ ἐνέργειαι ὑποδηλοῦν, ὡς ἐλέχθη, τὴν ὕπαρξιν ἀγαθῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἥλιδος. Ἡ διατήρησις δὲ τῶν σχέσεων τούτων ὑπηρετοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι καὶ αἱ δύο αὐταὶ πόλεις ἐφοβοῦντο τὴν σύμπραξιν τῶν Τριφυλίων πρὸς τοὺς εἰλωτας Μεσσηνίους καὶ τὰνάπαλιν, ἐνῷ ἀμφότεραι ἐνδιεφέροντο νὰ κρατήσουν τοὺς Ἀρκάδας μακρὰν πάσης πρὸς τοὺς Τριφυλίους καὶ πρὸς τοὺς Μεσσηνίους εἰλωτας ἀναμείξεως.

Ἡ ὕπαρξις ἀγαθῶν σχέσεων Ἑλλείων καὶ Σπαρτιατῶν καὶ κατὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν ἀλλὰ καὶ μετέπειτα ὑποδηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν καὶ ἀκολούθως τὸ σπαρτιατικὸν σῶμα συνώδευεν ὡς μάντις ὁ Ἥλείος τὴν καταγωγὴν, ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἰαμιδῶν, Τισαμενός³. Ὁ μάντις αὐτὸς ἐβοήθησε διὰ τῶν συμβουλῶν του τοὺς Σπαρτιάτας νὰ κερδίσουν πέντε μάχας, πρώτη τῶν ὁποίων ἦτο ἡ τῶν Πλαταιῶν καὶ πέμπτη ἡ διεξαχθεῖσα παρὰ τὴν Τανάγραν τῆς Βοιωτίας τὸ 458/7 π.Χ. Ἡ εἰς τὴν Σπάρτην δηλαδὴ παραμονὴ —καὶ πολιτογράφησις μάλιστα— τοῦ Τισαμενοῦ, ἀπὸ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν μέχρι τοῦ ἔτους 458/7 π.Χ., ὑποδηλοῖ τὴν μὴ διαταραχὴν τῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἥλιδος μετὰ τὰ Μηδικά.

Ἡ αὕτη ὕπαρξις σχέσεων ὑποδηλοῦται ἐν μέρει ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς μετὰ τὴν ἐν Τανάγρα νίκην ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀφιερώσεως πολυτίμων ἀναθημάτων ὑπ' αὐτῆς εἰς τὴν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς Ἥλιδος τελοῦσαν Ὀλυμπίαν⁴.

1. Βλ. Mattingly, Argos and the Argolid, ἔ.ἀ., 83 κ.ἐ.

2. Περὶ τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῆς βλ. Beloch ἔ.ἀ., 1, 140.

3. Ἡρόδ. IX 33—6.

4. Βλ. Meiggs καὶ Lewis, A Selection of Greek Historical Inscriptions (1969), 36, σελ. 78—9.

Κατόπιν πάντων τούτων καὶ ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ «συνοικισμὸς» τῆς Ἡλίδος συνετελέσθη πιθανῶς διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐκ τῶν Τριφυλίων (καὶ τῶν Πισατῶν) κινδύνου καὶ ὅτι τὸν κίνδυνον τοῦτον ἐφοβούντο καὶ οἱ Σπαρτιαῖται εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι οἱ Ἡλεῖοι «συνφκίσθησαν» τῇ συγκαταθέσει τῶν Σπαρτιατῶν. Ὅτι δὲ ὁ «συνοικισμὸς» τῆς Ἡλίδος ἐγένετο διὰ τῆς ἐγκρίσεως τῆς Σπάρτης ἐνισχύεται ἐκ τοῦ ὅτι αὕτη οὐδεμίαν ἀντίδρασιν προέβαλεν οὔτε κατὰ τὴν ἐκ Δελφῶν μεταφορὰν τοῦ ὁστού τῆς ὠμοπλάτης τοῦ Πέλοπος οὔτε καὶ κατὰ τὴν ἐκ Μηδέας τῆς Ἀργολίδος εἰς Ὀλυμπίαν μεταφορὰν καὶ τοποθέτησιν τῶν λειψάνων τῆς Ἱπποδαμείας.

Ὅτι δὲ ὁ κίνδυνος αὐτὸς ἦτο σημαντικὸς φαίνεται καὶ ἐξ ἄλλων γεγονότων. Τὸ Ἄργος ἀπὸ τῆς λήξεως τῶν Μηδικῶν καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 472 /1 π.Χ. δὲν ἐδημιούργησεν εἰς τὴν Σπάρτην προβλήματα, ἂν καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 479 π.Χ. διέκειτο φιλικῶς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ὁ ὑπὸ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὅμως προσεταιρισμὸς τοῦ Ἄργους μετὰ τὸν παραμερισμὸν τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅστις καὶ εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ἐκ τῆς ἐκδικήσεως τῶν Ἑλλήνων συμμάχων διάσωσιν τῆς μηδισίας αὐτῆς πόλεως¹, οὐδεμίαν φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐπὶ τῆς Σπάρτης ἐπίπτωσιν. Ἀλλὰ, μετὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τὴν εἰς τὸ Ἄργος καταφυγὴν του, ἀνέκυψαν προβλήματα διὰ τὴν Σπάρτην, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐν ἐξορίᾳ εὐρισκόμενος, ἐπεδίωξε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς του, συνισταμένης εἰς τὴν μείωσιν τῆς δυνάμεως τῶν Λακεδαιμονίων. Αἱ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης σχέσεις ὅμως κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ὑπῆρξαν τοιαῦται, ὥστε νὰ καταστῇ εὐχερὲς διὰ τὴν Σπάρτην ὅπως ἀπαλλαγῇ τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, ἐν τοῦτοις, οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ἄποψιν ὅτι οἱ Ἡλεῖοι διέρρηξαν τοὺς πρὸς τὴν Σπάρτην δεσμοὺς τῶν μετὰ τὸν «συνοικισμὸν» τῶν φρονούντων ὅτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον εἰσήγαγον καὶ εἰς τὸ πολίτευμα τῶν δημοκρατικῶν θεσμοῦς².

Ἀλλ' οἱ εἰς τὸ πολίτευμα τῶν Ἡλείων³ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον εἰσαχθέντες θεσμοὶ κατέστησαν μὲν τὸ πολίτευμα τοῦτο δημοκρατικώτερον τοῦ μέχρι τότε ὑπάρχοντος, κατὰ τὸ ὅποιον τὴν ἐξουσίαν εἶχον οἱ ἰσχυροὶ τῶν γενῶν, δὲν ἐπέφερον ὅμως καὶ ριζικὴν ἀλλαγὴν τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ εἰς δημοκρατικόν, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀθηναϊκοῦ. Ἡ συντελεσθεῖ-

1. Πλουτ., Θεμ. 20.

2. Βλ. σελ. 705 σημ. 3.

3. Βλ. Swoboda. RE V 2, §. 2., στ. 2393.

σα δὲ μετὰ τὸν «συνοικισμόν» τῶν Ἡλείων πολιτειακὴ ἀλλαγὴ¹ φαίνεται μᾶλλον ὅτι ἀπετέλει προσαρμογὴν τοῦ παλαιοῦ κλειστοῦ ὀλιγαρχικοῦ καθεστώτος τῶν Ἡλείων πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης². Ἀλλὰ καὶ ἐὰν διὰ τῶν εἰς τὸ πολίτευμα τῶν Ἡλείων εἰσαχθέντων θεσμῶν τὸ πολίτευμα τοῦτο κατέστη δημοκρατικώτερον τοῦ τῶν Σπαρτιατῶν, τοῦτο δὲν ἐπέφερε καὶ διαταραχὴν τῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἡλίδος. Καὶ τοῦτο διότι οἱ Ἡλεῖοι εἶχον ἀνάγκην τῆς βοηθείας τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν Τριφυλίων καὶ τῶν πρὸς αὐτοὺς συμπραττόντων Πισατῶν, οἱ δὲ Σπαρτιαταὶ ἐπεθύμουν τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Τριφυλίων, φοβούμενοι ἐξέγερσιν τῶν Μεσσηνίων εἰλώτων, τῇ ὑποκινήσει αὐτῶν.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ ἐκ τῶν Τριφυλίων προερχόμενος κίνδυνος ἐπέβαλε καὶ τὴν «συνοίκισιν» τῶν Ἡλείων, διότι πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ κινδύνου τούτου ἀπηγεῖτο ἡ συμβολὴ τοῦ ὀπλιτικοῦ σώματος, αὕτη δὲ ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἀποφασιστικὴ εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν παρείχετο εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὸ σῶμα τοῦτο Ἡλείους ἡ δυνατότης συμμετοχῆς εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπηγεῖτο πολιτειακὴ μεταβολή, ἡ ὁποία καθίστατο εὐχερὴς διὰ τῆς συνενώσεως τῶν κομῶν, συνεπαγομένης μείωσιν τῆς ἰσχύος τῶν κατεχόντων τὴν ἐξουσίαν ἰσχυρῶν γενῶν.

Σπάρτη καὶ Ἄργος

Μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Ἄργους φυγὴν τοῦ Θεμιστοκλέους ἡ ἐξουσία κατὰ τὴν ἄποψιν νεωτέρου ἐρευνητοῦ, τοῦ Forrest³, περιήλθεν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς, καὶ δὴ εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν παρὰ τὴν Σήπειαν πεσόντων Ἀργείων ἀριστοκρατῶν, οἱ ὅποιοι ἠκολούθουν πλέον φιλολακωνικὴν πολιτικὴν. Ἡ ἐπελθοῦσα δὲ κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον μεταβολὴ εἰς τὰ πράγματα τῶν Ἀργείων δὲν ἦτο ἄσχετος πιθανῶς πρὸς τὴν ἐκείθεν φυγὴν τοῦ Θεμιστοκλέους.

Αἱ γνώσεις μας ὅμως ὥς πρὸς τὰ πολιτικὰ πράγματα τοῦ Ἄργους κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν εἶναι λίαν ἀσφαεῖς, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως ἀρχαίων μαρτυριῶν⁴. Ἐλάχιστα δὲ εἶναι οὕτω γνωστὰ καὶ περὶ τῆς συντελεσθείσης

1. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Andrewes (The Phoenix ἔ.ἀ. 2 κ.έ.), ὑπάρχει ἀσαφὴς πληροφορία τοῦ Ἀριστοτέλους (Πολιτ. 1306 α 15) περὶ τοῦ καθεστώτος τούτου, ὥς καὶ ἀσφαεῖς πληροφορίαι χαλκῶν ἐπιγραφῶν ἐξ Ὀλυμπίας, αἱ πρῶμώτεραι τῶν ὁποίων μνημονεύουν μὲν βουλὴν ἐκ 500 καὶ ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρονολογηθοῦν ἀκριβῶς.

2. Ἦδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ βου αἰ π.Χ. κλείσται ὀλιγαρχία διευρύνονται, λαμβάνουσαι ὡς πρότυπον τὸ σπαρτιατικὸν πολίτευμα (βλ. σελ. 644 σημ. 2).

3. Βλ. Forrest, CQ 10, 1960, 228.

4. Βλ. Tomlinson, Argos and the Argolid, ἔ. ἀ., 105.

είς τὸ Ἄργος μεταβολῆς, καθὼς καὶ περὶ τῆς πολιτικῆς τὴν ὁποίαν ἠκολούθουν οἱ ἀναλαβόντες τότε τὴν ἐξουσίαν.

Ἡ σύμπραξις ὁμῶς τῶν Ἀργείων μετὰ τῶν Τεγεατῶν κατὰ τὴν ἐν Τεγέα μάχην (βλ. κατωτ.) δηλοῖ ὅτι εἰς τὸ Ἄργος ἐπεκράτει κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἀντιλακωνικὸν ρεῦμα. Ὁ χρόνος ὁμῶς, καθ' ὃν συνήφθη ἡ πρὸς τὴν Τεγέα συμμαχία τοῦ Ἀργους καὶ ἡ παρὰ τὴν Τεγέα ἐν συνεχείᾳ λαβοῦσα χώραν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους σύγκρουσις, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ ἐπακριβῶς. Καὶ τοῦτο διότι αἱ ἀρχαῖαι πηγαὶ τοποθετοῦν τὴν κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν νίκην τῶν Λακεδαιμονίων μεταξὺ τῆς τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Τανάγρας, ἥτοι μεταξὺ τοῦ 479 καὶ τοῦ 458/7 π.Χ., ἐκ τῶν νεωτέρων δὲ ἐρευνητῶν οἱ περισσότεροι τάσσονται ὑπὲρ τοῦ ἔτους 473 π.Χ.¹, ἐνῶ ἄλλοι τοποθετοῦν τὴν διεξαγωγὴν τῆς μάχης αὐτῆς εἰς τὸ ἔτος 465 π.Χ.² Ἐκ τῶν χρονολογιῶν ὁμῶς τούτων ἡ πρώτη φαίνεται πιθανώτερα, διότι ἡ μεταξὺ Τεγεατῶν καὶ Ἀργείων συναφθεῖσα συμμαχία ζὲν ἦτο, φαίνεται, ἄσχετος πρὸς τὴν μεταξὺ Τριφυλίων καὶ Ἠλείων ὑπάρχουσαν διαφορὰν, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη διὰ τῆς ἐν ἔτει 470 π.Χ. ἐπαναστάσεως τῶν Τριφυλίων. Δὲν ἦτο δηλοδῆ, ὥς φαίνεται ἄσχετος πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Ἀργους καὶ τοῦ εἰς αὐτὸ ἀκόμη διαβιούντος Θεμιστοκλέους νὰ υποστηρίξῃ τὸ κίνημα τῶν Τριφυλίων κατὰ τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης Ἠλείων, σὺν ταῖς ἄλλοις καὶ διὰ τινος ἐντὸς αὐτῆς ταύτης τῆς Ἀρκαδίας δημιουργουμένου ἀντιπερισπασμοῦ, προκειμένου νὰ ἐμποδισθῇ ἡ Σπάρτη νὰ βοηθήσῃ τὴν Ἥλιδα.

Σ π ά ρ τ η καὶ Ἀ ρ κ ά δ ε ς

Κατὰ τοὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνους πιστεύεται ὅτι «συνφκίσθησαν» οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ Τεγεᾶται καὶ ὅτι μετέβαλον τότε, ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον, τὸ πολίτευμά των³.

Ὁ «συννοικισμὸς» τῶν πόλεων τούτων τῆς Ἀρκαδίας, ἐν ἀντιθέσει

1. Βλ. Busolt, ἔ.ἀ 120—3 Walker, CAH V, 65. Κατὰ τὸν Forrest (CQ 10, 1960, 226), εἰς τὸ Ἄργος καθιδρύθη δημοκρατικὸν καθεστῶς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 494 καὶ 470 π.Χ.

2. Βλ. Andrewes, The Phoenix 6, 1952, 5 (465 π.Χ.). Callmer, Studies in Geschichte Arkadiens, 84. Forrest CQ 10, 1960, 229.

3. Βλ. Hejnic, Pausanias the Perieget ἔ.ἀ., 34. Περὶ τοῦ «συννοικισμοῦ» τῶν πόλεων τούτων ἔχουν προταθῇ διάφορα χρονολογία, Μαντινεῖς: 6ος ἢ πρῶτος 5ος αἰ. π.Χ. ἢ εὐθὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ ἢ πρὸς τὸ τέλος τῆς δεκαετίας 480—470 π.Χ. ἡ διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως τῶν εἰλωτῶν Τεγέας ἐπίσης: ὥς καὶ αἱ περὶ τῆς Μαντινείας πρόφαιμα χρονολογία, καθὼς καὶ τὸ ἔτος 476 π.Χ. Βιβλιογραφίαν βλ. Williams, The Confederate Coinage of the Arcadians ἔ.ἀ., 13.

πρὸς τὸν τῆς Ἡλίδος, ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα διαταραχῆς τῶν σχέσεων τῶν πόλεων αὐτῶν πρὸς τὴν Σπάρτην. Τὰ αἷτια δὲ τῆς διαταραχῆς αὐτῆς φρονοῦμεν ὅτι ὠφείλοντο εἰς τὴν κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἐγκατάλειψιν τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς καὶ εἰς τὴν ἔναντι τῶν ἡγετῶν τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐπιδειχθεῖσαν ὑπ' αὐτῆς συμπεριφορὰν (βλ. ἀνωτ.).

Ἦδη καὶ πρὶν ἢ «συνοικισθοῦν», οἱ Τεγεᾶται ἐξεδήλωσαν τὰς πρὸς τὴν Σπάρτην διαθέσεις των διὰ τῆς παροχῆς ἀσύλου εἰς τὸν Εὐρυπωντίδην βασιλέα Λεωτυχίδαν, κατηγορηθέντα ὑπὸ τῆς Σπάρτης, προκειμένου αὐτὴν νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ, ἐπὶ δωροδοκίᾳ κατὰ τὴν εἰς Θεσσαλίαν ἐκστρατείαν του.

Ὅπως δὲ ποτε τὴν ἔναντι τῆς Σπάρτης δυσφορίαν τῶν Ἀρκάδων ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ Ἀργεῖοι, καὶ δὴ οἱ μετὰ τὴν μάχην τῆς Σηπειάς κατέχοντες τὴν ἐξουσίαν, οἱ ὅποιοι ἐπεδίωξαν καὶ ἐπέτυχον τὸν προσεταιρισμὸν τῶν δύο κυριωτέρων πόλεων τῆς Ἀρκαδίας, τῆς Μαντινείας καὶ τῆς Τεγέας. Καὶ τοῦτο διότι δείγμα τοῦ προσεταιρισμοῦ τῶν Μαντινέων ὑπὸ τοῦ Ἄργους ἀποτελεῖ ὁ «συνοικισμὸς» τούτων ὁ ὁποῖος ἐτετεύχθη τῇ συμπράξει τῶν Ἀργείων κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ¹ λεγόμενα. Δείγμα δὲ τοῦ προσεταιρισμοῦ τῶν Τεγεατῶν ὑπὸ τοῦ Ἄργους ἀποτελεῖ ἡ μεταξὺ Τεγεατῶν καὶ Ἀργείων συμμαχία. Πρὸς τὰς ἐνεργείας ταύτας τῶν Ἀργείων δὲν ἦτο πιθανῶς ἄσχετος ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ ὁποῖος, εὐρισκόμενος εἰς τὸ Ἄργος κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, ἐπεδίωκε τὴν δημιουργίαν ἀντιλακωνικοῦ ρεύματος εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Πελοπόννησον.

Ἐκ τῆς ἐπικρατοῦσης πάντως εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καταστάσεως μεγαλύτεραν ἀνησυχίαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας προεκάλει ἡ στάσις τῆς Τεγέας, ἔνεκα τῆς ἐπιρροῆς τῆς ὁποίας ἡσκεῖ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀρκαδικῶν πόλεων ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπικαίρου τῆς θέσεώς της διὰ τὰς στρατιωτικὰς τῶν κινήσεις. Ἀλλὰ τὴν ἀνησυχίαν αὐτὴν ἡμβλυνεν ἡ μεταξὺ Τεγεατῶν καὶ Μαντινέων ² ὑπάρχουσα ἀντίθεσις, τὴν ὁποίαν ὑποθάλασσα ἡ Σπάρτη διηκυκλύνθη εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως.

Οὕτω, κατὰ τὴν παρά τὴν Τεγέαν μετὰ τῶν Τεγεατῶν σύγκρουσιν τῆς Σπάρτης, μετὰ τῶν Τεγεατῶν συνέπραξαν οἱ Ἀργεῖοι ὄχι ὅμως καὶ οἱ Μαντινεῖς. Ἐπεβλήθη δὲ εἰς τὴν Σπάρτην ἡ ἔνοπλος αὐτῇ ἀντιμετώπισις πλὴν ἄλλων καὶ διότι ὑπῆρχε κίνδυνος συμπράξεως τῶν Ἀρκάδων πρὸς τοὺς Τριφυλίους (καὶ τοὺς Πισάτας) ἀλλὰ καὶ ὑποκινήσεως συγχρόνως τῶν εἰλώτων τῆς Μεσσηνίας εἰς ἐπανάστασιν. Ὁ κίνδυνος ὅμως αὐτὸς ἀπεφεύχθη διὰ τῆς νίκης τὴν ὁποίαν κατήγαγεν ἡ Σπάρτη εἰς τὴν Τεγέαν. Δὲν ἀπεφεύχθη ὅμως ἡ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Τεγεατῶν συνένωσις τῶν Ἀρκά-

1. Στράβ. VIII 337.

2. Ἡ Μαντινεία κατέβαλλε προσπάθειαν νὰ ἀποσπᾷ τὴν ἡγεμονίαν τῆς περὶ τὸ Μαίναλον περιοχῆς κυρίως ἀλλὰ καὶ τῆς λοιπῆς Ἀρκαδίας ἴσως (βλ. Hejnic ἐ.ἀ., 34).

δων. Ἐν τούτοις ἡ μεταξὺ Τεγεατῶν καὶ Μαντινέων ἀντίθεσις, τὴν ὁποίαν ὑπέθλυνεν ἡ Σπάρτη, συνετέλεσεν ὥστε ἡ Μαντινεία νὰ μὴ ἀπόσχη τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας.

Ἡ μὴ σύμπραξις ἀπάντων τῶν Ἀρκάδων, καθὼς καὶ ἡ εἰς τὰς σχέσεις Τεγεατῶν καὶ Ἀργείων ἐπελθοῦσα χαλάρωσις, διηκόλυναν τὴν Σπάρτην εἰς τὴν ἐνοπλον ἀντιμετώπισιν τῶν Ἀρκάδων εἰς ἐτέραν μάχην, παρὰ τὴν Διπαίαν (τῆς Ἀρκαδίας).

Ὁ χρόνος καθ' ὃν διεξήχθη καὶ ἡ παρὰ τὴν Τεγέαν καὶ ἡ παρὰ τὴν Διπαίαν μάχη δὲν εἶναι δυνατὸν ὁμῶς νὰ προσδιορισθῇ ἐπακριβῶς¹, ἔνεκα τῆς ἑλλείψεως ἐπαρκῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν (αὗται τοποθετοῦνται ὑπὸ τούτων μεταξὺ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν — 479 π.Χ. — καὶ τῆς Τανάγρας — 458/7 π.Χ.). Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀμφότεραι αἱ μάχαι αὗται διεξήχθησαν περὶ τὸν αὐτὸν πρὸς τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Τριφυλίων (καὶ τῶν Πισατῶν) χρόνον. Καὶ τοῦτο, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Σπαρτιῆται, ἂν καὶ ἐφοβοῦντο τὸν ἐκ τῶν Τριφυλίων προερχόμενον κίνδυνον, δὲν παρέσχον βοήθειαν εἰς τοὺς συμμάχους τῶν Ἠλείους, ὥς εἶχον πράξει κατὰ τὸ παρελθόν.

Ἡ ἀποφασίς αὕτη, ὅτι δηλαδὴ αἱ παρὰ τὴν Τεγέαν καὶ τὴν Διπαίαν διεξαχθεῖσαι μάχαι συνέβησαν περὶ τὸν αὐτὸν πρὸς τὴν καταστολὴν τῆς ἀποστασίας τῶν Τριφυλίων (καὶ τῶν Πισατῶν) χρόνον, ἡ ὁποία ἐγένετο περὶ τὸ ἔτος 470 π.Χ., ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῆς ἀπόψεως τοῦ Wilamovitz², βασισθέντος ἐπὶ ᾧδῆς τοῦ Πινδάρου, καὶ ὑποστηρίζαντος ὅτι ἡ Σπάρτη ἡδυνήθη νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς τοὺς ἀποστατήσαντας Ἀρκάδας πρὸ τοῦ ἔτους 468 π.Χ.

Ἡτιθέντες οὕτως οἱ Τεγεᾶται εἰς δύο μάχας μετὰ τὰ Μηδικά, μὴ προσδοκῶντες δὲ οὐδαμόθεν βοήθειαν, ἰδίως μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἠλείων καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Τριφυλίων καὶ τῶν Πισατῶν, ὥς καὶ τὴν ἐκ τοῦ Ἀργούς φυγὴν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τὴν μεταστροφὴν αὐτοῦ τοῦ Ἀργούς, εὐρισκόμενοι δὲ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Μαντινεῖς, ἐπανήλθον εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν, παρὰ τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης συνέχισιν τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ἀχαϊκῆς πολιτικῆς.

Ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ὁμῶς ἐγκατάλειψις τῆς πολιτικῆς αὐτῆς συνετέλεσε τότε εἰς τὴν ἐπὶ τι διάστημα μὴ διαταραχὴν τῶν σχέσεων Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν ἀνάδειξιν δύο ἡγετίδων πόλεων ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον.

1. Περὶ τοῦ χρόνου διεξαγωγῆς τῆς μάχης τῆς Τεγέας βλ. σελ. 709 σημ. 1 καὶ 2. Περὶ τοῦ χρόνου διεξαγωγῆς τῆς μάχης τῆς Διπαίας βλ. Busolt (ἑ.ἀ., 120—3: 471 π.Χ.), καὶ Andrews (The Phoenix ἑ.ἀ., 5: 465—4 π.Χ.). Ἐπίσης Hammond (Historia, 4, 1955, 380—1: εἰς τὴν δεκαετίαν 470—60 π.Χ.). Περὶ τῆς αὐτῆς μάχης βλ. καὶ Philippon, RE V 1903, στ. 1151, ὥς καὶ Williams, the Confederate Coinage of the Arkadians ἑ.ἀ., 24 (463 ἢ 462 π.Χ.).

2. Βλ. Wilamovitz, Pindaros (1922), 307 κ.ἐ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Διακοπή τῆς συναρχίας Σπάρτης — Ἀθηνῶν

Ἡ συναρχία τῶν δύο ἡγείδων ἐλληνικῶν πόλεων, ἐπιτευχθεῖσα διὰ τοῦ παραγκωνισμοῦ τοῦ Θεμιστοκλέους ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων τῆς ἀχαϊκῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν τελευταῖος εἶχεν ἐφαρμόσει ὁ Πανσανίας, ὁ ὁποῖος καὶ εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ ὁλοκληρώσῃ αὐτήν, διετηρήθη μέχρι τοῦ ἔτους 462 π.Χ.. Ἀλλ' ἤδη πρὸ τοῦ χρόνου τούτου, καὶ δὴ περὶ τὸ ἔτος 466/5 π.Χ., ἡ Σπάρτη ὑπεσχέθη εἰς τοὺς ἀποστατήσαντας ἐκ τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων Θασίους ὅτι θὰ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν¹. Ἡ ὑπόσχεσις αὕτη δὲν ὑποδηλοῖ μὲν καὶ ἐπάνοδον τῆς Σπάρτης εἰς τὴν ἀχαϊκὴν πολιτικὴν, δηλοῖ ὅμως μεταστροφὴν τῶν ἑναντι τῶν Ἀθηναίων διαθέσεων τῆς. Ἡ μεταστροφή δὲ αὕτη ὠφείλετο προφανῶς εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐν τούτοις δὲν ἐξεπλήρωσαν τὴν εἰς τοὺς Θασίους δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, διότι κατὰ τὸν Θουκυδίδην «... διεκωλύθησαν... ὑπὸ τοῦ γενομένου σεισμοῦ»². Ὁ σεισμὸς αὐτὸς ὅπῃρξε καταστρεπτικώτατος διὰ τὴν Σπάρτην, προκαλέσας, πλὴν τῶν πολλῶν θυμάτων καὶ ἐρειπίων, καὶ ἐξέγερσιν τῶν εἰλώτων⁴. Παρὰ τὴν προκληθεῖσαν ὅμως ἐκ τοῦ σεισμοῦ συμφορὰν, οἱ Λακεδαιμόνιοι, τῇ ἡγεσίᾳ τοῦ Εὐρυπωντίδου βασιλέως Ἀρχιδάμου, ἐπεδίωξαν τὴν καταστολὴν τοῦ κινήματος τούτου. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ εἰς τὸ φρούριον τῆς Ἰθώμης καταφυγόντες εἰλωτες, μετὰ

1. Θουκ. I 101. Κατὰ τὸν Walker (CAH V, 72), ἡ πληροφορία αὕτη δὲν ἀνταπεκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα.

2. Θουκ. I 101.

3. Περὶ τοῦ σεισμοῦ τούτου βλ. Toynbee, *Some Problems of Greek History* ἔ.ἀ., 346 κ.ἔ. (Annex IV: The Earthquake of circa 466 or 644 B.C. at Sparta City). Gomme, *Commentary* ἔ.ἀ. I, 298 κ.ἔ., *Tigersdedit*, ἔ.ἀ. 406 σημ. 12.

4. Περὶ τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῆς τῶν εἰλώτων βλ. Oliva, *Sparta and Her Social Problems* ἔ.ἀ., 152 κ.ἔ. Αἱ γνώμαι περὶ τοῦ ἔτους τῆς ἐξεγέρσεως τῶν εἰλώτων δίστανται. Γενικῶς ὅμως ἔχει ἐπικρατήσῃ ἡ ἄποψις καθ' ἣν ἡ ἐξέγερσις αὕτη συνέβη κατὰ τὸ ἔτος 465 π.Χ. (βλ. Gomme, *Commentary*, ἔ.ἀ. I, 401) καὶ ὄχι κατὰ τὸ ἔτος 469 π.Χ. (βλ. Hammond, *Historia* 4, 1955, 371 κ.ε.).

τῶν ὁποίων συνέπραττον καὶ ἴνες τῶν περιείκων, ἀντείχον εἰς τὴν πολιορκίαν, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσουν βοήθειαν παρ' ἄλλων συμμάχων πόλεων, καὶ μάλιστα παρὰ τῶν Ἀθηναίων διότι «... τειχομαχεῖν ἐδόκουν δυνατοὶ εἶναι»¹. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀνταπεκρίθησαν τότε εἰς τὴν αἴτησιν τῶν Λακεδαιμονίων, ἂν καὶ ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ριζοσπαστικῆς δημοκρατικῆς μερίδος Ἐφιάλτης ὁ Σοφωνίδου συνέστησεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀφήσουν τὴν «ἀντίπαλον» πόλιν ἀβοήθητον². Διάφορον ὅμως πρὸς τοῦτον γνώμην εἶχεν ὁ Κίμων, ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθει νὰ ἐπηρεάζῃ τὰ πολιτικὰ πράγματα τῶν Ἀθηναίων, διὸ καὶ ἔπεισεν τοὺς Ἀθηναίους νὰ στείλουν εἰς τὴν Σπάρτην βοήθειαν ἐκ 4.000 ὀπλιτῶν.

Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία ἐκδήλωσις τῶν φιλολακωνικῶν τῶν διαθέσεων καὶ τῆς εἰρηνικῆς συνυπάρξεως τῶν δύο ἡγεμονευουσῶν τῆς Ἑλλάδος πόλεων. Τὰ ἐπακολούθησαντα εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν γεγονότα, ἥτοι ἡ κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Κίμωνος ὑπερίσχυσις τοῦ Ἐφιάλτου τοῦ Σοφωνίδου εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἀποπομπὴ τῶν ἀποσταλέντων Ἀθηναίων ὀπλιτῶν ὑπὸ τὸν Κίμωνα³, συνετέλεσαν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 481 π.Χ. ὑφισταμένης μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν συμμαχίας.

Ἡ ἔναντι τῶν Ἀθηναίων ὅμως ἐπιδειχθεῖσα στάσις τῶν Λακεδαιμονίων, ἀποτελοῦσα τὴν πρώτην ἐκδήλωσιν μεταστρεφῆς τῶν διαθέσεων των, ἐνίσχυσε τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Ἐφιάλτου εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐπικρατήσεως αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ ὁστρακισμὸς τοῦ Κίμωνος καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν ὀριστικὴ ἐγκατάλειψις τῆς φιλολακωνικῆς τοῦ πολιτικῆς. Κατόπιν τούτου, ἡ συντηρητικὴ μερὶς τῶν Ἀθηνῶν παρέμεινεν ἄνευ ἡγέτου. Θὰ παραμείνῃ δὲ αὕτη οὕτως ἐπὶ μακρὸν διάστημα, διότι ὁ Ἐφιάλτης τότε «ἀνέϊλεν πολλοὺς»⁴ ἐκ τῶν δυναμένων νὰ ἡγηθοῦν τῆς μερίδος αὐτῆς παλαιῶν ἀριστοκρατῶν. Ἡ εὖτω δημιουργηθεῖσα κατάστασις διηκυόλυνε τὴν ἐδραίωσιν τοῦ νέου καθεστώτος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς νέας ἐξωτερικῆς πολιτικῆς αὐτοῦ, αἱ πρῶται ἐκδηλώσεις τῆς ὁποίας ὑπῆρξαν ἡ σὺναισις συμμαχιῶν⁵, πρὸς τὸ Ἄργος ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς τὴν Θεσσαλίαν ἀφ' ἑτέρου, διὰ τῶν ὁποίων αἱ Ἀθηναῖοι συνεδέοντο πρὸς παραδοσιακοὺς τῆς Σπάρτης ἐχθροὺς.

Ἐξ ἄλλου, ἡ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπιτευχθεῖσα, διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ

1. Θουκ. I 102. Βλ. Παπαντωνίου ἑ.ἀ., 29 κ.έ.

2. Πλουτ., Κίμ. 16.

3. Θουκ. I 102.

4. Ἀριστ., Ἀθ. πολ. XXV 2.

5. Θουκ. I 102

Ἐφιάλτου, πολιτειακὴ μεταβολή¹, συνδεομένη καὶ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν μεταστροφὴν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ πρὸς τὸν ὀστρακισμὸν τοῦ Κίμωνος², συνετέλεσεν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς μέχρι τοῦ ἔτους 462 π.Χ. ὑπαρχούσης συναρχίας τῶν δύο ἑλληνικῶν πόλεων³. Εἰς τὴν διάλυσιν αὐτὴν εἶχε πρὸς τούτοις συντελέσει καὶ ἡ εἰς τὴν Σπάρτην ἐπικρατήσασα ἀντίστοιχος μεταστροφή εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν.

Ὁ πρῶτος πελοποννησιακὸς πόλεμος

Ὀλίγον μετὰ τὸν ὀστρακισμὸν τοῦ Κίμωνος ὅμως, ὁ Ἐφιάλτης, ἡγέτης τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, ἡ ὁποία εἶχεν ἐπικρατήσει πλέον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τινος Ταναγραίου ὀνόματι Ἀριστοδίκου⁴, ὁ ὁποῖος ἦτο βοιωτικῆς προελεύσεως, ὅπως καὶ οἱ τυραννοκτόνοι Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (βλ. ἀνωτ.), πιθανῶς δὲ καὶ προβοιωτικῆς, ἦτο ἀχαϊκῆς ἐπίσης, καταγωγῆς.

Ἄλλ' ἡ δολοφονία τοῦ πρωτοστατήσαντος εἰς τὴν πολιτειακὴν μεταβολὴν τῶν Ἀθηνῶν Ἐφιάλτου, τοῦ καὶ ἀναβίωσαντος τὴν πολιτικὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, δὲν ἐπέφερε καὶ κατάρρευσιν τοῦ ἔργου του. Συνέβη δὲ τοῦτο διότι ἡ δημοκρατικὴ μερίς τῶν Ἀθηναίων εὗρε τότε εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Περικλέους νέον ἡγέτην, ἀντάξιον τοῦ Ἐφιάλτου. Ὁ Περικλῆς εἶχε συνεργασθῇ μετὰ τοῦ Ἐφιάλτου, ἀναλαβὼν δὲ κατὰ τὸν θάνατον τούτου καὶ τὸ ἔργον τῆς συμπληρώσεως τῶν ἀρξαμένων μεταρρυθμίσεων τοῦ πολιτεύματος, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῆς παλαιᾶς, τοῦ Θεμιστοκλέους, πολιτικῆς, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἐπέκτασιν τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν εἰς Δύσιν διείσδυσιν τῶν συμφερόντων τῆς πόλεως.

Ἐπακολούθημα τῆς συνεχίσεως τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν ἔτει 460 π.Χ. συνάφῃς συμμαχίας πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς⁵, οἱ ὁποῖοι ἀπεστίασαν ἐκ τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας λόγῳ ὀριακῶν διαφορῶν πρὸς τοὺς Κορινθίους. Ἦτο δὲ ἡ συμμαχία αὕτη μεγίστης σημασίας διὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὴν ἀναβίωσαν πολιτικὴν τοῦ Θεμι-

1. Πλουτ., Κίμ. 15. Περὶ τῆς πολιτειακῆς αὐτῆς ἀλλαγῆς βλ. de Ste. Croix, *The Origins of the Peloponnesian War*, ἑ.ἀ., 179 σημ. 43 (κατὰ τὴν ἀποψιν αὐτοῦ, ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἐγένετο μετὰ τὴν ἐκ Μεσσηνίας ἐπιστροφὴν τοῦ Κίμωνος).

2. Βλ. Hignett, *A History of the Athenian Constitution* ἑ.ἀ., 156.

3. Περὶ τῆς κατὰ τὸν χρόνον τούτον μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν ρήξεως βλ. Θουκ. I 102 (Gomme, *Commentary* ἑ.ἀ., I, 297 κ.έ.). Πανσ. IV 24.

4. Πλουτ., Περ. 38.

5. Θουκ. I 103. Περὶ τῆς συμμαχίας αὐτῆς βλ. Kagan, *The Outbreak of the Peloponnesian War* (1969), 79.

στοκλέους. Καί τούτο διότι, ἔχοντες οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν ἑλεγχόν των τὸν ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου μεγαρικὸν λιμένα, τὰς Πηγὰς, ὡς καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ Σαρωνικοῦ, τὴν Νίσαιαν, τὸν ὅποιον ἤνωσαν διὰ μακρῶν τειχῶν μετὰ τῶν Μεγάρων, κατέστησαν ἐπισφαλῆ τὴν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα διεκπεραιώσιν Πελοποννησιακοῦ στρατοῦ, ὡς καὶ τὴν διὰ ξηρᾶς εἰσβολὴν τούτου εἰς τὴν Ἀττικὴν, δυνηθέντες νὰ τοποθετήσουν μονίμους φρουράς καὶ ἐπὶ τῆς Γερανείας. Ἀνακόψαντες οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι τὴν γεωπολιτικὴν συνοχὴν τῆς συμμαχίας τῶν Πελοποννησίων ἐκ τοῦ πέραν τοῦ Ἰσθοῦ τμήματός της, ἐξησθένουν τὴν ἡγέτιδα αὐτῆς πόλιν, τὴν Σπάρτην. Ἀποδυναμώσαντες δὲ ὅλως ἰδιαιτέρως τὴν Β.Δ. πτέρυγα τῆς συμμαχίας αὐτῆς, ἐξησθένουν τὰ μάλιστα τὸ ἰσχυρότερον, καὶ δὴ τὸ ναυτικὸν — ἐμπορικόν, μέλος της, τὴν Κόρινθον, ἐνῶ ἡπεύλουν καὶ τὴν διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ πρὸς τὴν Δύσιν ὁδόν.

Ἡ οὕτως ἐκδηλωθεῖσα ἀναβίωσις τῆς παλαιᾶς, τοῦ Θεμιστοκλέους, πολιτικῆς, ἡ ὁποία ἀπεσκόπει εἰς τὴν παγίωσιν ὄχι μόνον τῆς ναυτικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς ἡπειρωτικῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν διείσδυσιν¹, οἰκονομικὴν κυρίως, εἰς τὴν ἑλλαδικὴν Δύσιν, δὲν παρημπόδισε τὰς ἀθηναϊκὰς ἀρχὰς νὰ ἀποδεχθῶν² τὴν περὶ παροχῆς βοηθείας αἴτησιν τοῦ βασιλέως τῆς σαίτικῆς δυναστείας τῆς Αἰγύπτου Ἰνάρω, μετὰ τὴν ἀποστασίαν αὐτοῦ ἐκ τῶν Περσῶν. Ἀνέλαβον δὲ κατόπιν αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι, περὶ τὸ ἔτος 459/8 π.Χ., ἓνα διμέταπον πλέον ἄγωνα, στρεφόμενον ἄφ' ἐνὸς μὲν κατὰ τῶν Περσῶν ἄφ' ἑτέρου δὲ κατὰ τῶν παραλίων τοῦ Σαρωνικοῦ, καὶ δὴ τῆς Ἐπιδάουρου, τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Κορίνθου.

Ἀπὸ τοῦ χρόνου δὲ τῆς ἀποπομπῆς τοῦ Κίμωνος ἐκ τῆς Σπάρτης μέχρι τοῦ ἔτους 457 π.Χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰς οὐδεμίαν ἐνέργειαν προέβησαν στρεφομένην κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτο ὅμως ὠφείλετο προφανῶς εἰς τὸ ὅτι, ἡ ἀποστασία τῶν εἰλώτων συνεχισθεῖσα καὶ μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀποπομπὴν τοῦ Κίμωνος³, δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάληψιν οἰασδῆποτε ἄλλης ἐπιχειρήσεως. Ἀλλὰ μετὰ τὴν διὰ διαπραγματεύσεων ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἀποχώρησιν τῶν εἰς Ἰθώμην πολιορκουμένων, οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀνασυγκροτήσαντες τὰς δυνάμεις των, ἀνέλαβον πλέον ἐκστρα-

1. Περὶ τῆς διείσδυσως αὐτῆς βλ. de Ste. Croix, *The Origins of the Peloponnesian War* ἑ.ἀ., 378 κ.ἑ. (Appendix XXXI, Themistocles' Western Policy).

2. Θουκ. I 104. Περὶ τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς βλ. Παπαντωνίου ἑ.ἀ., 110. Ὡς χρόνος τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος θεωρεῖται ὑπὸ τινων τὸ ἔτος 461 π.Χ. (ἦτοι πρὸ τοῦ ὀστρακισμοῦ τοῦ Κίμωνος), ὑπ' ἄλλων τὸ ἔτος 460 π.Χ. (ὅπερ προϋποθέτει ὅτι ὁ Περικλῆς εὐρίσκετο ἤδη εἰς τὴν ἀρχὴν) καὶ ὑπ' ἄλλων τὸ ἔτος 459 ἢ καὶ ὀλίγον βραδύτερον. Περὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. Gomme, *Commentary* ἑ.ἀ., I, 307.

3. Θουκ. I 103. Διοδ. XI 84.

τείαν εἰς Στερεάν Ἑλλάδα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς γεωπολιτικῆς συνοχῆς τῆς συμμαχίας των.

Ἀφορμὴν πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς, τῆς ὁποίας ἡγεῖτο ὁ Ἀγιάδης Νικομήδης¹, υἱὸς τοῦ Κλεομβρότου, παρέσχεον εἰσβολὴ τῶν Φωκέων εἰς τὴν Δωρίδα—ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο μητρόπολις ὅλων τῶν Δωριέων—, καὶ δὴ εἰς τὰς πόλεις αὐτῆς Βοιόν, Κυτίνιον καὶ Ἐρινεόν, καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν κατάληψις μιᾶς τῶν πόλεων τούτων. Ἀλλ' ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ὑπὸ τὸν Νικομήδην ἐκστρατείας συνίστατο γενικώτερον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς συνοχῆς τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας μετὰ τοῦ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα κλάδου τῆς, συγχρόνως δὲ καὶ εἰς τὴν συνένωσιν τῶν βοιωτικῶν πόλεων πρὸς δημιουργίαν ἐνὸς ἰσχυροῦ ἀντιπάλου τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἀττικῆς.

Ἐκστρατεῦσαντες οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι ὑπὸ τὸν Ἀγιάδην Νικομήδην εἰς Στερεάν Ἑλλάδα, ἠνάγκασαν τοὺς Φωκεῖς νὰ ἀποδώσουν διὰ συμφωνίας τὴν καταληφθεῖσαν πόλιν τῆς Δωρίδος, ἀπῆλθον δὲ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν Βοιωτίαν, διὰ νὰ ἐκπληρώσουν τὸν ἄλλον σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας των. Ἰσχυρίζοντο ὅμως ὅτι ἐπραττον τοῦτο διότι ἔπρεπε νὰ διασκεφθοῦν «ὅτῳ τρόπῳ ἀσφαλέςτατα διαπορεύσονται»². Ἐξ ἄλλου, οἱ Ἀθηναῖοι ἔχοντες ἤδη πληροφορηθῆ τὰ τῆς ἐκστρατείας τῶν Πελοποννησίων ἐπετῆρουν διὰ πλοίων τὸν Κορινθιακὸν³, προκειμένου νὰ ἐμποδίσουν τὴν διὰ θαλάσσης ἐπαναδιεκπεραίωσιν τοῦ ὑπὸ τὸν Νικομήδην ἐκστρατευτικοῦ σώματος. Ἡ διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ ὁδὸς δὲ ἦτο ἡ μόνη ἀσφαλὴς πρὸς ἐπιστροφὴν, δεδομένου ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐφρούρουν καὶ τὴν διὰ τῆς Γεραιᾶς πρὸς τὸν Ἰσθμὸν διάβασιν, ὡς καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς Μεγαρίδος.

Μετὰ τὸν ἀποκλεισμὸν ἐπομένως καὶ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξεστράτευσαν εἰς τὴν Βοιωτίαν κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Πελοποννησίων «...νομίσαντες ... ἀπορεῖν ὅπῃ διέλθωσιν»⁴ ἀλλὰ καὶ διότι ἐφοβούντο εἰσβολὴν τούτων εἰς τὴν Ἀττικὴν πρὸς κατάλυσιν τοῦ πολιτεύματός των⁵. Ἀπέρρεε δὲ ὁ φόβος αὐτὸς τῶν Ἀθηναίων ἐκ τοῦ ὅτι εἶχον πληροφορηθῆ σχέδια ὀλιγαρχικῶν τῆς πόλεως των, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ Νι-

1. Θουκ. I 107. Διδδ. XI 79. Περὶ τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς βλ. κυρίως Walker, CAH V, 79-88. Ὁ ἐπὶ κεφαλῇς τῆς ἐκστρατείας Νικομήδης ἦτο ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου ἀνεψιοῦ του, υἱοῦ τοῦ Πausaniou, Πλειστοάνακτος, ὁ ὁποῖος εἶχε διαδεχθῆ τὸν κατὰ τὸ ἔτος 459/8 ἀποθανόντα ἐξαδελφόν του, ἥτοι τὸν υἱὸν τοῦ Λεωνίδα Πλειστάρχου. Βλ. καὶ Gomme, Commentary ἔ.ἀ. I, 313 κ.έ.

2. Θουκ. I 107.

3. Βλ. Παπαντωνίου ἔ.ἀ., 103 κ.έ.

4. Θουκ. I 107.

5. Αὐτόθι

κομήδους ἐπεδίωκον κατάλυσιν τοῦ δημοκρατικοῦ τῶν πολιτεύματος καὶ ἐγκαθίδρυσιν φιλολασκονικῆς ὀλιγαρχίας, ὥς καὶ τὴν διακοπὴν τοῦ ἔργου τῆς διὰ μακρῶν τειχῶν συνδέσεως τῆς πόλεως τῶν μετὰ τοῦ ἐπινείου της.

Μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἐξεστράτευσαν τότε καὶ Ἀργεῖοι, εἰς Τανάγραν ἐξ ἔλαβον ἐνισχύσεις καὶ παρὰ τῶν Θεσσαλῶν. Τελικῶς, «γενομένης δὲ μάχης ἐν Τανάγρα τῆς Βοιωτίας, ἐνίκων Λακεδαμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι καὶ φόνες ἐγένετο ἀμφοτέρων πολὺς»¹. Μετὰ τὴν μάχην αὐτὴν οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια, καὶ μάλιστα διὰ τῆς Γερανείας, ἀφιερῶσαντες ἐν συνεχείᾳ εὐγνωμόνως βαρύτιμα δῶρα εἰς τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἱερὸν τοῦ Διὸς².

Ἡ νίκη αὐτὴ τῶν Λακεδαιμονίων κατέδειξεν ὅτι ἡ Σπάρτη ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ ἡ ἰσχυροτέρα ἑλληνικὴ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς ἐποχῆς, δυναμένη νὰ διατηρήσῃ τὴν γεωπολιτικὴν συνοχὴν τῆς συμμαχίας της. Ἡ εἰς τὸν Ἀγιάδην δὲ Νικομήδην, ἀδελφὸν τοῦ Πausanίου, ἀνάθεσις τῆς ἡγεσίας τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἶναι δηλωτικὴ τῆς ἐπιθυμίας τῶν σπαρτιατικῶν ἀρχῶν νὰ ἐπιστρέψουν πλέον εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ 478 π.Χ. Παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν της ὅμως, ἡ Σπάρτη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανακτῇ τὴν θέσιν τὴν ὅποιαν κατεῖχεν ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον μέχρι τοῦ ἔτους ἐκείνου, διότι ἡ κατ' αὐτὸ ἀνάληψις ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἐπιθετικοῦ πολέμου εἶχε στερήσει αὐτὴν τῆς δυνατότητος ἐπανεφαρμογῆς τῆς ἐγκαταλειφθείσης ὑπ' αὐτῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς. Οὕτως ἡ Σπάρτη διετήρει μὲν τὴν ἡγεσίαν καὶ τὴν συνοχὴν τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας ἐν τῷ συνόλῳ της, ἀλλ' ἡ συμμαχία αὐτὴ δὲν εἶχε διευρυνθῇ ἀπὸ τοῦ 478 π.Χ. Τὸ ὑπὸ τοῦ Νικομήδους δὲ ἐπιτελεσθὲν ἔργον ἐμειώθη σημαντικῶς δύο μῆνας βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Μυρωνίδου διὰ τῆς παρὰ τὰ Οἰνόφυτα τῆς Βοιωτίας ἀθηναϊκῆς νίκης ἐναντι τῶν Βοιωτῶν³. Καὶ ὅχι μόνον ἐν εἶχε διευρυνθῇ ἡ συμμαχία αὐτὴ ἀλλ' εἶχεν ἀντιθέτως περιορισθῇ, ἔνεκα τῆς ἀπωλείας τῶν Μεγάρων, μετὰ δὲ τὴν μάχην τῶν Οἰνοφύτων καὶ αὐτῶν τῶν Βοιωτῶν, περιλαμβανούσα πλέον πόλεις τῆς Πελοποννήσου κυρίως.

1. Θουκ. I 108. Πλουτ., Κιμ. 17. IG I, 931-2. Meritt², Hesperia 14, 1945, 134-147, 21, 1952, 351-5. Παπαντωνίου ἐ.ἀ., 104 κ.ἐ. Ἡ μάχη αὐτὴ τοποθετεῖται ὑπὸ τῶν πλείστον ἐρευνητῶν εἰς τὸ 457 π.Χ. (βλ. Gomme, Commentary ἐ.ἀ. I, 313, 325, 326), ὑπὸ δὲ τῶν συγγραφέων τῶν ATL III (171 -3) εἰς τὸ 45 8π.Χ.

2. Βλ. Meiggs and Lewis, A Selection of Greek Historical Inscriptions ἐ.ἀ., 78 (36). Πaus. V 104.

3. Θουκ. I 108. Περὶ τῆς μάχης αὐτῆς βλ. Παπαντωνίου ἐ.ἀ., 105. Gomme Commentary ἐ.ἀ. I, 317.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον διευρύνει, διὰ τοῦ Κίμωνος¹, τὴν συμμαχίαν των, τῆς Δήλου². Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 462 π.Χ. ἡ συμμαχία αὐτὴ περιελάμβανε καὶ συμμάχους ἐπὶ τοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου. Ἐπέτυχον, πρὸς τούτοις, οἱ Ἀθηναῖοι ἐν συνεχείᾳ καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς Αἰγίνης.

Δὲν ἔλειπον ὁμως καὶ ἐκ τῶν Ἀθηναίων αἱ ἀποτυχίαι. Μία τούτων ἐσημειώθη κατὰ τὴν μάχην τῆς Τανάγρας. Ἐτέρα δὲ ἐσημειώθη ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην τῶν Οἰνοφύτων, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέλαβον ἐκ Βοιωτίας ἐκστρατεῖαν εἰς Φάρσαλον, θελήσαντες νὰ ἐπαναγάγουν τὸν ἐξ αὐτῆς ἐκβληθέντα καὶ εἰς Ἀθήνας ἔχοντα καταφύγει, υἱὸν τοῦ παλαιοῦ φιλολάκωνος (βλ. ἀνωτ.). Ἐχεκράτιδα Β'. Ὁρέστην³. Καὶ ἀπέτυχον μὲν εἰς τὸ ἐγχεῖρημά των αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι ἀλλ' ἢ μὴ κατάληψις ὑπ' αὐτῶν τῆς Φαρσάλου δὲν παρέσχε σημαντικὴν ὠφέλειαν εἰς τὴν Σπάρτην, διότι οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ ἄλλοι εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, καὶ δὴ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Φωκεῖς, ἀνέκοπτον τὴν μετὰ τῆς Φαρσάλου ἐπικοινωνίαν τῶν Λακεδαιμονίων.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν των αὐτὴν, περὶ τὸ ἔτος 457/6 π.Χ., οἱ Ἀθηναῖοι,

1. Ὁ Κίμων ὑπῆρξε στρατηγὸς ἐπὶ 17 ἔτη πιθανῶς (477-461 π.Χ.), ἐξ ὧν τὰ 10 εἶναι βέβαια, τὰ δὲ 7 κατ' ὑπόθεσιν (βλ. Hignett, A History of the Athenian Constitution ἑ.ἀ., 191). Περὶ τῆς στρατηγικῆς ἰδιοφυίας τοῦ Κίμωνος γενικῶς βλ. Walker, CAH V, 49. Περὶ τοῦ Κίμωνος γενικῶς βλ. Hignett, A History of the Athenian Constitution ἑ.ἀ., 190 κ.ἐ. Καρμίρη, Κίμων καὶ Θησεύς ἑ.ἀ. Knight, Some Studies in Athenian Politics in the Fifth Century B.C., μονογρ. ὑπ' ἀρ. 3 Historia (1970).

2. Θουκ. I, 111. Διοδ. XI 83 Περὶ τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς βλ. Gomme, Commentary ἑ.ἀ. I, 322-4. Παπαντωνίου ἑ.ἀ., 107. Οἱ Θεσσαλοὶ ἦσαν φιλοαθηναῖοι εἰς τὸ σύνολόν των (Θουκ. IV 78: «τοῖς τε Ἀθηναίοις αἰεὶ ποτε τὸ πλῆθος τῶν Θεσσαλῶν εὖνουν ὑπῆρχεν»). Ἐξαίρεσιν ἀπετέλει πιθανῶς ἡ Φάρσαλος —καὶ τὸ γένος τῶν Ἐχεκρατίδων— φθίνοντος τοῦ 6ου καὶ ἀρχομένου τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. (βλ. σελ. 627, 671, 681), ἡ ὁποία, οὕσα φιλολακωνικὴ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης τῆς ἀρχαϊκῆς πολιτικῆς, ὡς καὶ μετὰ τὸ 460 π.Χ., ἦτο κατὰ τὸν ἀ'. πελοποννησιακὸν πόλεμον, κατέστη ἐνδιαμέσως, ἥτοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀρχῆς τοῦ φιλολάκωνος Κίμωνος καὶ τῆς συναρχίας Σπάρτης— Ἀθηνῶν, καὶ φιλοαθηναϊκῆ, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἐκ Φαρσάλου εὐγενοῦς Μένωνος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κίμωνος κατὰ τῆς Ἡϊόνος ἐκστρατεῖαν (βλ. Larsen, Greek Federal States (1968), 22). Κατὰ μίαν ἄποψιν (Raubitschek, Hesperia 24, 1955, 286-9), ὁ ἐκ Φαρσάλου αὐτὸς εὐγενὴς κατέστη καὶ Ἀθηναῖος πολίτης ἄλλ' ὥστρακίσθη κατὰ τὸ 457 π.Χ. Τοῦτο ὁμως φρονοῦμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς πρὸς τὴν Φάρσαλον διαφορᾶς τῶν Ἀθηναίων, ἡ ὁποία ἐξεδήλώθη μετὰ τὴν μάχην τῆς Τανάγρας, καὶ εἶχε ὡς πρόσχημα μὲν τὴν ἐπαναγωγὴν τοῦ φιλοαθηναίου ἡγεμονόπαιδος Ὁρέστου εἰς μίαν ἀντιαθηναϊκὴν Φάρσαλον ἄλλ' ἦτο εἰς τὴν πραγματικότητά ἀποτέλεσμα τῆς κατὰ τὸ 460 π.Χ. ρήξεως Σπάρτης— Ἀθηνῶν.

διευρύναντες τὴν κατὰ τῶν Πελοποννησίων δρᾶσιν των, ἀπεφάσισαν νὰ πλεύσουν περὶ τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν ναύαρχον Τολμίδην¹. Ἐνέπρῃσαν δὲ τότε τὸ Γυθειον, καὶ κατέλαβον τὴν παρά τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐδήνου τῆς Αἰτωλίας Χαλκίδα (ἀποικίαν τῆς Κορίνθου), ὡς καὶ τὴν Ναύπακτον, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Λοκρῶν, δυνάμενοι πλέον νὰ ἐλέγχουν καὶ τὸ ἔτερον ἄκρον τοῦ Κορινθιακοῦ· ἐνήργησαν δὲ ἀπόβασιν καὶ εἰς τὴν Σικυῶνα. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος στόλος τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Περικλέους² ἀπεβίβασε καὶ πάλιν στρατὸν εἰς τὴν Σικυῶνα. Μετὰ δὲ τὴν παρ' αὐτὴν συναφθεῖσαν μάχην, καθ' ἣν οἱ Σικυῶνιοι ἡττήθησαν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπλευσαν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀχαΐας καὶ παραλαβόντες ἐξ αὐτῆς νέους συμμάχους ἐπλευσαν εἰς Ἀκαρνανίαν καὶ ἐπεχείρησαν πολιορκίαν τῶν Οἰνιαδῶν, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβουν. Τότε κατὰ μίαν ἄποψιν ἐγκατέστησαν εἰς τὴν Ναύπακτον τοὺς ἐκ Μεσσηνίας εἰλωτας, ἐνῶ καὶ ἄλλην ἄποψιν εἶχον ἤδη ἐγκαταστήσει αὐτοὺς πρὸ τινων ἐτῶν.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τούτων οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεδίωκον νὰ καταστήσουν αἰσθητὴν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς συμμάχους των, ἰδίως εἰς τοὺς Κορινθίους, τὴν ναυτικὴν των ὑπεροχὴν³ καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀπορροεῦσας δυνατότητας νὰ συνδεθοῦν οἰκονομικῶς πρὸς πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας⁴, πρὸς τὰς ὁποίας ἤρχιζον νὰ συνδέωνται διὰ συμμαχιῶν.

Ἄλλ' αἱ ἐπιτυχίαι αὐταί, αἱ ὁποῖαι συνωδεύοντο, ὡς ἐλέχθη, καὶ ὑπὸ ἀποτυχῶν, ἐπεσκιάσθησαν τελικῶς ὑπὸ τῆς συμφορᾶς ἣ ὁποία τελικῶς εὔρε τὸ εἰς Αἴγυπτον εὐρισκόμενον ἐκστρατευτικὸν σῶμα, ἀποτελούμενον ἐξ Ἀθηναίων καὶ ἄλλων συμμάχων. Τὸ σῶμα τοῦτο, ἀποσταλὲν πρὸς παροχὴν βοηθείας εἰς τὸν ἐκ τοῦ περσικοῦ κράτους ἀποστατήσαντα Ἰνάρω, προεκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξου. Ἐκδήλωσιν δὲ τῆς ἀντιδράσεως αὐτῆς, ἔμμεσον ὁμως, ἀποτελεῖ ἡ εἰς τὴν Σπάρτην ἄφιξις τοῦ Πέρσου Μεγαβάζου⁵, ὁ ὁποῖος προσεπάθησεν ὅπως διὰ τῆς προσφορᾶς χρημάτων πείσῃ τοὺς Πελοποννησίους νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἡ προσφορὰ ὁμως αὐτὴ δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῆς Σπάρτης καὶ ὁ Μεγάβαζος ἐπανεῖλθε τελικῶς ἄπρακτος εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὡφείλετο δὲ πιθανῶς ἡ ἄρνησις τῆς Σπάρτης νὰ ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν τοῦ Μεγα-

1. Θουκ. I 108. Διοδ. XI 84. Πaus. I 27.

2. Θουκ. I 111. Διοδ. XI 85. Πλουτ., Περ. 19.

3. Βλ. de Ste. Croix, *The Origins of the Peloponnesian War* ἑ.ἀ., 196.

4. Κατὰ τὸν Accame (RFIC 8, 1953, 128 κ.ἐ.), διάφοροι διπλωματικαὶ συμφωνίαι τῶν Ἀθηναίων πρὸς πόλεις τῆς ἑλληνικῆς Δύσεως ἀπεσκόπουν εἰς τὴν δημιουργίαν οἰκονομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τὴν Κόρινθον.

5. Θουκ. I 109, βλ. Walker, CAHV, 78.

βάζου εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἡγέτις τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας ἔβλεπεν ἀσύμφορον μίαν τοιαύτην σύμπραξιν, δυναμένην νὰ δημιουργήσῃ προβλήματα εἰς τοὺς κόλπους τῆς συμμαχίας.

Παρὰ τὴν εἰς τὴν Σπάρτην ὁμως ἀποτυχίαν τοῦ Μεγαβάζου, οἱ Πέρσαι ὑπερίσχυσαν τὸν ἀντιπάλων των εἰς τὴν Αἴγυπτον, κατόπιν ἀποστολῆς «στρατιᾶς πολλῆς», μὲ ἀποτέλεσμα μέγα μέρος τοῦ ἐκεῖ ἀποσταλέντος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διασυμμαχικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος νὰ ἀπολεσθῇ.

Ἡ συμφορὰ δὲ αὕτη, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἠνάγκασεν αὐτοὺς τελικῶς νὰ μεταβάλουν τὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 462 π.Χ. ἔναντι τῆς Σπάρτης ἀκολουθουμένην πολιτικὴν. Οὕτω, περὶ τὸ ἔτος 451¹ π.Χ. συνῆψαν πρὸς τὴν Σπάρτην πενταετῆς σπονδὰς καὶ ἐπὶ πλέον ἀνεάλεσαν ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν φιλολάκωνα Κίμωνα². Ὁ Κίμων δέ, συνεχίσας τότε τὸν κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα, ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν³ εἰς τὴν Κύπρον ἢ ὁποῖα ἀπέληξεν εἰς νίκην τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὸ Κίτιον, ἔνθα ὁμως ἀπέθανεν ὁ ἴδιος· καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν σύναψιν διарκοῦς πρὸς τοὺς Πέρσας εἰρήνης, γνωστῆς ὡς εἰρήνης τοῦ Καλλίου⁴.

Τὰ γεγονότα, ὁμως τὰ ὁποῖα ἠκολούθησαν εἰς τὸν θάνατον τοῦ φιλολάκωνος Κίμωνος καὶ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς ἀδιαλλάκτου ἔναντι τῆς Σπάρτης πολιτικῆς, ἀπέβησαν εἰς βάρος τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ τοῦτο διότι, μετὰ τὴν παρὰ τὴν Κορώνειαν τῆς Βοιωτίας δοθεῖσαν μάχην⁵ ἐν ἔτει 447 π.Χ., οἱ Ἀθηναῖοι ἀπώλεσαν τὴν Βοιωτίαν. Ὀλίγον δὲ ἄργότερα τὰ Μέγαρα ἐπαναπροσεχώρησαν εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν, ἡ δὲ Εὐβοία ἀπεσπάτησεν ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον πρὸς τούτοις οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ νεαροῦ Ἀγιάδου βασιλέως Πλειστοάνακτος, ἐπεχείρησαν εἰσβολὴν⁶ εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἡ ἀνάληψις δὲ τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῆς ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν δείγμα τῆς ἐκ νέου ἐπικρατήσεως εἰς τὴν Σπάρτην τῆς ἀδιαλλάκτου ἔναντι τῶν Ἀθηνῶν μερίδος, τῆς ὁποίας ἡγεῖτο ὁ Ἀγιάδης βασιλεὺς, ὁ πατὴρ τοῦ ὁποίου Πausanias εἶχε θυσιάσθῃ, χάριν τῆς

1. Θουκ. I 112. Διοδ. XI 86. Πλουτ., Κίμ. 18.

2. Βλ. Gomme, Commentary ἔ.α. I, 326.

3. Θουκ. I 112. Διοδ. XII 3-4. Πλουτ., Κίμ. 18-9, βλ. Gomme, Commentary ἔ.α. I, 329 κ.έ.

4. Περὶ τοῦ Καλλίου βλ. Raubitscheck, *Hesperia* 8, 1939, 156. Περὶ τῆς εἰρήνης τοῦ Καλλίου βλ. Παπαντανίου ἔ. α., 116 (ἐνθα καὶ ἄλλη βιβλιογραφία). Ἐπίσης Meiggs, *The Athenian Empire* (1972), 129.

5. Θουκ. I 113, βλ. Gomme, Commentary ἔ.α. I, 328.

6. Θουκ. I 114. Διοδ. XII 5. Πλουτ. Περ. 22. Βλ. Gomme, Commentary ἔ.α., I, 340 κ.έ., de Ste Croix, *the Origins of the Peloponnesian War*, ἔ.α., 196 κ.έ.

προσεγγίσεως τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν μόλις εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ ὁλοκληρώσῃ τὴν ἀχαϊκὴν πολιτικὴν.

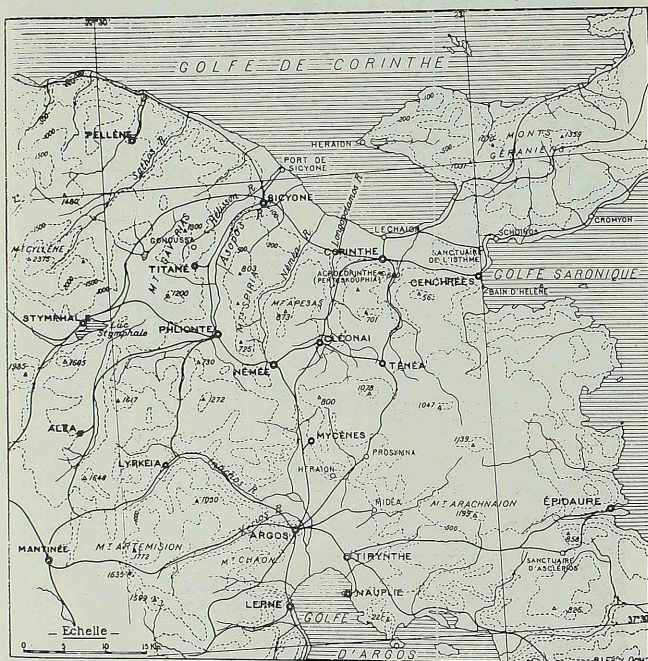
Ἄλλ' ἡ πολιτικὴ τῆς μερίδος αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ πλέον ὡς ἀχαϊκὴ, δεδομένου ὅτι δὲν ἀπεσκοπεῖ εἰς μίαν πανελλήνιον ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Σπάρτης ἔνωσιν τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων πρὸς ἀπόωθισιν τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ ἀλλ' ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἔναντι τῶν Ἀθηνῶν ἐπικράτησιν τῶν Λακεδαιμονίων. Παρὰ ταῦτα, ἡ πολιτικὴ αὐτὴ δὲν διετηρήθη εἰς τὴν Σπάρτην ἐπὶ μακρόν, ὅπως χαρακτηριστικῶς δηλοῖ ἡ κατὰ τοῦ Πλειστοάνακτος ἐπὶ δωροδοκία ὑπὸ τῶν ἀρχῶν προσαφθεῖσα κατηγορία καὶ ἡ εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀκολουθήσασα ἔξορία του ¹.

Ἡ μὴ ἐπικράτησις εἰς τὴν Σπάρτην τῆς πολιτικῆς αὐτῆς καὶ ἡ ἀντίστοιχος εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπικράτησις φιλειρηνικῆς πολιτικῆς συνετέλεσαν εἰς τὴν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης —καὶ τῶν συμμάχων των— σύναψιν τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν ². Εἰς δὲ τῶν ὄρων τῶν σπονδῶν τούτων ἦτο ἡ ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων ἀπόδοσις τῶν Μεγαρικῶν λιμένων, Νισαίας καὶ Πηγῶν, τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Τροιζήνος.

Μετὰ τὴν σύναψιν τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν αἱ δύο ἡγέτιδες πόλεις, ἐπανερχόμεναι εἰς τὰς πρὸ τοῦ 462 π.Χ. εἰρηνικὰς σχέσεις των καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς συνυπάρξεως, ἀκολουθοῦσαι ὁμῶς ὅλως διάφορον ἢ μία τῆς ἄλλης ὁδόν, ἀνάλογον τῆς εἰς αὐτὰς ὑπαρχούσης τότε προοπτικῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ χαρακτῆρος των, κατάρθωσαν νὰ συμβιώσουν ἐπὶ τι διάστημα, μέχρις ὅτου ἡ ἔκρηξις ἐνὸς νέου πολέμου, γνωστοῦ ὡς (κυρίως) Πελοποννησιακοῦ, ἔρριψεν αὐτὰς καὶ τοὺς ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν των συνασπισμοὺς εἰς τὴν δίνην νέων, ὀλεθρίων διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, περιπετειῶν.

1. Βλ. Gomme Commentary I, 340 κ.έ.

2. Θουκ. I 115. Διοδ. XII 7. Πανσ. V 23. Βλ. Gomme, Commentary ἔ.ἀ. I, 347 κ.έ. Περὶ τῶν ὄρων τῆς συνθήκης αὐτῆς βλ. de Ste. Croix, The Origins of the Peloponnesian War ἔ.ἀ., 293 κ.έ. (Appendix I: The Terms of the Thirty Years Peace).

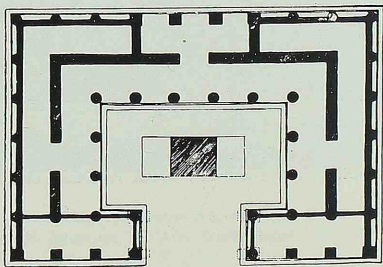
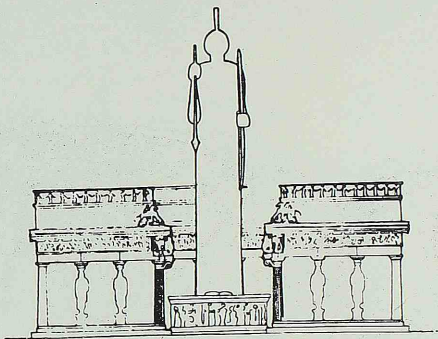
Εικ. 1. Αἱ ἀρχαῖαι ὁδοὶ τῆς ΒΔ. Ἀρκαδίας καὶ τῆς Κορινθίας.
(Χάρτης ὑπὸ Leroy: G. Roux, Pausanias en Corinthie, εἰκ. 50).

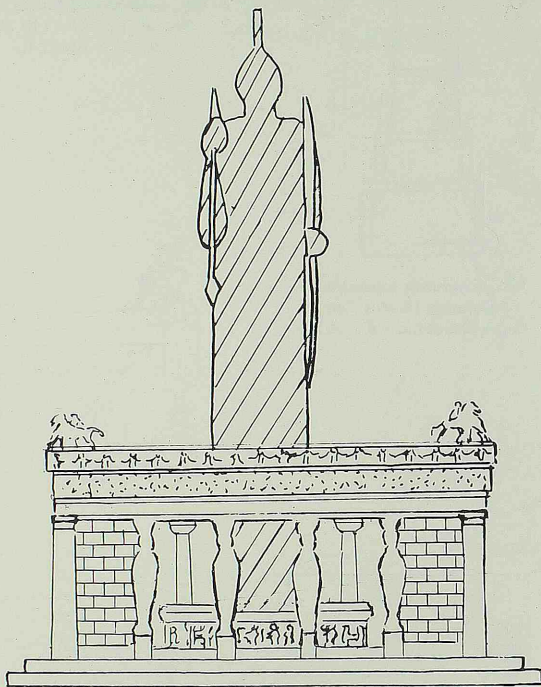
Εἰκ. 2. «Λακωνικὴ στήλη».
(Friis Johansen, *The Attic Grave Reliefs*, εἰκ. 37).

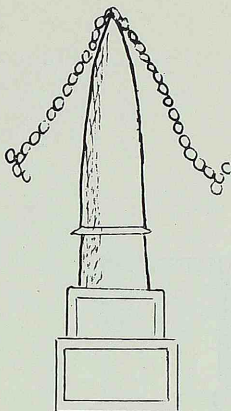
Εἰκ. 3. «Λακωνική στήλη».
(Pavel Oliva, Sparta and Her Social Problems, εἰκ. 25).

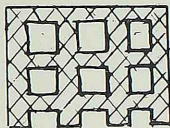
Εικ. 4. Ἀναπαράστασις τοῦ Ἀμυκλαίου ὑπὸ Buschor
(Athen. Mitteil 52, 1927. εἰκ. σελ. 19).

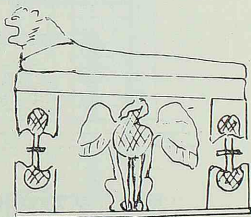
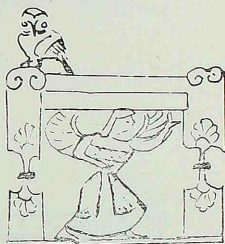
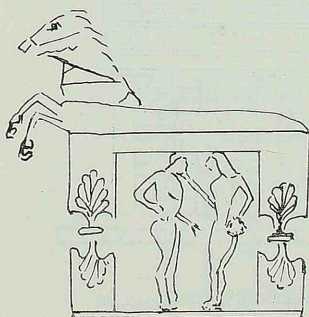
Εἰκ. 5. Νέα ἀναπαράστασις τοῦ Ἀμυκλαίου (ὑπὸ Καρδάρᾳ)

Εἰκ. 6. Ἀγνιεὺς νομίσματος
Ἀμβρακίας (B.Mus. Cat.
Coins, Θεσσαλία κ.ά., 94.)

Εἰκ. 7. Λακωνικὸς θρόνος Διὸς
(6ος αἰ. π.Χ. CVA i III Dc,
πίν. 3, 6 καὶ 4, 4).

Εἰκ. 8α, β, γ. Θρόνοι Διὸς ἐπὶ ἀττικῶν μ.φ. ἀγγείων
(τέλος 6ου αἰ. π.Χ., G. M. Richter, Die Furniture of the
Greeks, Etruscans and Romans, εἰκ. 29, 93, 94).